

N.A.XUDAYBERDIYEVA

**TADBIRLARNI TASHKIL ETISH,
INSON RESURSLARI VA
VOLONTYORLIK
FAOLIYATI**

«O'ZKITOBSAVDONASHRIYOTI» NMIU

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI YOSHLAR SIYOSATI VA
SPORT VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON DAVLAT JISMONIY TARBIYA VA
SPORT UNIVERSITETI

N.A.XUDAYBERDIYEVA

**TADBIRLARNI TASHKIL ETISH, INSON RESURSLARI
VA VOLONTYORLIK FAOLIYATI**

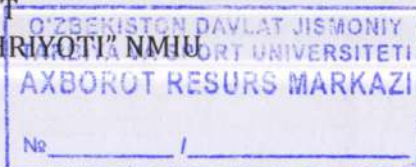
DARSLIK

70411201 - Menejment (yirik sport tadbirlarini tashkil etish va boshqarish)
mutaxassislik talabalari uchun mo'ljallangan

TO'SHKEHT

"O'ZKITOBSAVDONASHRIYOTI" NMU

2023

UO'K: 361.1 (075)

KBK: 65.051

Xudayberdiyeva Nodira Abduyakubovna // "Tadbirlarni tashkil etish, inson resurslari va volontyorlik faoliyati" (Darslik), // "O'ZKITOBSAVDONASHRIYOTI" NMIU Toshkent – 2023, 368b.

Muallif:

N.A XUDAYBERDIYEVA – *O'zDJTSU Sport tadbirlarini tashkil etish kafedrası dotsenti falsafa fanlari nomzodi.*

Taqrizchilar:

N.To'xtaboyev – *O'z DJTSU Farg'ona filiali direktori pedagogika fanlari doktori, professor.*

K.Yarashev – *O'z DJTSU Sport tadbirlarini tashkil etish kafedrası professori, pedagogika fanlari nomzodi.*

O'zDJTSU Kengashining 2023 - yil ... dagi ... - sonli qarori bilan nashrga tavsiya qilingan.

ISBN: 978-9943-6575-7-5

© N.A.XUDAYBERDIYEVA, 2023

© "O'ZKITOBSAVDONASHRIYOTI" NMIU, 2023

ANNOTATSIYA

Mazkur darslik jismoniy tarbiya va sport universitetining 70411201- Menejment (yirik sport tadbirlarini tashkil etish va boshqarish) mutaxassisligi uchun mo'ljallangan bo'lib, ta'limning quyi bosqichlarida talabalar tomonidan egallangan bilim va ko'nikmalarni yanada kengaytirish hamda rivojlantirishga qaratilgan. O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti tomonidan joriy etilgan "Tadbirlarni tashkil etish, inson resurslari va volontyorlik faoliyati" " fani dasturi asosida yaratilgan.

Unda magistrnlarning kasbiy faoliyat sohasi: tashkiliy-huquqiy shakldagi jismoniy tarbiya va sportni tashkil etish (tijorat, no-tijorat, davlat, shahar), unda bitiruvchilarning boshqaruv apparati turli xizmatlarida ijrochilar yoki o'rta darajadagi rahbarlar sifatida ishlashini, davlat va mahalliy boshqaruv organlarida faoliyat olib borishini, sport sohasidagi tashkiliy va boshqaruv muammolarini hal etish bilan bog'liq ilmiy-tadqiqot tashkilotlari, oliy va qo'shimcha(o'rta maxsus) kasb-hunar ta'limi tizimi muassasalari va tashkilotlarda inson resurslarini boshqarishni takomillashtirish bo'yicha yangi yondashuvlarni tahlil qilishning amaliy **ko'nikmalarini** rivojlantirish, fundamental ma'lumotlar berish, bilimlarning nazariy va uslubiy asoslarini egallash hamda **ularni amaliyotga tatbiq etish malakasini hosil qilish nazarda tutiladi.**

Mutaxassislikka oid nazariy ma'lumotlar turli-tuman asoslovchi manbalar, savol-javoblar hamda turli xil topshiriqlar bilan mustahkamlanib, talabalar uchun tushunarli, sodda, ilmiy atamalar bilan bayon etiladi.

Ushbu darslikdan universitetning jismoniy tarbiya va sport yo'nalishi talabalari soha bo'yicha nazariy ma'lumotlarini boyitishi hamda soha mutaxassislari amaliy tavsiyalar olishda foydalanishlari mumkin.

АННОТАЦИЯ

Настоящий учебник предназначен для специальности 70411201-Менеджмент (организация и управление крупными спортивными мероприятиями) Университета физической культуры и спорта и направлен на дальнейшее расширение и развитие знаний и умений, приобретаемых студентами на начальных ступенях обучения. Он создан на основе программы предмета "Организация мероприятий, кадровая и волонтерская деятельность", внедренной Государственным университетом физического воспитания и спорта Узбекистана.

В нем область профессиональной деятельности мастеров: организация занятий физической культурой и спортом в организационно-правовой форме (коммерческая, некоммерческая, государственная, городская), в которой выпускники работают руководителями или менеджерами среднего звена в различных службах аппарата управления, работы в органах государственной власти и местного самоуправления, проанализировать новые подходы к совершенствованию управления персоналом в научно-исследовательских организациях, учреждениях и организациях системы высшего и дополнительного (среднего специального) профессионального образования, связанные с решением организационно-управленческих задач в области спорта развитие практических навыков, предоставление фундаментальной информации, приобретение теоретико-методических основ знаний, формирование навыков их практической реализации.

Теоретическая информация по специальности подкрепляется различными вспомогательными источниками, вопросами и ответами, разнообразными заданиями и объясняется простыми, понятными для студентов научными терминами.

Пособие может быть использовано студентами вузов, занимающимися физической культурой и спортом, для обогащения теоретических знаний в данной области, а профильными специалистами для получения практических рекомендаций.

ANNOTATION

This textbook is intended for the specialty 70411201-Management (organization and management of major sports events) of the University of Physical Culture and Sports and is aimed at further expanding and developing the knowledge and skills acquired by students at the initial stages of education. It was created on the basis of the program of the subject "Organization of events, personnel and volunteer activities", implemented by the State University of Physical Education and Sports of Uzbekistan.

In it, the area of professional activity of masters: the organization of physical culture and sports in the organizational and legal form (commercial, non-commercial, state, city), in which graduates work as leaders or middle managers in various services of the administrative apparatus, work in public authorities and local self-government, to analyze new approaches to improving personnel management in research organizations, institutions and organizations of the system of higher and additional (secondary specialized) professional education, related to the solution of organizational and managerial tasks in the field of sports, the development of practical skills, the provision of fundamental information, the acquisition of theoretical and methodological foundations of knowledge, the formation of skills for their practical implementation.

Theoretical information on the specialty is supported by various auxiliary sources, questions and answers, various tasks and is explained by simple, understandable scientific terms for students.

The manual can be used by university students involved in physical culture and sports to enrich theoretical knowledge in this area, and by specialized specialists to receive practical recommendations.

KIRISH

Darslik jismoniy tarbiya va sport universitetining 70411201-Menejment (yirik sport tadbirlarini tashkil etish va boshqarish) mutaxassisligi yo'nalishi uchun mo'ljallangan bo'lib, "Tadbirlarni tashkil etish, inson resurslari va volontyorlik faoliyati" fanining ***o'qitish konsepsiyasida ko'rsatilgan vazifalarni o'z ichiga oladi.*** Magistrarning kasbiy faoliyat sohasi: tashkiliy-huquqiy shakldagi jismoniy tarbiya va sportni tashkil etish (tijorat, notijorat, davlat, shahar), unda bitiruvchilarning boshqaruv apparati turli xizmatlarida ijrochilar yoki o'rta darajadagi rahbarlar sifatida ishlashi, davlat va mahalliy boshqaruv organlarida faoliyat olib borishi, sport sohasidagi tashkiliy va boshqaruv muammolarini hal etish bilan bog'liq ilmiy-tadqiqot tashkilotlari, oliy va qo'shimcha (o'rta maxsus) kasb-hunar ta'limi tizimi muassasalarida magistrarning tashkilotlarda inson resurslarini boshqarishni takomillashtirish bo'yicha yangi yondashuvlarni tahlil qilishning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish hamda volontyorlik (ko'ngillilar) jamoasini amaliy ishlarini o'rgatish, ***ularni amaliyotga tatbiq etish ko'nikmasini hosil qilish nazarda tutiladi.***

Darslikning asosiy mazmunini tashkil qilgan ma'ruza mashg'ulotlarining barchasi 30 soatlik kurs mazmunini qamrab olib, tadbirlarni tashkil etishda inson resurslari va volontyorlik faoliyatining turli tomondan o'rganishga aloqadordir. ***Xususan,*** fanning maqsad va vazifalari, asosiy tushunchalari, Yangi O'zbekistonda ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini rivojlanishi va uning istiqbollari, "inson resurslari", "volontyor" (ixtiyoriy ko'ngillilar) tushunchalari va ularning mohiyati, O'zbekistonda ommaviy sport -sog'lomlashtirish ishlarini tizimli tashkil etishning tashkiliy va boshqaruv asoslari, ommaviy sport tadbirlari, jismoniy tarbiya va sport orqali inson resurslarini rivojlantirish,

sport tadbirlarni tartibli va qiziqarli bo'lib o'tishida badiiy va musiqaviy namoyishlarning ahamiyati, shuningdek, volontyorlikka oid loyihani ishlab chiqish texnologiyalari o'rgatiladi.

Kitobda mavzular doirasida ilmiy terminlardan o'rinli foydalanishga ham e'tibor qaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi farmoni mazmun mohiyatining mavzuga singdirilishi, sport tadbirlarini tashkil qilish qonun-qoidalari, tadbirlarni o'tkazishning yo'nalishlari, vositalari va uslubiyati, o'tkazish bosqichlari haqidagi ma'lumotlarning berilishi, sharh va izohlarning kiritilishi, volontorlar guruhining sport musobaqalarida amalga oshirishi mumkin bo'lgan ishlari, yordamchi volontyorlarni rag'batlantirishni, ularni kerakli kiyim-kechak, jihozlar bilan ta'minlash hamda volontyorlik harakatida davlat rahbarlarining e'tibori masalalariga doir mavzular yetarli darajada yoritilgan.

Muallif shu talab va ehtiyozlarni hisobga olgan holda har bir mavzuni to'liq, izchillikda, uzviylik prinsiplari asosida tizimli tarzda ochib berishga harakat qilgan.

Darslik ikki qismdan iborat bo'lib, birinchisi "Asosiy qism" bo'lib, foydalanilgan materiallarning barchasi tadbirlarni tashkil etish, inson resurslari va volontiyorlik faoliyati bilan bog'liq jarayonlarni yoritib berishdan iborat bo'lib, muallif mavzularni tushuntirishda ilmiy atamalarning izohlariga ham alohida to'xtalgan va sodda, aniq tushuntirib berishga e'tibor qaratgan. Har bir mavzuga oid topshiriq va savol-javoblar talabalarning imkon qadar ko'proq mavzuni bilishlari uchun mo'ljallangan, talabalarni har bir mavzu bo'yicha nazariy ma'lumotlarni to'la egallashlariga, so'ng mustaqil ishlashga da'vat etilgan. jarayonidagi o'ziga xosliklar haqida amaliy ko'nikmalrni shakllantirishga qaratilgan.

Darslikning "Fanni o'qitishning interaktiv texnologiyalari" qismida fan mavzulari uchun qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar sharhi, interfaol metodlar, bu metodlarning maqsadi, ularni tashkil etishning asosiy qoidalari, interaktiv usullarning

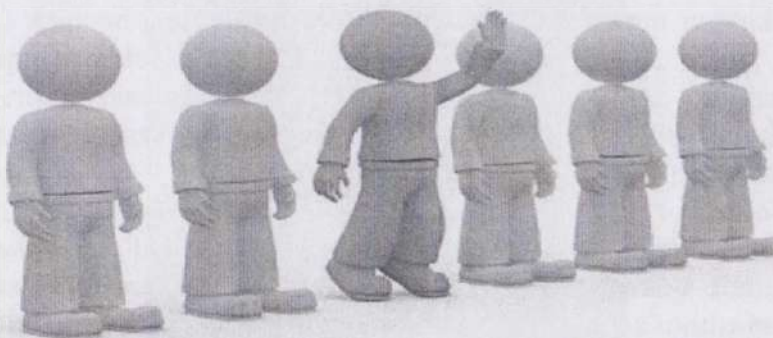
shakllari, o'qitish vositalari, interaktiv trening tashkil qilishning majburiy shartlari hamda interfaol ta'limning samaradorligi masalalarini amaliy jihatdan asosli o'rgatishga qaratilgan.

Darslik O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti magistr talabalari uchun fanni o'zlashtirishda, soha doirasida o'rinli foydalanish ko'nikmasini shakllantirish uchun muhim manba sifatida xizmat qiladi. Darslikdan universitetlarning jismoniy tarbiya yo'nalishi magistr va talabalari hamda soha mutaxassislari foydalanishlari mumkin.

1-MODUL. "TADBIRLARNI TASHKIL ETISH, INSON RESURS- LARI VA VOLONTYORLIK FAOLIYATI" FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI, ASOSIY TUSHUNCHALAR.

REJA

1. "Tadbirlarni tashkil etish, inson resurslari va volontyorlik faoliyati" faniga kirish.
2. "Tadbirlarni tashkil etish, inson resurslari va volontyorlik faoliyati" fanining maqsadi, fanning vazifalari.
3. "Tadbirlarni tashkil etish, inson resurslari va volontyorlik faoliyati" fanining asosiy tushunchalari va fanga aloqador hukumat qabul qilgan qonunlar, qarorlar va farmonlar.

Respublikada oxirgi yillarda jismoniy tarbiya va sportni omalashtirish, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, imkoniyatlari cheklangan shaxslarning jismoniy reabilitatsiyasi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish hamda mamlakatning xalqaro sport maydonlarida munosib ishtirok etishini ta'minlash borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, jismoniy tarbiya va sport sohasida aholi sog'lig'ini mustahkamlashga ko'maklashadigan aniq dasturlarni amaliyotga joriy etish, yoshlarni sportga keng jalb qilish va

ular orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish, sport turlari bo'yicha yuqori natijalarni ta'minlaydigan mahoratli sportchilar bilan milliy terma jamoalarni shakllantirish va trenyerlar uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish zarurati mavjud.

O'zbekiston Respublikasi turizm va sport vazirligi tizimidagi sport????? maktablari o'quvchi-sportchilari o'rtasida "Bolalar sport o'yinlari" ni o'tkazish orqali iqtidorli sportchilarni aniqlash va yoshlar terma jamoalariga zaxira yaratish hamda oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida "Talabalar sport o'yinlari"ni tashkil etish natijasida talabalarni sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etilmoqda. Aholining keng qatlamlari, jumladan, umumta'lim maktabi o'quvchilari, professional va oliy ta'lim muassasalari o'quvchi va talabalari o'rtasida jismoniy tarbiyani ommalashtirish, ular orasida iqtidorlilarini aniqlash maqsadida "Umumta'lim maktab sporti" festivali, "Jismoniy tayyorgarligi rivojlangan muassasa" ko'rik-tanlovini bosqichma-bosqich (tuman/shahar, hudud, respublika) o'tkazish tizimi ishlab chiqildi va jismoniy tayyorgarlik darajasi rivojlangan eng yaxshi umumta'lim maktabi, professional va oliy ta'lim muassasasi nominatsiyasi joriy etilib, taqdirlash yo'lga qo'yilmoqda.

Volontyorlik asli fransuzcha **volontaire** so'zidan olingan bo'lib, "ko'ngilli", "o'z xohishiga ko'ra ish qiluvchi" ma'nolarni anglatadi. Volontyorlik harakati - hozir dunyoda keng tarqalayotgan mashhur sohalardan bo'lib, istagan soha, maqom, lavozimdagi odamlar, ko'ngillilar qatorida bo'lib jamiyat, insonlarning turli muammolari yechimiga, ularning hayoti har tomonlama yaxshilanishiga xizmat qiluvchi, shunga doir turli loyihalar tuzuvchi va eng asosiysi, mablag' yoki biror moddiy yordam talab qilmaydigan, bir ezgu maqsad sari birlashgan guruhga aytiladi. Bunda esa, kishi o'z xohishi, savob qilish va yordam berish istagi orqali volontyorlarga qo'shilishi mumkin.

Masalan, e'tibor bergan bo'lsangiz, ba'zi supermarketlarda maxsus ehson qutilari bor. U yerga tushgan mablag' turli kasalliklar bilan og'rigan bolalar, odamlarning muolajasiga sarflanadi.

Volontyorlik termini va ushbu soha rivojlanishi ko'p yillik tarixga ega emas. U ilk marta Yevropada 1990 yili jamiyatning madaniy, iqtisodiy, ekologik yo'nalishlarida tuzilgan Xalqaro Ko'ngillilar Assotsiatsiyasining XI Kongressida volontyorlik harakati tuzilgandan boshlab, ommalasha boshladi.

Volontyorlar harakatini tashkil qilishdan asosiy maqsad esa aholini, ayniqsa, yoshlarni jamiyat hayotiga yana ham jalb qilish bilan, bag'rikenglik, o'zaro yordam, hurmat, sabr, o'zgalar muammosiga befarq bo'lmaslik, daxldorlik hissi va boshqa fazilatlarni rivojlantirish orqali, fuqarolik jamiyatini barpo qilish - bosh vazifa qilib belgilangan. Aynan shuning uchun butun dunyo beg'araz volontyorlikni targ'ib qilmoqda. Yevropa Hamjamiyati bu yo'lda ilk qadamini 2001 yilni "Volontyorlik yili" deb e'lon qilish bilan boshladi.

Agar volontyorlar soni 1987-yilda 80 million bo'lsa, 2009 -yilga kelib esa, 130 millionni tashkil etdi. U larning asosiy qismini yoshlar tashkil etadi.

Volontyorlikka kirish esa, istagan odamning o'z individual harakatidan ham boshlanadi: masalan, tekinga, yaxshilik uchun qabrlarni ozoda saqlab, tozalab yurish, me'morchilik obidalarini ta'mirlash, quruvchilarga yordam berish va hokazo. Albatta, bu-

lar savob ish uchun qilingan yordam bo'lishi mumkin, lekin volontyorlik shunday kichik ishlardan boshlanadi.

Volontyorlar guruhi, boshqa sohalar kabi o'z maqsadlariga erishishda, oldilariga turli vazifalarni qo'yganlar:

- Mustaqillik;
- O'zaro birlik;
- Universallik;
- Insonparvarlik;
- Xolislik;
- O'zaro hurmat.

Har bir volontyor guruhi kimga yoki nimaga, nima uchun yordam berishayotganini aniq bilgan holda, loyihalarini aniq belgilab oladilar. Misol uchun, biz uchratgan volontyor qizlarning loyiha rejasi quyidagicha: ular IT, kompyuter dasturlari sohasida 15-18 yoshlar atrofida bo'lgan qizlarni jalb etish va shu orqali jamiyatda qizlarning rolini yanada oshirishdir. Ularning telefon ilovalari uchun 4 ta loyihasi bor:

1. Kimdir kelajakda qaysidir kasb egasi, masalan, xonanda bo'lmoqchi bo'lsa, o'ziga kerakli barcha ma'lumot, telefon raqamlari, kerak bo'lgan manzillargacha aks etgan, maxsus, bepul ilova ishlab chiqish;

2. Yurtimiz xaritalarini Google orqali yanada mukammalashtirish, xato yoki xarita to'lmagan joylarni to'ldirish, xaritani hamma tushunuvchi holatga keltirish. Bu orqali sayyohlarga, aholiga yordam berishga mo'ljallangan ilova ishlab chiqish;

3. Har kimda mavjud turli keraksiz buyumlarni muhtoj odamlarga qulay tarzda jo'natish uchun mo'ljallangan maxsus ilova ishlab chiqish;

4. Yoshlar qilmoqchi bo'lgan maqsadlarni amalga oshirishga, masalan, IELTS'ga tayyorlanuvchilar uchun yordam beruvchi, kerakli ma'lumot, xabarlarini yetkazuvchi maxsus ilova ishlab chiqish.

Yuqorida aytilgan, volontyorlar shunday ilova, dasturlarni xalq uchun, biz uchun qilishayotgan ekan, ular jamoatchilik fik-

rlari orqali qaysi loyiha ko'proq manzur va kerak bo'lishini bilib olishlari muhim. Shuning uchun, ular boshqalardan o'sha zahoti, kerakli fikrlarni olishdi.

Albatta, ana shunday o'sayotgan volontyorlar harakatiga parvozlar tilagan holda, aytmoqchimanki: hozirda dunyoda soatlab turli soha, texnologiya, axborot va xizmatlar rivojlanmoqda, ularning aksariyati esa, ezgu maqsad yo'lida emasligi barchamizga ayon...

Lekin, shunday xizmatlar orasida insonning hayotini, yashash tarzini, faoliyatini biron mablag' talab qilmay yaxshilovchi, bunga ko'maklashuvchi xizmatlar ham bor. Ana shu harakat a'zolari esa, o'ramizda yurib, izlanishmoqda, yordam berishmoqda. Shunday ekan, biz ularga yordam berishimiz, ularning loyihalarida qatnashib, yaxshilik yo'lida jamiyatni yangi pog'onaga olib chiqish uchun intilishimiz kerak.

2020-yildan boshlab sport sohasida "Tashkent Marathon" xalqaro marafoni, "Save Aral" xalqaro ekomarafoni, avtoralli va motokross sport musobaqalarini tizimli o'tkazish orqali sport turizmini rivojlantirish davlatimiz rahbarlari tomonidan e'tiborga olinib, maqsadli vazifalar belgilab qo'yilgan. Aholining barcha qatlamlari o'rtasida "Jismoniy tayyorgarlik darajasi" sinovlarini o'tkazishni joriy etish ham amalga oshirilmoqda.

Sport turlari bo'yicha terma jamoalar sportchilari uchun ilmiy-kompleks laboratoriyalar tashkil etish, tayyorgarlik jarayoniga ilg'or innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda sport sohasida samarali tibbiy va farmakologik ta'minotni yo'lga qo'yish, sport turlari bo'yicha 18 yoshgacha bo'lgan hududiy terma jamoa a'zolarini hududiy bolalar ko'p tarmoqli tibbiyot markazlarining o'smirlar bo'limlarida va undan katta yoshdagi hududiy terma jamoa a'zolarini tuman (shahar) ko'p tarmoqli markaziy poliklinikalarida muntazam ravishda chuqurlashtirilgan tibbiy ko'rikdan o'tkazib borish mexanizmi joriy etilmoqda.

2020-yil 1-fevraldan boshlab bosqichma-bosqich olimpiya sport turlari bo'yicha respublika sport musobaqalarida doping-test namunalarini olish tizimi joriy etildi, qishki Olimpiya

sport turlari infratuzilmasini yaratish, ushbu sport turlarini ommaviylashtirish orqali professional sportchilarni tayyorlash tizimi yo'lga qo'yildi.

O'zbekiston sport delegatsiyalarini nufuzli sport musobaqalariga tizimli tayyorlash bo'yicha joylarda Olimpiya tayyorgarlik markazini tashkillash ishlari jadal sur'atlar bilan davom etmoqda. Xorijlik sportchi va muxlislarni keng jalb qilish hamda sport infratuzilmasidan samarali foydalanish maqsadida "xospitaliti xizmatlari"ni yo'lga qo'yish, "Sport Visa" qo'shimcha (elektron bo'lmagan) kirish vizasini joriy etish ham ko'zda tutilgan.

Sport sohasida xususiy sektor ishtirokini oshirish, shu jumladan, sport tashkilotlarida davlat ulushini kamaytirish bo'yicha zarur choralar belgilab qo'yilgan, sport lotereyalarini tashkil etish orqali sportni qo'shimcha moliyalashtirish tizimini kengaytirish, huquqni muhofaza qilish organlari va Qurolli Kuchlar tizimidagi ta'lim muassasalari, jumladan, "Temurbeklar maktabi" o'quvchi-talabalari uchun "Armiya o'yinlari" dasturiga kiritilgan sport turlari bo'yicha fakultativ mashg'ulotlar va to'garaklar faoliyatini yo'lga qo'yish ham nazorat qilib borilmoqda. Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish, sport inshootlari va muassasalarining boshqaruv tizimiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, shuningdek, "Sport.uz" axborot tizimi orqali sport inshootlarining telekommunikatsiya tarmoqlariga ulanishini joriy etish maqsadga muvofiq deb qaralmoqda.

Davlat organlari, korxona va tashkilotlar xodimlari hamda aholi o'rtasida turli ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish orqali aholining haftalik harakat faoliyatini oshirishga erishilmoqda, jismoniy tarbiya va sport sohasida yoshlar va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda volontyorlik harakatini rivojlantirish, ommaviy sport tadbirlarida volontyorlar tomonidan amalga oshiriladigan vazifalar bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish, volontyorlarni tayyorlash bo'yicha o'quv kurslarini tashkil etish ham ancha sport tadbirlarini sifatli va tartibli bo'lib o'tishida xizmat qilmoqda.

Bugun mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasida aholining turli qatlamlarini qamrab olgan samarali milliy tizim vujudga kelgani va u hozirdanoq yaxshi natijalar berayotgani na faqat o'zimizning, balki xorijiy mutaxassislar tomonidan ham tan olinib, e'tirof etilayotgani mazkur sohadagi ishlarning naqadar puxta o'ylab, uzoqni ko'zlab amalga oshirilganini ko'rsatadi. Ta'kidlash joizki, bunday olijanob ishlar o'tish davrining nihoyatda murakkab bosqichida amalga oshirila boshlan-gani bilan yana-da ahamiyatlidir. Sobiq ittifoq hududidagi boshqa yosh mustaqil davlatlar iqtisodiy muammolar girdobiga kirib, siyosiy mojarolarga ko'milib qolgan bir davrda bizning yurtimizda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi amaliy ishlar jamiyat hayotidagi tub o'zgarishlar bilan hamohang tarzda amalga oshirildi.

Ana shu ezgu ishlar hozirgi kunda ham izchillik va qat'iyat bilan davom ettirilib, xalqimiz, avvalo, yoshlarimiz o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib etishga mustahkam zamin bo'lmoqda, mamlakatimizda jismoniy-intellektual resurslarning ro'yobga chiqishini ta'minlamoqda. Buning zamirida yurtboshimizning "Buyuk davlatni faqat sog'lom millat, sog'lom avlodgina qura oladi" degan g'oyalari mujassam. Sodaroq qilib aytganda, yurtimizda sog'lom avlodni voyaga yetkazish vazifasiga qudratli davlatni shakllantirish, ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish, huquqiy fuqarolik jamiyati barpo etish jarayoni-ning muhim sharti sifatida qaralmoqda. O'tgan tarixan qisqa davr – mustaqillik yillarida bu boradagi ishlarning keng quloch yoyishi va salmoqli natijalar berishining boisi ham shunda.

Zero, jismoniy tarbiya va sport sohasida yangi bir avlod vakillarining maydonga chiqqani, ularning jahon miqyosida qo'lga kiritgan yutuqlari hammani g'ururlantiradi. Jumladan, boks bo'yicha Olimpiyada chempioni Muhammadqodir Abdullayev, jahon chempioni Artur Grigoryan, tennisimiz malikasi Iroda To'laganova, shaxmat va futbolimiz yulduzlari Rustam Qosimjonov hamda Mirjalol Qosimov kabi ko'p yoshlari-mizning sport sohasida erishgan ulkan yutuqlari mamlakatimizda amalga oshirilayot-

gan ijobiy islohotlar, yaratilayotgan shart-sharoitlar mevasidir. Yoshlarimizning sog'lom va baquvvat bo'lib voyaga yetayotgani va O'zbekiston sharafigi dunyo miqyosida munosib himoya qilayotgani mamlakatimiz nufuzining tobora ortib borayotganidan darak beradi. Mana shunday sport yulduzlari timsolida yurtimizning yorug' kelajagiga ishonch mustahkamlanib boradi.

Bugungi kunda volontyorlik harakati dunyo bo'ylab keng tarqalayotgan mashhur sohalaridan biridir. Volontyorlik harakati yoshlarning mustaqil fikrlashini va ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi. Bu orqali ular jamiyatning bir bo'lagi ekanini his eta boshlaydi. Yoshlarda "Hamma narsaga o'z kuchim bilan erishaman" degan maqsad uyg'onadi.

O'zbekistonda nechta volontyorlar bor? Hozirda ularning faoliyatiga e'tibor qay darajada? Barcha volontyorlarni bir maqsad atrofida birlashtirish mumkinmi? Bu kabi qator savollar davom etaveradi. Barcha savollarga javob "Volontyorlar maktabi"da mujassam. Mazkur maktab respublikadagi ko'ngilli maqomini tasdiqlash, ushbu faoliyat bilan bog'liq g'oyalarni targ'ib qilish va mamlakatda ko'ngillilar faoliyatini ommalashtirish hamda rivojlantirishga qaratilgan loyiha asosida tashkil etigan. Volontyorlar maktabida texnologiya, iqtisodiyot, biznes, xayriya, san'at, o'zini rivojlantirish va boshqa sohalarida tajribali trenerlar tomonidan volontyorlarga master-klasslar, treninglar o'tkazilgan.

Yurtimizda ilk bor "Volontyorlar maktabi" tomonidan "Yurtimiz volontyorlari" tanlovi o'tkazilgan.

Tanlovda qatnashish istagidagi yoshlardan dastlabki bosqichda so'rovnoma to'ldirish (<https://forms.gle/5BHPjeiYyL4NC-HT9>) so'ralgan.

Ikkinchi bosqichda esa nomzodlar bilan suhbat o'tkazilgan. G'oliblar 2019-yil 30-noyabr kuni e'lon qilindi va taqdirlanishdi. Tanlov 13-oktabrdan 1-noyabrgacha davom etgan. Tanlov uchun ro'yxatdan o'tishning so'nggi kuni – 20-oktabr bo'lgan. Tanlovda 18 yoshga to'lgan, rus yoki ingliz tillarida erkin so'zlasha oladigan, volontyorlik tajribasiga ega yoshlar ishtirok etishi mumkin qilib belgilangan edi. Eng yaxshi volontyorlar 2019-yil dekabr oyida Moskvada bo'lib o'tadigan Xalqaro volontyorlar forumida qatnashish imkoniyatini qo'lga kiritishdi.

Bugungi kunda poytaxtimizda, viloyat va tuman markazlarida sportning, ayniqsa, yoshlar orasida ommaviylashib borishini ta'minlovchi birlamchi omil-munosib shart-sharoitlar yaratildi. Zamonaviy sport inshootlari, o'yingoh va majmualarning barpo etilishi o'quvchi – yoshlarni ommaviy sport musobaqalari bilan to'la qamrab oladigan "Umid nihollari", "Barkamol avlod", "Universiada" o'yinlaridan iborat uch bosqichli milliy tizimning shakllanishiga asos bo'ldi. Natijada sport, jismoniy tarbiya yoshlar dunyoqarashiga ijobiy ta'sir etib, jismoniy-in-

telektual resurslar rivojining yangi bosqichga ko'tarilishini ta'minlamoqda.

Shuningdek, yurtimizda jismoniy tarbiya va sportning ta'limdan tashqari tizimi ham shakllanmoqda. Bu o'quv maskanlari, mahallalar qoshida turli sport to'garaklari faoliyatini yo'lga qo'yish, sport maydonchalari va majmualari barpo etish ishlarida yaqqol namoyon bo'lmoqda. Birgina "Mahalla futboli" bellashuvlari yoki "Sportchi oila" musobaqalari sport nafaqat ta'lim davrida, balki ta'limdan tashqari paytda ham yoshlar hayotining tarkibiy qismiga aylanib borayotganini ko'rsatadi.

Bularning barchasi yurtimizda har bir o'g'il-qiz sport bilan shug'ullanishi, jismoniy baquvvat bo'lishi, shu tariqa sog'lom turmush tarzini o'z hayotining ma'no-mazmuniga aylantirishi haqidagi fikrlar amalda tobora ko'proq o'z aksini topayotganidan darak beradi.

Bizga g'urur-iftixor bag'ishlaydigan yana bir muhim tarixiy dalil – ko'p asrlik o'lmas qadriyatlarimizdan biri bo'lgan kurashning butun dunyoda tan olinib, zamonaviy sport turlari qatoridan munosib o'rin egallab borayotganidir. O'zbek kurashi bo'yicha ko'plab mamlakatlarda maxsus uyushma va federatsiyalar tuzilayotgani, xalqaro darajadagi musobaqalar o'tkazilayotgani bizning milliy sport an'alarimizning insonparvarlik mohiyatini, mardlik va jasorat timsoli sifatida umumbashariy ahamiyatini xolisona namoyish etadi. Ayniqsa, dunyoning turli qit'a va mintaqalarida

yashaydigan turli millat va elat vakillarining bayrog'imiz rangidagi kiyimlarda maydonga tushishi, "halol", "yonbosh", "chala" degan o'zbekcha so'zlarning yangrashi, ota-bobolarimizdan bebaho meros bo'lib kelayotgan bu sport turining afzalligini o'z kuchi, iste'dodi bilan ko'rsatishga urinishi bejiz emas. Dunyoning turli burchaklaridan, goh olis Afrika mamlakatlaridan, goh yuksak taraqqiy topgan Yevropa qit'asidan yoki olis Lotin Amerikasidan kurash bo'yicha musobaqalar o'tkazilayotgani haqida kelayotgan xabar va yangiliklar har bir vatandoshimizni quvontirishi shubhasiz.

Odatda, ko'pchilik sport deganda insonning faqat jismoniy kamolotini, ya'ni uning kuch-quvvatga to'lib, sog'lom yurishini tushunadi. Bu—bir tomonlama noto'g'ri qarashdir. Zero, sport insonning jismoniy, ma'naviy va intellektual kamolotga yetishida ham juda katta ahamiyatga ega. Sport bilan shug'ullanuvchi odamning jismigina emas, fikru-xayoli, tafakkuri ham yangilanadi, sportga xos olijanoblik fazilatlarini shakllanib, behuda tashvishlardan xalos bo'lib, faqat yaxshi va ezgu ishlarni o'ylaydigan bo'ladi.

Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport rivojiga katta e'tibor berilayotganining yana bir asosiy sababi nafaqat jismoniy, balki ma'naviy jihatdan ham barkamol avlodni voyaga yetkazish zarurati bilan izohlanadi. Chunki sport xalqning, millatning g'ururini yuksaltiradi, ma'naviy kuch-qudrat baxsh etadi, qolaversa, butun jamiyatni ana shu g'urur tuyg'usi orqali birlashtiradi. Eng muhimi, sport sog'lom turmush tarzining asoslaridan biri sifatida yoshlarning o'z imkoniyat va salohiyatini, iqtidorini har xil bo'lmag'ur ishlarga emas, balki el-yurti obro'yini oshirishga, o'z jismoniy va ma'naviy kamolotini o'stirish yo'lida sarflashga safarbar etadi. Negaki, doimiy ravishda sport bilan shug'ullanadigan bolaning jismi ham, ruhi ham tetik bo'ladi, uning butun vujudi uyg'un tarzda kamol topadi. Uning o'y-xayoli faqat o'z iste'dodini namoyon etish, turli musobaqalarda g'alaba qozonish ishqini bilan band bo'ladi.

Fanning maqsadi:

- tadbirlarini tashkil etish aspektlari haqida ilmiy va professional tasavvurni shakllantirish;

- tadbirlarni tashkil etish, inson resurslari va valantiyorlik faoliyati"ni chuqur nazariy anglanishini ta'minlash, jismoniy tarbiya va ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish bo'yicha pedagogning kasbiy faoliyatidagi asosiy nazariy-usuliy qoidalarini amalga oshirish malakasini shakllantirishdan;

- magistrlarda yirik respublika, shuningdek, xalqaro sport tadbirlarini tashkil etish va o'tkazishning turli bosqichlarida boshqarish xususiyatlari va usullarini tahlil qilish bilan bog'liq fundamental ilmiy-amaliy baza yaratish;

- magistrlarda jismoniy tarbiya va sport sohasini boshqarish va tashkil etishni ta'minlovchi inson resurslarini boshqarish funktsiyalari, printsiplari, usullari to'g'risidagi tushunchani shakllantirish;

- bilimlarning nazariy va uslubiy asoslarini, shuningdek, inson resurslarini strategik boshqaruvini egallash;

- jismoniy tarbiya va sport sohasida kasb faoliyatini samarali amalga oshirishga qaratilgan har tomonlama ilmiy va amaliy bilimlarga, inson resurslarini boshqarish sohasidagi vakolatlarga ega yuqori malakali kadrlarni shakllantirish;

- sport tadbirlarini samarali boshqarish va rivojlantirishni amalga oshirish vositasi sifatida volontyorlik (ko'ngillilikni) o'rganish;

- sport tadbirlari o'tkazish mexanizmlarida volontyorlik (ko'ngillilar) jamoasini institutsionalizatsiya qilish bo'yicha bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat.

VOLONTYORLAR MAKTABI

 /universe_evh

Fanning vazifasi: ommaviy sport tadbirlarining nazariy qoidalari va tushunchalarini, vosita hamda usullarini va tashkiliy shakllarini, shular bilan birga amalda sport tadbirlari faoliyatining vosita, metodlarini, qonuniyatlarini o'rgatish;

- ommaviy jismoniy tarbiya va sport ko'ngilochar tadbirlarni boshqarish va tashkiliy jihatdan boshqarishni tahlil qilish usullarini o'rgatish;

- tashkilotning inson resurslarini boshqarishning nazariy asoslari, usullari va shakllari, shuningdek, samarali texnologiyalarini o'rgatish.

- magistrlarda tashkilotning inson resurslarini boshqarishni takomillashtirish bo'yicha yangi yondashuvlarni tahlil qilishning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish.

- volontyorlik (ko'ngillilar) jamoasini institutsionalizatsiya qilish yuzasidan amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish;

- inson resurslarini boshqarish sohasidagi faoliyatning asosiy yo'nalishlari to'g'risidagi tushinchani shakllantirish.

Magistrlarning kasbiy faoliyat sohasi o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: har qanday tashkiliy-huquqiy shakldagi jismoniy tarbiya va sportni tashkil etish (tijorat, notijorat, davlat, shahar), unda bitiruvchilar boshqaruv apparatining turli xizmatlarida ijrochilar yoki o'rta darajadagi rahbarlar sifatida ishlaydi;

- davlat va mahalliy boshqaruv organlari;
- bitiruvchilar o'z biznesini tashkil etadigan va rivojlantiradigan tadbirkorlar bo'lgan tuzilmalar;
- sport sohasidagi tashkiliy va boshqaruv muammolarini hal etish bilan bog'liq ilmiy-tadqiqot tashkilotlari;
- oliy va qo'shimcha(o'rta-maxsus) kasb-hunar ta'limi tizimi muassasalarida faoliyat olib borishlari uchun yetarli darajada bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat.

Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 6-noyabrda O'zbekiston Respublikasi **"VOLONTYORLIK FAOLIYATI TO'G'RI-SIDA"GI QONUNI QABUL QILINGAN.** QONUN 5 BOB, 25 TA MODDADAN IBORAT BO'LIB, QONUN Senat tomonidan 2019-yil 30-noyabrda ma'qullangan.

Qonunning 1-moddasida Qonunning maqsadi shunday beriladi: volontyorlik faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat ekanligi belgilangan;

2-modda volontyorlik faoliyati to'g'risidagi qonunchilikda belgilangan qoidalardan iborat bo'lib, Asosiy tushunchalar Qonunning 3-moddasida shunday berilgan:

volontyor – volontyorlik faoliyatini amalga oshiruvchi jismoniy shaxs;

volontyorlar guruhi – ushbu Qonunda belgilangan normalar tatbiq etiladigan, volontyorlik faoliyatini birgalikda amalga oshirish maqsadida tashkil etilgan, o'n nafargacha kishidan iborat bo'lgan shaxslarning ixtiyoriy guruhi;

volontyorlarni muvofiqlashtiruvchi – volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi, volontyorlik tashkiloti tomonidan tayinlangan yoki volontyorlar ishini tashkil etish, ularning faoliyatini muvofiqlashtirish va nazorat qilish uchun javobgar bo'lgan, volontyorlar guruhi tarkibiga kiruvchi volontyorlar tomonidan saylangan jismoniy shaxs;

volontyorlik – fuqarolar, ularning guruhlar yoki volontyorlik tashkilotlari tomonidan jismoniy va (yoki) yuridik shaxslarning manfaatlarini ko'zlab ixtiyoriy faoliyatni amalga oshirish;

volontyorlik aksiyasi – volontyorlik tashkiloti, volontyorlar yoki volontyorlar guruhi tomonidan bajariladigan, ijtimoiy jihatdan aniq yo'naltirilgan, jamoat uchun foydali vazifalarni hal etishga qaratilgan bir martalik tadbir;

volontyorlik tashkiloti – qonunchilikka muvofiq tashkil etilgan va volontyorlik faoliyatini amalga oshiruvchi nodavlat notijorat tashkiloti;

volontyorlik faoliyati – jismoniy va (yoki) yuridik shaxslarning manfaatlarini ko'zlab bepul asosda amalga oshiriladigan, erkin xohish-irodaga ko'ra bajariladigan, ijtimoiy jihatdan yo'naltirilgan, jamoat uchun foydali bo'lgan ixtiyoriy faoliyat;

volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi – davlat hokimiyati va boshqaruv organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, boshqa tashkilotlar, shuningdek, volontyorlarni mustaqil ravishda yoki volontyorlik tashkilotlari orqali jalb qiluvchi jismoniy shaxslar.

Volontyorlik faoliyatining maqsad va vazifalari:

Volontyorlik faoliyatining maqsadlari jismoniy va yuridik shaxslarga, umuman, jamiyatga yordam ko'rsatish, atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy ahamiyatga molik tadbirlarda ularni tashkil etuvchilarning roziligi bilan ishtirok etish, jamiyatda fuqarolik nuqtai nazarini, o'zini o'zi tashkil etishni, ijtimoiy mas'uli-

yat, birdamlik, o'zaro yordam berish va rahm-shafqat tuyg'ularini shakllantirishdan iboratdir.

Volontyorlik faoliyatining vazifalari quyidagilardan iborat: fuqarolarni aholining turmush sifatini yaxshilashga qaratilgan turli xil jamoat faoliyatiga jalb etish mexanizmlarini shakllantirish;

- ijtimoiy vazifalarni hal etishda jamiyatga yordam ko'rsatish;
- volontyorlik faoliyatini tashkil etishga qaratilgan fuqarolik tashabbuslarini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash;

- aholida sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini shakllantirish, vatanparvarlik tuyg'usini tarbiyalash;

- fuqarolar tomonidan ijtimoiy vazifalarni hal etish uchun o'zini o'zi namoyon etish va o'zini o'zi tashkil etish ko'nikmalarini olish belgilangan.

5 Декабря
Всемирный день волонтеров

Volontyorlik faoliyatining asosiy prinsiplari – volontyorlik faoliyati qonuniylik, insonparvarlik, tenglik, ixtiyoriylik, beg'arazlik prinsiplariga asoslanishi, **volontyorlik faoliyatining shakllari va asosiy yo'nalishlarini belgilashda** volontyorlik faoliyati quyidagi shakllarda amalga oshirilishi mumkinligi ta'kidlanadi:

- yakka tartibdagi volontyorlik faoliyati;
- volontyorlar guruhi tarkibidagi volontyorlik faoliyati;
- volontyorlik tashkiloti orqali volontyorlik faoliyati.
- kam ta'minlanganlarni, ishsizlarni, ko'p bolalilarni, boshpanasizlarni, qarovsiz qolganlarni, shuningdek, ijtimoiy reabilitatsiyaga muhtoj shaxslarni qo'llab-quvvatlash maqsadida volontyorlik yordami ko'rsatish;

– bemorlarni, nogironligi bo'lgan shaxslarni, yolg'izlarni, qariyalarni hamda o'zining jismoniy, moddiy yoki boshqa o'ziga xos xususiyatlari sababli qo'llab-quvvatlashga va yordamga muhtoj bo'lgan shaxslarni parvarishlash;

– tabiiy yoki texnogen tushdagi favqulodda vaziyat oqibatida, alohida rejim, favqulodda holat joriy etilganda, ijtimoiy mojaro-lar, baxtsiz hodisalar natijasida jabrlangan fuqarolarga, shuning-dek, jinoyatlardan jabrlanganlarga, qochqinlarga yordam ko'rsa-tish;

– o'zining jismoniy yoki boshqa o'ziga xos xususiyatlari sa-babli o'z huquqlari va qonuniy manfaatlarini amalga oshirishi cheklangan shaxslarga yordam ko'rsatish;

– atrof-muhitni muhofaza qilish, madaniy merosni, tarixiy-ma-daniy muhitni, dafn etish joylarini saqlab qolish bilan bog'liq tad-birlar o'tkazish;

– ommaviy sport, madaniy tadbirlarni va boshqa jamoat tad-birlarini tashkil etish bilan bog'liq milliy hamda xalqaro ahami-yatga molik tadbirlarni o'tkazishga ko'maklashish;

– alohida davr va favqulodda holat huquqiy rejimlarining amal qilishi vaqtida O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlariga, boshqa harbiy idoralarga, huquqni muhofaza qiluvchi organlar-ga, mahalliy davlat hokimiyati organlariga volontyorlik yordami ko'rsatish.

Xulosa qilib aytganda, Volontyorlik faoliyati qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa yo'nalishlar bo'yicha ham amalga oshiri-lishi mumkin¹ligi e'tiborga olinishi kerak.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Volontyorlik, globallashuv, sportni tashkil etish, inson resurs-lari, qonunlar, qarorlar, farmonlar, fanning mazmuni, fanning maqsadi, fanning vazifasi, boshqaruv organlari, bilim, ko'nikma,

¹ O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.Mirziyoyev. O'zbekiston Respublikasi "VOLONTYORLIK FAOLIYATI TO'G'RISIDA" GI QONUNI Toshkent sh., 2019-yil 2-dekabr, O'RQ-585-son.

malaka, olimpiya islohotlari, Xuan Antonio Samaranch, volontyorlik tashkiloti, volontyorlar ishini tashkil etish, ularning faoliyatni muvofiqlashtirish, nazorat qilish, volontyorlar guruhi, saylangan jismoniy shaxs, fuqarolar, volontyorlik tashkilotlari, jismoniy va yuridik shaxs, ixtiyoriy faoliyat, volontyorlik aksiyasi, aniq yo'naltirilgan, foydali vazifalar, volontyorlik tashkiloti, qonunchilikka muvofiq, nodavlat notijorat tashkiloti, volontyorlik faoliyati, yuridik shaxslarning manfaatlari, ijtimoiy jihatdan yo'naltirilgan, ixtiyoriy faoliyat, volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi, davlat hokimiyati, boshqaruv organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, jismoniy shaxslar.

MAVZU YUZASIDAN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Fanning maqsadi va vazifalari nimadan iborat?
2. Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport rivojiga berilayotgan e'tiborni nimalar orqali izohlab bera olasiz?
3. O'quvchi – yoshlarni ommaviy sport musobaqalari bilan to'la qamrab olishdan ko'zlangan maqsad nima?
4. Fanga tegishli asosiy tushunchalar haqida gapiring
5. Fanga aloqador hukumat qabul qilgan qonunlar, qarorlar va farmonlarda ko'rsatilgan masalalar haqida nimalarni bilasiz?
6. "Tadbirlarni tashkil etish, inson resurslari va volontyorlik faoliyati" faniga aloqador O'zbekiston Respublikasi **"VOLONTYORLIK FAOLIYATI TO'G'RI SIDA"** GI QONUNINING MAZMUNI HAQIDA GAPIRING, QONUNDAGI asosiy tushunchalar BILAN TANISHING VA HAR BIR TUSHUNCHANI IZOHLANG.
7. Qonunning qaysi moddasida "Volontyorlik faoliyati tashkilotchisining vakolatlari" belgilangan va uning mazmuni haqida gapiring?
8. Hukumatimiz tomonidan qabul qilingan mavzuga doir yana qaysi qarorlar va farmonlardan xabardorsiz?
9. Globallashuv nima?
10. Globallashuv jarayonlari butun dunyoda sportning rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatayapdi?

11. Xalqaro olimpiya harakatida globallashuv jarayonlari qanday aks ettirilgan?

12. Xuan Antonio Samaranch tomonidan olib borilgan olimpiya islohotlarining mohiyati nimada edi?

5. Professional sport ligalari qanday tamoyillarga asoslanadi?

6. Amerika ligalarida jamoalarning professional mahoratini oshirishga qanday mexanizmlar yordam beradi?

7. Nima uchun davlatlar sportni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berishadi, ularning hududlari?

8. Antonio Banfi shoularning barcha turlarini uch turga ajratdi. Ulardan ko'ra farq qiladimi?

9. Sportni rivojlantirishda davlat ishtirokining qaysi modellari bilasiz va ularning har birining xususiyatlari nimada?

10. O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni 2023 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasining maqsadi va vazifalarini sanab bering (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13 -evraldagi 118-sonli qarori bilan tasdiqlangan).

12. O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish konsepsiyasining asosiy printsiplari nimalardan iborat?

13. O'zbekiston sport delegatsiyalarini nufuzli sport musobaqalariga tizimli tayyorlash bo'yicha qanday markazlarni tashkil etish talab qilinmoqda?

14. Nima maqsadda "xospitaliti xizmatlari"ni yo'lga qo'yish, "Sport Visa" qo'shimcha (elektron bo'lmagan) kirish vizasini joriy etish ko'zda tutilgan.?

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN

TOPSHIRIQLAR:

1. Ommaviy-sport tadbirlarini rivojlanishi tarixi.
2. O'zbekistonda ommaviy-sport tadbirlarini rivojlanishi.
3. Sport-sog'lomlashtirish tadbirlarida milliy o'yinlarni qo'llash shakllari.
4. Ertalabki gigiyenik gimnastikaning strukturasi.

2-MODUL. " YANGI O'ZBEKISTONDA OMMAVIY SPORT-SOG'LOMLASHTIRISH ISHLARINI RIVOJLANISHI VA UNING ISTIQBOLLARI.

REJA

1. O'tkaziladigan sport tadbirlari va bayramlarning inson harakat - faolligini oshirishdagi o'rni.

2.O'tkaziladigan sport tadbirlari va bayramlarning insonlar organizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatishida hamda ularning faol dam olishiga imkoniyat yaratadigan asosiy omil sifatida.

3.Bugungi kunda Ommaviy sport - sog'lomlashtirish tadbirlari - jamiyatda sog'lom turmush tarzini ta'minlab beradigan tadbir sifatida.

4. Sog'liqni saqlashni bo'yicha pedagogika va sog'liqni saqlashni tejaydigan ta'lim texnologiyalari haqida.

Jismoniy tarbiyaning ahamiyati, uning qiymati, bolalar salomatligibilan chambarchas bog'liq hamda o'quvchilarning harakat faolligini oshiruvchi vosita sifatida ko'riladi. Jismoniy tarbiyaning rivojlanishi ommaviy sport tadirilarini o'tkazish bevosita bog'liq.

Ya'ni sport musobaqalari, estafetalar, harakatli o'yinlar va x.k. shular jumlasidandir. Bunday o'yinlar, bayramlar qadim zamondan o'tkazilib kelingan. Masalan, har yili Respublikamizda o'tkaziladigan milliy sport bayramlari, O'zbekiston Respublikasi mustaqillik davrida tiklana boshladi va yildan yilga uning keng ommaviyligi oshib bormoqda. Mashg'ulotlardan tashqari o'tkaziladigan sport tadbirlari va bayramlar o'quvchilarning harakat faolligini oshiradi, bolalar organizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi hamda ularning faol dam olishiga imkoniyat yaratadi.

Shuning uchun ham bunday tadbirlar bugungi kunda jismoniy tarbiyaning eng dolzarb masalalaridan biridir. Chunki bu o'tkaziladigan tadbirlar yoshlarning harakat faoligini oshirishga imkoniyat yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 16-iyuldagi "Davlat ta'lim muassasalari huzurida sport klublarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 542-sonli Qarorining² mazmuni va mohiyati Qarorning maqsadi- o'quvchi yoshlar va talabalarning jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanish tizimini takomillashtirish, iste'dodli yoshlarni saralab olish va sport turlari bo'yicha milliy terma jamoalar zaxirasini shakllantirish, shuningdek, sportchilarni tibbiy ta'minlash ishlarini tashkil etish nazarda tutilgan.

Qarorning 3-bandida. Quyidagilar sport klublarining asosiy vazifalari etib belgilangan:

- o'quvchilar va talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish hamda jismoniy tarbiya va sportni keng targ'ib qilish, ularning muntazam ravishda jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishlari uchun shart-sharoitlar yaratish;

- o'quvchilar va talabalar o'rtasida sport turlari bo'yicha jamoalar tashkil etish, ular o'rtasida turli sport musobaqalari va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarini, xususan, "maktab ligasi",

² O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 16-iyuldagi "Davlat ta'lim muassasalari huzurida sport klublarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 542-sonli Qaroridan (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 17.07.2018-y., 09/18/542/1521-son; 31.10.2019-y., 09/19/898/3890-son).

“talabalar ligasi” tashkil etish orqali iste’dodli yosh sportchilarni aniqlash;

– umumta’lim maktablarida-o’quvchilar orasidan jismoniy tarbiya o’qituvchilarini jalb qilgan holda iste’dodli yoshlarni saralab olish (seleksiya) hamda bolalar va o’smirlar sport maktablari sport zaxirasini shakllantirish, sport musobaqalarida ishtirok etish uchun sport to’garaklari bo’yicha haftasiga kamida 4 soatdan sinfdan tashqari sport to’garaklari mashg’ulotlarini tashkil etish;

– jismoniy tarbiya va sport jarayoniga mashg’ulotlar o’tkazish uchun malakali trenerlar va mutaxassislarni jalb etish, shuningdek, ilg’or tajribani joriy qilish.

Qarorning 5-bandida qo’yidagilar sport klublarining moliyalashtirish manbalari etib belgilangan:

Sport jamiyatning byudjetidan tashqari mablag’lari (umumta’lim maktablari huzurida tashkil qilingan sport klublari uchun); Assotsatsiya mablag’lari (o’rta maxsus, kasb-hunar ta’limi va oliy ta’lim muassasalari huzurida tashkil qilingan sport klublari uchun);

Yuridik va jismoniy shaxslarning homiylik xayriyalari;

Xorijiy va xalqaro tashkilotlar hamda homiylik davlat grantlari;

Qonun hujjatlarida ta’qiqlanmagan boshqa manbalar. Yurtimizda sog’lom va barkamol avlodni voyaga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri bo’lib, millat genofondini asrash, oilada, jamiyatda sog’lom turmush tarzini shakllantirish, sport turida yuqori natija ko’rsata oladigan qobiliyatli, iste’dodli sportchilarni qidirib topish, sport turlarini rivojlantirish hamda ularning ommaviyligini oshirish, iqtidorli sportchilarni saralash va yuqori malakali murabbiylarni tayyorlash, sport inshootlari quvvatidan to’liq va samarali foydalanishni yo’lga qo’yishdan iboratdir.

Shuningdek, Oliy ta’lim muassasalarida respublikamiz hududlarida barpo etilgan barcha sport inshootlari quvvatidan to’liq va samarali foydalanishni yo’lga qo’yish, jismoniy tarbiya va sportni

yanada rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini ommalashtirish, ta'lim muassasalarida talabalarni sog'lomlashtirish va muntazam sport bilan shug'ullanishlari uchun sport seksiyalarini tashkil etish, talabalarining darsdan tashqari bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishlari uchun oliy ta'lim muassasalari sport zallarida ular bilan o'tkaziladigan sport tadbirlari va musobaqalar ko'lamini kengaytirish, qolaversa, ommaviy sportni umumxalq harakatiga aylantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Yuqorida qayd etilgan vazifalarni amalga oshirishda oliy ta'lim muassasalarida "Sog'lomlashtirish" sport klubi faoliyatini yo'lga qo'yish orqali amalga oshiriladi. Talabalarni sport tayyorgarligi, ularni respublika va xalqaro musobaqalarga tayyorlashlari oliy va umumta'lim muassasalarida tashkil etilgan sport klublari orqali yo'lga qo'yiladi.

Oliy ta'lim muassasalari qoshida "Talaba" sport klublarini tuzish orqali talaba-yoshlarning darsdan tashqari ommaviy jismoniy tarbiya va sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini yanada takomillashtirish, iste'dodli yoshlarni saralab olish (seleksiya) va sport turlari bo'yicha milliy terma jamoalari zaxirasini shakllantirish, oliy ta'lim muassasalarining pedagog va boshqa xodimlarini sportga jalb qilish, shuningdek, sport klublari faoliyatini samarali yo'lga qo'yish, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, faollashtirishga hamda uning moddiy-texnik bazasini tubdan takomillashtirishga qaratiladi.

Ushbu "Talaba" sport klubini tuzish va faoliyat olib borishida quyidagi asosiy tushunchalar qo'llanilgan:

sport klubi –bir yoki bir nechta sport turini rivojlantirish, ommalashtirish, shuningdek, ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari, sport musobaqasi va tadbirlarini o'tkazishni tashkil etish, talaba-yoshlarning darsdan tashqari ommaviy jismoniy tarbiya va sport-sog'lomlashtirish ishlarini yanada takomillashtirish, iste'dodli yoshlarni saralab olish (seleksiya) va sport turlari bo'yicha milliy terma jamoalari zaxirasini shakllantirishga ko'maklas-

huvchi a'zolik asosida tuzilgan va davlat ro'yxatidan o'tkazilgan nodavlat notijorat tashkiloti;

nodavlat notijorat tashkiloti–jismoniy va (yoki) yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tashkil etilgan, daromad (foyda) olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan hamda olingan daromadlarni (foydani) o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan o'zini-o'zi boshqarish tashkilotidir;

ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari–aholini jismoniy-tarbiya mashg'ulotlariga jalb etishga va aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan tadbirlar;

sport musobaqasi–sportchilar o'rtasida yoki sportchilar jamoalari o'rtasida har xil sport turlari (sport ditsiplinalari-sport tartib-intizomi) bo'yicha musobaqaning eng yaxshi ishtirokchisini aniqlash maqsadida jismoniy tarbiya yoki sport tadbirining tashkilotchisi tomonidan tasdiqlangan nizom (reglament) bo'yicha o'tkaziladigan bellashuv.

Sport inshooti–sport tadbirlari va ommaviy sport tadbirlarini, sport turlari bo'yicha o'quv-mashq mashg'ulotlari, o'quv-mashq yig'inlarini o'tkazish uchun mo'ljallangan, o'ziga qo'yiladigan normativ talablarga javob beradigan hamda tegishli pasportga ega bo'lgan yopiq yoki ochiq tipdagi ixtisoslashtirilgan inshoot.

Sport tadbirlari – sport musobaqalarini, o'quv-mashq jarayonini va sportchilar ishtirokida sport musobaqalariga tayyorgarlik ko'rish bo'yicha boshqa tadbirlarni o'z ichiga oladigan tadbirlar.

Sport federatsiya, jamiyat, assotsiatsiya (uyushmasi) – bir yoki bir nechta sport turini rivojlantirish, ommalashtirish, shuningdek, sport tadbirlarini o'tkazishni tashkil etish hamda sportchilarni – O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari a'zolarini sportning tegishli turi bo'yicha tayyorlash uchun a'zolik asosida tashkil etilgan va davlat ro'yxatidan o'tkazilgan nodavlat, notijorat tashkilot.

Nizomga muvofiq "Ta'lim to'g'risida", "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi, "Nodavlat, notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi

hamda O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq sport klubini tuzish, uning maqomi, faoliyat olib borishi va moliyalashtirish tartibi belgilangan.

Sport klubining asosiy maqsadi: Oliy ta'lim muassasalari talaba-yoshlari, professor-o'qituvchilari, magistrantlari, ilmiy xodim-izlanuvchilari, ishchi-xizmatchilar va pedagog murabbiylarini ommaviy jismoniy tarbiya va sport-sog'lomlashtirish tadbirlariga jalb qilish orqali ularning salomatligini mustahkamlash, bo'sh vaqtlarni mazmunli o'tkazish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, talabalar va o'quvchi-yoshlarni sport musobaqalarga keng jalb etish;

– talabalar va o'quvchi-yoshlar o'rtasida Xalqaro olimpiada qadriyatlarini hamda umuminsoniy qadriyatlarni, insonparvarlik, adolatparvarlik, halollik va halol sport kurashini ulug'lash, hurmat qilish hissini tarbiyalash; - sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, sport mashg'ulotlari va musobaqalarni o'tkazish orqali OITS va giyohvandlikka qarshi kurash, shuningdek, chekish va spirtli ichimliklari iste'mol qilish kabi turli zararli illatlarni oldini olish.

Sport klubining vazifalari va faoliyat sohasi quyidagilardan iborat:

– oliy ta'lim muassasasi tizimidagi sport seksiyalari va sport to'garaklaridagi mashg'ulotlar jadvalini ma'qullashtirishga ko'maklashish, har bir sport turlari, eng avvalo, sportning Olimpiya va milliy turlari bo'yicha yangi qo'shimcha seksiya va guruhlar tashkil etish hisobiga yoshlarni, shu jumladan, qizlarni sport bilan shug'ullanishga yanada kengroq jalb etish;

– oliy ta'lim muassasalari talaba-yoshlari o'rtasida iste'dodli yosh sportchilarni aniqlash, yuksak mahoratli sportchilar zaxirasini tayyorlash va sport turlarini rivojlantirish ishlarini olib borish;

– oliy ta'lim muassasalari talaba-yoshlar o'rtasida turli sport musobaqalar, tadbirlarini o'tkazish orqali seleksiya ishlarini doimiy tarzda yo'lga qo'yilishini hamda yuqori mahoratli sportchilarni tanlab olinishini ta'minlashga ko'maklashish;

- sport, tinchlik, hamkorlik va o'zaro totuvlik g'oyalarini targ'ib qilish;

- yuksak mahoratli sportchilar zaxirasini tayyorlash barobari sport turlari bo'yicha tashkilotlar, sport turlari bo'yicha federatsiyalar bilan hamkorlikda iqtidorli o'quvchi sportchilar uchun o'quv-mashg'ulot yig'inlarini tashkil etish;

- sport, tinchlik, hamkorlik va o'zaro totuvlik g'oyalarini hamda yuqori natijalarga erishgan yosh sportchi va trenerlarning yutuqlarini talaba va o'quvchilar o'rtasida targ'ib qilish maqsadida davra suhbatlari, seminarlar hamda master-klasslarni uyushtirish;

- oliy ta'lim muassasalarida tizimli ravishda Respublikaning yetakchi sportchilari, Olimpiya va Osiyo o'yinlari, Jahon chempionatlari va boshqa xalqaro musobaqalar chempionlari hamda sovrindorlari ishtirokida ko'rgazmali mahorat saboqlari o'tkazilishini tashkil etish;

- sport klubi o'z faoliyatini rivojlantirish bo'yicha dastur va loyihalarni ro'yobga chiqarish uchun sarmoyador va homiylar bilan hamkorlik qilish;

- O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi ko'magida "Universiada" sport musobaqalarini o'tkazish orqali talaba yoshlar orasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish va ular o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni keng targ'ib qilish;

- "Universiada" sport musobaqalarining quyi bosqichlarini sifatli o'tishini ta'minlash maqsadida taqvim rejalarini ishlab chiqish hamda musobaqalarni yuqori saviyada tashkil etish va o'tkazish;

- oliy ta'lim muassasalarida sport sohasidagi o'sish darajasini monitoringini olib borishni yo'lga qo'yish;

- oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yuqori sport natijalariga erishgan sportchi va murabbiylarni sport klubi tomonidan rag'batlantirish;

- oliy ta'lim muassasalari talaba yoshlari orasidan sport turlari bo'yicha Respublika terma jamoalari uchun asosiy va zaxira

tarkibiga malakali sportchilarni tayyorlash hamda turli darajadagi musobaqalarda ishtirok etishini ta'minlash;

- sport klubi tomonidan sport turlari bo'yicha O'zbekiston milliy terma jamoa a'zolari hisoblangan talaba-yoshlarni zaruriy anjom, jihoz, sport kiyimi (epikirovka), tibbiy-biologik, farmakologik, farmatsevtik va boshqa taqiqlanmagan tiklash vositalari bilan ta'minlashni amalga oshirish shart-sharoitlarini yaratish; Sport klubi O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi bilan ta'qiqlanmagan va mazkur Nizom maqsad va vazifalariga zid bo'lmagan faoliyatni amalga oshirish bo'yicha ishlarni olib borishi mumkin.

Mamlakatda yuksak madaniyatga ega bo'lgan, har tomonlama yetuk hamda jismonan sog'lom insonni shakllantirish maqsadida, aholining jismoniy tarbiya va sport sohasida malaka va bilimlarini o'rttirishga qaratilgan ustuvor yo'nalishlarni belgilash, iqtidorli sportchilarni tanlab olish (seleksiya) jarayoniga innovatsion shakllar va usullarni joriy etish maqsad qilingan bo'lib, quyidagilar jismoniy tarbiya va sport tizimini isloh qilishning 2025-yilgacha asosiy yo'nalishlari etib belgilangan³:

- jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanayotgan aholining umumiy sonini 30 foizgacha, sport tashkiloti va muassasalarida shug'ullanayotgan yoshlarning umumiy sonini 20 foizgacha oshirish;

- davlat sport ta'limi muassasalarida trener va mutaxassislarining sifat tarkibi, xususan, oliy ma'lumotli xodimlar sonini bosqichma-bosqich 80 foizgacha yetkazish;

- joylarda yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni tanlab olish (seleksiya)ning samarali va shaffof to'rt bosqichli - tashkilot-tuman (shahar)-hudud-respublika tizimini ishlab chiqish va joriy etish;

O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi tizimidagi sport maktablari o'quvchi-sportchilari o'rtasida "Bo-

³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi" PF-5924-sonli Farmoni. Toshkent sh., 2020-yil 24-yanvar,

lalar sport o'yinlari"ni o'tkazish orqali iqtidorli sportchilarni aniqlash va yoshlar terma jamoalariga zaxira yaratish hamda oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida "Talabalar sport o'yinlari"ni tashkil etish natijasida talabalarni sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish;

- aholining keng qatlamlari, jumladan, umumta'lim maktabi o'quvchilari, professional va oliy ta'lim muassasalari o'quvchi va talabalari o'rtasida jismoniy tarbiyani ommalashtirish, ular orasida iqtidorlilarini aniqlash maqsadida "Umumta'lim maktab sporti" festivali, "Jismoniy tayyorgarligi rivojlangan muassasa" ko'rik-tanlovini bosqichma-bosqich (tuman/shahar, hudud, respublika) o'tkazish tizimini ishlab chiqish va jismoniy tayyorgarlik darajasi rivojlangan eng yaxshi umumta'lim maktabi, professional va oliy ta'lim muassasasi nominatsiyasini joriy etish;

- milliy sport turlarini rivojlantirish va ommaviyligini oshirish, ularni Osiyo va Olimpiya o'yinlari dasturlariga kiritish bo'yicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish nazarda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasining maqsadli ko'rsatkichlariga ko'ra O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini 2020-yilda amalga oshirish bo'yicha "Yo'l xaritasi" ishlab chiqilgan va Respublika tuman (shahar)larni ustuvor, istiqboldagi, rivojlanayotgan sport turlariga ixtisoslashtirish ro'yxati 4-ilovaga muvofiq tasdiqlangan.

Konsepsiyada nazarda tutilgan maqsadli ko'rsatkichlar va asosiy yo'nalishlar har yili O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligining asoslangan hisob-kitoblariga ko'ra ushbu tadbirlarni moliyalashtirish uchun ajratilgan budjet mablag'lari doirasida Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan "Yo'l xaritasi" orqali bosqichma-bosqich amalga oshirilishi belgilangan.

Unga muvofiq shunday tartib o'rnatilishi qayd qilingan:

- har yili 1-noyabrga qadar kelgusi yil uchun sport va om-

maviy jismoniy tarbiya tadbirlarining respublika kalendar rejasida sport turlari bo'yicha federatsiyalar (uyushmalar) taqdimnomasi asosida O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi tomonidan shakllantiriladi va Vazirlar Mahkamasiga tasdiqlash uchun kiritiladi;

- respublika kalendar rejasida belgilangan xarajatlar tarkibida O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi, sport turlari bo'yicha federatsiyalar (uyushmalar)ning faoliyati bilan bog'liq xarajatlari, shuningdek, sportchilarni sug'urtalash xarajatlari nazarda tutiladi;

- tasdiqlangan respublika kalendar rejasiga asosan hududiy hamda tuman (shahar) sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejalari tegishli ravishda Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar, Toshkent shahar va tuman (shahar) hokimliklari tomonidan har yili 1-dekabrga qadar tasdiqlanadi;

- sportchi yoshlarni saralash va katta sportga iqtidorli sportchilarni tanlab olish (seleksiya), sport zaxirasini shakllantirish tizimini yo'lga qo'yish, yoshlar orasida sportni ommalashtirishda yuqori natijalarga erishish maqsadida hududlarning o'ziga xos xususiyatlari, aholining qiziqishi va xohish-istaklaridan kelib chiqib, umumta'lim maktablari oliy ta'lim muassasalari kamida bittadan ustuvor, istiqboldagi, rivojlanayotgan, shu jumladan, milliy sport turlariga ixtisoslashtiriladi;

- ichki ishlar organlari profilaktika (katta) inspektorlarining jamoat tartibini saqlash bo'yicha yordamchilari birlashtirilgan hududlarda, shu jumladan, mahalla fuqarolar yig'inlarida aholini, ayniqsa, yoshlarni jismoniy tarbiya va sportga jalb etish bo'yicha mas'ul etib belgilanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, viloyatlar, Toshkent shahar va tuman (shahar) hokimlari uchun quyidagilar belgilab qo'yilgan:

- jismoniy tarbiya va sport muassasalarini qo'llab-quvvatlash va ularning inshootlari infratuzilmasini rivojlantirish;

Qoraqalpog'iston Respublikasining budjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjeti, tuman (shahar) budjetlari daromadlarining prognozdan oshirib bajarilgan qismi hisobidan mablag'larni hududiy sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarini qo'shimcha moliyalashtirish uchun yo'naltirish;

- respublika sport federatsiyalari (uyushmalari) bilan birgalikda oliy ta'lim muassasalarini sport turlari bo'yicha ixtisoslashtirish, jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, shuningdek, "Jismoniy tayyorgarlik darajasi" sinovlarini o'tkazish, aholi va yoshlar o'rtasida bu borada olib borilayotgan ishlar samaradorligini har chorakda muhokama etib borish;

- tegishli hududda jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirish hamda jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tashkilotlaridagi mavjud muammolarni bartaraf etish bo'yicha mas'ul hisoblanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari, vazirlik, idora va tashkilotlar, o'z tasarrufida bo'lgan yoki tegishli hududda joylashgan ochiq sport obyektlari (stadion, futbol maydoni va boshqa sport obyektlari) hamda istirohat bog'larida (xususiy tadbirkorlik subyektlariga tegishli obyektlar bundan mustasno) aholining yugurish, yurish va badantarbiya turlari bilan bepul shug'ullanishi uchun sharoit yaratishlari belgilangan..

O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligining:

- vazirlik markaziy apparati tuzilmasidagi jismoniy tarbiya va sport sohasida monitoring boshqarmasi negizida Ichki audit va moliyaviy nazorat boshqarmasini tashkil etish;

- sport pasportini rasmiylashtirish va berish uchun yig'imni pul to'lovi amalga oshirilayotgan kundagi bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida belgilash;

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi va Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda

ta'lim muassasalarining sport inshootlarini, ularda rekonstruksiya qilish, kapital ta'mirlash va jihozlash bo'yicha investitsiya majburiyatini olgan holda, o'quv mashg'ulotlaridan bo'sh vaqtda tadbirkorlik subyektlariga foydalanishga berish;

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda sport lotereyalarini tashkil etish va yuridik shaxslar tomonidan sport lotereyalarini o'tkazishdan olingan daromadning 10 foizigacha bo'lgan qismini budjetdan tashqari "Sport" maxsus hisob raqami mablag'larini shakllantirishning qo'shimcha manbasi etib belgilash to'g'risidagi takliflari ma'qullanishi aytilgan.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi Jismoniy tarbiya va sport vazirligining tuman va shahar bo'limlari moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, tizimdagi sport maktablari va kollejlari o'quv sinf va laboratoriya xonalari hamda yotoqxonalarini jihozlash uchun Jismoniy tarbiya va sport vazirligining budjetdan tashqari "Sport" maxsus hisob raqamiga 2020-yilda O'zbekiston Respublikasi Davlat budjetining qo'shimcha manbalari hisobidan 50 milliard so'm mablag' ajratishi belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi, Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi, Moliya vazirligi hamda "Milliy bank" AJ jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlarini barpo etish loyihalarini moliyalashtirish uchun 200 million yevro, shu jumladan 2020-yilda 50 million yevro miqdorida xalqaro moliya institutlari va xorijiy banklarning kredit mablag'larini (keyingi o'rinlarda – kredit mablag'lari) jalb qilish va loyiha tashabbuskorlariga:

2020-2021-yillarda jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlarini barpo etish uchun ajratiladigan tijorat banklarining summasi 10 milliard so'mdan, foiz stavkasi O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki asosiy stavkasining 1,5 baravaridan oshmaydigan milliy valyutadagi kreditlar uchun – asosiy stavkadan oshadigan, lekin 8 foiz punktidan ko'p bo'lmagan qismi Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi tomonidan qoplab beriladi, deyilgan.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ushbu imtiyozlar uchun zarur bo'lgan mablag'larni Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasiga belgilangan tartibda ajratishi, kredit mablag'lari jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlarini barpo etishda innovatsion texnologiyalarga asoslangan, arzon, energiya tejamkor va tez barpo etiladigan yengil konstruksiya va materiallardan foydalanishni nazarda tutuvchi namunaviy loyihalarni amalga oshirish uchun ajratilishi belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi Moliya vazirligi hamda Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi bilan birgalikda uch oy muddatda quyidagilarni:

O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi tarkibidagi sport ta'limi muassasalarining shtat birliklari doirasida sport diyetologi, sport psixologi, sport farmakologi, massajchi va seleksiya bo'yicha trener lavozimlari hamda respublika oliy sport mahorati maktablarida har bir sport turi bo'yicha Bosh trener-seleksioner lavozimini joriy etish;

- sport muassasalarining xarajatlar smetasida nazarda tutilgan mablag'lar doirasida sport tayyorgarligidan o'tayotgan o'quvchi-sportchining sportdagi natijalari yaxshilanganda va u boshqa yuqori darajadagi sport ta'limi muassasasiga o'tkazilganda, uni tayyorlagan trenerga bir oylik ish haqi miqdorida bir martalik mukofot puli to'lash;

- sport maktablari erishgan natijalariga ko'ra ular maqomini qayta ko'rib chiqish va belgilash tartibini nazarda tutuvchi Hukumat qarori loyihasini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritishlari ko'rsatilgan.

Ahamiyatli tomonlaridan biri - O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi hamda Moliya vazirligining:

- sport maktablarining o'quv dasturlarida o'quv mashqlar soatini qisqartirish hisobiga ushbu maktablardagi trener-o'qituvchilarning bazaviy tarif stavkasi har haftadagi bevosita o'quv-mashq ishlarining 24 akademik soati uchun belgilash;

– bosqichma-bosqich tuman (shahar) bolalar va o'smirlar sport maktablaridagi bosh hisobchi lavozimlari hisobidan tuman (shahar) jismoniy tarbiya va sport bo'limlarida markazlashgan buxgalteriya xizmatini joriy etish hamda unga tuman (shahar) sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejalari moliyalashtirish uchun ajratilgan mablag'larning hisobini yuritishni yuklash to'g'risidagi takliflari ma'qullanishining berilishidir.

O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi tizimi boshqaruv xodimlarining umumiy cheklangan soni doirasida, uning hududiy boshqarmalari tuzilmasiga qo'shimcha 28 ta boshqaruv xodimi shtat birliklari kiritilishi;

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi bilan birgalikda 2020/2021 o'quv yiliga qadar oliy ta'lim muassasalarining jismoniy tarbiya va sport yo'nalishidagi bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklarining davlat ta'lim standartlari, malaka talablari va fan dasturlarini takomillashtirsin hamda bitiruvchilarga jismoniy tarbiya o'qituvchisi va ixtisoslashgan sport turi bo'yicha trener kvalifikatsiyasini berish amaliyotini joriy etsin belgilangan..

Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq respublikada O'zbekiston xalqi ma'naviy madaniyati boyligini tiklash bo'yicha ko'plab ishlar olib borilmoqda. Ta'lim, sog'liqni saqlash, jismoniy tarbiya va sportga alohida e'tibor berildi. Aholining sog'ligini yaxshilash, yosh o'quvchi- talabalarning jismoniy rivojlanishi, ishchilar va ziyolilarning ish qobiliyatini va samaradorligini oshirish kabi masalalarga e'tibor kuchaytirildi. Borayotgan xalqaro talablar va zamonaviy standartlarni hisobga olgan holda iqtidorli sportchilarning qobiliyatini rivojlantirish kabi muhim yo'nalish ham e'tibordan chetda qolmadi.

Shu bilan birga, hayotni kengaytirish va uning sifatini oshirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish orqali sog'lom avlodni tarbiyalash, ham professional sportchilar, ham butun mamlakat

aholisi uchun sport uchun sharoit yaratish masalalari ustuvor masalalar bo'lib qoldi.

Hozirgi kunda dunyo davlatlari o'rtasidagi munosabatlar sport va intellektual qobiliyatlarni, inson salohiyatini va millat resurslarini namoyish etishda namoyon bo'lmoqda.

Rivojlanishning barcha jabhalarida tobora o'sib borayotgan global raqobat sharoitida bugungi kunda dunyoning har bir mamlakati inson kapitali sifatini oshirish zarurati bilan duch kelmoqda, bu millat salomatligini - aqliy, jismoniy, ma'naviy va intellektualni saqlashga yondashuvlarni tubdan qayta ko'rib chiqishni, barcha aholining jismoniy sog'lig'ini mustahkamlash to'g'risida doimiy g'amxo'rlikni talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va aholining turmush darajasining yuqori darajasiga erishish bu strategik vazifani - mamlakatni barqaror rivojlantirishni amaliy amalga oshirish doirasidagi muhim shartdir. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasini amalga oshirish doirasida ushbu muammoni hal qilishning asosiy omillaridan biri mamlakat aholisining barcha qatlamlari vakillari uchun butun umr davomida jismoniy tarbiya va sportga muntazam ravishda jalb qilish uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlashdan iborat bo'ladi.

Jamiyat oldida turgan o'rta va uzoq muddatli strategik vazifalarni samarali amalga oshirish uchun barcha kuchlarni va mablag'larni birlashtirish, ularni sog'lom hayot tarzini targ'ib qilish va inson hayoti davomida doimiy jismoniy tarbiya va ommaviy sportning afzalliklarini targ'ib qilishga yo'naltirish, barcha davlatlarning ishtirokini ta'minlash, ushbu jarayonda nodavlat muassasalar va tadbirkorlik subyektlari o'rnini oshirish lozim.

Shu bilan birga, jismoniy tarbiya va ommaviy sport sohasini har tomonlama rivojlantirish yo'lidan borgan holda, hozirgi paytda mamlakatda bunga to'sqinlik qilayotgan bir qator jiddiy kamchiliklar mavjudligini anglash muhimdir. Jumladan:

- aholini, ayniqsa, yoshlarni jismoniy tarbiya va ommaviy sportga keng jalb qilish uchun sharoit yaratish, yosh avlodning

barkamol ma'naviy va jismoniy rivojlanishini ta'minlash, natijada jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan shug'ullanishni istaganlar etarli darajada qamrab olinmasligi uchun ishlarni tashkil etishning past darajasi;

- jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish tizimining motivatsiya, shuningdek, shaxsning kasbiy va amaliy ko'nikmalaridan foydalanishga zaif yo'nalishi;

- joylarda jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan shug'ullanish uchun kuchli va samarali ijobiy motivatsiyani yanada shakllantirish va rivojlantirish uchun to'siq bo'ladigan sohadagi uslubiy ta'minot darajasi yetarli emas;

- oliy ma'lumotli mutaxassislarning etishmasligi nafaqat sifatni pasayishiga olib keladi, balki jismoniy tarbiya va ommaviy sport sohasida ko'rsatiladigan xizmatlar turini toraytiradi;

- kichik sport muassasalari xodimlari va moddiy-texnika jihozlarining salohiyati pastligi, bu mashg'ulotlar va mashg'ulotlar sifatining talab qilinadigan darajasini ta'minlashga imkon bermaydi; ayrim sport turlari bo'yicha sport, murabbiylar va o'qituvchilar etishmasligi; eng malakali kadrlar sonini kamaytirish tendentsiyasi mavjud, ya'ni. eng yuqori va birinchi toifadagi sport, murabbiylar va o'qituvchilar tarkibi, ishchilarning umumiy kasbiy darajasida pasayish kuzatilmoqda;

- sport fakultetlari talabalari tarkibi ko'p narsalarni kutmoqda. Abituriyentlarning sport ixtisosligiga qabul qilish potentsialini va tanlagan kasbida ishlash motivatsiyasini, bolalar va kattalar bilan umumiy til topish qobiliyatini, psixologik barqarorlik va ijtimoiy jihatdan yetarli darajani aniqlash uchun umumiy jismoniy tayyorgarligini, psixo-emotsional ma'lumotlarini baholashning o'ziga xos jarayonlari va obyektiv mexanizmlari mavjud emas. ;

- sport muassasalari murabbiylari va xodimlari uchun ular bilishi va qila olishi kerak bo'lgan mezon va talablarning aniq va mukammal tavsifini o'z ichiga oladigan milliy standartlarning yetishmasligi, ular salohiyatining o'sishiga to'sqinlik qilishi, na-

tijada sport muassasalari rahbarlarini tanlash va tayinlashning amaldagi tartibi samarasiz bo'ladi;

- rejalashtirish va ishni tashkil etishning zamonaviy innovatsion usullarini, ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini sport muassasalarini boshqarish jarayoniga joriy etishning amaldagi darajasi tashkilotni zudlik bilan ta'minlashga va shu bilan birga qarorlar ijrosi jarayoni va samaradorligini kuzatishga imkon bermaydi;

- sport muassasalarining ayrim rahbarlari o'rtasida tegishli mas'uliyat va tashabbuskorlikning yo'qligi vazifalar va maqsadlar bajarilishining o'z vaqtida bajarilishi va sifatiga salbiy ta'sir qiladi;

- sport muassasalari faoliyatini to'g'ridan-to'g'ri boshqaradigan ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatidagi ochiqlik va oshkorlik darajasining yetarli emasligi, jamoatchilik nazoratining zaif va ba'zan to'liq emasligi, ortiqcha byurokratiya va korrupsiyaning turli ko'rinishlariga olib keladi;

- sportchilar va jismoniy tarbiya bilan shug'ullanadigan odamlar uchun tibbiy yordamning mavjudligi va tegishli sifati amalda ta'minlanmagan, jismoniy madaniyatning mavjud imkoniyatlaridan aholi sog'lig'ini yaxshilash uchun foydalanishning samarasizligi;

- jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirishda zamonaviy axborot texnologiyalari va multimedia mahsulotlarini joriy etishga yetarlicha e'tibor berilmayotganligi;

- sport muassasalarining bir qismi moddiy-texnika bazasining holati, ularning ayrim hollarda tegishli jihozlar uchun haddan tashqari ortiqcha yuklanishi, tadbirlarni tashkil etish uchun zarur bo'lgan ko'rgazmali qurollar bilan ta'minlanmaganligi, ularga yuklatilgan vazifalarni yetarli darajada samarasiz bajarilishiga olib keladi;

- jismoniy tarbiya va ommaviy sportni ommalashtirish, shuningdek, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish sohasida innovatsion texnologiyalardan passiv foydalanishga chek qo'yishdan iboratdir.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi o'quv jarayonining sog'lomlashtirish yo'nalishini amalga oshirish, sog'lom turmush tarzi normalarini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratadi; o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari talabalari va oliy o'quv yurtlari talabalari o'rtasida ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil etadi; jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etadi; jismoniy tarbiya va sport sohasidagi o'quv-uslubiy adabiyotlarni ishlab chiqishda qatnashadi; o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari talabalari (Barkamol avlod) va oliy o'quv yurtlari talabalari (Universiyada) o'rtasida sport musobaqalarini tashkil etishda qatnashadi; oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari va tashkilotlari sport inshootlarining moddiy-texnik va resurs bazasini saqlash va rivojlanishini ta'minlaydi; o'quvchilar va talabalarni sog'lom turmush tarzini shakllantirish, sport bilan shug'ullanish muhimligini anglash, jismoniy va ma'naviy jihatdan takomillashtirishga intilish, ularni salbiy ta'sirlardan himoya qilish va yomon odatlardan xalos bo'lish bo'yicha bir qator chora-tadbirlarni amalga oshiradi; jismoniy tarbiya va sport sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etadi; o'quvchilar va talabalarni jismoniy tarbiyasining zamonaviy shakllari va usullarini, ularga sport mahoratini singdirishning ilmiy asoslangan tizimlarini jinsi va yoshiga qarab ishlab chiqish va amalga oshirishga yordam beradi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi ta'lim muassasalarida bolalar sportini rivojlantirish va ularning sport bazalarini mustahkamlashni ta'minlaydi; bolalar va talabalar uchun sog'lomlashtirish, sport tadbirlarini tashkil qiladi; jismoniy tarbiya va sport sohasida o'quv-uslubiy adabiyotlarni ishlab chiqishda qatnashadi; xalq ta'limi tizimi ("Umid nihollari") o'quv yurtlari o'quvchilari o'rtasida sport musobaqalarini tashkil etishda qatnashadi; bolalar sportining

moddiy-texnik va resurs bazasini rivojlantirish bo'yicha choralarni ko'radi; bolalarda sportga bo'lgan muhabbatni shakllantirish, yosh avlodda sport bilan shug'ullanish, sog'lom turmush tarzini olib borish, jismoniy va ma'naviy jihatdan takomillashtirishga intilish, bolalarni salbiy ta'sirlardan himoya qilish va yomon odatlardan xalos bo'lish to'g'risida tushuncha shakllantirish bo'yicha bir qator chora-tadbirlarni amalga oshiradi; jismoniy tarbiya va sport sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etadi; bolalarga jismoniy tarbiya berishning zamonaviy shakllari va usullarini, ularga jins va yoshga qarab sport mahoratini singdirishning ilmiy asoslangan tizimlarini ishlab chiqish va yordam berishni, sport bo'yicha iqtidorli bolalarni ixtisoslashtirilgan sport va ta'lim muassasalarida mas-hg'ulotlarga saralab olishni tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining vazifalari: jismoniy tarbiya va sport sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etish;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi tadbirlarni mahalliy byudjetdan moliyalashtirishni ta'minlash; jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarini yaratishga ko'maklashish va ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlash;

- sport standartlarini topshirish bo'yicha aholi o'rtasida ishlarni tashkil etish; ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil etish va o'tkazishda, jismoniy tarbiya va sport sohasida mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirishda yordam berish;

- tegishli hududdagi jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlarining maqsadli ishlashi ustidan nazoratni ta'minlash;

- fuqarolarning ish joyida, yashash joyida va dam olish joyida havaskor jismoniy tarbiya va sport harakatini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

– jismoniy tarbiya va sog'liqni saqlash va sport maqsadlari uchun tovarlar ishlab chiqarishni tashkil etishga ko'maklashishdan iboratligi ko'rsatilgan.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, korxonalar, muassasalar va tashkilotlar jamoat jismoniy tarbiya va sport birlashmalari, kasaba uyushmasi, yoshlar va boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat va boshqa dasturlarni amalga oshirishda qatnashadilar.

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari, jismoniy tarbiya va sport sohasida faoliyat yuritayotgan yakka tartibdagi tadbirkorlar, aholining turli guruhlar o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish bo'yicha ishlarni tashkil etishda qatnashadilar, sport musobaqalarida qatnashadigan sportchilar va boshqa mutaxassislarni tayyorlash, himoya qilish va sog'lig'ini mustahkamlash uchun sharoitlar yaratadilar. Ta'lim va tarbiya tadbirlarini o'tkazish, sportchilar va murabbiylarga mashg'ulotlar uchun zarur shart-sharoitlarni yaratib berish, shuningdek, boshqa yo'l bilan ushbu mutaxassislarga sport natijalariga erishishda yordam berishlari lozim.

O'zbekiston Olimpiya harakatiga O'zbekiston Milliy qonunchiligi, Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining Olimpiya Xartiyasi va uning ustaviga muvofiq faoliyat yuritadigan respublika nodavlat notijorat tashkiloti - O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasi rahbarlik qiladi. Davlat O'zbekiston Olimpiya harakatini tan oladi va qo'llab-quvvatlaydi, O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasiga uning ustav maqsadlarini amalga oshirishda har tomonlama yordam beradi.

Sport federatsiyasi (assotsiatsiyasi) mamlakatda sport turlarini rivojlantiradi, ommalashtiradi hamda respublika va xalqaro darajadagi barcha tadbir -musobaqalarda sportchilar, boshqa mutaxassislarni qatnashishlarini ta'minlaydi, ularning iqtidorlarini namoyish etishlariga imkon yaratadi.

O'zbekistonning milliy sport turlari va xalq o'yinlari jismoniy tarbiya va sport sohasidagi O'zbekiston Respublikasi madaniy

merosining ajralmas qismi, aholida vatanparvarlik va Vatanga muhabbat tuyg'ularini shakllantirish, mamlakatning xalqaro maydondagi obro'sini oshirishga intilish uchun asosdir. Davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari va boshqa tashkilotlarning vazifalari quyidagicha belgilangan:

O'zbekistonning milliy sport turlari va xalq o'yinlarini rivojlantirishga har tomonlama yordam berishadi va ularni aholi o'rtasida tarqatish uchun zarur shart-sharoitlar yaratadilar; milliy sport turlari va xalq o'yinlarining xalqaro maydondagi obro'sini mustahkamlashga hissa qo'shadi.

Jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlarining tashkilotchilari ekslyuziv huquqlarga ega:

- jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlari nomidan va uning ramzlaridan foydalanish;
- jismoniy tarbiya va sport tadbirlari o'tkaziladigan joyda tovarlar, ishlar va xizmatlarning reklamalarini joylashtirish uchun;
- jismoniy tarbiya va sport tadbirlarida ishlatiladigan sport anjomlari va jihozlari ishlab chiqaruvchilarini aniqlash;
- jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini har qanday vositalar yordamida va turli xil texnologiyalardan foydalangan holda tasvirlarning namoyish etilishi va (yoki) ovozi efirga uzatish, shuningdek, ko'rsatilgan translyatsiyani yozib olish va (yoki) fotosuratga olish, filmga suratga olish orqali yoritishi zarur.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari fuqarolarning yashash va dam olish joyida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish uchun, shu jumladan, jismoniy tarbiya va sport sohasi mutaxassislarini jalb qilish orqali sharoit yaratadi.

Sanatoriy-kurort muassasalari, dam olish uylari va turistik markazlarning rahbarlari o'zlarining sog'ligini mustahkamlash, kasalliklarning oldini olish va sog'ligini qayta tiklash maqsadida fuqarolarni davolash va dam olish jarayonida jismoniy tarbiya tarkibiy qismlaridan foydalanish uchun imkoniyat beradilar.

Korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning mehnat jamoalari kasaba uyushma qo'mitalari bilan birgalikda xodimlar va ularning oila a'zolarini faol jismoniy tarbiya va sportga jalb qilish, shu jumladan, ishlab chiqarish gimnastikasini tashkil etish va o'tkazish uchun ixtiyoriy ravishda tizimli jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tadbirlarini o'tkazish uchun sharoit yaratishi va ishlarni tashkil qilishi mumkin.

Sog'liqni saqlashni bo'yicha quyidagi pedagogikani taqdim qilish mumkin: 1) sog'liqni saqlash qiymatining oqilona ustuvorligiga asoslangan, bolalarda tarbiyalanishi va ta'lim jarayonida amalga oshirilishi kerak bo'lgan pedagogik tizim; 2) sog'liqni saqlash madaniyati ustuvorligini e'lon qiladigan va o'qituvchilar, talabalar va ularning ota-onalari uchun o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish, o'quv va tarbiya ishlarida hamda o'quv dasturlarining mazmun-mohiyatini texnologik jihatdan ta'minlaydigan ta'lim tizimi.

Sog'liqni saqlashni tejaydigan ta'lim texnologiyalari - bu o'quv jarayonini tashkil etishning tizimli ravishda tashkil etilgan dasturlari, texnikalari, usullari to'plami bo'lib, uning ishtirokchilari sog'ligiga zarar yetkazmaydilar.

"Sog'liqni saqlash" tushunchasi har qanday ta'lim texnologiyasining sifat xususiyatiga ishora qiladi, ushbu texnologiyani (pedagogik tizim) amalga oshirish ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilari - bolalar va o'qituvchilarning sog'ligini saqlash va mustahkamlash masalasini qanday hal qilishini ko'rsatib beradi.

Ta'lim tizimida qo'llaniladigan sog'liqni saqlashni tejaydigan texnologiyalar orasida bir nechta guruhlarini ajratib ko'rsatish mumkin, ular sog'liqni saqlashga turli xil yondashuvlarni va shunga mos ravishda ishning turli usullari va shakllarini qo'llaydi. Birinchi guruh - faoliyat yo'nalishi bo'yicha sog'lomlashtirish texnologiyalari bo'lib, ular quyidagilardan tashkil topgan:

1. Tibbiy-gigiyena texnologiyalari. SanPiN qoidalariga muvofiq gigiyena sharoitlarini nazorat qilish va ta'minlash; bolalarni emlash; bolalar salomatligini nazorat qilish; SARS va gripp epi-

demiyasi arafasida profilaktika tadbirlarini tashkil etish; sog'ligi muammolari bo'lgan bolalar bilan fizioterapiya darslarini o'tkazish va boshqalar.

2. Jismoniy madaniyat va sog'liqni saqlash texnologiyalari. Sog'liqni saqlash va mustahkamlash, harakat sifatlarini rivojlantirish, organizmning funksional imkoniyatlarini oshirish, immunitetni mustahkamlash va boshqalar uchun jismoniy mashqlardan foydalanishni ta'minlaydi, ular jismoniy madaniyat darslarida, sport seksiyalari ishlarida, mustaqil ishlarda amalga oshiriladi.

3. Atrof muhitni tejaydigan texnologiyalar. Tabiatga do'stona, ekologik jihatdan maqbul hayot sharoitlari va odamlarning faoliyati, tabiat bilan uyg'un munosabatlarni yaratishga qaratilgan. Ular orasida ta'lim muassasasi hududini obodonlashtirish, bolalar bog'chalarida guruhlar, o'quv xonalari va maktablardagi dam olish joylari; ekologik tadbirlarda ishtirok etish. Tabiatdagi jismoniy tarbiya nafaqat tanaga sog'lomlashtiruvchi ta'sir ko'rsatadi, balki bolalarning ekologik va estetik tarbiyasiga ham hissa qo'shadi. Hozirgi vaqtda ekoturizm va ekosport jismoniy tarbiya va sport vositasi sifatida faol rivojlanmoqda.

4. Hayot xavfsizligini ta'minlash texnologiyalari. Ular mehnatni muhofaza qilish bo'yicha mutaxassislar, muhandislik-texnik xizmat vakillari, fuqaro muhofazasi, yong'in nazorati va boshqalar tomonidan amalga oshiriladi. Talabalarning ushbu masalalar bo'yicha savodxonligi hayot xavfsizligi asoslarini o'rganish orqali ta'minlanadi. Bundan tashqari, jismoniy tarbiya darslarida har bir bola xavfsizlik qoidalarini bilishi va ularga rioya qilishi shart.

5. Ta'lim texnologiyalari. Bu bolalarning sog'ligini ta'minlaydigan psixologik-pedagogik metodlardan, usullardan, texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Sog'liqni saqlashni tejaydigan ta'lim texnologiyalari uchta kichik guruhga bo'linadi:

- SanPiN-larda qisman tartibga solinadigan, noto'g'ri ishlash holatlarini oldini olishga hissa qo'shadigan (ortiqcha ish, jismoniy harakatsizlik va boshqalar) o'quv jarayonining tuzilishini belgilaydigan tashkiliy va pedagogik texnologiyalar. Masalan, o'qituv-

chi, agar u bolalarda ish qobiliyatining pasayganligini qayd etsa, jismoniy mashqlar, ta'lim jarayoniga dinamik pauzalarni kiritishi mumkin;

- o'qituvchining sinfdagi bevosita ishi, ta'lim jarayonida uning bolalarga ta'siri bilan bog'liq psixologik-pedagogik texnologiyalar. O'qituvchi (tarbiyachi, murabbiy) bolaga nisbatan salbiy munosabati bilan uning psixofizik holatini sezilarli darajada yomonlashtirishi mumkin. Ta'lim muassasalarimizda juda ko'p uchraydigan ushbu hodisa "didaktogeniya" deb nomlanadi;

- bolalarni o'z sog'ligiga g'amxo'rlik qilishga va sog'liq madaniyatini rivojlantirishga o'rgatish uchun dastur va usullardan foydalanishni ta'minlaydigan o'quv va ta'lim texnologiyalari; sog'lom turmush tarzini olib borish, yomon odatlarning oldini olish uchun motivatsiya yaratish;

- bolalar bilan tashkiliy va tarbiyaviy ishlarni olib borish, ularning ota-onalariga ta'lim berish.

Shuningdek, sog'liqni saqlashni tejaydigan texnologiyalarning ikkinchi tasnifi mavjud. Harakatning mohiyati bo'yicha ular quyidagi guruhlarga bo'linadi.

1. Himoya va profilaktika. Ushbu guruh insonni atrof-muhit omillarining sog'ligiga salbiy ta'siridan himoya qilishga qaratilgan texnika, usullar, texnologiyalarni o'z ichiga oladi. SanPiNs tomonidan tartibga solinadigan sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilish, infeksiyalarni oldini olish maqsadida emlashlar; ortiqcha ish holatining boshlanishini istisno qiladigan ta'lim yoki jismoniy faoliyatning maksimal darajasini cheklash; jarohatlarning oldini olish maqsadida sport zallarida xavfsizlik uskunalari va himoya vositalaridan foydalanish - bu muammoning yechimini ta'minlaydigan choralar.

2. Kompensatsion zararsizlantirish. Ushbu texnologiyalarning asosiy yo'nalishi - tanani to'laqonli hayot uchun zarur bo'lgan narsalarning yetishmasligini yoki odamni ulardan to'liq himoya qilishning iloji bo'lmagan holatlarda hech bo'lmaganda salbiy ta'sirlarni qisman neytrallashtirish (cheklash). Masalan, jismoniy

tarbiya daqiqalarini va jismoniy tarbiya tanaffuslarini o'tkazish darsda bolalar tomonidan statik tana holatini saqlashning salbiy ta'sirini zararsizlantirishga imkon beradi. Ichimlik suvi va tuzni yodlash, yodamarin va vitamin-mineral komplekslaridan foydalanish dietada yod va vitamin etishmasligini qoplashi mumkin.

3. Rag'batlantirish. Ushbu texnikalar, usullar, texnologiyalar organizmning o'z kuchlarini faollashtirishga, moslashuvchan holatdan chiqish uchun uning resurslaridan foydalanishga imkon beradi. Masalan, muntazam jismoniy faollik va qotib qolish mas-hqlari immunitet tizimini mustahkamlashga yordam beradi. Pedagogik texnika doirasida o'qituvchilar sinfda va sinfdan tashqari o'quv ishlarida shu kabi ko'plab texnikalardan foydalanadilar. Shunday qilib, bolani odatiy maqtash va rag'batlantirish uning faoliyatini ancha yaxshilashi mumkin. Choy, kofe, energetik ichimliklar kabi kimyoviy stimulyatorlar tanani "jonlantirish" va aqliy va jismoniy samaradorlikni oshirishning oddiy vositasiga aylandi.

4. Axborot va trening. Ular nafaqat o'zlarining sog'lig'i, balki yaqinlarining sog'lig'i to'g'risida ham samarali g'amxo'rlik qilish uchun zarur bo'lgan valeologik savodxonlikni ta'minlaydi, shaxsiy salomatlik madaniyatini shakllantirishga yordam beradi. Ular orasida ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari: talabalar va ularning ota-onalari, o'qituvchilarga qaratilgan madaniy, ma'naviy va ma'rifiy dasturlar mavjud.

Sog'liqni saqlashni yo'lga qo'yishda quyidagi prinsiplarga rioya qilish muhimdir:

1. Zarar yetkazmaslik prinsipi - "No nocere!" - bu shifokorlar, o'qituvchilar va ota-onalar uchun bir xil ahamiyatga ega. Insoniyat tarixi, tibbiyot deontologiyasi, pedagogika va didaktika asoslarining har qanday kasbining kasb etikasi unga rioya qilish asosida qurilgan. Ma'lumki, ortiqcha jismoniy faollik tanaga sezilarli darajada zarar yetkazishi mumkin.

2. Talabalar va o'qituvchilarning sog'li'i uchun samarali g'amxo'rlikning ustuvorligi prinsipi shuni ko'rsatadiki, bolalar va o'spirinlarning sog'ligiga g'amxo'rlik qog'ozda emas, balki

amalda bo'lishi kerak. Ta'lim muassasasida sodir bo'ladigan barcha narsalar - rejalar, dasturlar tuzish, darslar va o'zgartirishlar, o'quvchilarning sinfdan tashqari ishlarini tashkil etishdan boshlab - bolalar va o'qituvchilarning jismoniy va ruhiy salomatligiga ta'siri nuqtai nazaridan baholanishi kerak. Ushbu printsipti amalga oshirish talabalarning sog'lig'ini kuzatmasdan mumkin emas: jismoniy, aqliy, ma'naviy va axloqiy.

3. Sog'liqni saqlashning uchlik kontseptsiyasi printsipti Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining ta'rifiga muvofiq, ya'ni jismoniy, aqliy va ma'naviy-axloqiy salomatlikning ajralmas birligini yodda tutgan holda sog'liqni toifasiga yondashish zarurligini belgilaydi. Agar u kuzatilmasa, barcha sog'liqni saqlashga, uning saqlanishiga uchun javobgarlikni shifokorga, jismoniy tarbiya o'qituvchisiga yuklash bilan qaratiladi. Shu bilan birga, umuman sog'liqni saqlashning boshqa jihatlari - aqliy, ma'naviy va axloqiy - ko'rib chiqish va baholash doirasidan tashqarida qoladi. Muassasa sog'lig'ini saqlash faoliyatida ushbu uslubiy xato amalga oshirilayotgan ishlarining samaradorligini sezilarli darajada pasaytiradi.

4. Davomiylik va uzluksizlik printsipti ta'lim muassasalarida vaqti-vaqti bilan emas, balki har kuni va har bir darsda sog'liqni saqlash ishlarini olib borish zarurligini belgilaydi. Jismoniy tarbiya jarayonida aynan shu printsiptga rioya qilish motor qobiliyatlarini takomillashtirishni, adaptiv qobiliyatlarning ko'payishini va jismoniy sifatlarning rivojlanishini ta'minlaydi.

5. Subyekt - subyekt munosabatlarining printsipti nafaqat o'qituvchilar ta'lim jarayonining sog'lig'ini saqlash sharoitlarini ta'minlashga majburlirlar, balki bolaning o'zi ham ushbu muammoni hal qilishda faol ishtirok etishi, sog'lom turmush tarziga rioya qilishi kerak, masalan, ertalab gigiena mashqlarini bajarish, ko'proq vaqt sarflashi kerak, deb taxmin qiladi. toza havoda, kompyuterda kamroq o'tirish, "zararli" taomlarni iste'mol qilmaslik va h.k. Ushbu tamoyilni amalga oshirishning yana bir tomoni - talabaga individual yondoshishni ta'minlash zarurati. Obyekt, obyektidan farqli o'laroq, har doim individualdir va indi-

vidual xususiyatlarni hisobga olgan holda (sog'liq, jins, qiziqish va ehtiyojlar va boshqalar) sog'liqni saqlash ishlarining samaradorligini belgilaydi.

6. O'qitish mazmuni va tashkil etilishining o'quvchilarning yosh xususiyatlariga muvofiqligi printsipli jismoniy mashqlar hajmini va bolalarning yosh imkoniyatlariga mos ravishda bajariladigan mashqlarning murakkabligini tanlashni o'z ichiga oladi. Bu talabalar sog'lig'iga ta'sirining xususiyatini belgilaydigan har qanday sog'liqni saqlash va fitnes texnologiyalari uchun asosiy va majburiy talablardan biridir.

7. Integratsiyalashgan, fanlararo yondashuv inson salomatligini muhofaza qilish bo'yicha samarali ish uchun asosdir. Faqatgina o'qituvchilar, psixologlar va shifokorlarning yaqin hamkorligi sog'liqni saqlash dasturlarining kutilgan natijalariga erishish shartidir. Bolalarning sog'lig'i bilan shug'ullanadigan mutaxassislarning o'zaro tushunishi shunday bo'lishi kerakki, ular bir-birini mukammal tushunib, yagona jamoani shakllantirsin.

8. O'qituvchining tibbiy-psixologik kompetensiyasi printsipli o'z ishlarida sog'liqni saqlash texnologiyalaridan foydalanishga intilayotgan o'qituvchilarning psixologik va tibbiy-valeologik savodxonligi darajasiga yuqori talablarni belgilaydi. Samarali o'qituvchi yaxshi psixolog va terapevtidir. Ushbu tamoyilning amalga oshirilishini pedagogika va jismoniy tarbiya universitetlari dasturlariga tegishli o'quv kurslarini joriy etish orqali ham, allaqachon ishlayotgan o'qituvchilarning malakasini oshirish orqali ham ta'minlash mumkin.

9. Ta'lim, tarbiya va rivojlanayotgan pedagogik ta'sirlarning uyg'un kombinatsiyasining umumiy pedagogik printsipli jismoniy tarbiya darslarida ta'lim, tarbiya va sog'liqni saqlash muammolarini hal qilish orqali amalga oshiriladi.

10. Ijobiy ta'sir (kuchaytirish) ning salbiy ta'siridan (taqiqlash, qoralash) ustunligi eng muhim umumiy pedagogik postulatlardan biri bo'lib, sog'liqni saqlash pedagogikasining muhim shartlaridan biridir. Ta'lim jarayonida o'qituvchilar va ota-ona-

lar o'rtasida taqiqlarning, tanqidlarning, noroziliklarning ustunligi bolalarning sog'lig'i va aqliy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bolaning e'tiborini birinchi navbatda kamchilik va xatolarga qaratish, o'zini past baholaydigan va past darajadagi psixologik nuqsonli shaxsni shakllantiradi, haqiqiy maqsadlarni qo'yolmaydi va ularga erisha olmaydi. Biroq, ko'plab tadqiqotlar natijalariga ko'ra, aynan shunday pedagogik ta'sirlar Rossiya ta'lim muassasalarida, ayniqsa murabbiylar orasida ustunlik qilmoqda.

11. Ta'limning faol usullarining ustuvorligi sog'liqni saqlash va mustahkamlashga qaratilgan faqat ilmiy asoslangan pedagogik faoliyat dasturlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

12. Himoya va o'qitish strategiyasini birlashtirish prinsipi. Himoya strategiyasi bolaga sharoit yaratishga, uni zararli (patogen) omillar ta'siridan himoya qilishga qaratilgan. Trening strategiyasi organizmning istalmagan, sog'liq uchun xavfli bo'lgan ta'sirlarni (viruslar, bakteriyalar) engib o'tishi uchun moslashish imkoniyatlarini oshirishga qaratilgan. Kundalik pedagogik ishda ushbu prinsip jismoniy faollikning bunday darajasida bo'lganlarning barchasini ta'minlash talabida (har bir talabaning individual xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda) mashg'ulot darajasiga to'g'ri keladigan, ya'ni himoya (tejamkor) dan yuqori, ammo charchaganidan pastroq bo'lgan talabda namoyon bo'ladi (va undan ham ko'proq). Har bir o'quvchi uchun ushbu maqbul yuk darajasini topish va unga rioya qilishni tashkil etish qobiliyati asosan o'qituvchining kasbiy mahoratini, ayniqsa, jismoniy tarbiya va sport jarayonida sog'likni saqlash natijalariga erishishda aniqlaydi.

13. Bolaning o'z sog'lig'i uchun javobgarligini shakllantirish prinsipi. Bolaning yoki o'spirinning sog'lig'iga bo'lgan mas'uliyatsiz munosabati, sog'liqni saqlash madaniyatini shakllantirish uchun barcha sa'y-harakatlarni bekor qiladi, chunki bu sog'liq bilan bog'liq qarorlarni qabul qilishni talab qiladigan vaziyatda bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlamaydi.

14. Kechiktirilgan natijaning prinsipi sog'liqni saqlash ishlari-ning natijalari darhol ko'rinmasligini hisobga olishni nazarda tutadi. Shu sababli, bolalar sog'lig'ini saqlash va mustahkamlashga qaratilgan ishlarni tashkil etishning boshida, sabr-toqatli bo'lish va darslarning birinchi haftalari va oylarida ko'rinadigan natijalar bo'lmaganda tushkunlikka tushmaslik kerak.

15. Natijalarni nazorat qilish prinsipi. Bolalar va o'spirinlarning sog'lig'i holatini tashkillashtirish va o'tkazishga qaratilgan bo'lib, ular bo'yicha fikr-mulohazalarni qabul qilishga asoslangan. U butun ta'lim muassasasi ishida (diagnostika, sog'liqni saqlash monitoringi) ham, har bir o'qituvchining ishida, uning individual pedagogik texnologiyasida ham amalga oshirilishi mumkin.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Ommaviy sport, sog'lomlashtirish, tadbirlar, jamiyat, sog'lom turmush tarzi, bayramlar, inson harakat – faolligi, faol dam olish, organizm, jamiyat, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mehnat jamoalari, Davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari, O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi, qo'mita ustavi, maqsadlarni amalga oshirish, Sport federatsiyasi (assotsiatsiyasi), organizmga ijobiy ta'siri, sanatoriy-kurort muassasalari, dam olish uylari, turistik markazlar, sog'likni mustahkamlash, kasalliklarning oldini olish, sog'ligini qayta tiklash, fuqarolarni davolash, dam olish jarayoni, jismoniy tarbiyaning tarkibiy qismlari, milliy sport turlari, xalq o'yinlarini rivojlantirish, didaktogeniya.

MAVZU YUZASIDAN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. O'tkaziladigan sport tadbirlarining inson harakat - faolligini oshirishdagi ahamiyati haqida gapiring.

2. O'tkaziladigan bayramlarning inson harakat - faolligini oshirishdagi o'rni nimada? Bilganlaringiz asosida guruhdoshlaringiz bilan fikr almashing.

3. Sport tadbirlari va bayramlarining inson organizmiga ijobiy ta'sir ko'rsatishining sabablari nimalarda ko'rinadi?

4. Kishilarning faol dam olishlari uchun sport tadbirlari va bayramlari asosiy omil sifatida imkoniyat yarata oladimi? Agar shunday deb bilsangiz, buni asoslashga harakat qiling.

5. Ommaviy sport - sog'lomlashtirish tadbirlarining bugungi kunda - jamiyatda sog'lom turmush tarzini ta'minlab beradigan tadbir sifatidagi mavqeyini Hukumatimiz tomonidan chiqarilgan Qonun, qaror va farmoyishlar asosida izohlab bering.

6. Jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlarining tashkilotchilari qanday huquqlarga ega? Sanab bering.

7. Davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari va boshqa tashkilotlarning vazifalari nimalardan iborat?

8. O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi qanday tashkilot, vazifalari va tuzilishi haqida bilasizmi?

9. O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi ustavi va maqsadlarini amalga oshirishda nimalarga asoslanadi?

10. Sport federatsiyasi (assotsiatsiyasi) mamlakatda sport sohasi bo'yicha qanday faoliyatni amalga oshiradi?

11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 16-iyuldagi "Davlat ta'lim muassasalari huzurida sport klublarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 542-sonli Qarorining mazmuni va mohiyati nimalardan iborat?

12. Qarorning 3-bandida sport klublarining asosiy vazifalari qilib nimalar belgilangan, mulohaza yuriting?

13. O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" (2015 yil 4 sentyabrdagi ZRU-394-sonli) qonunida keltirilgan asosiy tushunchalarga ta'rif bering.

14. "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining maqsad va vazifalarini ayting.

15. "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining asosiy moddalariga tavsif bering.

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN TOPSHIRIQLAR:

1. Sharq donishmandlarini shaxsning salomatlik madaniyati va uni jismoniy madaniyat bilan o'zaro bog'liqligi to'g'risida bildirgan fikrlari.
2. Sport klubining maqsadi, vazifalari va ishini tashkil qilish.
3. Sport seksiyalari, individual mashg'ulotlar ishini tashkil qilish.

3-MODUL. SPORT-OMMAVIY TADBIRLARNI TASHKIL ETISH VA O'TKAZISHNING NAZARIY JIHATLARI, TASNIFI.

REJA

1. Ommaviy sport tadbirlari nima?

2. Sport tadbirlari ssenariysi haqida.

3. Ommaviy sport tadbirlari, sport tadbirlari ssenariysi, ommaviy sport va jismoniy tarbiya tadbirlari, musobaqalarni tayyorlash, uning nizomi hamda sistemasi, sport musobaqalari tizimi haqida.

4. Musobaqalar uchun zarur jihozlar, musiqiy hamrohlik, inson resurslari, volontyorlik harakati haqida.

Vatanimiz ravnaqi va xalqimiz farovonligini ta'minlashning muhim sharti bo'lgan har tomonlama sog'lom va barkamol avlod tarbiyasiga, jismoniy tarbiya va sportni keng rivojlantirish ishlariga istiqbolning dastlabki kunlaridanoq kirishildi, 1992-yil yanvarida "O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"⁴gi qonun qabul qilindi. Davlatimiz rahbarining sog'lom avlodni voyaga yetkazish haqidagi qarashlarida har tomonlama erkin va mustaqil fikrlaydigan, o'z haq-huquqlarini tanqidigan, faqat o'z bilimi, kuchi va imkoniyatlariga (resurslariga) tayanadigan, Vatan va xalq manfaati uchun butun borlig'i bilan kurasha oladigan insonlarni tarbiyalashda jismoniy tarbiya va sport harakatining o'rni va ahamiyati beqiyos ekani o'z ifodasini topdi. Davlat organlari, korxona va tashkilotlar xodimlari hamda aholi o'rtasida turli ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish orqali aholining haftalik harakat-faoliyatini oshirishga erishildi.

⁴ "O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi qonuni (47-moddasi O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O'RQ-683-sonli qarori bilan qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son).

Sport maktablarida ommaviy sport tadbirlarini uyushtirish

Barcha toifalardagi bolalar va o'smirlar sport maktablarida, asosan, sport mashg'ulotlarini o'tkazish va sport turlari bo'yicha maxsus musobaqalar tashkil qilinib borilsada, ularning ish faoliyatida ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish ham alohida o'ringa ega. Ayniqsa, sport o'yinlari, yengil atletika va boshqa ba'zi sport turlari ommaviylik mazmuniga egadir. Shu sababdan bu turlar bo'yicha musobaqalar uyushtirilganda, boshqa sport maktablari va umumta'lim maktab o'quvchilarining sport jamoalari ham ishtirok etishi mumkin. Ommaviy sport tadbirlarining asosiy shakllari tuman-shahar, viloyat va respublika birinchiliklari, spartakiyadalari, o'rtoqlik uchrashuvlari hisoblanadi. Bunday musobaqalarning zamirida sportchilarning tayyorgarligi, egallangan mahoratlar sinov hamda yirik sport musobaqalari, Xalqaro uchrashuvlar, Markaziy Osiyo, Osiyo va jahon chempionatlariga terma jamoa tayyorlash ko'rigi bo'lib xizmat qiladi.

Ommaviy sport tadbirlarining yana bir shakli va maqsadi shundaki, qaysi sport turi bilan shug'ullanishlaridan qat'iy nazar, o'z jamoalarida tashkil etilgan kross, futbol musobaqalari hamda "Alpomish" va "Barchinoy" maxsus testlarini bajarish uchun tashkil qilinadigan ommaviy musobaqalarda ishtirok etish shartdir. Bundan asosiy maqsad shuki, sportchilarning jismoniy tayyorgarliklari darajasini muntazam oshirib borishdir. Shu sababdan sport maktablarining kalendar rejalariga ommaviy sport musobaqalarini kiritish va ularni amalda o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

Sport tadbirlari davlatning va uning barcha muassasalarining jismonan rivojlangan shaxsini shakllantirish, mamlakat fuqarolariga ta'lim berish faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biridir. Sog'lom yo'l - yoshligidan sportga bo'lgan muhabbatni uyg'otadigan hayot. Bu davlatimizning asosiy vazifalaridan biridir.

Ushbu ish doirasida turli xil dasturlar, shu jumladan, TRP kompleksi va professional sportni rivojlantirish bo'yicha loyiha-

lar yaratilmoqda; ishlab chiqilgan taqvim rejaları mazmuni har xil sport va dam olish, madaniy va sport tadbirlari, bayramlar, festivallar bilan to'ldirilmoqda.

Ularning barchasidan turli muammo va masalalarni larni hal qilish uchun foydalaniladi. Ba'zilar jamoatchilik uchun ochiq va har qanday yoshda qatnashish bepul. Ular mahalla, tuman, shahar darajasida jismoniy tarbiya qo'mitalari tomonidan tashkil etilgan. Boshqalari sport to'garaklari va bo'limlarida amalga oshiriladi. Har qanday klubda, mashg'ulotlardan tashqari, siz klub a'zolari, ularning do'stlari, oila a'zolari ishtirokida ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish ustida ishlashingiz mumkin. Bu har qanday yoshdagi yoshlar yoki havaskor sportchilar uchun tashkil etilgan yirik sport brendlarining loyihalari, ularning imkoniyatlarini yengib o'tish dasturlari bo'lishi mumkin. Bunday loyihalarning ahamiyati shundaki, imkon qadar ko'proq odam sport bilan shug'ullanishini, sportga ommaviy ishtiyoqni rivojlantirishi mumkin. Professional tarzda mashq qilish va dunyo rekordlariga erishish shart emas, bu havaskorlik darajasi yoki ommaviy fitness mashqlari kabi sog'lomlashtirish mashg'ulotlarida qatnashish bo'lishi mumkin.

"Umid nihollari" sport musobaqalarining tashkiliy asoslari, musobaqalarning tashkiliy va boshqaruv mexanizmlari har tomonlama o'rganilib, musobaqalar bir necha bosqichlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'lishi isbotlangan. Musobaqalar bosqichlarini birinchi yil o'tkazish tartibi:

1. Maktab bosqichi (sinflararo musobaqalar). Maktab darajasidagi musobaqalar yilning sentyabr oyidan boshlanib, 1-4, 5-9, 10-11-sinf o'quvchilari o'rtasida sportning belgilangan turlari bo'yicha o'tkaziladi. O'quv yili davomida o'tadigan sinflararo musobaqalarning muddatlari va mas'ul shaxslari aniq ko'rsatilib, tasdiqlangan taqvim asosida, may-iyun oyigacha davom etadi.

Sentyabr-oktyabr oylarida maktabning sport turlaridan yaxshi natijalarni ko'rsatgan, ko'nikma va mahorati yuqori 1-4, 5-9 va 10-11-sinf o'quvchilari orasidan terma jamoalar shakllantirila-

di va ular keyingi bosqich-maktablararo-hudud bosqichi musobaqalarida qatnashadi.

Terma jamoa maktab sport klubi (jamoasining) qaroriga binoan tuzilishi, unga kirgan har bitta o'quvchining sportdagi yutuqlari barchaga ma'lum qilinishi va sport borasida boshqalarga o'rnak sifatida ko'rsatilishi lozim.

1-4, 5-9, 10-11-sinf o'quvchilarining sog'lomligini ta'minlashga qaratilgan musobaqalar bosqichini ushbu tarzda belgilanishi tavsiya etiladi:

- o'quv yili davomida "Umid nihollari" sport musobaqalarining bosqich o'yinlarida olti milliondan ortiq umumiy o'rta ta'lim tizimi o'quvchilarini uzluksiz, ommaviy sport harakatida ushlab turilishi va bu orqali ularning sog'lomlik darajasini yuqori fiziologik me'yorga yetkazilishi;

- jismoniy tarbiya va sportga oid nazariy va amaliy bilimlarni, uslub va ko'rsatmalarni musobaqalar orqali egallanishi, mustahkamlanishi va rivojlashtirilishi;

- sport turlariga katta qiziqishi bo'lgan yoshlar orasidan jamoatchi instruktor va hakamlarning yetishtirib chiqarilishi;

- yoshlarda sport turlariga bo'lgan qiziqishlarning oshishi, musobaqalarga ommaviy ravishda jalb qilinib, raqobat asosida ular orasidan iqtidorli sportchilarni seleksiya (tanlab olinishi) qilinishi;

- joylarda sport to'garaklarining ochilishiga va yoshlarning sportga bo'lgan ehtiyojlarining qondirilishi;

- sport seksiyalari ishining faollashtirilishi, qiziqarli va bolalar salomatligiga foydali bo'lishi;

- maktab va undan tashqari sport inshootlarini talab darajasiga keltirish, yangilarini qurish va ularni sport anjomlari va jihozlar bilan ta'minlanishidan iborat.

2. Hudud bosqichi (hudud ichidagi maktablararo musobaqalar). Noyabr-dekabr oylarida maktablarning 1-4, 5-9 va 10-11 - sinf o'quvchilaridan tashkil topgan maktab terma jamoalari o'rtasida o'tkaziladi.

Hudud bosqichini amalga oshirish quyidagicha belgilangan:

- maktab bosqichi darajasida bolalar sportining haqiqiy holatining tahlili va uning asosida tegishli chora-tadbirlar ishlab chiqilishi;

- maktab, maktabdan tashqari jismoniy tarbiya va sport turlari bo'yicha musobaqalarning, birinchi-maktab bosqichini uzluk-siz ravishda o'tkazilishini, saralanib chiqqan yoshlar harakati va mahorati bo'yicha mazkur maktab darajasida amalga oshirilayotgan ishlarning yo'lga qo'yilishi;

- sport seksiyalaridagi sport turlari, o'quvchilarning kundalik ommaviy musobaqalarda to'plagan tajriba va mahoratlarining ko'rilishi;

- maktab rahbariyati, jismoniy tarbiya o'qituvchilariga, sport seksiyalarining haqiqiy faoliyatiga, mehnat qilayotgan mutaxassislariga baho berish mumkinligi;

- hudud darajasida eng kuchli maktab jamoasini, mahoratli va istiqbolli yosh sportchilarning aniqlanishi va hudud terma jamoalari tuzilishida inobatga olinishi.

Noyabr oyida (kuzgi ta'tilda) maktablarning 1-4-sinf terma jamoalari uchun hudud final o'yinlari o'tkaziladi.

Mazkur musobaqalarda hududlar g'oliblari aniqlanadi va shu bilan 1-4-sinf maktab terma jamoalarining final o'yinlari yakunlanadi. Ularning natijalariga binoan g'oliblar diplom va sovg'alar bilan taqdirlanadi.

1-4-sinf o'quvchilarining musobaqalar bosqichi ushbu tarzda belgilanadi va quyidagilar inobatga olinadi:

- boshlang'ich sinf o'quvchilarini jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan ko'nikma va sport turlarining faqat ilk asosini bilishlari va jismoniy harakatga o'yin tarzi orqali birlamchi qiziqishlarining shakllanishi;

- musobaqalarda jamoa bo'lib qatnashib, bir maqsad sari birlashish tajribasining yo'qligi;

- murabbiy kadrlar va sport yo'riqchilari bilan ta'minlanmagan;

- mahorat darajasi yetishmagani, boshqa hududlarga borib musobaqalashish salohiyati to'liq shakllanmagani;

- bellashuvlarning ommaviy tarzda tuman darajasiga olib chiqilishi maqsadga muvofiq emasligi, tashkiliy jihatdan hamda iqtisodiy tomondan samarasizligi.

3. Tuman bosqichi. Yanvar oyida (qishki ta'tilda) maktablarining 5-9- sinf o'quvchilaridan tashkil topgan hudud terma jamoalari o'rtasida tuman final bellashuvlari o'tkaziladi. Hududlararo musobaqalar bosqichida tumanda joylashgan bolalar va o'smirlar sport maktablarining sportchilari qatnashadi. Musobaqalar yakuniga asosan tuman chempioni aniqlanadi, g'oliblar diplom va sovg'alar bilan taqdirlanadi. Ushbu bosqichda maktablar 5-9-sinf o'quvchilarining hudud terma jamoalari o'rtasidagi final o'yinlari yakunlanadi.

5-9-sinf o'quvchilarining musobaqalar bosqichini o'tkazilishini belgilashda quyidagilarga ahamiyat qaratiladi:

- hududlarda joylashgan Bolalar va o'smirlar sport maktablarida sport turlari bilan shug'ullanayotgan yoshlarni musobaqalarda ko'rsatayotgan natijalari asosida u yerda olib borilayotgan o'quv va amaliy mashg'ulotlarni sifati hamda sport bazasining haqiqiy ahvoli ko'rilishi;

- jamoalar safida qatnashayotgan o'quvchilarni sport musobaqalarida erishgan natijalari asosida joylarda ushbu yoshlar bilan shug'ullanayotgan jismoniy tarbiya o'qituvchilari va sport murabbiylarining bilimi va ishga munosabati aniqlanishi;

- maktab, maktabdan tashqari joylarda jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishga moslangan sport bazasiga baho berilishi;

- jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan yondashuvni ilmiy va amaliy yoki maqsadsizligining ko'rilishi;

- hudud bosqichi darajasida bolalar sportining haqiqiy ahvoli va holati asosida tegishli chora-tadbirlar ishlab chiqilishi;

- tuman darajasida eng kuchli hudud jamoasi, mahoratli va istiqbolli yosh sportchilar aniqlanishi va tuman terma jamoalariga nomzod sifatida belgilanishi nazarda tutiladi.

Tuman bosqichi o'yinlarida 8-9-sinf o'quvchilari orasidan yuqori natija ko'rsata olganlar, 10-11-sinf o'quvchilar terma jamoalari tarkibida hududlararo musobaqalarda qatnashish huquqiga ega bo'ladilar.

Yanvar-mart oylarida 8-11-sinf o'quvchilari hamda maxsus bolalar va o'smirlar sport maktablari sportchilaridan tashkil topgan hudud terma jamoalari o'rtasida bellashuvlar o'tkaziladi. Musobaqalar yakunida asosan tuman chempioni aniqlanadi, g'oliblar diplom va sovg'alar bilan taqdirlanadi.

4. Viloyat bosqichi. Mart oyida (bahorgi ta'tilda) 8-11-sinf o'quvchilari, bolalar va o'smirlar sport, maxsus sport maktablari-ning sportchilaridan tashkil topgan tuman terma jamoalari o'rtasida viloyat final musobaqalari o'tkaziladi.

8-11-sinf o'quvchilarining viloyat darajasidagi musobaqalar bosqichini belgilashda qo'yidagilar hisobga olindi:

- tumanlarda faoliyat ko'rsatayotgan bolalar va o'smirlar sport maktabi, maxsus bolalar va o'smirlar sport maktablarining faoliyati samaradorligi aniqlanishi;

- tuman darajasida bolalar sportining haqiqiy ahvoli va holatining ko'rilishi, unga asosan tegishli xulosalar qilinishi va amaliy chora-tadbirlar ishlab chiqilishi;

- viloyat darajasidagi musobaqalar orqali eng kuchli tuman jamoasining aniqlanishi va bellashuvlarda kuchli, mahoratli hamda istiqbolli yosh sportchilarning saralanishi;

- viloyat terma jamoasining shakllantirilishi.

Mazkur bosqichdagi musobaqalar viloyat va tuman markazlari hamda tuman ta'lim muassasalarining talabga javob beradigan sport bazalarida o'tkaziladi.

5. Mamlakat bosqichi. Aprel-may oylarida 8-11-sinf o'quvchilari hamda viloyat bolalar-o'smirlar va maxsus sport maktablari sportchilaridan tuzilgan viloyat terma jamoalari o'rtasida final musobaqalari o'tkaziladi.

Mamlakat darajasidagi final musobaqalari tartibini ishlab chiqishda ushbu tamoyillarga asoslanish maqsadga muvofiq hisoblandi:

- musobaqalarning kompleks ravishda o'tkazilishi;
- musobaqalarni "Hudud va guruh musobaqalariga tayyorgarlik ko'rish va ularni o'tkazish" Nizomiga binoan tashkil qilinishi;
- birinchi va ikkinchi yillarda o'tkaziladigan respublika final bosqichi musobaqalari jamoalarining mahoratini oshishiga turtki bo'lishi va ularning haqiqiy texnika darajasini aniqlashga qaratilishi;
- bitiruv imtihonlariga ta'sir qilmasligi;
- respublika finali musobaqalarining g'oliblariga oliy o'quv muassasalariga imtiyozli kirish huquqini faqat uchinchi yilda berilishi;
- yuqori mahoratli yosh sportchilarning respublika finaliga chiqishi va bellashuvlar natijasida kashf etilgan nufuzli sportchilarning mamlakat terma jamoalariga nomzod va a'zo sifatida qabul qilinishi;
- sport jamoalarini kompleks musobaqa o'tadigan joylarga borib kelishida masofani hisobga olgan holda hududlarning belgilanishi va bu orqali sarf-xarajatlarning tejallishi.

"Umid nihollari" musobaqalari final bosqichini birinchi yil o'tkazish tartibi.

"Umid nihollari" musobaqalari final bosqichi Nizom asosida, kompleks ravishda to'rtta hududda o'tkaziladi. Hududlar viloyat jamoalarining mahorat va imkoniyat darajasi asosida belgilanadi.

1. Birinchi hudud – Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo viloyatlari.

2. Ikkinchi hudud – Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xorazm, Navoiy va Buxoro viloyatlari.

3. Uchinchi hudud – Toshkent shahri, Toshkent viloyati, Sirdaryo va Jizzax viloyatlari.

4. To'rtinchi hudud – Andijon, Namangan, Farg'ona viloyatlari.

Hudud tarkibidagi to'rtta viloyatlarda musobaqalar o'tkaziladi va ularning natijalariga asosan qatnashuvchilarning egallagan o'rnini belgilanadi. g'oliblar diplom va sovg'alar bilan taqdirlanadi.

“Umid nihollari” musobaqalari final bosqichlarini ikkinchi yil o‘tkazish tartibi

Ikkinchi yilda bo‘lib o‘tadigan “Umid nihollari” musobaqalari-ning bosqichlari birinchi yilda o‘tkazilgan maktab, hudud, tuman va viloyat bosqichlarining tartibi asosida amalga oshiriladi.

Faqat ikkinchi yilda mamlakat darajasidagi final musobaqalarni o‘tkazish tartibi birinchi yildagi tartibdan farq qiladi. Birinchi yilda mamlakat final musobaqalari 4 hududda o‘tkazilgan bo‘lsa, ikkinchi yilda esa ushbu musobaqalar 2 guruhda aprel-may oylarida o‘tkaziladi.

Birinchi yildagi hudud musobaqalarida 1- va 2-o‘rinni egallagan viloyat jamoalari birinchi guruh davrasida, 3-4 o‘rinni egallagan viloyat jamoalari esa ikkinchi guruhda o‘zaro bellashadilar.

Guruh tarkibida o‘tkazilgan musobaqalarning natijalariga asosan har bitta viloyat jamoasining egallagan o‘rni belgilanadi. G‘oliblar diplom va sovg‘alar bilan taqdirlanadi.

Birinchi guruhda mutlaq g‘olib bo‘lgan jamoa, uchinchi yilda Respublika final bosqichida ikkita jamoa bo‘lib qatnashish huquqiga ega bo‘ladi.

“Umid nihollari” musobaqa bosqichlarini uchinchi yil o‘tkazish tartibi

Uchinchi yilda bo‘lib o‘tadigan “Umid nihollari” musobaqalarining bosqichlari ikkinchi yilda o‘tkazilgan maktab, hudud, tuman va viloyat bosqichlari tartibi asosida amalga oshiriladi.

Uchinchi yilda mamlakat darajasidagi musobaqalar finali bir guruhda Vazirlar Mahkamasining “O‘quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishga qaratilgan uzluksiz sport musobaqalari tizimini tashkil etish to‘g‘risida” gi qarori bilan tasdiqlangan rejada belgilangan viloyatda aprel-may oylarida o‘tkaziladi.

1, 2, 3-o‘rinni egallagan viloyat terma jamoalari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining sovg‘asi va Respublika Tashkiliy qo‘mitasining diplomlari bilan taqdirlanadi. Shaxsiy va jamoa

musobaqalarida 1, 2 va 3-o'rinlarni egallaganlar oltin, kumush va bronza medallari bilan taqdirlanadi.

"Barkamol avlod" sport musobaqalarining tashkiliy asoslari.

"Barkamol avlod" musobaqalari tartibini belgilashda quyidagilar inobatga olindi:

- o'quvchi-yoshlarning maktab va sport maktablarida to'plan-
gan jismoniy tarbiya va sportga oid bilim hamda tajribalarini aka-
demik litsey va kasb-hunar kollejlari rivojlantirilishi;

- musobaqalar bosqichini mantiqiy davomiyligi, ommaviylik-
dan sport mahoratiga chiqilishining ta'minlanishi;

- o'quvchilarning kundalik jismoniy harakati, davomiyligi-
ning "Barkamol avlod" sport musobaqalari dasturidan o'rin olgan
sport turlaridan o'tkaziladigan o'yinlarning uzluksizligi orqali ta'-
minlanishi;

- sport turlari bo'yicha qoidalarining yanada o'zlashtirilishi
hisobiga, o'quvchilarning bellashuvlardagi texnika qobiliyatlari
darajasining oshishi;

- yoshlarning jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan chanqoqligi
va talabchanliklarining ortishi hisobiga jismoniy tarbiya o'qituv-
chi va murabbiylarining o'z malaka hamda pedagogik mahoratini
muntazam oshirib turishlariga turtki bo'lishi;

- sport turlaridan malakali sportchilar va hakamlarning yetis-
hib chiqishi;

- yuqori mahoratli sportchilarning mamlakat terma jamoasi
safiga kirishi;

- yoshlarda kundalik sport harakatiga bo'lgan ehtiyojlar to'liq
shakllanishi va dars oralig'ida, undan keyingi vaqtdagi muso-
baqalar orqali yuqori sog'lomlik darajasiga yetishlari;

- qizlar sport harakatining faollashishi.

Musobaqalar o'tkazish to'g'risida "Nizom" qabul qilingan
bo'lib, tasdiqlangan sport musobaqalarining jadvali asosida har
bir musobaqa uchun alohida "Nizom" tuziladi. Jadval musobaqala-

rini tayyorlash va o'tkazish "Nizom" ishlab chiqishdan boshalanadi va bu "Nizom" musobaqa o'tkazishda asosiy hujjat hisoblanadi.

Musobaqa "Nizom"i jismoniy tarbiya jamoasining o'quv-mashg'ulot va sport ishlariga katta ta'sir ko'rsatadi. "Nizom"ni oldindan aniq bilish o'quv-sport ishlarini to'g'ri rejalashtirishga yordam beradi. "Nizom" musobaqada qatnashadigan barcha tashkilotlarga oldindan keragicha yuboriladi.

Musobaqa o'tkazayotgan tashkilot "Nizom" tuzishda quyidagilarni ko'rsatishi lozim:

1. Musobaqaning maqsadi va vazifasi. Musobaqaning maqsadi (o'quv ishiga yakun yasash, kuchli jamoalarni aniqlash, basketbolni ommalashtirish va h.k.) musobaqaning ko'lami va turiga bog'liq bo'ladi.

2. Musobaqaning o'tkazish joyi va vaqti. Musobaqa o'tkaziladigan shahar (inshoot) ko'rsatiladi va kunlari belgilanadi.

3. Musobaqani boshqarish. Musobaqani tashkil quluvchilar va rahbarlar hamda hakamlar birlashmasi va ularni tasdiqlovchi tashkilot ko'rsatiladi.

4. Musobaqa qatnashuvchilari. Musobaqada qatnashuvchi jamoalar soni va nomi ko'rsatiladi; talabnomaga kiritiladigan qatnashuvchilarning eng ko'p soni, yoshi va ularning malakasi belgilanadi.

5. Musobaqani o'tkazish shartlari. Musobaqalar qaysi usul (aylanma, chiqib ketish, aralash) bo'yicha o'tkazilishi batafsil ko'rsatiladi. Qur'a tashlash vaqti, joyi va uning asosiy shartlari ma'lum qilinadi. Musobaqa natijalarini aniqlash tartiblari belgilanadi (ochkolar soni bir xil, durang, o'yinga kelmaslik va boshqa hollar).

6. Noroziliklarni taqdim etish shartlari va ularni ko'rib chiqish tartibi.

7. Tashkilotlarni, jamoalarni, qatnashuvchilarni va murabbiylarni mukofotlash. Tashkilotlar, jamoalar, qatnashchilar va murabbiylar qaysi o'rin uchun nima bilan mukofotlanishlari ko'rsatiladi.

8. Jamoalarni qabul qilib olish. Mablag' ajratuvchi tashkilotning kelish va ketish muddatlari, joylashtirish va ovqatlantirish sharoitlari ko'rsatiladi.

9. Talabnomani va qayta talabnomani taqdim etish turlari va vaqti -jamoalar va qatnashchilarni rasmiylashtirish tartibi hamda zarur bo'lgan qo'shimcha hujjatlar (pasport, toifa bileti va boshqalar) ko'rsatiladi.

10. Maxsus shartlar: jamoalar tarkibida baland bo'yli o'yinchilarning mavjudligi, himoyaning maxsus (yakka) tizimini qo'llashni talab qilish, musobaqada qatnashish uchun nazorat mezonlarini topshirish shartli qo'yilishi va h.k. Musobaqaga qatnashish uchun sportchini qo'yish masalasi nizomga muvofiq mandat komissiyasi tomonidan ko'rib chiqiladi. Musobaqaga qo'yish javobgarligini o'z zimmasiga bosh hakam, musobaqaning bosh doktori va mandat komissiyasi zimmasiga yuklatiladi.

"Barkamol avlod" sport musobaqalari bosqichlarining birinchi yil o'tkazish tartibi:

"Barkamol avlod" musobaqalarining bosqichlari belgilangan tamoyillar asosida, tashkiliy va boshqaruv mexanizmlarini joriy qilish tartibi har tomonlama o'rganilib, quyidagi tarzda o'tkazilishi taklif qilingan:

1. Akademik litsey va kasb-hunar kolleji bosqichi (guruh va kurslararo musobaqalar). O'quv yurti darajasidagi musobaqalar yilning sentyabr oyidan guruh va kurslar o'rtasida sportning belgilangan turlari bo'yicha o'tkaziladi. Mazkur musobaqalar taqvim asosida may-iyun oyigacha davom etadi.

Sentyabr-yanvar oylarida o'quv muassasalarining terma jamoalari tuziladi va ular keyingi tuman bosqichi musobaqalarida qatnashadi.

Yangi uzluksiz ta'lim tizimiga to'la o'tilib, 10-11 sinflar tugatilguniga qadar, akademik litsey va kasb-hunar kolleji bosqichidan tuman bosqichiga to'g'ridan-to'g'ri chiqilardi, yangi ta'lim tizimi

to'liq joriy qilingandan keyin hududiy bosqich musobaqalari joriy qilinadi va mazkur bosqichdan tuman darajasiga chiqiladi.

2. Tuman bosqichi. Yanvar-fevral oylarida akademik litsey va kasb-hunar kollejlari terma jamoalari o'rtasida tuman final bel-lashuvlari o'tkazilib, tuman g'olibi aniqlanadi.

3. Viloyat bosqichi. Fevral-mart oylarida tuman akademik lit-sey va kasb-hunar kolleji sportchilaridan tashkil topgan terma ja-moalari o'rtasida viloyat final musobaqalari o'tkaziladi.

Ushbu bosqichdagi musobaqalar viloyat va tuman markazla-ri hamda o'quv yurti sport bazalarida o'tkazilib, viloyat g'oliblari aniqlanadi.

4. Mamlakat bosqichi. Aprel-may oylarida viloyat Olimpiya zahiralari sport kolleji hamda akademik litsey va kasb-hunar kol-leji sportchilaridan tuzilgan viloyat terma jamoalari o'rtasida fi-nal musobaqalari o'tkaziladi.

"Barkamol avlod" musobaqalari final bosqichi kompleks ravishda to'rtta hududda o'tkaziladi:

1. Birinchi hudud – Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo viloyatlari.

2. Ikkinchi hudud – Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xorazm, Navoiy va Buxoro viloyatlari.

3. Uchinchi hudud – Toshkent shahri, Toshkent viloyati, Sir-daryo va Jizzax viloyatlari.

4. To'rtinchi hudud – Andijon, Namangan, Farg'ona viloyatlari.

Hudud tarkibidagi to'rtta viloyatda musobaqalar o'tkaziladi va ularning natijalariga asosan qatnashuvchilarning egallagan o'rni belgilanadi. G'oliblar diplom va sovg'alar bilan taqdirlanadi.

Guruh tarkibidagi viloyatlarda sport turlari bo'yicha muso-baqalar o'tkaziladi va ularning natijalariga asosan viloyatlarning egallagan o'rni belgilanadi. G'oliblar diplom va sovg'alar bilan taqdirlanadi.

“Barkamol avlod” sport musobaqalari bosqichlarini ikkinchi yil o‘tkazish tartibi:

Ikkinchi yilda bo‘lib o‘tadigan “Barkamol avlod” sport musobaqalarining bosqichlari birinchi yilda o‘tkazilgan akademik litsey va kasb-hunar kolleji, tuman, viloyat bosqichlarining tartibi asosida amalga oshiriladi. Ikkinchi yilda mamlakat darajasidagi final musobaqalarni o‘tkazish tartibi birinchi yildagi tartibdan farq qilib, ikkinchi yilda musobaqalar 2-guruhda aprel-may oylarida o‘tkaziladi.

Birinchi yildagi hudud musobaqalarida 1-2-o‘rinni egallagan viloyat jamoalari birinchi guruh davrasida, 3-4-o‘rinni egallagan viloyat jamoalari esa ikkinchi guruhda o‘zaro bellashadilar.

Guruh tarkibida o‘tkazilgan musobaqalar natijalariga asosan har bitta viloyat jamoasining egallagan o‘rni belgilanadi. G‘oliblar diplom va sovg‘alar bilan taqdirlanadi. Birinchi guruhda mutlaq g‘olib bo‘lgan jamoa, uchinchi yilda respublika final bosqichida ikkita jamoa bo‘lib qatnashish huquqiga ega bo‘ladi.

“Barkamol avlod” musobaqalari bosqichlarini uchinchi yil o‘tkazish tartibi.

Uchinchi yilda bo‘lib o‘tadigan “Barkamol avlod” sport musobaqalarining bosqichlari ikkinchi yilda o‘tkazilgan akademik litsey va kasb-hunar kolleji, tuman va viloyat bosqichlari tartibi asosida amalga oshiriladi.

Uchinchi yilda mamlakat darajasidagi musobaqalar finali bir guruhda Vazirlar Mahkamasining “O‘quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishga qaratilgan uzluksiz sport musobaqalari tizimini tashkil etish to‘g‘risida”⁵ gi qarori bilan tasdiqlangan rejada belgilangan viloyatda aprel-may oylarida o‘tkaziladi.

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O‘quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishga qaratilgan uzluksiz sport musobaqalari tizimini tashkil etish to‘g‘risida” gi 244-son qarori. 03.06.2003 yil. (25.10.2018-yilda o‘z kuchini yo‘qotgan).

1-2-3-o'rinni egallagan viloyat terma jamoalari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining sovg'asi va Respublika Tashkiliy qo'mitasining diplomlari bilan taqdirlanadi. Shaxsiy va jamoa musobaqalarida 1-2- va 3-o'rinlarni egallaganlar oltin, kumush va bronza medallari bilan taqdirlanadi. "Universiyada" sport musobaqalarining tashkiliy asoslari "Universiyada" musobaqalarining bosqichlari belgilangan tamoyillar asosida, uning tashkiliy va boshqaruv mexanizmlarini joriy qilish tartibi har tomonlama o'rganilib, quyidagi tarzda o'tkazilishi taklif qilingan:

"Universiyada" sport musobaqalari tartibini belgilashda quyidagilar inobatga olinadi:

- akademik litsey, kasb-hunar kolleji va sport maktablarida to'plangan sportga oid bilim hamda tajribani oliygohlarda ro'yo-bga chiqarilishi;

- talabalarining kundalik jismoniy harakati uzluksizligining "Universiyada" sport musobaqalari dasturidan o'rin olgan sport turlaridan o'tkaziladigan o'yinlar orqali ta'minlanishi;

- musobaqa bosqichlarini mantiqiy davomiyligi, kundalik sport harakatini ommaviyligining ta'minlanishi bilan oliy sport mahoratining namoyon etilishi;

- sport turlari bo'yicha qoidalarning yanada o'zlashtirilishi hisobiga talabalarda birinchi bosqich bellashuvlarida yuqori texnik mahoratning rivojlanishi;

- talabalarining jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan chanqoqligi va talabchanliklari oshishi hisobiga jismoniy tarbiya o'qituvchi va murabbiylarini o'z malaka hamda pedagogik mahoratini zamon talabiga yetkazishlariga turtki bo'lishi;

- sport turlaridan malakali sportchilar va hakamlarning yetishib chiqishi;

- yoshlarda kundalik sport harakatiga bo'lgan ehtiyojlarning to'liq shakllanishi, dars va darsdan keyingi vaqtdagi musobaqalar orqali yuqori sog'lomlik darajasiga yetishlari;

- sport turlariga bo'lgan qiziqishning faollashishi;

- qizlarni sport harakatida faol holatga kelishi;

– yuqori mahoratli sportchilarning mamlakat terma jamoasi safiga kirishi;

– yoshlarda sport bilan shug'ullanish kundalik ehtiyojga aylanishi va har jihatdan sog'lomlik darajasiga yetishlari.

“Universiyada” sport musobaqalari bosqichlarining birinchi yil o'tkazish tartibi.

1. Oliy ta'lim muassasasi bosqichi (guruh, kurs va fakultetlararo musobaqalar). O'quv yurti darajasidagi musobaqalar yilning sentyabr oyidan boshlab guruh, kurs va fakultetlar o'rtasida sportning belgilangan turlari bo'yicha o'tkaziladi. Mazkur guruh, kurs va fakultetlararo musobaqalar har birining muddati, mas'ullari aniq ko'rsatilib, tasdiqlangan taqvim asosida may oyigacha davom etadi. G'oliblar diplom va sovg'alar bilan taqdirlanadi.

Sentyabr– guruh, oktyabr– kurs, noyabr – fakultet va dekabr oylarida oliy ta'lim muassasasining terma jamoasi shakllantiriladi.

2. Viloyat bosqichi. “Talaba” sport jamiyati boshchiligida oliy ta'lim muassasalarining terma jamoalari yanvar-mart oylarida “Musobaqalar dasturida” belgilangan sport turlari bo'yicha viloyat, Toshkent shahar darajasidagi musobaqalarda o'zaro bellashadilar. G'oliblar diplom va sovg'alar bilan taqdirlanadi. Musobaqalar yakuniga binoan, sport turlaridan tuzilgan viloyat terma jamoalari mamlakat darajasidagi birinchilik musobaqalarida ishtirok etish huquqiga ega bo'ladilar. Viloyat bosqichidagi musobaqalar viloyat va tuman markazlari hamda o'quv yurti sport bazalarida o'tkaziladi.

3. Mamlakat bosqichi. Viloyat terma jamoalari o'rtasida mamlakat darajasida birinchilik o'tkaziladi (birinchi va ikkinchi liga).

“Talaba” sport jamiyati viloyatlarda sport turlaridan o'tkaziladigan birinchilik musobaqalarini **O'zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi** bilan kelishgan holda boshqaradi. Birinchilik natijalariga asosan viloyatlarning sport turlaridan egallagan o'rni belgilanadi. G'oliblar diplom va sovg'alar bilan taqdirlanadi.

“Universiyada” musobaqalar bosqichlarini ikkinchi yil o‘tkazish tartibi:

Ikkinchi yilda bo‘lib o‘tadigan “Universiyada” musobaqalarining bosqichlari birinchi yilda o‘tkazilgan tartib asosida amalga oshiriladi. Viloyat bosqichidagi musobaqalar viloyat va tuman markazlari hamda o‘quv yurti sport bazalarida o‘tkaziladi. Mamlakat bosqichi. Hududning oliy o‘quv muassasalari sportchilaridan tuzilgan sport turlari bo‘yicha viloyat terma jamoalari o‘rtasida mamlakat darajasida birinchiliklar o‘tkaziladi.

“Talaba” sport jamiyati viloyatlarda sport turlaridan o‘tkaziladigan chempionat musobaqalarini **O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi** bilan kelishgan holda bosqaradi. Birinchilik natijalariga asosan viloyatlarning sport turlaridan egallagan o‘rni belgilanadi. G‘oliblar diplom va sovg‘alar bilan taqdirlanadi. “Universiada” musobaqalar bosqichlarini uchinchi yil o‘tkazish tartibi Uchinchi yilda bo‘lib o‘tadigan “Universiada” musobaqalarining bosqichlari ikkinchi yilda o‘tkazilgan tartibi asosida amalga oshiriladi. Uchinchi yilda mamlakat darajasidagi musobaqalar finali Vazirlar Mahkamasining “O‘quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishga qaratilgan uzluksiz sport musobaqalari tizimini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori bilan tasdiqlangan rejada belgilangan viloyatda, aprel-may oylarida o‘tkaziladi.

Toshkent shahrida oliy ta‘lim muassalarining katta miqdori joylashgani hisobiga poytaxt jamoasi final musobaqalarida ikkita terma jamoa bo‘lib ishtirok etadi.

1, 2, 3-o‘rinni egallagan viloyat terma jamoalari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining sovg‘asi va Respublika Tashkiliy qo‘mitasining diplomlari bilan taqdirlanadi. Shaxsiy va jamoa musobaqalarida 1, 2 va 3-o‘rinlarni egallaganlar oltin, kumush va bronza medallari bilan taqdirlanadi.

Uzluksiz sport musobaqalari tizimi joriy etilgan davr mobaynida quydagi natijalarga erishildi:

1. Respublika "Umid nihollari", "Barkamol avlod" va "Universiada" final musobaqalarining har birini uch yilda bir marotaba o'tkazish tartibi belgilanib, 6,5 milliondan ortiq o'quvchi va talabalarining asosiy qismini uch yil davomida uzluksiz ravishda harakatlantirish modeli tuzildi.

2. Barcha turdagi ta'lim muassasasi darajasidagi sinflar va guruhlararo, fakul'tetlararo bellashuvlarni yil davomida uzluksiz o'tkazish hisobiga o'quvchi yoshlarning ommaviy ravishda harakatlanish tartibi belgilandi.

3. Mamlakatimizdagi barcha turdagi o'quv muassasida o'tadigan bosqich musobaqalari hamda jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining harakat faoliyatini, musobaqalar bosqichlari oralig'idagi o'zgarishlarni monitoring qilish mexanizmi ishlab chiqildi.

4. Sinflar va guruhlararo, maktablararo, litsey va kollejlarda, oliy ta'lim muassasalariaro, guruhlararo va tumanlararo bosqich o'yinlarini tasdiqlangan tartib asosida o'tkazilishi belgilangan.

Mamlakatimiz Prezidenti tashabbusi bilan hayotga joriy qilingan mazkur tizim har tomonlama sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazish, jamiyatimizda sog'lom turmush tarzi tamoyillarini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Bu tizim musobaqalarida ishtirok etgan o'quvchi va talabalar nafaqat jismoniy, balki ma'naviy va intellektual jihatdan ham kamol topadi. Bir so'z bilan aytganda, ushbu yagona tizim mamlakatimizda yangi barkamol avlodni tarbiyalash va uning shuhratini dunyoga tanitishga asoslangandir.

Musobaqalar o'tkazish uchun dastlab o'tkaziladigan joy keyin esa yangi boshlovchi yoki tajribali sportchi bo'ladimi, eng yaxshi sharoitlarda, musobaqada qatnashish va sport bilan shug'ullanish uchun yaxshi jihozlangan bo'lishi muhimdir. Mashg'ulotlar uchun zarur bo'lgan barcha jihozlar xavfsiz va optimal bo'lishi kerak.

Stadionlar va sport-sog'lomlashtirish markazlari eng yirik sport va ko'ngilochar tadbirlar markazlari sifatida ustuvor ahamiyatga ega.

Bugungi kunda sport inshootlarini moliyalashtirish masalalari sport-ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazishda katta rol o'ynaydi. Sport inshootlari rahbarlari o'rtasida o'tkazilgan so'rov sport bayramlarining muvaffaqiyati, birinchi navbatda, tadbirning ajoyib tomoniga (respondentlarning 62,3% javobiga) va kamroq darajada moliyalashtirilishga (14,2%) bog'liqligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, rahbarlar (41,2%) sport va ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazish uchun qo'shimcha moliyalashtirish manbalarini izlashga majbur bo'ladilar.

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, sport homiyligida uchta komponent mavjud: **sport reklamasi, jamoatchilik bilan aloqalar, tovarlar va xizmatlarni sotishga ko'maklashish.** Homiy firmalar reklama (sportchi – mahsulot yoki xizmat) tovarlar va xizmatlar shuhrat darajasini oshirish uchun reklama tasvirni o'tkazish kabi asosiy maqsadlarga erishishdan iborat.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Ommaviy sport, tadbirlar ssenariysi, tayyorlash, musobaqalarni tayyorlash, musobaqa nizomi, sistemasi, tizimi, zarur jihozlar, musiqiy hamrohlik, inson resurslari, volontyorlik, volontyorlik harakati, sport musobaqalari tizimi, sport jihozlari, musiqiy hamrohlik, inson resurslari, homiy, inshootlar, moliyalashtirish.

MAVZU BO'YICHA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Ommaviy sport tadbirlarining maqsadi va vazifasi haqida ma'lumot bering?

3. Ommaviy sport tadbirlari ssenariysi nima, u qanday tuzilishga ega?

4. Musobaqalarni tayyorlash, uning nizomi, sistemasi va tizimi haqida bilganlaringizni so'zlab bering.

4. Musobaqalarni o'tkazishda volontyorlik harakatining o'rnini qanday?

5. Musobaqalarni o'tkazish uchun zarur bo'lgan jihozlarni sanab bering.

6. Musiqiy hamrohlik, inson resurslari tadbirlar uchun qanday ahamiyatga ega ekanligini yoritib bering?

7. "O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi dastlabki qonun qachon qabul qilingan va uning mazmuni haqida gapiring?

8. Sog'lom avlodni voyaga yetkazishda jismoniy tarbiya va sport harakatining o'rnini va ahamiyati qay darajada ahamiyatli ekanligini hayotiy misollar bilan tushuntirib berishga harakat qiling?

9. "Barkamol avlod" musobaqalari bosqichlari va uni o'tkazish tartibi haqida gapiring.

10. "Universiyada" sport musobaqalari va uni o'tkazish tartibi haqida nimalarni bilasiz?

11. "Umid nihollari" sport musobaqalarining tashkiliy asoslari, boshqaruv mexanizmlari hamda o'tkazish tartibi haqida ma'lumot bering.

12. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining tamoyillarini sanab o'ting. Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralarini aytib bering.

13. Sog'liqni saqlashni yaxshilash tamoyilining mohiyati nimada?

14. Sog'liqni saqlash bilan bog'liq jismoniy madaniyatning asosiy yo'nalishlariga tavsif bering.

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN TOPSHIRIQLAR:

1. Sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiyani odamning umumiy madaniyatidagi roli va ahamiyati.

2. Harakat- faolligining shakllari.

3. Mustaqil mashg'ulotlarni shakllari va tashkil qilinishi.

4-MODUL. OMMAVIY SPORT-SOG'LOMLASHTIRISH TADBIRLARINI REJALASHTIRISH VA TASHKIL ETISH VA TADBIRLARNING AXBOROT TIZIMINI YARATISH.

REJA:

1. Tadbirlar tarkibi, maqsad va vazifalarni shakllantirish, ularni barcha ishtirokchilarga yetkazish.
2. Sport musobaqalarining kalendar rejasi mazmuni va ushbu hujjatning ahamiyati.
3. Tadbir uchun yetarli darajada reklama, e'lon, ommaviy axborot vositalaridan foydalanish va keng ommani jalb qilish.

Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishini ilmiy asosda ta'minlash masalalariga juda katta e'tibor berilmoqda. Ayniqsa, bu borada mazkur yo'nalishga oid fanlarni rivojlantirish, sport va jismoniy tarbiya tadbirlarini ilmiy asosda tashkil etish, ilmiy infrastrukturani rivojlantirish hamda mazkur jarayonlarda ilm-fan yutuqlari va sport sohasidagi ilg'or jahon tajribasiga tayanish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'tgan davr ichida ommaviy sport harakatini samarali rivojlantirish yuzasidan mamlakatimiz ilm-fani oldiga bir qator vazifalar qo'yilib, ularning ijobiy hal etilishiga erishildi. Bunday vazifalar qatoriga mazkur masalaning huquqiy, iqtisodiy, pedagogik, tibbiy-biologik, ijtimoiy-falsafiy, yosh avlodni jismoniy barkamol qilib voyaga yetkazish hamda ushbu jarayonlarning tashkiliy jihatlarni ta'minlash kabi muammolar majmuasi kiradi.

Lekin, tahlillarning ko'rsatishicha, ertangi kun talablari asosida jismoniy tarbiya va sport fanini samarali tashkil etish va bosqarish, uni ustuvor tarzda rivojlantirish kabi masalalarni ishlab chiqish talab etiladi.

Alohida ta'kidlash kerakki, ilmiy tadqiqotlarni quyidagi mezonlar asosida amalga oshirish faoliyatimiz samaradorligini ta'minlaydi:

- tadqiqotlarning aniq maqsadga yo'naltirilganligi;
- boshqaruv va tadbirlarni rejalashtirish jarayonlarining natijaviyligi.

Respublikamizda jismoniy tarbiya va sport fanini rivojlantirish yuzasidan qator tadbirlarni, jumladan, quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- davlat grantlari, shartnoma va xorijiy grantlar asosida bajarilayotgan ilmiy loyihalar tajribasini umumlashtirgan holda, fundamental, davlat ilmiy-texnika va boshqa dasturlarni belgilash;

- jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish ustuvorliklariga javob beruvchi maqsadli mavzularni shakllantirish hamda tarqoq-mayda mavzulikka barham berish;

- ilmiy loyihalarni shakllantirishda "loyihaviy yondashuv"-ning ustuvorligini ta'minlash;

- oliy ta'lim muassasalari va manfaatdor tashkilotlar bilan hamkorlikda bajariladigan fanlararo va tarmoqlararo loyihalarni shakllantirishda ilmiy-tashkiliy tayyorgarlik ishlarini tizimli yo'lga qo'yish;

- ilmiy dasturlarning sifatli amalga oshirilishini ta'minlash maqsadida loyihaga jalb etilgan va etiladigan ijrochilarning tarkibini tanqidiy baholash;

- innovatsiya loyihalarini shakllantirish jarayonini "fundamental izlanishlar - amaliy tadqiqotlar - innovatsiya ishlari dasturlari" uzviy bog'liqligi tamoyili asosida tashkil etish;

- grant loyihalarining o'z vaqtida, sifatli bajarilishini ta'minlashda monitoring va ilmiy jamoatchilik muhokamasi institutlaridan samarali foydalanishni keng yo'lga qo'yish (ilmiy seminar, ilmiy kengash va boshqalar);

- ommaviy va professional sport samaradorligini ta'minlashga yo'naltirilgan davlat talablari, namunali andozalar hamda turli yo'nalishlarga oid mezon va mexanizmlarni ishlab chiqish;

- jismoniy tarbiya va sport o'quv mashg'ulotlari sifati, aholining jismoniy va sport-texnikaviy tayyorgarligi monitoringining unifikatsiyalashgan tizimini ishlab chiqish.

Jismoniy tarbiya va sport fanining asosiy vazifalari sifatida quyidagilarga ustuvorlik berish maqsadga muvofiq:

- jismoniy tarbiya va sport sohasini bozor munosabatlari sharoitida samarali rivojlantirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish;

- jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi va shaxsning xususiyatlari-ni hisobga olgan holda, jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari, mezonlari, saralash mexanizmlarini asoslash;

- boy madaniy-milliy merosimiz, umuminsoniy qadriyatlar va mavjud ilg'or tajribalar asosida o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalashning samarali tizimini ishlab chiqish;

- tarixiy-madaniy, sport va jismoniy tarbiya an'analari, etnopsixologiya, xalq pedagogikasi vositalari hamda jahon ilg'or tajribalaridan unumli foydalanishni asoslash.

Yuqorida ko'rsatib o'tilganlarni amalga oshirishda quyidagi vositalardan samarali foydalanish ko'zda tutiladi:

- loyihaning bajarilishi jarayonlariga mos ravishda uning ilmiy seminarlardagi muhokamasini uyushtirish;

- monitoring komissiyalarining faolligi va xulosalarining obektivligini ta'minlash yuzasidan tegishli ilmiy-tashkiliy tadbirlarni amalga oshirish.

Tahlillarning ko'rsatishicha, mazkur yo'nalishdagi oliy sport faoliyat samaradorligini oshirishda "Sport yutuqlarini rivojlantirish ilmiy markazi"ning tashkil etilganligi katta ahamiyat kasb etadi (taklif asosida mazkur markaz 2003-yilda tashkil etilgan).

"Sport yutuqlarini rivojlantirish ilmiy Markazi"⁶ning maqsadi oliy sport yutuqlarini rivojlantirish va jismoniy tarbiyani takomillashtirishga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqotlarning ustuvorliklarini ishlab chiqish, fundamental va amaliy tadqiqotlarning dasturlarini asoslash hamda ilmiy izlanishlarni amalga oshirishdan iboratdir.

Markazning asosiy vazifalari sifatida quyidagilar belgilangan:

- terma jamoalarni tayyorlashning metodologik va umum-uslubiy masalalarini asoslash;

⁶ "Sport yutuqlarini rivojlantirish markazi" Davlat korxonasi. 2005-yil, 5-aprel.

- ommaviy sport va sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya yuzasidan ilmiy tavsiya va takliflarni ishlab chiqish;
- sport marketingi va menejmenti yuzasidan tadqiqotlarni amalga oshirish;
- yuqori malakali sportchilarda antidoping nazoratini tashkil etish va amalga oshirish;
- jismoniy tarbiya va sport sohasida o'quv-trening, maslahat-yordam va axborot xizmatini amalga oshirish;
- soha bo'yicha ishlab chiqilgan yangi texnologiya va uslublarni ilmiy ekspertizadan o'tkazish va amaliyotda qo'llash uchun xulosa berish.

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi islohotlar talablaridan kelib chiqqan holda, ushbu markazning ilmiy-tashkiliy faoliyatini yanada takomillashtirishning obyektiv zaruriyati mavjud bo'lib, mazkur jarayonlarda tadqiqotlarning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi dolzarb muammolarni hal etishda fanlararo tadqiqotlarga ustuvorlik berish, tanlovlarning maqsadli-natijaviyligi va oshkoraligiga alohida e'tibor qaratish lozim. Ushbu jarayonda quyidagi yo'nalishlarga ustuvorlik berish nazarda tutilgan:

- jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyoti hamda milliy xavfsizlikni ta'minlashda jismoniy tarbiya va sportning belgilovchi omillarini aniqlash;
- ustuvor darajadagi sport turlarini samarali rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalar, biotabiiy sharoitlar va sport-tashkiliy tadbirlar majmuasini ishlab chiqish;
- sport sohasidagi jahon tendensiyalarining chuqur tahlili asosida jismoniy tarbiya va sport sohalarini rivojlantirish yuzasidan strategik xulosa va takliflarni asoslash.

Jismoniy tarbiya va sport fanini samarali tashkil etishni mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijobiy o'zgarishlarga mos ravishda Davlat grantlari asosidagi ilmiy loyhalar tanlovlarida qatnashish uchun quyidagi "sifatli tayyorgarlik" mexanizmi asosida yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir:

– Ilmiy markaz, **O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti** va izlanishlar olib borayotgan boshqa muassasalar, soha ustuvorliklaridan kelib chiqqan holda dolzarb muammolarni hal etishga yo'naltirilgan maqsadli ilmiy loyihalarni asosiy iste'molchi muhokamasiga tavsiya etadi (**O'zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi, Milliy olimpiya qo'mitasi, Sport turlari bo'yicha federatsiyalar va boshqalar**);

– iste'molchilar tomonidan loyihalar muhokamasi amalga oshirilib, maqsadga muvofiq loyihalar taqdim etilishi tavsiya qilinadi;

– tanlovga loyihalar bo'yicha hisobotlar va ilmiy natijalar birlamchi holatda iste'molchilar tomonidan baholanib, ilmiy natijalarning amaliyotda qo'llanishi yuzasidan kafolat majburiyati olinadi;

– tavsiya etilmagan loyiha ham grantga iste'molchining fikri ilova etilgan holda taqdim etilishi mumkin.

Ilmiy tadqiqotlarning sifatli va jahon talablari darajasida bajarilishi hamda xalqaro ilmiy-texnikaviy hamkorlikning imkoniyatlaridan keng foydalanish maqsadida, jumladan, quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

– barcha ilmiy yo'nalishlar bo'yicha xalqaro aloqalarni yo'lga qo'yish, xorijiy grantlarni bajarish va xalqaro ilmiy loyihalarda qatnashishni ta'minlashga yo'naltirilgan tadbirlarni tizimli amalga oshirish;

– muhim ilmiy yo'nalish va salohiyatli bazaga ega kafedra, bo'lim va laboratoriyalar negizida nufuzli xalqaro ilmiy markazlar bilan hamkorlikdagi tuzilmalarni tashkil etish;

– reja asosida, doimiy ravishda xorijiy olim va mutaxassislarining ixtisoslashtirilgan ma'ruza hamda treninglarini tashkil etish;

– xorijiy ilmiy markazlarda bo'lib qaytgan, xalqaro ilmiy-amaliy anjumanlarda, shartnoma va grant asosida xalqaro ilmiy loyihalarda qatnashgan xodimlarning ilmiy muhokamasini tashkil etishni yo'lga qo'yish;

– xorijiy grantlarni jalb etish yuzasidan amaliy faoliyatni yanada kuchaytirish.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirishning ilmiy asoslarini kuchaytirishda "Sport yutuqlarini rivojlantirish respublika ilmiy markazi", O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti va boshqa tuzilmalarning faolligini oshirish, kadrlar salohiyatini mustahkamlash bo'yicha:

- jismoniy tarbiya va sport bo'yicha o'quv adabiyotlarini yaratish yuzasidan manfaatdor muassasalar va vazirliklar bilan 5 yilga mo'ljallangan hamkorlik shartnomalarini imzolash;

- ta'lim muassasalari va keng iste'molchiga mo'ljallangan jismoniy tarbiya yuzasidan multimedia, ilmiy ommabop elektron kitob va albomlar yaratishni keng yo'lga qo'yish. Sport turlari bo'yicha maxsus trening elektron adabiyotlarni tayyorlash;

- ilmiy-tadqiqot jarayonlarida magistrlardan samarali foydalanish va ular asosida kadrlar rezervini shakllantirish ishlarini samarali yo'lga qo'yish;

- ilm-fanning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha tadqiqotlar olib borayotgan iqtidorli yosh ilmiy xodimlar malakasini oshirish hamda ularning jahonning nufuzli ilmiy markazlarida ish olib borishlariga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni "Iste'dod" jamg'armasi bilan birgalikda ishlab chiqib, mazkur amaliyotni muntazam davom ettirib borishni ta'minlash maqsadga muvofiqdir.

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi ilmiy axborotga bo'lgan ehtiyojni qondirish, ilmiy va ta'lim muassasalarining axborot tizimidagi samarali faoliyatini ta'minlash yuzasidan:

- sohada tadqiqotlar olib borayotgan ilmiy-tadqiqot va ta'lim muassasalarining saytlarini zamon talablari asosida qayta shakllantirish, ularni muttasil boyitib va takomillashtirib borish;

- ilmiy axborotlar korporativ tizimini yaratish;

- ta'lim va ilmiy muassasalarning multimedia, elektron adabiyot va albomlar yaratish yuzasidan hamkorliklarini yo'lga qo'yish.

Tizimda ichki va tashqi investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini keskin oshirish yuzasidan qator tadbirlar, jumladan, quyidagilarni amalga oshirish zarur:

– tajriba-eksperimental bazani mustahkamlash va rivojlantirishda manfaatdor vazirlik va muassasalarning, jumladan, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish;

– xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga qaratilgan maqsadli dasturlarni, jumladan, qo'shma korxonalar, birgalikdagi laboratoriya va ilmiy markazlarni tashkil etish bo'yicha tegishli dasturlarni ishlab chiqish;

– o'quv, ilmiy, ommabop, elektron mahsulotlar (multi-media va boshqalar) ishlab chiqishni keng yo'lga qo'yish.

Korporativ boshqaruv va marketing ishlari yuzasidan birinchi navbatda quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

– jismoniy tarbiya va sport sohasi rahbar xodimlarida korporativ menejment ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi qoshidagi Oliy biznes maktabi⁷ bilan hamkorlikni yaqindan yo'lga qo'yish;

– sport sohasida kuchli marketing tizimini shakllantirish va rivojlantirish ishlarini yo'lga qo'yish.

Sport tashkilotlari va jamiyatlarining asosiy faoliyatlarini aks ettiruvchi omillardan biri-sport musobaqalarining kalendar rejasi hisoblanadi.

Ma'lumki, barcha jamoalarda turli sport musobaqalari va tadbirlari o'tkazilishi odat tusiga kirib kelgan. Shu sababdan ular quyidagi reja asosida o'z faoliyatlarini yuritishlari hamda hujjatlashtirishlari mumkin bo'ladi. Sport tadbirlarining kalendar rejasi:

T /r

Ishlarning mazmuni

Muddati

Joyi

Mas'ul

⁷ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilish akademiyasi qoshida Oliy biznes maktabi tashkil etish to'g'ri Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilish akademiyasi qoshida Oliy biznes maktabi tashkil etish to'g'risida"gi 222-son Qarori. Toshkent sh., 2001-yil 18-may. (Hujjat kuchini yo'qotgan 22.02.2021).

1. Sog'lomlashtiruvchi tadbirlar: sog'lomlashtiruvchi guruhlarning mashg'ulotlari, sayohatlar, dam olish joylaridagi ommaviy tadbirlar kiritiladi.

2. Majmuiy tadbirlar: Spartakiyada, universiyadalar, "Alpomish" va "Barchinoy" maxsus testlari musobaqalari, xalq milliy o'yinlari musobaqalari.

3. An'anaviy tadbirlar: "Navro'z", "Mustaqillik kuni" va boshqa turli tadbirlarga bag'ishlangan turnirlar.

4. Sport turlari bo'yicha musobaqalar: birinchiliklar, kuboklar, chempionatlar, o'rtoqlik uchrashuvlari va hokazolar.

Rejalarning ko'rsatkichlari va to'lamazmunlari har birtashkilot jamoasining xususiyatlariga qarab qisman o'zgarishi mumkin.

O'tkaziladigan mashg'ulotlar jarayonida, ayniqsa, bu bo'limga alohida e'tibor berib kelindi.

Ishlab chiqarish korxonalari, o'quv muassasalari ish tajribalari asosida namunali ishlab chiqilgan kalendar ish rejalarini ham o'rganib borish zarur bo'ladi. Quyi sport jamoalari, ayniqsa, sport klublari o'zlarining sport tadbirlarini qat'iy ravishda rejalashtirishda sog'lomlashtirish, xalq milliy o'yinlari va ommaviy, an'anaviy bayramlar, marosimlar, ulug'sanalarni e'tiborga olishlari shart. Shular asosida kalendar va umumiy yillik rejalarini puxta ishlab chiqishlari lozim bo'ladi.

Jamiyatda amalga oshirilayotgan ijobiy transformatsion jarayonlar sharoitida mamlakatimizdagi ilmiy va moddiy salohiyatdan samarali foydalanish, tarmoqlararo va idoralararo samarali muvofiqlikni ta'minlash, natijaviylikka erishish hamda ilmiy tadqiqotlarda parallelizmga yo'l qo'ymaslik, shu bilan bir qatorda, jismoniy tarbiya va sport fanini samarali tashkil etish va boshqarish, ijtimoiy buyurtma masalalarini talab darajasida amalga oshirish, ilmiy natijalarni amaliyotga o'z vaqtida joriy qilish maqsadida quyidagi besh yo'nalishdagi metodologik qoidaning amal qilishi taklif etiladi:

Birinchidan, umummilliy va metodologik ahamiyatga molik masalalar yuzasidan ijtimoiy buyurtmalarni shakllantirish, grant-

larga tavsiya etish, ularni moliyalashtirish (ulush asosida moliyalashtirish) va ilmiy natijalarni amaliyotga joriy qilish ishlarini Madaniyat va sport ishlari vazirligi va Milliy olimpiya qo'mitasi hamda sport federatsiyalari faol ishtirokida amalga oshirish.

Bunda, jumladan, quyidagi masalalarga alohida e'tibor qaratilishi ko'zda tutiladi:

- umummilliy tadbirlarni ishlab chiqishning metodologik va uslubiy masalalari;

- jismoniy tarbiyada yosh xususiyatlari, ularni optimal tayyorlash va imkoniyatlardan unumli foydalanish;

- motivatsiya, sportchining motivatsion imkoniyatlari va fiziologik faolligi uyg'unligi;

- sport psixologiyasi, sportchilarni tayyorlash, jumladan, ekstremal holatlarga psixologik tayyorlash va stress masalalari;

- individual imkoniyatlarni jamoa manfaatlari va aksincha, jamoa manfaatlarini individual imkoniyatlar negizida uyg'un shakllantirishning jismoniy, psixo-biologik, sport-tashkiliy va boshqa yo'nalishlari;

- terma jamoalarni maqsadli tayyorlash, jarayonlarni rejalashtirish va ularning natijaviyligini ta'minlash omillari;

- murabbiylar faoliyatini samarali tashkil etish masalalari;

- mahalla va jamoalarda jismoniy tarbiyani samarali tashkil etishning uslubiy masalalari.

Ikkinchidan, sport turlariga oid masalalarni sport federatsiyalari (futbol, voleybol, badiiy gimnastika, kurash, boks, tennis va boshqalar) darajasida amalga oshirish.

Mazkur metodologik qoidaning amal qilishi sport turlarini ilmiy negizda rivojlantirish, sport federatsiyalari faoliyatining ilmiy yo'nalishini to'laqonli yo'lga qo'yish, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish va ilmiy tadqiqotlarning sifatligi, natijaviy-realligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Mazkur darajada amalga oshiriladigan ishlarda, jumladan, quyidagilarga alohida e'tibor beriladi:

– sport turlarini rivojlantirish, ularni samarali tashkil etishning ilmiy asoslari, rejalashtirishning metodologik holatlari va uslubiy masalalari, tegishli dasturlar loyahasini ishlab chiqish;

– terma jamoalarni yirik sport tadbirlariga tayyorlash hamda natijaviylikni ta'minlashning ilmiy asoslari va uslubiy tavsiyalari-ni asoslash;

– individual fiziologik xususiyat va professional tajribani uyg'unlashtirish negizida rejalashtirilgan natijaviylikka erishish;

– sport turlarini ommalashtirish va samarali rivojlantirishning ijtimoiy texnologiyalarini ishlab chiqish, ularni takomillashtirish.

Uchinchidan, ta'lim sohasiga oid tadqiqotlarni manfaatdor va-zirlik va muassasalar darajasida hamkorlikda amalga oshirish.

Mazkur darajada ilg'or texnologiyalar, zamonaviy o'quv-mas-hg'ulot majmualari hamda o'quv - tarbiya jarayonining sog'lom-lashtiruvchi yo'nalishining pedagogik va fizio-gigienik asoslarini ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratilishi zarur.

To'rtinchidan, shartnoma asosida vazirlik, muassasa, jamoat tashkilotlari, jismoniy va yuridik shaxslarning manfaatlarini ifo-dalovchi ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish.

Beshinchidan, korporativ manfaatlar uyg'unligi asosida umummetodologik yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish.

Ommaviy sport harakatini samarali rivojlantirishning ilmiy ta'minotini takomillashtirish yuzasidan ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalar mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasida olib borilayotgan islohotlarni ijobiy ro'yobga chiqarish va barka-mol avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Dam olish jismoniy madaniyati inson hayoti uchun eng qulay funksional fonni yaratishga mo'ljallangan. Atrof-muhit, mehnat-ning tabiati va mazmuni, zamonaviy sivilizatsiya xarajatlari (eko-logiya, ruhiy stress, gipokinesiya, yomon ovqatlanish va boshqa-lar) deb ataladigan narsalar inson salomatligi va ishlashiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Jismoniy madaniyatni sog'lomlashtirish vositalaridan foyda-lanish sog'liqni saqlash zaxirasini sezilarli darajada ko'paytirish-

ga imkon beradi va shu bilan ham turmush tarzi, ham atrof-muhitning salbiy ta'siridan kelib chiqadigan qator kasalliklarning rivojlanish ehtimolini kamaytiradi.

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida har qanday mamlakat aholisini reabilitatsiya qilish dolzarb muammoga aylanmoqda. Inson salomatligiga bo'lgan talabning o'sib borishi omillari - bu urbanizatsiya sharoitlari, ishlab chiqarishni texnologlashtirish, odamlarning yashash joylari va ish joylarida ekologik vaziyatning yomonlashishi, ishchilarning kasbiy va intizomiy darajalariga talablarning ortishi, barcha ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarining intensivlashuvi.

Bularning barchasi inson tanasi uchun biologik, fiziologik, jismoniy, aqliy va ijtimoiy xarakterdagi salbiy oqibatlarining butun doirasiga aylanadi.

Binobarin, insonning jamiyatdagi zamonaviy sharoitlariga ta'sir ko'rsatadigan salbiy jarayonlarga muqobil ravishda tibbiy, pedagogik, psixologik tadbirlar majmuasi ishlab chiqiladi va faoliyat yuritadi, bu ularning birligi bilan jamiyat- odamlar salomatligini saqlash, ularning mehnat salohiyati va uzoq umr ko'rishini ta'minlash, genofondni saqlash va mustahkamlash uchun mo'ljallangan.

Ilmiy bilish turli xil tadqiqot usullari yordamida amalga oshiriladi, ular ma'lum bir usul, texnika va protseduralar bo'lib, ular subyekt ilmiy tadqiqotlar jarayonida ega bo'lishi va foydalanishi kerak (sinxrofazotronlar, radiotelefonlar, raketa va kosmik texnologiyalar va boshqa ko'p narsalar). Bundan tashqari, fan, boshqa bilim shakllariga qaraganda ancha zamonaviy darajada zamonaviy mantiq, matematik, dialektik, tizim va kibernetik tahlil usullari, shuningdek, boshqa umumiy ilmiy-texnika va usullar kabi ideal (ma'naviy) vositalar va usullardan foydalanish bilan tavsiflanadi.

Ilmiy bilimlar yoki tadqiqotlarning bu o'ziga xos xususiyati ilmiy bilimlarning tizimli, izchil va boshqariladigan xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga imkon beradi, bu qat'iy dalillar va olingan

natijalarning asosiligi, shuningdek, xulosalarning ishonchliligi bilan tavsiflanadi.

Zamonaviy ilmiy metodikada bilimning ichki izchilligi, uning rasmiy izchilligi va eksperimental sinovga layoqati, takrorlanuvchanligi va tanqidga ochiqqligi, xolislikdan xalos bo'lish va boshqalar kabi ilmiy xarakterdagi turli mezonlarga ajratiladi.

Ilmiy bilimlarning o'z ideallari va me'yorlari ham mavjud bo'lib, ular rivojlanishning har bir aniq tarixiy bosqichida fanga xos bo'lgan ma'lum qadriyatlar, kontseptual, uslubiy va boshqa munosabatlarning to'plami sifatida ishlaydi. Ularning asosiy maqsadi ilmiy tadqiqotlar jarayonini tashkil etish va tartibga solish, shuningdek, haqiqiy natijalarga erishishning yanada samarali usullari, turlari va shakllariga e'tiborni qaratishdir. Ilmiy tadqiqotlarning yangi bosqichiga o'tish davrida uning ideallari va me'yorlari keskin o'zgaradi. Ularning tabiati birinchi navbatda bilim hajmi, uning o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi va ularning mazmuni har doim o'ziga xos ijtimoiy-madaniy sharoitda shakllanadi.

Zamonaviy rivojlanish darajasida sog'lomlashtirish jismoniy tarbiya - bu o'z qonunlari, prinsiplari, usullari, vositalari va shakllariga ega bo'lgan murakkab ijtimoiy-pedagogik tizimdir. Uni ta'minlash samaradorligi ko'p jihatdan sog'liqni saqlash bilan bog'liq faoliyatning asosiy subyekti - sog'liq bilan bog'liq jismoniy madaniyat sohasidagi mutaxassisning kasbiy mahoratiga bog'liq. Bularning barchasi o'zlarining kasbiy faoliyati bilan insoniyat oldida turgan eng muhim vazifalardan biri - odamlarning badandagi, jismoniy, aqliy, ijtimoiy va reproduktiv salomatligini saqlash, asrash va takomillashtirishni hal qilish uchun chaqirilgan jismoniy tarbiya kadrlarini yuqori darajada tayyorlashga ehtiyojlarini hayotning asosiy sharti sifatida oldindan belgilab beradi.

"Sog'lomlashtirish, jismoniy madaniyati nazariyasi va metodologiyasini o'rganish" mavzusi mamlakat aholisining turli kontingenti bilan ajralmas ijtimoiy-pedagogik hodisa sifatida faoliyatning mohiyati, tuzilishi, funksional aloqalari va turlarini

bilish - sog'lomlashtirish jismoniy madaniyati, uning ishlashi va rivojlanishi jarayonlari, sog'liqni saqlashga yo'naltirilgan jismoniy mashqlarni tashkil etish metodikasi va o'tkazilishini amaliy o'zlashtirishdan iboratdir.

Maqsad - ushbu ijtimoiy-pedagogik hodisaning ilm-fan, metodika va amaliyotning zamonaviy rivojlanish darajasiga mos keladigan sog'lomlashtirish jismoniy tarbiya sohasidagi mutaxassislarning nazariy, tashkiliy, uslubiy va amaliy tayyorgarligini ta'minlashdir.

Vazifalar:

- talabalarning turli yoshdagi va har xil jismoniy tayyorgarlik darajasidagi odamlar bilan ishlashda UJTni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan maxsus bilimlarini, kasbiy pedagogik mahorat va ko'nikmalarini shakllantirish;

- jismoniy tarbiya amaliyotining turli bosqichlarida - ishlab chiqarish va o'quv jamoalarida, yashash joyida, ommaviy dam olish sohasida aholining turli ijtimoiy-demografik guruhlari bilan sog'lomlashtirish yo'nalishi bo'yicha jismoniy mashqlarni o'tkazish metodikasini o'quvchilarga o'rgatish;

- jismoniy tarbiya va sog'liqni saqlashga yo'naltirilgan mashg'ulotlar va amaliyotlarni turli shakllarda tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish; aholining asosiy ijtimoiy va yoshi-jinsi kontingenti bilan, asosan, sog'lomlashtirishga yo'naltirilgan darslarning turli shakllarini ijodiy rejalashtirish, monitoringini o'tkazish va samaradorligini baholash ko'nikmalarini shakllantirish;

- bo'lajak mutaxassislarni jismoniy tarbiya va sport bo'yicha qonunchilik hujjatlari va me'yoriy hujjatlarda belgilangan talablarni bajarishga yo'naltirish;

- talabalarni yuqori axloqiy, irodaviy va jismoniy fazilatlariga, insonparvarlik ongiga, jismoniy madaniyat vositasida aholi sog'lig'ini yaxshilash bo'yicha kasbiy faoliyati uchun mas'uliyat hissiga va yuqori samarali mehnatga tayyorlikka tarbiyalash.

Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha kadrlar tayyorlashning asosiy predmeti bo'lgan UJT ixtisoslashuvi intizomi universitetda talabalar o'rgangan boshqa mavzular materiallariga asoslanadi.

– Tashkiliy va uslubiy darajada jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi masalalarini chuqurlashtiradi va batafsil bayon qiladi, bu jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining pedagogik yo'naltirilgan jarayoni sifatida asosiy xususiyatlari va shakllarini, aholini jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish mashg'ulotlari shakllari bilan tanishtirish yo'llari va shartlari, ishlab chiqarishning sog'lomlashtiruvchi o'rni va sog'liqni saqlash-rekreatsion jismoniy madaniyat;

– jismoniy tarbiya mashg'ulotlari va jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini o'tkazishda qatnashish orqali talabalar o'qitish va tarbiyalash muammolarini hal qilishadi va shu bilan pedagogika sohasidagi bilimlarini kengaytiradilar.

– Amaliyotdan o'tish jarayonida UJT bilan shug'ullanadiganlar tanasining funksional imkoniyatlarini hisobga olgan holda talabalar o'zlari uchun qulay bo'lgan jismoniy mashqlarni tanlaydilar, yoshi, jinsi va sog'lig'i holatiga qarab jismoniy faoliyatni dozalashtiradi va natijada inson anatomiyasi va fiziologiyasi bo'yicha bilimlarini boyitadilar.

– Talabalarning tibbiy jismoniy madaniyat bo'yicha bilimlari jismoniy tayyorgarligi yetarli bo'lmagan odamlarning sog'lig'i holatidagi o'rtacha darajadagi og'ishlarni tuzatishga, tana vaznini tartibga solishga, tekis oyoq va holatdagi buzilishlarni to'g'rilashga va tana sig'imining yo'qolgan darajasini tiklashga qaratilgan turli yoshdagi jinslar tarkibidagi jismoniy mashqlar metodikasi haqidagi g'oyalar bilan to'ldiriladi.

– Aholining asosiy yoshdagi ijtimoiy guruhlarida jismoniy madaniyat va sog'lomlashtirish qiziqishlari, motivlari va ehtiyojlarini shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida ma'lumot talabalarning psixologiya bo'yicha bilimlarini chuqurlashtirishga imkon beradi.

– ekologik jihatdan noqulay sharoitlarda, sovuq va issiq iqlim sharoitida, yuqori namlik va havo tezligida noqulay jismoniy mashqlar uslubiy xususiyatlarini ochib berish, jismoniy mashqlarning sog'lomlashtiruvchi ta'sirini ta'minlash sharti sifatida oqilona kunlik rejimni tuzish va boshqa masalalar gigiyena bilim-

larini chuqurlashtiradi.

- talabalarni aholining turli xil kontingentlarining ishlarida (o'qishlarida) va kundalik hayotida UJTning yangi tashkiliy shakllarini joriy etishning uslubiy xususiyatlari bilan tanishtirish ularning fan bo'yicha bilimlarini kengaytiradi - jismoniy tarbiya harakatini boshqarishga ko'maklashadi.

Sport marketingi tizimida asosiy va qo'shimcha mahsulot reklamasining mavjudligi sport tadbirlarini o'tkazishda reklamaning bir qancha funksiyalari haqida gapirish imkonini beradi. Shu bilan birga, "sport reklamasi" atamasi asosan uch xil tushunchani o'z ichiga oladi, xususan:

- tovar va xizmatlar reklamasi, shuningdek, sport bilan bevosita bog'liq bo'lmagan, lekin ular tufayli firma va kompaniyalar iste'mol bozorida faol ravishda ilgari surilmoqda;

- sportning o'zi va jismoniy tarbiyani reklama qilish;

- sportga bilvosita aloqador bo'lgan, futbol klublari va sportning rivojlanishiga bilvosita yordam beradigan tovarlarni reklama qilish. Masalan, sport anjomlari, turistik anjomlar, sport kiyimlari va poyafzallar nafaqat musobaqalar paytida, balki kundalik hayotda ham iste'molchilar tomonidan faol foydalaniladi.

Shuningdek, oxir-oqibat, bu uchta reklama turining barchasi u yoki bu darajada sport iste'molchilari sonini ko'paytirishga qaratilgan bo'lsa-da, hech bo'lmaganda qisman tijorat bo'lsa ham, ularni uchta mustaqil guruhga ajratish maqsadga muvofiqdir: mos ravishda sport reklama, sport va sportdagi tijorat reklamasi va tijorat reklamasi.

Sport tadbirlarini o'tkazishdagi reklamaning uchta katta guruhga bo'linishi: sport, tijorat va sport-tijorat, ularning sport marketingi tizimida tegishli ta'rifini talab qiladi. An'anaviy tasniflarda qabul qilingan gradatsiyalarni hisobga olgan holda, ularni tuzilishidagi eng yuqori bo'linmalar sifatida sportdagi reklama turlari sifatida ko'rib chiqish kerak. Shunga ko'ra, har bir turga sportdagi reklamaning har bir turiga xos bo'lgan turlar, shakllar va vositalar kiradi.

Sport tadbirlarini reklama qilishda tashkilotlar tomonidan qo'llaniladigan sport reklamasining asosiy turlari:

- sport kiyimidagi reklama;
- stadionning yon tomonlarida - reklama taxtasi;
- tanlov nomida homiylik qiluvchi kompaniya nomidan foydalanish;
- eng yaxshi sportchilar orqali;
- terma jamoa orqali;
- kompaniya va firmalarga "federatsiyaning rasmiy homiysi" unvonini berish;
- homiylik mahsulotlarini sotishni rag'batlantiruvchi tadbirlarda ishtirok etish;
- federatsiyalar jurnallarida e'lonlar.

Eng ko'p tarqalgani - 60 foiz, shuningdek, kompaniya va firmalarga "federatsiyaning rasmiy homiysi" unvonini berish - 71,7 foiz - sport maydonchalarida o'rnatilgan yon tomonlar va bordlardagi reklama.

Shubhasiz, sport tadbirlaridagi reklama tipologiyasi nuqtai nazaridan, ushbu "sport" reklamasining aksariyati tijorat turi sifatida tasniflanishi kerak, ammo bunday reklama turlari tabiatan sport yoki sport-tijorat bo'lishi mumkin bo'lgan variantlarni istisno qilinmaydi. Masalan, sport matbuotida sportga oid bo'lmagan mahsulotlar yoki xizmatlar ishlab chiqaradigan sport musobaqasi homiysi haqidagi reklama tijorat reklamasi sifatida tasniflanadi. Shu bilan birga, har qanday ommaviy axborot vositalarida e'lon qilingan sport tadbiri yoki sport festivali to'g'risidagi e'lon yoki reportaj sport reklamasi sifatida tasniflanishi kerak.

Tadbirlarni o'tkazishda reklamani turlarga bo'lish katta ahamiyatga ega, chunki u ma'lum imtiyozlar berish va uni ijtimoiy reklama bilan tenglashtirish orqali ijtimoiy ahamiyatga ega hodisa sifatida sport reklamasini moddiy va ma'naviy rag'batlantirish bilan birga bo'lishi mumkin. Agar homiy bir nechta turdagi mahsulotlarni, shu jumladan, sport va "amaliy" mahsulotlarni ishlab chiqarsa, yoki sportning an'anaviy qadriyatlari: tamaki mahsulot-

lari va alkogolga mos kelmaydigan mahsulotlarni ishlab chiqarsa, sportdagi reklama turini aniqlashda ma'lum qiyinchiliklar paydo bo'lishi mumkin.

Homiy (reklama beruvchi) reklama uchun ikki maqsadli tovarlarni taqdim etgan hollarda: sport poyabzali, kiyim-kechak, inventar va boshqalar. U **sport-tijorat hisoblanadi** va shuning uchun ma'lum imtiyozlarga ega. Demak, sportdagi tijorat reklama hisoblanadi:

- sportning an'anaviy qadriyatlariga mos keladigan sportga oid bo'lmagan tovarlar yoki xizmatlar;
- tamaki va vino-arog mahsulotlari ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmagan homiy firmalarning logotipi, savdo belgisi;
- Sportning an'anaviy qadriyatlariga mos keladigan turmush tarzini tan oladigan shaxslar, harakatlar va boshqalar.

Sport reklamasining turlariga quyidagi sport reklamalari kiradi: sport musobaqasi, aniq sport turi, sport tashkiloti, federatsiya, qo'mita, klub, alohida jamoa yoki individual sportchi, jismoniy tarbiya (faol turmush tarzi), sport ommaviy axborot vositalari.

Sport va tijoriy reklama turlariga quyidagilar kiradi: sport kiyimlari, poyabzallari va nufuzli bo'lmagan brendlarning jihozlari, ikki maqsadli tovarlarni ishlab chiqaruvchi firmalar, agar bunday tovarlarning umumiy mahsulot hajmidagi ulushi kamida keng jamoatchilikka 50 foiz ma'lum bo'lsa va bunday mahsulotlar mavjud bo'lsa, jismoniy tarbiya va sog'liqni saqlash xizmatlaridan keng aholi foydalanishi mumkin. Mavjudlik darajasi taqdim etilayotgan xizmatlarning narxi, shuningdek, aholining turli qatlamlari uchun chegirmalar mavjudligi bilan belgilanadi.

Shunday qilib, bugungi kunda mutaxassislar foydalanadigan sport reklama turlari, xususan, sport maydonchalarining yon tomonlarida, sport formalariga kiritilgan.

Shu o'rinda UJT intizomining mazmuni va yo'nalishi rivojlangan gumanistik jamiyat ehtiyojlari bilan belgilanishi va O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida va "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" gi Qonunda bayon qilingan talablarga javob berishi-

ni tushuntirib, bu yerda, quyidagilar ta'kidlanishini aytib o'tish lozim:

"O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport milliy madaniyatning ajralmas qismi va o'zbek xalqining tarixi, shaxsining uyg'un rivojlanishiga, uzoq umr ko'rishga, sog'lom turmush tarzini qaror topishiga hissa qo'shadi."

Ma'lumki, rivojlangan mamlakatlar sog'liqni saqlash dasturlariga tobora ko'proq mablag' va moddiy xarajatlarni ajratishni boshladilar.

"Sog'lomlashtirish jismoniy madaniyati" atamasi "jismoniy madaniyat" umumlashtirilgan atamasidan kelib chiqqan. U jismoniy madaniyatning mazmuniga oydinlik kiritadi, sog'likni mustahkamlash va saqlashni ta'minlaydigan, inson hayoti uchun maqbul fonni tashkil etadigan bunday shakllar, vositalar va usullarni ta'kidlanadi.

Yuqoridagi berilgan holat va ta'riflarga qaramay, "Sog'lomlashtirish jismoniy madaniyati" atamasi hali ham yetarli darajada ochilmagan. Masalan, jismoniy madaniyat tarkibiy qismlarini tasniflashda L.P. Matveev, "sog'lomlashtirish jismoniy madaniyati" tushunchasi yo'q, sog'liqni saqlash samaradorligi har qanday jismoniy mashqlarning majburiy tarkibiy qismidir, deb ishonadi. Shunga ko'ra jismoniy madaniyatning barcha tarkibiy qismlari (sport, asosiy, kasbiy-amaliy, sog'lomlashtirish va rehabilitatsiya va fon jismoniy tarbiya) sog'lomlashtirish funksiyasini bajaradi. Ayni paytda, zamonaviy jamiyatda jismoniy madaniyat yordamida sog'likni mustahkamlashga ehtiyoj tobora ortib bormoqda.

Jismoniy madaniyatning barcha turlari sog'liq muammolari-ning yechimini ta'minlashi kerak. Harakatlanish faolligi tanadagi organlar va tizimlarning optimal funksional holatini saqlashning muhim omillaridan biridir. Sog'liqni saqlash bilan bog'liq jismoniy madaniyatning mustaqil jismoniy tarbiya turi sifatida paydo bo'lishi insonning sog'lig'ini yaxshilashga doimiy ehtiyojining ortib borishi bilan bog'liq.

Jismoniy madaniyat butun tizimining paydo bo'lishining tarixiy shartlari jamiyatning amaliy ehtiyojlari ta'siri ostida, yosh va kattalar avlodlarini mehnatga to'la jismoniy tayyorlashda shakllandi. Hozirgi bosqichda asosan sog'lomlashtirish vazifalari amalga oshirilmoqda. Mehnatning mohiyati va mazmunining o'zgarishi, atrof-muhit sifatining yomonlashishi, zararli odatlarning tarqalishi oddiy aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Kasallikning noqulay dinamikasi, ayniqsa, bolalar va o'spirinlarda tibbiy yo'naltirilgan profilaktika choralarining past samaradorligidan dalolat beradi va, albatta, tegishli jismoniy tarbiya turlarining sog'likni yaxshilash samaradorligining yetarli emasligini ko'rsatadi. UJT jismoniy madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, ilmiy va o'quv intizomi sifatida aniq yo'naltirilgan va o'ziga xos tarkibga ega.

Nomidan ko'rinib turibdiki, sog'lomlashtirish jismoniy tarbiya, avvalo, inson salomatligini saqlash va mustahkamlashni ta'minlash uchun mo'ljallangan. Bu, birinchi navbatda sog'liq muammolarini samarali hal qilish uchun mo'ljallangan, maxsus tashkil etilgan faoliyatni talab qiladi.

UJTning o'ziga xos xususiyati yoshni, jinsni, ularning ishlab chiqarish va ta'lim faoliyati xususiyatlarini va sog'liqni saqlash holatini hisobga olgan holda, harakatlanishning optimal rejimini va odamlarning jismoniy faolligini individualizatsiyalashdir.

Shunday qilib, UJT insonning jismoniy holatini optimallashtirishga, ish (o'qish) jarayonida sarflangan kuchlarni tiklashga, faol bo'sh vaqtni tashkil etishga va organizmning ishlab chiqarish va atrof-muhitning noqulay omillari ta'siriga qarshiligini oshirishga qaratilgan jismoniy tarbiya va sport vositalaridan foydalanishning o'ziga xos sohasidir.

Jismoniy madaniyatni sog'lomlashtirish tizimida quyidagi asosiy yo'nalishlar ajratilgan: maxsus (sog'lomlashtirish va reabilitatsiya, ishlab chiqarish), umumiy sog'lomlashtirish (sog'lomlashtirish va rekreatsion).

Tibbiy-reabilitatsiya va ishlab chiqarish jismoniy madaniyati kabi tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan sog'lomlashtirish jismoniy madaniyatning quyi tizimi maxsus yo'nalishidir.

Terapevtik va reabilitatsiya jismoniy madaniyat - bu boshqaruv va aslida tibbiy-pedagogik jarayon va jismoniy, tibbiy jarohatlar, inson tanasining turli xil tizimlarining ishlab chiqarish va maishiy jarohatlar, kasalliklar tufayli shakllari va mazmuni kasalliklarning tuzilishi va og'irligi bilan belgilanadigan kamaygan va yo'qolgan funksiyalarini tiklash uchun, jismoniy va ruhiy me'yordan chetlanish tabiati hisoblanadi.

Bunga fizioterapiya (dispanserlar, kasalxonalaridagi jismoniy mashqlar terapiyasi guruhleri; jismoniy tarbiya jamoalaridagi sog'liqni saqlash guruhleri, sport markazlarida va boshqalar; mustaqil tadqiqotlar), jismoniy reabilitatsiya (tibbiy, jismoniy, psixologik, kasbiy, ijtimoiy-iqtisodiy), adaptiv jismoniy tarbiya (adaptiv jismoniy tarbiya, adaptiv sport turlari, adaptiv motorli dam olish, adaptiv motor reabilitatsiyasi).

Jismoniy mashqlar bilan davolashning umumiy kontsepsiyasi qon aylanishining yaxshilanishi va kasal hamda sog'lom to'qimalarning kislorod bilan ta'minlanishi, mushak tonusining oshishi, yog' zaxiralarning kamayishi va boshqalar tufayli organizmning davolanishiga asoslanadi. Odamlarning yosh darajasiga qarab, qayta tiklash ba'zi hollarda tananing funksiyalari va tizimlarining normallashtirish tufayli, boshqalarda - kompensatsion reaksiyalarining ustun rivojlanishi tufayli sodir bo'ladi.

Ishlab chiqarish jismoniy madaniyati - bu boshqaruv va pedagogik jarayonning o'zi va jismoniy madaniyatni mehnat qobiliyatini tiklash, kasbiy zarur jismoniy va ruhiy fazilatlarini tarbiyalash, kasbiy kasalliklarning oldini olish uchun ishlatish natijasidir, ularning shakli va mazmuni mehnatning tabiati va tashkil etilishining xususiyatlari bilan belgilanadi.

Uning tarkibiy faoliyati sanoat gimnastikasi (kirish gimnastikasi, jismoniy tarbiya pauzasi, jismoniy tarbiya daqiqalari, mikro-puza), mehnatdan keyingi reabilitatsiya (pedagogik, biotibbiyot,

psixologik), kasbiy kasalliklarning oldini olish (asosiy sog'lomlashtirish mashg'ulotlari, sog'lomlashtirish gimnastikasi, mexanoterapiya, fito, vitaminli terapiya, jismoniy mashqlar va boshqalar). gidrobalneoprotsedralar), professional amaliy jismoniy tarbiya (jismoniy tarbiya bo'yicha mashg'ulotlar, PFPF guruhidagi mashg'ulotlar, profilli sport ishlari, sport seksiyalari, amaliy sport turlari bo'yicha musobaqalar).

Umumiy sog'lomlashtirish yo'nalishi - bu sog'lomlashtirish va rekreatsion jismoniy madaniyatni tashkil etadigan UJTning quyi tizimi. Bu boshqaruv-pedagogik jarayon va uning hayotning tabiiy, kundalik va bo'sh vaqtlarida ishlashini optimallashtirish maqsadida jismoniy madaniyat yordamida insonning adaptiv, jismoniy, aqliy va hissiy-ma'naviy qobiliyatlarini tiklash, saqlash va takomillashtirish natijasi sifatida namoyon bo'ladi.

RUFKning tarkibiy qismlari jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish ishlari va sog'liqni saqlash uchun sport, jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish tizimlari, sog'liqni saqlashning an'anaviy bo'lmagan vositalari, ommaviy jismoniy tarbiya va sog'liqni saqlash va sport tadbirlari, RUFK jismoniy tarbiya (jismoniy mashqlar, tashqi va sport o'yinlari, turizm, ov, jismoniy tarbiya va sport ko'ngilocharlari) yordamida dam olish, sog'ayishni anglatadi. Dam olish atamasi (lot. Recreatioidan) dam olish, odamning ish jarayonida, mashg'ulotlarda yoki musobaqalarda sarflanadigan kuchini tiklashni anglatadi. Ushbu atamaning jismoniy madaniyat sohasidagi o'ziga xos ma'nosini ta'kidlash uchun ular ko'pincha "jismoniy dam olish" deyishadi.

UJT tizimidagi jismoniy madaniyat faoliyatining tashqi tuzilishining har bir yo'nalishi va turlari, uni tashkil etishning muayyan sharoitlarida amalga oshiriladigan, uning predmetli-maqсадli mazmuni bo'lib xizmat qiladigan shakllaridir. Jismoniy madaniyatning shakllari ikkita asosiy tashkiliy va boshqaruv holatida ishlaydi: ijtimoiy-iqtisodiy va texnik-tashkiliy. Demak, jismoniy tarbiya faoliyati quyidagi asosiy shakllarda amalga oshiriladi:

- davlat

- jamoat
- xususiy
- havaskor.

Ular, o'z navbatida, tashkiliy yo'li bilan bir necha asoslarga ko'ra tasniflanadigan texnik va tashkiliy shakllarini oldindan belgilaydilar:

- uyushgan - o'z-o'zini tashkil qilgan; faoliyatni ta'minlash uchun mavzuni birlashtirish usuli bilan:

- jamoaviy (guruh) - individual;
- inson hayoti jarayonida jismoniy mashqlardan foydalanishning vaqtincha asosida:

- ichki ishlab chiqarish (ichki ta'lim)
- ishlab chiqarishdan tashqari (darsdan tashqari),
- bo'sh vaqt jarayonida;
- hududiy asosda: - o'qish, ishlash, yashash, dam olish, davolanish joyidagi darslar;

- jismoniy mashg'ulotlarga ijtimoiy mavzuni jalb qilishning tashkiliy va boshqaruv usullariga:

- sog'lomlashtirish va rivojlantirish guruhlarlari,
- sport qiziqishlari uchun klublar,
- jismoniy tarbiya va sport bo'limlari,
- sog'liqni saqlash maktablari kiradi.

Sport tadbirlarini o'tkazishni ommaviy axborot vositalari - nashrlar, radio va teleeshittirishlar, kinoxronik programmalar va ommaviy axborotning boshqa shakllari orqali yetqazish mumkin. Ommaviy axborot vositalari, deganda qonunshunoslikda "keng ommaga mo'ljallangan nashriy, audio, audiovizual va boshqa ma'lumot va materiallar tushuniladi". Ommaviy axborot vositalarining maqsadi muayyan jamiyatning ma'naviy boyliklarini qaror toptirish hamda kishilarning xulq-atvori va dunyoqarashiga ideologik, siyosiy, iqtisodiy yoki tashkiliy ta'sir o'tkazishdan iborat.

Ommaviy kommunikatsiyaning kelib chiqishiga 20- asrning I-yarmida katta hajmdagi og'zaki, obrazli va musiqaviy informatsiyalarni tez va g'oyatda ko'paytirib uzatishga imkon bergan

texnik qurilmalarning yaratilishi moddiy zamin bo'ldi. Yuksak professional mutaxassis xodimlar xizmat qiladigan bu qurilmalarning yig'indisi "ommaviy informatsiya va propaganda vositalari" yoki "Ommaviy axborot vositalari" deb atala boshladi. OAV axborot manbai hamda axborotni qabul qilib oluvchidan iborat sistemani tashkil etadi. Axborot manbai uni qabul qilib oluvchi bilan matbuot, radio va tetevideniye, kino, ovoz yozish (gramp-lastinka, magnitafon roliklari, kasetalar, yoki kompakt disk va axborot tashuvchi kompyuter fayllari ishlab chiqarish va tarqatish) sistemalari orqali bog'langan bo'ladi.

Ommaviy axborot vositalarining samaraliligi va ta'sirchanligi faqat uzatilayotgan axborotning o'quvchi, tinglovchi, tomoshabinga ta'sirining maqsadi va vazifalari bilan emas, balki ular mazmuni va shaklining kishilarning doimiy va kundalik ehtiyojlariga muvofiq kelishi bilan ham belgilanadi. G'oyaviy-siyosiy kurash, ijtimoiy gruppalar munosabatlarini mazmuni va shakliga, propagandaning ideologik, siyosiy va boshqa turlariga turlicha jiddiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi senzura yo'l qo'ymaydi. Axborotni qidirish, olish, berish va tarqatishning qonuniy shakli davlatga tegishli yoki qonun bilan maxsus qo'riqlanadigan sirlarni mumkin emasligi e'tirof etiladi.

Shuningdek, OAVni jinoiy javobgarlikka tortiladigan maqsadlar yo'lida, masalan, hokimiyatni egallashga qaratilgan chaqiruvlar, konstitutsion tuzumni kuch ishlatish yo'li bilan o'zgartirish; milliy, sinfiy, ijtimoiy, diniy adovatni keltirib chiqaradigan materiallar: urushni propoganda qiluvchi pornografik, yovuzik va bosqinchilikni targ'ib etuvchi programmalarni tarqatishi taqiqlangan. Shuningdek, maxsus OAVlarga tegishli axborot tekstlarini tele-, video-, kinoprogrammalarda, hujjatli va badiiy filmlarda hamda kompyuter axborot fayllarida va axborotni qayta ishlash programmlarida foydalanish, insonlar ongiga ta'sir etuvchi va sog'ligiga zarar yetkazuvchi yashirin ma'lumotlar tarqatish, yashirin audio va videotasvir, kino va fotosyomka yordamida tayyorlangan, mavjud jurnalist huquqi yordamida ijtimoiy muhim bo'l-

gan ma'lumotlarni buzish, ishonchli manba tariqasida mish-mish tarqatish, boshqa shaxs yoki tashkilot uchun ma'lumot to'plash taqiqlanadi. Jurnalistlik huquqini, shuningdek, shaxs yoki fuqarolarning ayrim toifalarini jinsi, yoshi, irqiy yoki milliy kelib chiqishi, tili va dinga munosabati, kasbi, yashash joyi, hamda siyosiy qarashlari bilan bog'liq bo'lgan ma'lumotlarini kamsitish yo'lida ishlatish taqiqlanadi.

Ommaviy axborot vositalari O'zbekistonda yashayotgan millatlarning 7 ta tilida va siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy, sport kabi 20 dan ortiq ixtisosliklarda faoliyat olib boradi. Bunday salmoqli o'zgarishlar sohada qonunchilik mexanizmini yanada takomillashtirish, ularning erkin faoliyat yuritishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish lozimligini taqozo etada.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Tadbir, tarkib, maqsad, vazifa, mazmun, ishtirokchilar, sport musobaqalari, kalendar reja, reklama, e'lon, OAV, takomillashtirish, ixtisosliklar, qonunchilik mexanizmi, klublar, jismoniy tarbiya va sport bo'limlari, sog'liqni saqlash maktablari, huquqiy, iqtisodiy, pedagogik, tibbiy-biologik, ijtimoiy-falsafiy.

MAVZU YUZASIDAN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Tadbirlarning tarkibi, maqsad va vazifalarni shakllantirish qanday amalga oshiriladi?
2. Sport musobaqalarining kalendar rejasi mazmuni va ushbu hujjatning ahamiyati haqida gapiring.
3. Jismoniy mashg'ulotlarga ijtimoiy mavzuga jalb qilishning tashkiliy va boshqaruv usullarini nimalar tashkil etadi?
4. Sport tadbirlari uchun reklama qanday ahamiyatga ega? Hayotiy misollar bilan izohlang.
5. Tadbirlar o'tkazishda e'lon qanday vazifani bajaradi, e'lon va reklama turlari haqida gapiring?
6. Sport tadbirlarini tashkil qilish va o'tkazishda keng ommani jalb qilish uchun ommaviy axborot vositalaridan foydalanish qay darajada foydali, nima uchun?

7. Ommaviy axborot vositalarida sport tadbirlari va musobaqalarining yoritilishi haqida ma'lumot bering.

8. Sport va jismoniy tarbiya tadbirlarini ilmiy asosda tashkil etish va ilmiy infrastrukturani rivojlantirish ,deganda nimalarni tushunasiz?

9. Sport faoliyati samaradorligini oshirish va ta'minlashda ilmiy tadqiqotlarning o'rni nimalardan iborat?

10. Sport sohasida ilm-fan yutuqlari va ilg'or jahon tajribasiga tayanish qay darajada ahamiyatli ekanligi haqida fikr yuriting.

11. Mamlakatimizda ommaviy sport harakatini samarali rivojlantirish yuzasidan ilm-fan oldiga qo'yilgan vazifalar ijobiy hal etilgan, deb o'ylaysizmi? Agar shunday bo'lsa, asoslab bering.

12. Ommaviy axborot vositalari O'zbekistonda yashayotgan millatlarning nechta tilida va qaysi sohalarda faoliyat olib boradi?

13. Sog'liqni saqlash mashg'ulotlarining uslubiy qoidalarini sanab o'ting.

14. Sog'lomlashtirish jismoniy madaniyatida yukni oshirish va tartibga solish usullarini sanab o'ting.

15. Sog'lomlashtirish jismoniy madaniyati nimani ta'minlaydi?

16. Ilmiy bilim qanday usullar bilan amalga oshiriladi?

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN TOPSHIRIQLAR:

1. Jismoniy tarbiyani sog'lomlashtiruvchi yo'nalganligi.

2. O'zbekiston Respublikasidagi sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya bo'yicha qonunchilik va me'yoriy-huquqiy hujjatlarning mazmuni.

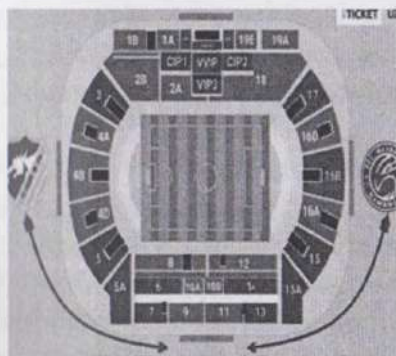
3. Ommaviy jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish tadbirlarining shakllari.

4. Talabalar turar joyi sharoitida jismoniy tarbiya va sport bo'yicha ishlarni tashkil qilish shakllari.

5-MODUL. OMMAVIY SPORT – KO'NGILOCHAR TADBIRLARINI TASHKIL ETISH VA O'TKAZISH UCHUN ZARUR NORMATIV HUJJAT VA MATERIALLARNI SHAKLLANTIRISH VA TA'MINLASH.

REJA:

1. Ommaviy sport -ko'ngilochar tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishda "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi qonunning o'rni.
2. Tadbir dasturi, sport tadbirlari ssenariysini tuzish uslubi-yati, musobaqa nizomi, kalendar reja va boshqa hujjatlar.
3. Musobaqani o'tkazish uchun ketadigan mablag' smetasini tuzish, diplom afishalar, qatnashchilar uchun chiptalar tayyor-lash rejaları.

Jamiyatimizda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholi-ning, ayniqsa, yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o'z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkam-lash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchi-larni saralab olish ishlarini tizimli tashkillashtirish hamda jismo-

niy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston sportchilarining Olimpiya o'yinlari, jahon chempionatlari, Osiyo o'yinlari va chempionatlari hamda xalqaro musobaqalarda yuksak natijalarga erishayotgani, dunyoda Mamlakatimizning obro'-etibori va sport salohiyati yanada oshayotgani, respublikamiz hududlarida jahon andozalariga mos muhtasham sport inshootlari barpo etilayotgani, o'tgan mavzuda o'rganilganidek, o'quvchi va talaba-yoshlar o'rtasida uch bosqichdan iborat "Umid nihollari", "Barkamol avlod" va Universiada sport o'yinlari ommalashib borayotgani, ayniqsa, diqqatga sazovordir.

Shu bilan birga, mamlakatimizning barcha hududlarida ommaviy sportning inson va oila hayotidagi muhim ahamiyati, uning jismoniy va manaviy sog'lomlikning asosi ekanini targ'ib-tashviq qilish, hayotga katta umid bilan kirib kelayotgan yoshlarni zararli odatlardan asrash, ularga o'z qobiliyat va istedodlarini ro'yobga chiqarishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ular orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish hamda maqsadli tayyorlash tizimini takomillashtirish borasida muhim va dolzarb vazifalar turibdi.

O'zbekiston Respublikasi hududlarida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish, aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlarni jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish, mamlakatimizda bu borada yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanish natijadorligini oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasining 1992-yil 14-yanvarda qabul qilingan "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi 513-XII-sonli Qoniniga, 2000-yil 26-mayda qabul qilingan 76-II-sonli Qonini O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2000-yil, № 5-6, 147-modda bilan tasdiqlangan; O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2005-yil, № 9, 309-moddasiga o'zgartish va qo'shimchalar kiritilib, uning yangi tahriri tasdiqlanishi haqida yangi "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va

qo'shimchalar kiritish haqidagi Qonunchilik palatasi tomonidan 2015-yil 24-iyulda qabul qilingan hamda Senat tomonidan 2015-yil 6-avgustda ma'qullangan Qonuni qabul qilingan. Qonin jami 8-bob, 47-moddadan tashkil topgan bo'lib, mazkur Qoninning e'tiborga molik o'rinlarining mazmun – mohiyati haqida to'xtalamiz:

1-bob "Umumiy qoidalar", 2-bob "Jismoniy tarbiya va sport sohasini davlat tomonidan tartibga solish", 3-bob "Jismoniy tarbiya va sport sohasida faoliyatni tashkil etish", 4-bob "Ta'lim tizimida, fuqarolarning ish joyi, yashash joyi hamda dam olish joyida jismoniy tarbiya va sport", 5-bob " Sport zaxirasini tayyorlash", 6-bob "O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari va ularni shakllantirish", 7-bob "Jismoniy tarbiya va sportning moddiy, tibbiy, moliyaviy hamda boshqa ta'minoti" hamda 8-bob "Yakunlovchi qoidalar" deb nomlangan va har bir bob ma'lum moddalarni o'z ichiga olgan.

Qonunning 1-moddasida: " O'zbekiston Respublikasining 1992-yil 14-yanvarda qabul qilingan "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi 513-XII-sonli Qonuniga (O'zbekiston Respublikasining 2000-yil 26-mayda qabul qilingan 76-II-sonli Qonuni tahririda) (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2000-yil, № 5-6, 147-modda; O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2005-yil, № 9, 309-modda) o'zgartish va qo'shimchalar kiritilib, uning yangi tahriri tasdiqlanish" deyiladi.

2-moddada O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining hukumat qarorlarini ushbu Qonunga muvofiqlashtirishi, davlat boshqaruvi organlari ushbu Qonunga zid bo'lgan o'z normativ-huquqiy hujjatlarini qayta ko'rib chiqishlari va bekor qilishlarini ta'minlashlari va 3-moddasida Ushbu Qonun rasmiy e'lon qilingan kundan e'tiboran kuchga kirishi belgilab qo'yilgan.

Qonunning 1-bobi "Umumiy qoidalar"dan boshlanib, 1-moddada Qonunning maqsadi "Qonunning maqsadi - jismoniy tarbiya va sport sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat"

ligi belgilanib, 2-modda Jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi qonunchilik ushbu Qonun va boshqa qonunchilik hujjatlaridan iboratligi haqida bo'lib, agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O'zbekiston Respublikasining jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi qonunchiligida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo'lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo'llanilishi lozimligi, 3-moddada esa Qonunda quyidagi asosiy tushunchalar qo'llaniladi:

jismoniy reabilitatsiya – odam organizmining buzilgan yoki vaqtincha yo'qotilgan funksiyalarini hamda nogironlarning va jismoniy imkoniyatlari cheklangan boshqa shaxslarning ijtimoiy hamda kasbiy faoliyatga bo'lgan qobiliyatlarini jismoniy tarbiya va sport vositalari hamda usullaridan foydalangan holda tiklash (tuzatish va kompensatsiya qilish);

jismoniy tarbiya – madaniyatning insonni jismoniy tarbiyalash, jismoniy rivojlanish va jismoniy tayyorgarlik orqali jismoniy hamda intellektual jihatdan kamol toptirish, uning qobiliyatini va harakat faolligini takomillashtirish, sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini shakllantirish, ijtimoiy moslashtirish maqsadida jamiyat tomonidan yaratiladigan hamda foydalaniladigan qadriyatlar, normalar va bilimlar yig'indisidan iborat bo'lgan qismi;

jismoniy tarbiyalash – yuksak madaniyatga ega bo'lgan har tomonlama yetuk hamda jismonan sog'lom insonni shakllantirish maqsadida shaxsni tarbiyalashga, insonning jismoniy imkoniyatlarini rivojlantirishga, uning jismoniy tarbiya va sport sohasida malaka va bilimlarini o'rttirishga qaratilgan jarayon;

jismoniy tarbiya yoki sport tadbiri tashkilotchisi – o'z tashabbusi bilan jismoniy tarbiya yoki sport tadbiri o'tkazayotgan va (yoki) bunday tadbirni tayyorlash hamda o'tkazishni tashkiliy, moliyaviy va moddiy jihatdan ta'minlashni amalga oshirayotgan yuridik yoki jismoniy shaxs;

jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish inshooti – ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish mashg'ulotlarini o'tkazish uchun mo'ljallangan, o'ziga qo'yiladi-

gan norma va talablarga javob beradigan yopiq yoki ochiq tipdagi inshoot;

ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari – aholini jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga jalb etishga va aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan tadbirlar;

ommaviy sport – sportning tashkil etilgan va (yoki) mustaqil mashg'ulotlar, shuningdek, ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini o'tkazish orqali aholini jismoniy tarbiyalash, sog'lomlashtirish, kamol toptirish hamda jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlariga jalb etishga doir qismi;

professional sport – sportning sport musobaqalarini tashkil etish va o'tkazishga doir qismi bo'lib, sportchilar ularda o'zining asosiy faoliyati sifatida ishtirok etganligi va ularga tayyorgarlik ko'rganligi uchun mukofot va (yoki) ish haqi oladi;

sport – odamlarning muayyan qoidalar bo'yicha tashkil etilgan, ularning jismoniy va intellektual qobiliyatini taqqoslashdan iborat bo'lgan havaskorlik asosidagi va professional asosdagi faoliyati, shuningdek, ushbu faoliyatga tayyorgarlik ko'rish hamda bu faoliyat jarayonida odamlar o'rtasida yuzaga keladigan munosabatlar;

sportchi – tanlagan sport turi yoki sport turlari bilan muntazam shug'ullanadigan, doimo o'zining sport mahoratini oshirib boradigan va sport tadbirlarida qatnashadigan jismoniy shaxs;

sport bo'yicha agent – sportchi nomidan va uning manfaatlari uchun shartnoma asosida faoliyat ko'rsatadigan, tuzilgan shartnomalar shartlariga va sportchining huquqlariga rioya etilishini kuzatib boradigan shaxs;

sport musobaqasi – sportchilar o'rtasida yoki sportchilar jamoalari o'rtasida har xil sport turlari (sport dissiplinalari) bo'yicha musobaqaning eng yaxshi ishtirokchisini aniqlash maqsadida jismoniy tarbiya yoki sport tadbirining tashkilotchisi tomonidan tasdiqlangan nizom (reglament) bo'yicha o'tkaziladigan bellashuv;

sport inshooti – sport tadbirlari va ommaviy sport tadbirlarini, sport turlari bo'yicha o'quv-mashq mashg'ulotlari va

o'quv-mashq yig'inlarini o'tkazish uchun mo'ljallangan, o'ziga qo'yiladigan norma va talablarga javob beradigan yopiq yoki ochiq tipdagi ixtisoslashtirilgan inshoot;

sportchining sport diskvalifikatsiyasi – sport turi qoidalarini yoki sport musobaqalari to'g'risidagi nizomlarni (reglamentlarni) yoxud xalqaro sport tashkilotlari tomonidan tasdiqlangan dopingga qarshi qoidalarni yoki respublika sport federatsiyalari (uyushmalari) tomonidan tasdiqlangan normalarni buzganlik uchun sportchini sport musobaqalarida ishtirok etishdan sportning tegishli turi bo'yicha xalqaro sport federatsiyasi (uyushmasi) yoki sportning tegishli turi bo'yicha respublika sport federatsiyasi (uyushmasi) tomonidan amalga oshiriladigan chetlashtirish;

sport turining tarmog'i (dissiplinasi) – farqlovchi belgilarga ega bo'lgan hamda bitta yoki bir nechta sport musobaqalari dasturlari turlarini o'z ichiga oladigan sport turining qismi;

sport tadbirlari – sport musobaqalarini, o'quv-mashq jarayonini va sportchilar ishtirokida sport musobaqalariga tayyorgarlik ko'rish bo'yicha boshqa tadbirlarni o'z ichiga oladigan tadbirlar;

sport turi – jismoniy tarbiya va sport sohasidagi faoliyat turi bo'lib, u insonning sport musobaqalariga o'ziga xos tarzda tayyorgarlik ko'rish bilan ajralib turadi, sport musobaqalarini o'tkazish va ularda ishtirok etishga doir talablar, tartib va shartlar belgilanadigan qoidalarga, nizomga (reglamentga) ega bo'ladi;

sport federatsiyasi (uyushmasi) – bir yoki bir nechta sport turini rivojlantirish, ommalashtirish, shuningdek, sport tadbirlarini o'tkazishni tashkil etish hamda sportchilarni - O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari a'zolarini sportning tegishli turi bo'yicha tayyorlash uchun a'zolik asosida tashkil etilgan va davlat ro'yxatidan o'tkazilgan nodavlat notijorat tashkiloti;

sport hakami – sport turi qoidalariga hamda sport musobaqasi to'g'risidagi nizomga (reglamentga) rioya etilishini ta'minlash uchun jismoniy tarbiya yoki sport tadbiri tashkilotchisi tomonidan vakolat berilgan, maxsus tayyorgarlikdan o'tgan va tegishli malaka toifasini olgan jismoniy shaxs;

sportning texnik va amaliy turlari – sport natijalariga erishish uchun sportchi tomonidan umumiy jismoniy mashqlar majmuasidan tashqari, sport texnikasidan, moslamalaridan yoki texnikaviy vositalardan foydalana bilish va ularni boshqarish sohasidagi ko'nikmalar va mahorat qo'llaniladigan, shuningdek, har xil sport turlaridan olingan, amaliy ahamiyatga ega bo'lgan mashqlar birikmasidan foydalaniladigan sport turlari. Sportning texnik va amaliy turlari yoshlarni O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida xizmat qilishga tayyorlashning tarkibiy qismidir;

trener – trenerlik faoliyati bilan shug'ullanish uchun malaka sertifikatiga ega bo'lgan hamda o'quv-mashq, ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarini o'tkazishni, shuningdek, sport natijalariga erishish uchun bellashuv faoliyatiga rahbarlikni amalga oshiruvchi jismoniy shaxs;

O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlari – milliy ijtimoiy-madaniy yo'nalishga ega bo'lgan hamda O'zbekiston Respublikasi hududida rivojlanayotgan sport va o'yin turlari;

O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari – xalqaro sport musobaqalariga tayyorgarlik ko'rish hamda ular-da O'zbekiston Respublikasi nomidan ishtirok etish uchun turli yosh guruhlariga tegishli sportchilar, trenerlar, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi olimlar va boshqa mutaxassislar, tibbiyot mutaxassislari hamda boshqa mutaxassislar jamoalari;

havaskorlik sporti – sportning aholini ixtiyoriylik asosida ommaviy sportga jalb qilish orqali odamlar sog'lig'ini mustahkamlashga qaratilgan qismi;

sportning harbiy-amaliy turlari – asosi harbiy xizmatchilar hamda maxsus xizmatni o'tayotgan shaxslar tomonidan o'z xizmat vazifalarini bajarishi bilan bog'liq maxsus harakatlardan (shu jumladan usullardan) iborat bo'lgan sport turlari.

4-modda "Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari" bo'lib, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iboratligi ko'rsatilgan:

- jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash;

- har kimning jismoniy tarbiya va sport bilan erkin shug'ullanishga bo'lgan huquqini ta'minlash;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat hamda jamoat boshqaruvini uyg'unlashtirish;

- fuqarolarning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi huquqlarining davlat kafolatlarini belgilash;

- jismoniy tarbiya va sport sohasida kamsitishga hamda zo'rvonlikka yo'l qo'ymaslik;

- jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchi shaxslarning, shuningdek, jismoniy tarbiya va sport tadbirlari ishtirokchilari hamda tomoshabinlarining hayoti va sog'lig'i xavfsizligini ta'minlash;

- sportning barcha turlari va tarkibiy qismlarini rivojlantirishga ko'maklashish;

- nogironlar va jismoniy imkoniyatlari cheklangan boshqa shaxslar, shuningdek, yuqori darajada ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi guruhlari o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga ko'maklashish;

O'zbekistonning milliy sport turlari va xalq o'yinlarini rivojlantirish hamda ommalashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

fuqarolarni jismoniy tarbiyalashning uzluksizligi va davomiyligini ta'minlash hamda xalqaro hamkorlikni amalga oshirish.

Qonunning 5-moddasi "Jismoniy tarbiya va sport subyektlari" haqida ma'lumot berilgan va jismoniy tarbiya va sport subyektlari jumlasiga quyidagilar kiradi:

- jismoniy tarbiya-sport tashkilotlari, shu jumladan, sport-texnika tashkilotlari, jismoniy tarbiya-sport jamiyatlari, sport klublari, sport tayyorgarligi markazlari;

- sport federatsiyalari (uyushmalari) hamda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari;

- sportning texnik va amaliy turlarini rivojlantiruvchi tashkilotlar;

– jismoniy tarbiya va sport sohasida faoliyatni amalga oshiruvchi ta'lim muassasalari;

– ixtisoslashtirilgan sport-ta'lim muassasalari;

– jismoniy tarbiya va sport sohasidagi tadqiqotlarni amalga oshiruvchi ilmiy tashkilotlar;

– jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchi fuqarolar, sportchilar, sport hakamlari, trenerlar, sport bo'yicha agentlar hamda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqa mutaxassislar, shuningdek, jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining ishtirokchilari hamda tomoshabinlari;

– ushbu Qonunga muvofiq boshqa organlar va tashkilotlar kirishi qayd qilingan.

Qonunning 2-bob 6-moddasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash haqida shunday deyiladi:

– sportchilarning sport tadbirlarida ishtirok etishini ta'minlash;

– jismoniy tarbiya-sport tashkilotlari tomonidan moddiy-texnika va axborot resurslaridan, shuningdek, ilmiy-tadqiqotga oid va texnik ishlanmalar hamda texnologiyalardan foydalanish uchun shart-sharoitlar yaratish;

– davlat mulkida bo'lgan jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlarini saqlash;

– sport tayyorgarligi bo'yicha yangi bazalar va markazlarni, sport-ta'lim muassasalarini, shu jumladan, ixtisoslashtirilgan sport-ta'lim muassasalarini, shuningdek, jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlarini qurish hamda ishlab turganlarini rekonstruksiya qilish;

– sport klublari va maktablari, sport-ta'lim muassasalari, shu jumladan, ixtisoslashtirilgan sport-ta'lim muassasalari, sport-sog'lomlashtirish oromgohlari, tibbiy-jismoniy tarbiya dispanserlari faoliyatini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

– jismoniy tarbiya va sport vositalaridan aholining, shu jumladan, ayollar va yoshlarning, shuningdek, nogironlarning sog'lig'i-

ni mustahkamlash maqsadida foydalanish uchun shart-sharoitlar yaratish;

- nogironlarning va jismoniy imkoniyatlari cheklangan boshqa shaxslarning paralimpiya hamda surdlimpiya o'yinlarida, nogironlar o'rtasidagi maxsus olimpiadalar va boshqa sport tadbirlarida ishtirok etishini rivojlantirish hamda ta'minlashga ko'maklashish;

- sport tadbirlarini, ommaviy sport va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkil etish;

- jismoniy tarbiya-sport tashkilotlarining xalqaro hamkorligiga ko'maklashish;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi dasturlarni, ilmiy-uslubiy tizimlarni va kompleks ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirish yo'li bilan amalga oshirilishi belgilangan bo'lsa, 7-moddada O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vakolatlari ko'rsatilgan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi:

- jismoniy tarbiya va sport sohasida yagona davlat siyosatining amalga oshirilishini ta'minlaydi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat dasturlarini hamda maqsadli dasturlarni tasdiqlaydi va amalga oshirilishini ta'minlaydi;

Sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasini, shuningdek, sport turlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalarini shakllantirish tartibini belgilaydi;

- xalqaro hamda respublika miqyosidagi Sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasini, shuningdek, Sportning texnik va amaliy turlari bo'yicha sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasini tasdiqlaydi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi maxsus vakolatli davlat organining, boshqa davlat boshqaruvi organlarining faoliyatini muvofiqlashtiradi hamda yo'naltiradi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarni tayyor-

lash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tartibini belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkinligi, 8-modda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi maxsus vakolatli davlat organining vakolatlari belgilangan va unga ko'ra:

Maxsus vakolatli davlat organi:

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirishda ishtirok etadi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat dasturlarini hamda maqsadli dasturlarni ishlab chiqadi va amalga oshiradi;

- jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi qonunchilik ijrosi us-tidan monitoring va nazoratni, shuningdek, jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi tahlilini amalga oshiradi;

- o'z vakolatlari doirasida jismoniy tarbiya va sport sohasida-gi normativ-huquqiy hujjatlarni, shuningdek sport normativlari-ni ishlab chiqishni amalga oshiradi hamda ularni tasdiqlaydi;

- sport markazlarini va dopingga qarshi markazlarni, jismo-niy tarbiya va sport sohasidagi ta'lim muassasalarini hamda ilmiy tashkilotlarni tashkil etish bo'yicha takliflar kiritadi va ularning faoliyati tashkil etilishini ta'minlaydi;

Sport turlari bo'yicha yagona sport tasnifini, shuningdek, u to'g'risidagi nizomni, sport turlarini va sport turlarining tarmoq-larini e'tirof etish, ularning reyestrini yuritish tartibini ishlab chiqadi hamda tasdiqlaydi;

- sport federatsiyalari (uyushmalari) reyestrini yuritadi, uni yuritish tartibini belgilaydi;

- xalqaro va respublika miqyosidagi Sport va ommaviy jismo-niy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasini shakllantiradi hamda manfaatdor tashkilotlar bilan birgalikda ularning moliyalashtiri-lishi va o'tkazilishini ta'minlaydi;

- sport unvonlari, sport razryadlari va malaka toifalarini be-rish tartibini tasdiqlaydi;

– trenerlik faoliyati bilan shug'ullanish uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etadi;

– qabul qilib olishda va sport musobaqalari o'tkazilishidan oldin jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish yoki sport inshootlarining belgilangan standartlarga muvofiqligini tekshiradi;

O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari tarkiblarini va ularning yaqin zaxirasini tasdiqlaydi, O'zbekiston sport delegatsiyalarini jamlaydi, ularning tayyorgarlik ko'rishini hamda xalqaro sport musobaqalarida va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarida ishtirok etishini ta'minlaydi;

– sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarini tashkil etadi hamda o'tkazadi, shuningdek, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash hamda ularning malakasini oshirishni tashkil etadi;

– jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport uchun mo'ljallangan tovarlar ishlab chiqarilishini tashkil etishga ko'maklashadi;

– yangi jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlari qurilishini hamda ishlab turganlari rekonstruksiya qilinishini tashkil etishga ko'maklashadi;

jismoniy tarbiya va sport bo'yicha ilmiy, o'quv, ilmiy-ommabop va ommaviy adabiyotlar tayyorlanishi va nashr etilishini, shuningdek, jismoniy tarbiya va sport sohasida foto- va videomateriallar chiqarilishini tashkil etadi;

– davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jismoniy tarbiya-sport tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari ommalashtirilishini tashkil etadi;

– jismoniy tarbiya va sport sohasida xalqaro hamkorlikni amalga oshiradi.

Maxsus vakolatli davlat organi qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkinligi belgilangan.

Shuningdek, Qonunning keying qismi 9-modda "O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining jismoniy tarbiya va

sport sohasidagi vakolatlari" haqida O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash vazirligi:

- jismoniy tarbiyadan sog'liqni mustahkamlash, kasalliklarning oldini olish va davolash vositasi sifatida foydalanadi;

- mamlakatda sport tibbiyotini o'rganish va rivojlantirish sohasida ilmiy-tadqiqot ishlarini olib boradi, dasturlarni ishlab chiqadi va amalga oshiradi;

- aholining jismoniy jihatdan kamol topishi holati tahlilini o'tkazadi va tegishli davlat organlariga takliflar kiritadi;

- jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanayotgan shaxslarning tibbiy monitoringini tashkil etadi;

- sportchilarning sport musobaqalariga tayyorgarlik ko'rishini tibbiy jihatdan ta'minlashda ishtirok etadi;

- sport tibbiyoti sohasidagi xodimlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etadi;

- sportchilar va boshqa mutaxassislar sport jarohatlarini olganda ularga tibbiy yordam ko'rsatilishini tashkil etadi, shuningdek, ularni jismoniy reabilitatsiya qilish bo'yicha tadbirlar o'tkazadi;

- aholining jinsi va yoshi toifasiga qarab, jismoniy mashqlar dasturini shakllantirishga doir uslubiy tavsiyalarni ishlab chiqadi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishda ishtirok etadi;

- sog'lomlashtirish markazlarini, davolash-jismoniy tarbiya dispanserlarini tashkil etadi hamda O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash vazirligi qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkinligi ko'rsatilgan.

Qonunning 10-moddasi "O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vakolatlari" haqida bo'lib,

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi:

- o'quv-tarbiya jarayonining sog'lomlashtirishga yo'naltirilgan bo'lishini ro'yobga chiqarish, sog'lom turmush tarzi normalarini joriy etish uchun shart-sharoitlarni ta'minlaydi;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilari va oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil etadi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarni tayyorlashda ishtirok etadi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi o'quv-uslubiy adabiyotlarni tayyorlashda ishtirok etadi;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilari ("Barkamol avlod") hamda oliy ta'lim muassasalari talabalari ("Universiada") o'rtasida sport musobaqalarini tashkil etishda ishtirok etadi;

- oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari hamda tashkilotlari sport obyektlarining moddiy-texnika va resurs bazasi saqlanishi hamda rivojlantirilishini ta'minlaydi;

- o'quvchilar va talabalarga sog'lom turmush tarzini, sport bilan shug'ullanishning muhimligi, jismoniy va ma'naviy komillikka intilish tushunchasini singdirishga, ularni salbiy ta'sirlardan himoya qilishga hamda zararli odatlardan xalos etishga doir chora-tadbirlar majmuini amalga oshiradi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishda ishtirok etadi;

- o'quvchilar va talabalarni jismoniy tarbiyalashning zamonaviy shakllari hamda usullarini, jinsi va yoshiga qarab ularga sport ko'nikmalarini singdirishning ilmiy asoslangan tizimlarini ishlab chiqishni hamda joriy etishga ko'maklashishni tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkinligi qayd etilgan.

Qonunda ahamiyatli jihatlardan biri 12-moddada berilgan bo'lib, unga ko'ra mahalliy davlat hokimiyati organlarining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vakolatlari belgilangan va Mahalliy davlat hokimiyati organlari:

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat dasturlarini hamda maqsadli dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etadi;

– jismoniy tarbiya va sport sohasidagi hududiy dasturlarni ishlab chiqadi, tasdiqlaydi hamda amalga oshiradi;

– jismoniy tarbiya va sport sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishda ishtirok etadi;

– jismoniy tarbiya va sport sohasidagi tadbirlarning mahalliy budjetdan moliyalashtirilishini ta'minlaydi;

– jismoniy tarbiya-sport tashkilotlarini tashkil etishga ko'maklashadi hamda ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi;

– aholi o'rtasida sport normativlarini topshirish bo'yicha ishlarni tashkil etadi;

– ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil etish hamda o'tkazishga, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishga ko'maklashadi;

– tegishli hududda jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlaridan maqsadli foydalanilishi ustidan nazoratni ta'minlaydi;

– havaskorlik jismoniy tarbiya-sport harakatini rivojlantirish uchun fuqarolarning ish joyi, yashash joyi hamda dam olish joyida shart-sharoitlar yaratadi;

– jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport uchun mo'ljalangan tovarlar ishlab chiqarilishini tashkil etishga ko'maklashadi hamda Mahalliy davlat hokimiyati organlari qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin ekanligi ta'kidlanadi.

Shuningdek, muhim tomonlaridan biri 3-bob, 14-moddada Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislar haqida fikr borib:

Sportchilar, trenerlar, sport hakamlari va O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi tomonidan maxsus vakolatli davlat organi bilan birgalikda kasblari va lavozimlarining tasniflangan ro'yxati belgilanadigan boshqa mutaxassislar jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislardir, sport turlari bo'yicha sportchi, trener va sport hakami kasblari

va lavozimlariga doir malaka talablari maxsus vakolatli davlat organi tomonidan belgilanadi, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqa mutaxassislarning kasblari va lavozimlariga doir malaka talablari esa qonunchilikda belgilanishi ta'kidlanadi.

O'zbekiston olimpiya harakati – O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi haqida Qoninning 17-moddasida berilgan bo'lib, O'zbekiston olimpiya harakati Xalqaro olimpiya harakatining tarkibiy qismini tashkil etishi, uning maqsadi olimpiya harakati prinsiplarini ommalashtirish, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga ko'maklashish, sport sohasida xalqaro hamkorlikni mustahkamlash, Olimpiya o'yinlarida hamda Xalqaro olimpiya qo'mitasi boshchiligidagi o'tkaziladigan boshqa xalqaro sport tadbirlarida ishtirok etishdan iboratligi; O'zbekiston olimpiya harakati O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi – respublika nodavlat notijorat tashkiloti tomonidan boshqarilib, ushbu qo'mita o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga, Xalqaro olimpiya qo'mitasining Olimpiya xartiyasiga hamda o'z ustaviga muvofiq amalga oshirib, Davlat O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasiga o'z ustavida belgilangan maqsadlarini amalga oshirishiga har tomonlama ko'maklashgan holda, O'zbekiston olimpiya harakatini tan oladi va qo'llab-quvvatlashi ta'kidlangan. Shuningdek,

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi:

– olimpiya harakati prinsiplarini ommalashtiradi, yuksak yutuqlarga erishiladigan sportni va ommaviy sportni rivojlantirishga ko'maklashadi;

Xalqaro olimpiya qo'mitasining Olimpiya xartiyasiga muvofiq Olimpiya o'yinlarida hamda Xalqaro Olimpiya qo'mitasi boshchiligidagi o'tkaziladigan boshqa xalqaro sport tadbirlarida O'zbekiston Respublikasi nomidan ish yuritadi;

– sportchilarni Olimpiya o'yinlarida hamda Xalqaro Olimpiya qo'mitasi boshchiligidagi o'tkaziladigan boshqa xalqaro sport tadbirlarida ishtirok etishga tayyorlashning zarur darajasini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etadi;

- sportda dopingning oldini olish hamda unga qarshi kurashishga, shuningdek jismoniy tarbiya va sport sohasida kamsitish va zo'ravonlikning har qanday shakllari yuzaga kelishiga yo'l qo'ymaslikka ko'maklashadi;

Xalqaro olimpiya qo'mitasining hamda O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining olimpiya ramzlari, shiori, bayrog'i, madhiyasidan, "olimpiya", "olimpiyada" nomlaridan foydalanishga bo'lgan huquqlarini O'zbekiston Respublikasi hududida himoya qilish choralarini ta'minlaydi;

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi o'z vakolatlarini maxsus vakolatli davlat organi, sport federatsiyalari (uyushmalari) hamda boshqa tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlikda amalga oshiradi;

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkinligi belgilangan.

Sport federatsiyalari (uyushmalari, 18-modda) va Sport federatsiyalari (uyushmalari, 19-modda) reyestrining vazifa va vakolatlari haqida shunday deyilgan:

Sport federatsiyasi (uyushmasi) mamlakatda sport turini yoki sport turlarini rivojlantirish va ommalashtirishni amalga oshiradi hamda respublika va xalqaro miqyosdagi barcha tadbirlar va musobaqalarda sportchilar va boshqa mutaxassislar nomidan ish yuritadi;

Sport federatsiyasining (uyushmasining) rasmiy nomi no-davlat notijorat tashkilotlari to'g'risidagi qonunchilikda belgilangan talablarga muvofiq bo'lishi hamda unda sport federatsiyasi (uyushmasi) faoliyatining hududiy sohasi, shuningdek sport federatsiyasi (uyushmasi) qaysi sport turini yoki sport turlarini rivojlantirish maqsadida tashkil etilgan bo'lsa, o'sha sport turi yoki sport turlari ko'rsatilishi lozim;

Sport federatsiyalarining (uyushmalarining) tashkil etilishi, faoliyati, qayta tashkil etilishi va tugatilishi, ushbu Qonunda nazarda tutilgan o'ziga xos xususiyatlar inobatga olingan holda, no-davlat notijorat tashkilotlari to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq amalga oshiriladi;

Sport federatsiyalari (uyushmalari) to'g'risidagi ma'lumotlar ular davlat ro'yxatidan o'tkazilganidan keyin sport federatsiyalari (uyushmalari) reyestriga kiritilishi kerak. Maxsus vakolatli davlat organi sport federatsiyalari (uyushmalari) reyestrini yuritishni amalga oshiradi.

Sport federatsiyalari (uyushmalari) reyestrda quyidagi ma'lumotlar ko'rsatiladi:

- tegishli sport federatsiyalarining (uyushmalarining) nomlari;
- tegishli sport federatsiyalari (uyushmalari) qaysi sport turi ni yoki sport turlarini rivojlantirish maqsadida tashkil etilgan va o'z faoliyatini amalga oshirayotgan bo'lsa, o'sha sport turi yoki sport turlari;

- tegishli sport federatsiyalari (uyushmalari) rahbar organlarining shaxsiy tarkibi to'g'risidagi ma'lumotlar;

- sport federatsiyalarining (uyushmalarining) xalqaro sport tashkilotlariga a'zoligi to'g'risidagi ma'lumotlar.

Sport federatsiyalari (uyushmalari) reyestrda ko'rsatilgan ma'lumotlar ochiq bo'ladi va ulardan hamma foydalanishi mumkin, bundan tegishli sport federatsiyalari (uyushmalari) rahbar organlarining shaxsiy tarkibi to'g'risidagi ma'lumotlar, agar bu ma'lumotlar qonunchilikka muvofiq ochiq bo'lmasa va undan hamma foydalanishi mumkin bo'lmasa, mustasno.

Sport federatsiyalari (uyushmalari) reyestrini yuritish va undan ma'lumotlar taqdim etish tartibi maxsus vakolatli davlat organi tomonidan belgilanishi ta'kidlangan.

O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlari (20-modda). O'zbekiston Respublikasining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi madaniy merosining ajralmas qismi, aholida vatanparvarlik va Vatanga muhabbat, xalqaro maydonda mamlakatning obro'-e'tiborini yuksaltirishga intilish tuyg'ularini tarbiyalash poydevoridir.

Davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jismoniy tarbiya-sport tashkilotlari, shuningdek boshqa tashkilotlar:

O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlarini rivojlantirishga har tomonlama ko'maklashadi hamda ularni aholi o'rtasida yoyish uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi;

O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlarining xalqaro maydondagi obro'-e'tiborini mustahkamlashga ko'maklashadi.

O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlarini Sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasiga kiritish tartibi qonunchilikda belgilanadi.

Jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil etish hamda o'tkazish (21-modda).

Jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlari tashkilotchilari bu tadbirlarni o'tkazish shartlarini, shu jumladan, jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil etish hamda o'tkazishni moliyalashtirish shartlarini belgilaydi, bunday tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish uchun mas'ul bo'ladi, ushbu tadbirlarni to'xtatish va bekor qilish, ularni o'tkazish vaqtini o'zgartirish va ularning yakunlarini tasdiqlash huquqiga ega.

Jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlari tashkilotchilari quyidagi mutlaq huquqlarga ega:

- jismoniy tarbiya yoki sport tadbirining nomi va ramzlaridan foydalanish;

- jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini o'tkazish joyida tovarlar, ishlar va xizmatlar reklamasini joylashtirish;

- jismoniy tarbiya va sport tadbirlarida foydalaniladigan sport ekipirovkasi, sport uskunalari va anjomlarini ishlab chiqaruvchilarni belgilash;

- jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini ularning tasviri va (yoki) ovozi har qanday usullar bilan va (yoki) turli texnologiyalar yordamida translatsiya qilish orqali, shuningdek mazkur translatsiyani yozib olishni va (yoki) tadbirni fotosuratga hamda videotasvirga tushirishni amalga oshirish orqali yoritish.

Jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining nomlaridan, ular asosida tuzilgan so'z birikmalaridan hamda mazkur tadbirlar ramzlaridan uchinchi shaxslarning foydalanishi jismoniy tarbiya yoki

sport tadbirlari tashkilotchilari bilan yozma shaklda tuziladigan kelishuvlar asosida amalga oshiriladi, bunday nomlardan, ular asosida tuzilgan so'z birikmalaridan va mazkur tadbirlar ramzlaridan axborot maqsadida yoxud ommaviy axborot vositalarida jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini yoritish huquqini olgan uchinchilari shaxslar tomonidan ushbu huquqlarning foydalanish hol-lari bundan mustasno.

Ommaviy axborot vositalarida jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlari tashkilotchilari tomonidan tasdiqlangan, jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining to'g'ri ko'rsatilgan nomlaridan foydalanilishi kerak. Bunda mazkur nomlar reklama hisoblanmaydi.

Jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini yoritish huquqidan uchinchilari shaxslar faqat jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlari tashkilotchilarining yozma ruxsatlari bilan yoxud uchinchilari shaxslar tomonidan ushbu huquqlarning bunday tadbirlar tashkilotchilaridan sotib olinganligi to'g'risidagi yozma shakldagi kelishuvlar asosida foydalanishi mumkin.

Jismoniy tarbiya va sport tadbirlari to'g'risidagi qoidalarining, nizomlarning (reglamentlarning) mazmuniga doir alohida sport turlarining xususiyatlarini nazarda tutadigan umumiy talablar maxsus vakolatli davlat organi tomonidan belgilanadi.

Faqat rasmiy sport musobaqalarigina O'zbekiston Respublikasi chempionati, kubogi yoki birinchiligi maqomiga va nomiga ega bo'lishi mumkin.

Rasmiy sport musobaqalarini o'tkazishga ushbu Qonun 26-moddasiga muvofiq tasdiqlangan sport turlarining qoida-lari asosidagina yo'l qo'yiladi.

Xalqaro sport tadbirlari O'zbekiston Respublikasi hududida faqat bunday tadbirlarni o'tkazish to'g'risidagi qarorning tegishli sport turlari bo'yicha sport federatsiyalari (uyushmalari) hamda maxsus vakolatli davlat organi bilan kelishib olinishi sharti bilan o'tkazilishi mumkin.

Sport turlarini va sport turining tarmoqlarini e'tirof etish. Sport turlarining reyestri (22-modda).

O'zbekiston Respublikasida belgilangan tartibda e'tirof etilgan sport turlari va sport turining tarmoqlari sport turlari reyestriga kiritiladi.

Sport turlarini va sport turining tarmoqlarini e'tirof etish hamda ularni sport turlari reyestriga kiritish tartibi, shuningdek ushbu reyestrni yuritish tartibi maxsus vakolatli davlat organi tomonidan belgilanadi.

Sport unvonlari, sport razryadlari, malaka toifalari. Sport turlari bo'yicha yagona sport tasnifi (23-modda).

O'zbekiston Respublikasida quyidagi sport unvonlari, sport razryadlari, malaka toifalari belgilanadi:

a) sport unvonlari:

Xalqaro toifadagi O'zbekiston sport ustasi yoki xalqaro grossmeyster;

O'zbekiston sport ustasi yoki O'zbekiston grossmeysteri;

b) sport razryadlari:

O'zbekiston sport ustaligiga yoki O'zbekiston grossmeysterligiga nomzod;

birinchi sport razryadi;

ikkinchi sport razryadi;

uchinchi sport razryadi;

o'smirlar uchun birinchi sport razryadi;

o'smirlar uchun ikkinchi sport razryadi;

o'smirlar uchun uchinchi sport razryadi;

v) sport hakamlarining malaka toifalari:

xalqaro toifali sport hakami;

milliy toifali sport hakami;

birinchi toifali sport hakami;

ikkinchi toifali sport hakami;

uchinchi toifali sport hakami;

sport bo'yicha hakam;

g) trenerlarning malaka toifalari:

xalqaro toifali trener;

oliy toifali trener;

birinchi toifali trener;

ikkinchi toifali trener;

d) yo'riqchi-uslubchilarning malaka toifalari:

oliy toifali yo'riqchi-uslubchi;

birinchi toifali yo'riqchi-uslubchi;

ikkinchi toifali yo'riqchi-uslubchi.

Sport unvonlari, sport razryadlari hamda malaka toifalarini berish tartibi maxsus vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlanadi.

Sport turlari bo'yicha yagona sport tasnifi sport turlari reyestriga kiritilgan sport turlari bo'yicha tegishli sport unvonlari va sport razryadlarini berish uchun bajarilishi zarur bo'lgan normalar hamda talablarni, shuningdek ularni bajarish shartlarini belgilaydi. Sport turlari bo'yicha yagona sport tasnifi to'g'risidagi nizomda mazkur normalar, talablar va shartlarning mazmuni, shuningdek sport turlari bo'yicha sport unvonlari va sport razryadlarini berish tartibi belgilanadi.

Sport turlari bo'yicha yagona sport tasnifi va u to'g'risidagi nizom maxsus vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlanadi.

Xalqaro va respublika miqyosidagi sport hamda ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasi (24-modda).

Xalqaro va respublika miqyosidagi sport hamda ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasi O'zbekiston Respublikasi hududida o'tkaziladigan xalqaro va respublika miqyosidagi rasmiy sport yoki ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari ro'yxatini, shuningdek O'zbekiston Respublikasi sport terma jamoalarini xalqaro sport tadbirlariga tayyorlash va ularning ishtirok etishini ta'minlash bo'yicha tadbirlar ro'yxatini belgilovchi hujjatdir.

Sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari xalqaro va respublika miqyosidagi Sport hamda ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasiga sport turlarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda kiritiladi.

Xalqaro va respublika miqyosidagi Sport hamda ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasi tegishli kalendar yil boshlanguniga qadar tasdiqlanadi.

Xalqaro va respublika miqyosidagi Sport hamda ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasiga kiritilgan sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari rasmiy sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlaridir.

Qonunga ko'ra sportchining huquq va majburiyatlari (25-modda) aniq belgilab berilgan bo'lib,

Sportchi:

- sport turi yoki sport turlarini tanlash;
- tanlangan sport turi yoki sport turlari bo'yicha sport musobaqalarida ushbu sport turlari qoidalari hamda sport musobaqalari haqidagi nizomlarda (reglamentlarda) belgilangan tartibda ishtirok etish;

Sport turlari bo'yicha yagona sport tasnifi normalari va talablarini bajarganda sport unvonlari va sport razryadlarini olish;

- qonunchilikda belgilangan tartibda jismoniy tarbiya-sport tashkilotlari va boshqa tashkilotlar bilan mehnat shartnomalarini tuzish;

- tanlangan sport turi yoki sport turlari bo'yicha sport federatsiyalari (uyushmalari) tomonidan o'z huquqlari va qonuniy manfaatlarining himoya qilinishi;

jismoniy tarbiya-sport tashkilotlarining qarorlari, ular mansabdor shaxslarining harakatlari (harakatsizligi) ustidan bo'ysunuv tartibida yuqori turuvchi organlar yoki mansabdor shaxslarga yoxud sudga belgilangan tartibda shikoyat qilish huquqiga ega.

Sportchilarning ayrim toifalari qonunchilikda belgilangan tartibda imtiyozli pensiya olish huquqiga ega.

Davlat boshqaruvi organlari, jismoniy tarbiya-sport jamoat birlashmalari, sport markazlari, boshqa jismoniy tarbiya-sport tashkilotlari sportchilarga zarur ijtimoiy-maishiy sharoitlar yaratishi va ularning sog'lig'i muhofaza qilinishini ta'minlashi shart.

Sportchi:

- jismoniy tarbiya va sport tadbirlarida ishtirok etish hamda o'quv-mashq mashg'ulotlari paytida, shuningdek sport obyektlarida bo'lganda xavfsizlik talablariga rioya etishi;

– ushbu Qonunda (27-modda) nazarda tutilgan dopingga qarshi qoidalarga rioya etishi;

– doping nazoratini o'tkazish maqsadida dopingga qarshi qoidalarga muvofiq o'zining turgan joyi haqida axborot taqdim etishi;

– jismoniy tarbiya va sport sohasidagi odob normalariga rioya etishi;

– o'zi ishtirok etayotgan jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlari to'g'risidagi qoidalarga, nizomlarga (reglamentlarga) hamda jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlari tashkilotchilarining talablari-ga rioya etishi;

– sanitariya-gigiyena, tibbiy talablarga rioya etishi, muntazam ravishda tibbiy tekshiruvlardan o'tishi shart.

Sportchi qonunchilikka muvofiq boshqa huquqlarga ega bo'lishi va uning zimmasida o'zga majburiyatlar ham bo'lishi mumkin.

Sport turlari qoidalari (26-modda).

Sport turlari reyestriga kiritilgan sport turlarining qoidalari xalqaro sport tashkilotlari tomonidan tasdiqlangan qoidalarga muvofiq qo'llaniladi, bundan harbiy-amaliy, O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlari mustasno.

Harbiy-amaliy, O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlari qoidalari qonunchilikda belgilangan tartibda ishlab chiqiladi.

Sportda dopingning oldini olish va unga qarshi kurashish (27-modda).

Dopingga qarshi qoidaning buzilishi, shu jumladan, sportda foydalanish taqiqlangan substansiyadan va (yoki) usuldan foydalanish yoki foydalanishga urinish sportda "doping" deb e'tirof etiladi.

Sportda dopingning oldini olish va unga qarshi kurashish dopingga qarshi xalqaro tashkilotlar tomonidan tasdiqlangan dopingga qarshi qoidalarga muvofiq amalga oshiriladi.

Quyidagi bir yoki bir nechta qoidabuzarlik dopingga qarshi xalqaro tashkilotlar tomonidan tasdiqlangan "dopingga qarshi qoidalarining buzilishi" deb e'tirof etiladi:

– sportchining taqiqlangan substansiyadan va (yoki) taqiqlangan usuldan foydalanganligi yoki foydalanishga uringanligi;

– musobaqa paytida yoki musobaqadan tashqari paytda sportchi organizmidan, shuningdek, sport musobaqasida ishtirok etayotgan jonivor organizmidan olingan namunada taqiqlangan substansiyalarning yoxud ular metabolitlarining yoki markerlarining mavjud bo'lishi;

– sportchining namuna olinishi uchun kelishdan bosh tortganligi, sportchining dopingga qarshi qoidalarga muvofiq xabardor qilingandan keyin namuna olinishiga uzrli sabablarsiz kelmaganligi yoki sportchining namuna olinishidan boshqacha tarzda bo'yin tovlaganligi;

– sportchidan musobaqadan tashqari paytda namuna olinishi imkoniyatiga taalluqli dopingga qarshi talablarning buzilganligi, shu jumladan, o'zining turgan joyi haqidagi axborotni taqdim etmaganligi hamda uning testlashda ishtirok etish uchun kelmaganligi;

– doping nazorati elementini soxtalashtirish yoki soxtalashtirishga urinish;

Jahon dopingga qarshi agentligining Taqiqlangan substansiyalardan terapevtik foydalanish uchun xalqaro standartga muvofiq beriladigan ruxsatnomasiz terapevtik foydalanish uchun taqiqlangan substansiyalarga va (yoki) taqiqlangan usullarga ega bo'lish;

– taqiqlangan substansiya va (yoki) taqiqlangan usulni tarqatish.

Sportchilar, shuningdek, trenerlar, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqa mutaxassislar tomonidan sportchilarga nisbatan dopingga qarshi qoidalarining buzilishiga, sport musobaqasida qatnashayotgan jonivorga nisbatan taqiqlangan substansiya va (yoki) taqiqlangan usulning qo'llanilishiga yo'l qo'yilmaydi. Sportchi tomonidan, shuningdek, sport musobaqasida qatnashayotgan jonivorga nisbatan taqiqlangan substansiya va (yoki) taqiqlangan usuldan foydalanilganligi fakti faqat Jahon dopingga

qarshi agentligi tomonidan akkreditatsiya qilingan laboratoriyalarda o'tkazilgan tekshiruvlar natijalari bilan tasdiqlanadi.

Doping nazorati testlarni o'tkazishni rejalashtirish, namunalarni olish, saqlash, tashish, laboratoriyada tahlil qilish, testdan keyingi muolajalar, shuningdek, tegishli eshituvlarni o'tkazish va apellatsiyalarni ko'rib chiqishni o'z ichiga oladigan jarayondir.

Dopingga qarshi ta'minot sportda dopingning oldini olish va unga qarshi kurashishga qaratilgan tadbirlarni o'tkazishdan iborat.

Testlash doping nazoratining elementlari bo'lib, testlarni o'tkazishni rejalashtirish, namunalarni olish, saqlash va Jahon dopingga qarshi agentligi tomonidan akkreditatsiya qilingan laboratoriyaga tashishni o'z ichiga oladi.

Testlash musobaqa paytida yoki musobaqadan tashqari paytda amalga oshiriladi. Musobaqa payti deganda, agar tegishli sport turi bo'yicha xalqaro sport federatsiyasi (uyushmasi) qoidalarida yoki dopingga qarshi xalqaro tashkilot tomonidan boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, sportchining va (yoki) jonivorning muayyan musobaqada ishtirok etishi bilan bog'liq payt tushuniladi. Musobaqa paytiga kiritilmagan vaqt musobaqadan tashqari paytdir.

Sportda dopingning oldini olish va unga qarshi kurashish chora-tadbirlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- doping nazoratini o'tkazish;
- sportchilarning, trenerlarning, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqa mutaxassislarning dopingga qarshi qoidalarni buzganlik uchun javobgarligini belgilash;
- taqiqlangan substansiyalar va (yoki) taqiqlangan usullar qo'llanilishining oldini olish;
- doping nazoratini o'tkazuvchi mutaxassislarning malakasini oshirish;
- jismoniy tarbiya va sport sohasida faoliyatni amalga oshiruvchi ta'lim muassasalarining qo'shimcha ta'lim dasturlariga dopingga qarshi qoidalar, sportda dopingning sportchilar sog'lig'i

uchun oqibatlari, dopingga qarshi qoidalarini buzganlik uchun javobgarlik to'g'risidagi bo'limlarni kiritish;

- ommaviy axborot vositalarida dopingga qarshi targ'ibot olib borish;

- sportda dopingning oldini olish va unga qarshi kurashishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar o'tkazish;

- sportchilarning ish qobiliyatini tiklash vositalari va usullarini ishlab chiqish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar o'tkazish;

- doping nazoratini o'tkazish tartibida nazarda tutilgan doping nazoratini o'tkazish shartlarini buzganlik uchun jismoniy tarbiya-sport tashkilotlarining javobgarligini belgilash;

- sportda dopingning oldini olish va unga qarshi kurashish sohasida xalqaro hamkorlikni amalga oshirishdan iborat.

Sport pasporti (28-modda).

Sport pasporti yagona namunadagi hujjat bo'lib, sportchining jismoniy tarbiya-sport tashkilotiga mansubligini va uning sport malakasini tasdiqlaydi.

Sport pasportida quyidagilar ko'rsatiladi:

- sportchining familiyasi, ismi, otasining ismi; jinsi; tug'ilgan sanasi; sportchining jismoniy tarbiya-sport tashkilotiga mansubligi; tanlangan sport turi yoki sport turlari va sport turining tarmoqlari; sport unvonlari va sport razryadlari berilganligi to'g'risidagi ma'lumotlar; sport unvonlari va sport razryadlarini berish uchun zarur normalar hamda talablar bajarilganligini tasdiqlovchi ma'lumotlar; sportchi tibbiy tekshiruvdan o'tganligi to'g'risidagi belgi; sport musobaqalarida erishilgan natijalar; sportchining sport diskvalifikatsiyasi to'g'risidagi ma'lumotlar; davlat mukofotlari va boshqa shakldagi rag'batlantirishlar to'g'risidagi ma'lumotlar; trenerning familiyasi, ismi, otasining ismi; tanlangan sport turi yoki sport turlarining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq boshqa ma'lumotlar.

Sportchining jismoniy tarbiya-sport tashkilotiga mansubligi sportchi va jismoniy tarbiya-sport tashkiloti o'rtasida tuzilgan

mehnat shartnomasi asosida va (yoki) sportchining jismoniy tarbiya-sport tashkilotiga a'zoliqi asosida aniqlanadi.

Sport pasportlarini yuritish, berish va almashtirish, ularni hisobga olish yagona tizimining amal qilish tartibi Sport pasporti to'g'risidagi nizomda belgilanadi. Sport pasporti to'g'risidagi nizom va sport pasportining namunasi maxsus vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlanadi.

Ta'lim tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil etish (4-bob, 29-modda).

Ta'lim tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil etish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- asosiy ta'lim dasturlari doirasida davlat ta'lim standartlari bilan belgilangan hajmlarda jismoniy tarbiya va sport bo'yicha majburiy mashg'ulotlarni, shuningdek qo'shimcha ta'lim dasturlari doirasida qo'shimcha (fakultativ) jismoniy mashqlar va sport mashg'ulotlarini o'tkazish;

- ta'lim oluvchilarni jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlariga jalb etish uchun shart-sharoitlar yaratish, shu jumladan, yoshlarning jismoniy tarbiya-sport tayyorgarligi bo'yicha tadbirlar majmuini o'tkazish uchun sport jihozlari va anjomlari bilan ta'minlash; ta'lim oluvchilarda individual qobiliyatlari va sog'lig'i holatini hisobga olgan holda jismoniy tarbiya va sport ko'nikmalarini shakllantirish; o'quv mashg'ulotlari paytida jismoniy tarbiya tadbirlarini amalga oshirish; ta'lim oluvchilarning jismoniy tarbiyasi tashkil etilishi ustidan tibbiy nazorat olib borish; ota-onalarda yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslarda bolalarining sog'lig'i va ularning jismoniy tarbiyasiga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirish; bolalar va yoshlarning jismoniy tayyorgarligini hamda jismoniy rivojlanishini har yili monitoring qilish; ta'lim oluvchilar ishtirokida sport tadbirlarini, shu jumladan xalq ta'limi tizimining ta'lim muassasalari o'quvchilari ("Umid nihollari"), o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilari ("Barkamol avlod") hamda oliy ta'lim muassasalari talaba-

lari ("Universiada") ishtirokida uch bosqichli sport musobaqalari tashkil etilishi va o'tkazilishiga ko'maklashish.

Fuqarolarning ish joyi, yashash joyi hamda dam olish joyida jismoniy tarbiya va sportni tashkil etish (30-modda).

Ish beruvchilar, ularning birlashmalari va xodimlar yoki ularning vakillik organlari o'rtasidagi jamoa shartnomalari, kelishuvlari va mehnat shartnomalariga:

- xodimlarga jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish, jismoniy tarbiya, sport, rehabilitatsiya qiluvchi hamda xodimlarning jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishiga bog'liq bo'lgan boshqa tadbirlarni o'tkazish uchun sharoitlar yaratish haqidagi;

- xodimlarga va ularning oila a'zolariga ushbu qismning ikkinchi xatboshida nazarda tutilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish uchun sport obyektlari, sport jihozlari va anjomlaridan foydalanish imkoniyatini berish haqidagi;

- sport obyektlariga, sport jihozlari va anjomlariga lozim darajada xizmat ko'rsatilishi hamda ularning ta'mirlanishini ta'minlash, bunday obyektlar, jihozlar va anjomlarni saqlashni, ularga xizmat ko'rsatishni hamda ularni ta'mirlashni amalga oshiruvchi xodimlar mehnatiga haq to'lash haqidagi qoidalar kiritilishi mumkin.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari fuqarolarning yashash joyi va dam olish joyi bo'yicha jismoniy tarbiya hamda sportni rivojlantirish uchun sharoitlar yaratadi, shu jumladan jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarni jalb etish yo'li bilan sharoitlar yaratadi.

Sanatoriy-kurort muassasalari, dam olish uylari va turistik bazalar rahbarlari fuqarolarning sog'lig'ini mustahkamlash, kasalliklarning oldini olish va davolash maqsadida fuqarolarning davolanishi hamda dam olishi jarayonida jismoniy tarbiya komponentlaridan foydalanish uchun sharoitlar yaratadi.

Korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning mehnat jamoalari kasaba uyushmalari qo'mitalari bilan birgalikda xodimlarni hamda ularning oila a'zolarini jismoniy tarbiya va sport bilan faol

shug'ullanishga, shu jumladan ish kuni davomida ishlab chiqarish gimnastikasini tashkil etish hamda o'tkazishga jalb etish maqsadida ixtiyoriy ravishdagi muntazam jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish tadbirlari va sport tadbirlari o'tkazish bo'yicha sharoitlar yaratishi hamda ishlarni tashkil etishi mumkin.

Yuqori malakali sportchilarni va sport zaxirasini tayyorlash (5-bob,32-modda).

Yuqori malakali sportchilarni va sport zaxirasini tayyorlash ixtisoslashtirilgan sport ta'limi muassasalari, shu jumladan, olimpiya zaxiralari kollejlari, bolalar-o'smirlar sport maktablari, shuningdek, jismoniy tarbiya-sport jamiyatlari, sport-texnika tashkilotlari, sport klublari, sport tayyorgarligi markazlari, maktablar hamda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislar tomonidan amalga oshirilib, ularni tayyorlash tartibi qonunchilikda belgilanadi.

Yuqori malakali sportchilarni va sport zaxirasini tegishli sport kiyim-boshi, sport ekipirovkasi, sport jihozi va anjomi, biologik va tibbiy-tiklovchi preparatlar bilan ta'minlash, shuningdek, ularning kuch-quvvat sarfini hamda jismoniy resurslarini kompensatsiya qilish, tibbiy xizmat ko'rsatishni (profilaktika, davolash) ta'minlash bilan bog'liq xarajatlarning o'rni qoplanishini moliyalashtirish belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Yuqori malakali sportchilarni va sport zaxirasini sport turlarining o'ziga xos xususiyatlariga muvofiq holda tayyorlash mazkur sport turi bo'yicha trenerlik faoliyati bilan shug'ullanish uchun malaka sertifikatiga ega bo'lgan shaxslar tomonidan amalga oshiriladi.

Sport zaxirasini tayyorlash bosqichlari(33-modda).

Sport zaxirasini tayyorlashda sportchilarni tayyorlashning quyidagi bosqichlari belgilanadi:

sport-sog'lomlashtirish bosqichi; boshlang'ich tayyorgarlik bosqichi; o'quv-mashq bosqichi; sport mahoratini takomillashtirish bosqichi; oliy sport mahorati bosqichi.

Ushbu moddaning birinchi qismida ko'rsatilgan bosqichlar tarkibi maxsus vakolatli davlat organi tomonidan belgilanadi.

Qonunda Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi pedagogik faoliyat (36-modda) haqida quyidagi qaydlar belgilangan:

Tegishli ma'lumotga va kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lgan shaxslarning jismoniy tarbiya va sport sohasida, shu jumladan, davolash jismoniy tarbiyasi sohasida pedagogik faoliyat bilan shug'ullanishiga qonunchilikda belgilangan tartibda yo'l qo'yiladi.

O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari (6-bob, 37-modda), O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalarini shakllantirish (38-modda).

O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari asosiy va zaxira tarkiblaridan tashkil topishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari tarkibiga kiruvchi jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarining ro'yxati tegishli sport turlari bo'yicha sport federatsiyalari (uyushmalari) bilan kelishilgan holda maxsus vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlanadi.

O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalarini respublika budjeti mablag'lari hisobidan moddiy-texnikaviy ta'minlash, shu jumladan sport ekipirovkasi bilan ta'minlash, ilmiy-uslubiy, tibbiy-biologik, tibbiy, dopingga qarshi ta'minlash maxsus vakolatli davlat organi tomonidan belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi hamda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi.

Sport turlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalariga nomzodlar ro'yxatlari har yili sport federatsiyalari (uyushmalari) tomonidan shakllantiriladi va maxsus vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlanadi.

O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalariga nomzodlar ro'yxatlarini shakllantirishning umumiy prinsiplari va mezonlari, ushbu ro'yxatlarni tasdiqlash tartibi maxsus vakolatli davlat organi tomonidan belgilanadi.

Xalqaro sport musobaqalarida ishtirok etishga tayyorgarlik ko'rish va ishtirok etish uchun O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari sport turlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalariga nomzodlarning tegishli ro'yxatiga kiritilgan shaxslar orasidan sport federatsiyalari (uyushmalari) tomonidan shakllantiriladi.

Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlari (7-bob, 39-modda).

Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlari xususiy yoki ommaviy mulk bo'lishi mumkin.

Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlarini xususiy lashtirish tartibi qonunchilikda belgilanadi.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari o'z hududida jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlarining rejalashtirilishi, loyihalashtirilishi, qurilishi, foydalanishga topshirilishi hamda ulardan berilgan toifalariga muvofiq maqsadli foydalanilishi ustidan nazoratni amalga oshiradi.

Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlaridan foydalanish shartlari, normalari, talablari hamda qoidalari, shuningdek, ularga tegishli toifalarni berish tartibi maxsus vakolatli davlat organi tomonidan belgilanadi.

Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlarida fuqarolarning ayrim toifalariga qonunchilikda belgilangan tartibda imtiyozli asosda xizmatlar ko'rsatilishi mumkin.

Ta'lim muassasalarini, turar joy dahalarini zarur jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlari majmuini barpo etmasdan qurishga va rekonstruksiya qilishga, shuningdek, jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlarini shu hudud doirasida ularga teng inshootlarni barpo etmasdan tugatishga yo'l qo'yilmaydi.

Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlarining namunaviy shtat birliklarini belgilash normalari hamda talablari, ijara haqini hisoblash uslubi va ulardan foydalanish tartibi, shuningdek ta'lim muassasalari, korxonalar, turar joy dahalarining

asosiy jismoniy tarbiya-sog'lolashtirish va (yoki) sport inshootlari bilan eng kam ta'minlanish normativlari qonunchilikda belgilanadi.

Sport obyektlari bo'lmagan ayrim yer va suv hududi uchastkalarida, shuningdek havo hududi uchastkalarida sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarini o'tkazishga bu uchastkalarni vaqtinchalik sport obyektlari (trassalari) sifatida rasmiylashtirgan holda qonunchilikda belgilangan tartibda yo'l qo'yiladi.

Jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlarining tibbiy ta'minoti(40-modda).

Jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlarining tashkilotchilari bu tadbirlar ishtirokchilarini tibbiy yordam bilan ta'minlashni amalga oshirishi shart.

Jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish(41-modda).

Jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish quyidagilar hisobidan amalga oshiriladi:

O'zbekiston Respublikasi Davlat budgetining mablag'lari;

– tadbirkorlik faoliyati va boshqa xo'jalik faoliyatidan tushadigan daromadlar; aholiga pullik jismoniy tarbiya-sport va sog'lolashtirish xizmatlari ko'rsatishdan tushadigan mablag'lar; yuridik va jismoniy shaxslarning beg'araz yordami; jismoniy tarbiya-sport jamoat birlashmalari ishtirokchilarining a'zolik badallari; sport turlari bo'yicha maxsus jamg'armalarning mablag'lari; sport ramzlari, timsollaridan foydalanganlik uchun korxonalar va tashkilotlarning ajratmalari; chet el investitsiyalari mablag'lari; xalqaro tashkilotlardan keladigan tushumlar; qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida xavfsizlik normalari va qoidalariga rioya etilishini, fuqarolarning sog'lig'i, sha'ni va qadr-qimmatini muhofaza qilinishini ta'minlash(42-modda).

Jismoniy tarbiya-sog'lolashtirish, ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini o'tkazadigan tashkilotlar jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari hamda sport musobaqalari o'tkaziladigan joylarning xavfsizlik texnikasi qoidalariga va sanitariya qoidala-

ri, normalari va gigiyena normativlariga muvofiq lozim darajada texnik jihozlanishini ta'minlaydi.

Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari hamda sport musobaqalari ular ishtirokchilarining va tomoshabinlarning sog'lig'iga, sha'ni va qadr-qimmatiga ziyon yetkazilmaydigan tarzda o'tkazilishi kerak.

Sportchilarning sha'ni va qadr-qimmati kamsitilishiga olib keladigan, shuningdek ularning sport jarohatlari olishiga sabab bo'ladigan tayyorgarlik uslublaridan foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.

Jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlarida ishtirok etishi vaqtida sog'lig'iga ziyon yetkazilgan sportchilar, trenerlar va sport hakamlariga qonunchilikka muvofiq tibbiy, ijtimoiy va kasbiy rehabilitatsiya beriladi.

Muassasalar va tashkilotlarning voyaga yetmagan sportchilar bilan o'zaro munosabatlari belgilangan tartibda faqat ularning ota-onasi yoki ota-onasining o'rnini bosuvchi shaxslar yoxud ular tarbiyalanayotgan ixtisoslashtirilgan muassasalarning roziligi va ishtirokida amalga oshiriladi.

Sport musobaqalarida ishtirok etuvchi shaxslar qonunchilikda belgilangan tartibda sug'urta polisiga ega bo'lishi shart.

Sport jihozi, anjomi va sport kiyim-boshi (43-modda).

Sport jihozi, anjomi va sport kiyim-boshi xalqaro va (yoki) davlat standartlari, normalari hamda talablariga muvofiq bo'lishi kerak.

Jismoniy tarbiya va sportning ilmiy-uslubiy hamda texnik ta'minoti (44-modda).

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish hamda o'tkazishni ta'lim muassasalari va tarkibida ilmiy markazlar tashkil etiladigan boshqa tashkilotlar, ilmiy-tadqiqot institutlari, belgilangan tartibda tashkil etilgan hamda o'z faoliyatini davlat buyurtmalari va boshqa buyurtmalar asosida olib boradigan laboratoriyalar amalga oshiradi.

Ta'lim muassasalari va boshqa tashkilotlar jismoniy tarbiya vositalari bilan aholi sog'lig'ini mustahkamlashga ko'maklashadigan aniq dasturlarni ishlab chiqadi hamda amaliyotga joriy etadi, sport zaxiralarini va O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalarini xalqaro sport tadbirlariga tayyorlashni ilmiy jihatdan ta'minlashni takomillashtiradi.

Maxsus vakolatli davlat organi, boshqa davlat organlari hamda tashkilotlari ta'lim muassasalari va tashkilotlariga jismoniy tarbiya va sport sohasida ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishda, shuningdek dolzarb ilmiy-tadqiqot ishlariga davlat buyurtmalari hamda boshqa buyurtmalarni shakllantirishda ko'maklashadi, ilmiy-tadqiqot ishlarining yakunlarini tahlil qiladi va ularning faoliyatiga yordam ko'rsatadi.

Qonunning 8-bobida Yakunlovchi qoidalar berilgan bo'lib, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi xalqaro hamkorlik (45-modda), nizolarni hal etish (46-modda), jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi qonunchilikni buzganlik uchun javobgarlik (47-modda) qonun bilan tartibga solingan.

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi xalqaro hamkorlik xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan prinsiplari va normalari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari va qonunchiligi asosida amalga oshiriladi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi nizolar qonunchilikda belgilangan tartibda hal etiladi.

Jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi qonunchilikni buzganlikda aybdor shaxslar belgilangan tartibda javobgar bo'ladi.

Yuqorida Qonun mazmunidan ko'rish mumkinki, belgilanganidek, "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" juda katta ahamiyatga molik mazmun aks ettirilgan.

Jismoniy tarbiyaning rivojlanishi ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish bilan bog'liqdir. Ular sport musobaqalari, estafetalar, harakatli o'yinlar va x.k.

Shuni ham aytish kerakki, bunday o'yinlar, bayramlar qadimdan o'tkazilib kelingan. Masalan, har yili respublikamizda o'tkaziladigan milliy sport bayramlari.

Agar sport tibbiyoti o'z taraqqiyotining birinchi o'n yilliklarida tibbiy nazoratda o'z e'tiborini sportchilarning harakat organlarining shikastlanishiga qaratgan bo'lsa, hozirgi kunda yangi, sport tadbirlari yo'nalishi paydo bo'lmoqda. Ushbu yo'nalish hayotda sodir bo'layotgan o'zgarishlarning natijasida qator kasalliklarning kelib chiqishi va o'sishi kuzatilmoqda.

Hozirgi kunda eng yomon kasalliklar sifatida yurak qon kasalliklari, onkologik va oshqozon-ichak kasalliklari tilga olinmoqda. Yurak-qon kasalliklari asosida ateroskleroz va uning rivojlanishiga sabab bo'luvchi patologik holatlar yotadi. Bular-semizlik, qand kasalligi, arterial gipertoniya, harakatning cheklanganligi, ruhiy stresslar va ovqatlanishning buzilishi va boshqalar.

Yoshlarni sport tadbirlarida tarbiya qilish davlat ahamiyatiga molik ish bo'lib, hukumatimiz unga katta ahamiyat bermoqda.

Ishlab chiqilgan Qonun, o'z navbatida, jismoniy mashqlar bilan muntazam shug'ullanishga ehtiyojni oshirish, jismoniy tarbiyaga noan'anaviy yondashuvni ta'minlash, salomatlikni asrash va mustahkamlash, shaxsni har tomonlama rivojlantirish imkonini beradi. Ayni vaqtda sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiyaning ilmiy konsepsiyasi maqsadli dasturlash usuliga asoslanadi.

Musobaqalar kalendar rejasiga muvofiq sport tashkilotlari tomonidan o'tkaziladi. Musobaqaning kalendar rejasi (taqvimi) kelgusi davrda o'tkazilishi rejalashtirilgan sport tadbirlari ro'yxatini, ularning turlarini tartibga soluvchi, ularni o'tkazish sanalari va joylarini, ishtirokchi tashkilotlar, ishtirokchilar va hakamlar tarkibini belgilovchi normativ hujjatdir, shuningdek, ushbu musobaqalarni o'tkazishning taxminiy qiymatini ham o'z ichiga oladi.

Odatda, kalendar rejasi bir yil yoki mavsum uchun tuziladi va uchta bo'limni o'z ichiga oladi:

- 1) jismoniy tarbiya va dam olish faoliyati;
- 2) kompleks chora-tadbirlar;
- 3) sport musobaqalari.

Sport musobaqalarining kalendar rejasini quyidagi shaklda tuzish tavsiya etiladi:

Sport klubining ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlari-
ning kalendar rejasi

T / r

Tadbir nomi

Sanalar

Manzil

A'zolar

O'tkazish uchun mas'ul (tashkilot, muassasa x.k.)

1. "Jismoniy va ko'ngilochar mashg'ulotlar" bo'limi turli xil ommaviy musobaqalarni o'z ichiga oladi, masalan, "Quvnoqlik va salomatlik", "Oila boshlanishi", "Sport kunlari", "Muzda baliq ovlash" musobaqalari, "Sport oilasi", "Yuguruvchilar kuni", "Chang'i-chilar kuni", "Suzuvchilar kuni" kabi. Muhim sanalarga bag'ishlangan kun, musobaqalar va boshqalar.

2. "Kompleks tadbirlar" bo'limida yozgi va qishki sport turlari bo'yicha sport kunlari, tuman, shahar sport kunlarida ishtirok etish va boshqalar rejalashtirilishi mumkin.

3. "Tadbirlar nomi" ustunida kalendar rejasining bo'limlari va ular bilan bog'liq jismoniy tarbiya va sport tadbirlari (ularni o'tkazish tartibi bo'yicha) nomlari ko'rsatiladi.

"Sana" ustunida tadbirlarni o'tkazish sanalari, "O'tkazish joyi" ustunida rejalashtirilgan tadbirlar o'tkazilishi kutilayotgan sport inshootlarining nomi ko'rsatiladi. "Ishtirokchilar" ustunida kimning tadbirlarda ishtirok etishiga ruxsat berilganligi ko'rsatilgan (masalan, har bir kishi, kamida 1-toifali sportchilar, ustaxonalarining birlashgan jamoalari, maktab sinflari va boshqalar). "Xulq-atvor uchun javobgar" ustunida xatti-harakatlar uchun mas'ul bo'lgan tashkilot yoki uning tarkibiy bo'linmalari (klub kengashi, federatsiya kengashi va boshqalar) yoki mas'ul shaxslarning (jamoalar murabbiylari va boshqalar) nomlari (lavozimlari) ko'rsatilgan (jadval).

Maktab o'quvchilari uchun ommaviy sport tadbirlari rejasini taqvimini quyidagicha tuzish mumkin:

T/r	Tadbir nomi	Ishtirokchilar ning yoshi, tug'ilgan yili	Qolgan jamoalar	Sanalar	Manzil	Tadbir uchun mas'ul
1	Chang'i poygasi (estafeta poygasi)	Talabalar	Universitet jamoasi	20.09. 2022	Uchrashuv bo'yicha	Sport federatsi yasi
2	Prezident tanlovi	Maktab o'quvchilari	BO'SM o'quvchi lari	2022 yil noyabr	Maktab sport zallari	Tumanlar bo'yicha o'smirlar sport maktabi metodistlari

Shuningdek, tuman (shahar) sport musobaqalarida va sport turlari bo'yicha musobaqalarda qatnashish;

Sport ish rejasini tuzish metodikasi (taqvim);

Sport taqvimi 1 yil muddatga ham tuziladi. Talabalar musobaqalari taqvimi talabalarning tanlangan sport turi bo'yicha sport tasnifi va musobaqa qoidalarini o'z ichiga oladi.

Universitetda har bir sport turi bo'yicha sport tadbirlarining tegishli kalendar rejalari ishlab chiqilib, ular oldindan talabalar e'tiboriga havola etiladi. Jismoniy mashqlarning turli tizimlari bilan shug'ullanadiganlar uchun ko'rgazmali chiqishlar yoki boshqa tadbirlar rejasi tuzilishi mumkin.

Sport musobaqasining mohiyati va o'ziga xosligi.

Ko'pgina tadqiqotchilar sport musobaqasini - sportga xos bo'lgan raqobatni boshqa raqobat shakllaridan ajratmaydilar, ya'ni har qanday musobaqaviy faoliyat sport sifatida qabul qilina-di (hech bo'lmaganda sportni boshqa musobaqalardan ajratishga harakat qilinmaydi).

Sport musobaqalarining umumiy tuzilishi va xususiyatlari:

Raqobat sportning ajralmas atributi sifatida uni sportning boshqa elementlaridan ajratib turadigan o'ziga xos xususiyatlar-ga ega. Ko'plab tadqiqotlar tahliliga asoslanib, sport musobaqa-larining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat deb taxmin qilishimiz mumkin:

- musobaqalar ishtirokchilari faoliyatini qat'iy tartibga solishdir.

Sport musobaqalarining asosiy hujjati. Sport musobaqalari uchun umumiy xavfsizlik talablaridan iborat.

Har qanday tanlovning majburiy hujjati tanlov to'g'risidagi **nizomdir**. Unda tanlovning maqsadi, vazifalari, mohiyati va dasturi belgilanadi; ishtirokchilarning miqdoriy tarkibi, yoshi, jinsi va sport malakasi; voqea joyi va sanasi; arizalarni topshirish tartibi va muddatlari; to'lov shartlari ko'rsatiladi.

Sport musobaqalari va oliy sport yutuqlari haqida ilmiy bilimlarni shakllantirish tendensiyalari, sport musobaqalari va eng yuqori sport yutuqlari haqida. Sport paydo bo'lishining boshidanoq murabbiylar o'z shogirdlarining muvaffaqiyati va muvaffaqiyatsizligiga nima sabab bo'layotgani haqida o'ylashgan. Jahon sportidagi yutuqlarning o'sishi pedagoglar va olimlar oldida bir qator muhim savollarni yanada keskin qo'ydi

Sport musobaqalarini rejalashtirish va tashkil etish quyidagi tamoyillarga asoslanadi: - ierarxiya - turli darajadagi musobaqalarning bo'ysunishida ifodalanadi: boshlang'ich sport jamoasi (jismoniy tarbiya jamoasi) - tuman - shahar - viloyat va boshqalar; - jamoaviy o'rinlar - ta'minlaydi.

Sport musobaqalarini reklama qilish

Bozor iqtisodiyotiga o'tish sport biznesi va sport musobaqalarining ichki reklamasi sohasidagi vaziyatni sezilarli darajada o'zgartirdi. Reklama professional jamoalarning sport menejerlari va musobaqalar tomoshabinlari o'rtasidagi asosiy aloqalardan biriga aylandi. Sport reklamasida:

Sport musobaqalarining tasnifi;

Sport musobaqalarini tasniflash masalasi mahalliy fanda yetarli darajada ishlab chiqilgan. Bundan 50 yil oldin S.L. Axelrod musobaqalarni maqsad va vazifalarga ko'ra - chempionatlar, sport kunlari, o'rtoqlik, tasnif, "chaqmoq", rekordlar, ommaviy, ochiq kabi turlarga bo'lishni taklif qilgan.

Musobaqani o'tkazish byudjeti.

Musobaqani o'tkazish uchun va ishtirok etish katta xarajatlarni talab qiladi. **Musobaqalarda** ishtirok etish xarajatlari

smetasi, albatta, unda ishtirok etish maqsadlarini qo'ygandan keyin tuziladi, uni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan xarajatlarni aniqlash usuli hisoblanadi. Iqtisodiy rejalashtirish vositasi sifatida smeta sport tadbirida ishtirok etish zaruriyatini keltirib chiqaradigan maqsadlarga erishish uchun sarflanishi kerak bo'lgan chegaralarni belgilaydi.

Iloji boricha batafsil bo'lishi kerak bo'lgan byudjetni tayyorlash, ishtirok etishni tashkil etish mas'ul shaxs zimmasidadir.

Deyarli barcha jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari byudjetdan (daromad va xarajatlarni smetasidan) tashqari, ayrim tadbirlar - o'quv-mashg'ulot yig'inlari, musobaqalar va boshqalar uchun xarajatlarni smetasini ishlab chiqadilar.

Ushbu hisob-kitoblar ommaviy sport tadbirlarining kalendar rejasiga muvofiq va ishtirokchilar, kuzatuvchilar soni, ish haqi va amaldagi normativlar bo'yicha tasdiqlangan ko'rsatkichlar asosida tuziladi; zarur xizmatlar (oziq-ovqat, sayohat, turar joy va boshqalar).

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Qonun, o'zgartish, qo'shimchalar kiritish, ommaviy sport-ko'ngilochar tadbirlar, jismoniy rehabilitatsiya, sport bo'yicha agent, sport diskvalifikatsiyasi, sport federatsiyasi, milliy sport turlari, xalq o'yinlari, O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi, Mahalliy davlat hokimiyati organlari, tadbirlar ssenariysi, ssenariy tuzish uslubiyati, musobaqa nizomi, ierarxiya, kalendar reja, mablag' smetasini tuzish, diplom afishalar, chiptalar tayyorlash rejalari.

MAVZU BO'YICHA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga qachon o'zgartish va qo'shimchalar kiritilgan va bunga qanday ehtiyoj sezildi? Izohli javob berishga harakat qiling.

2. Qonun Qonunchilik palatasi tomonidan qachon qabul qilingan va Senat tomonidan qachon ma'qullangan?

3. Qoninning umumiy tuzilishi va hajmi, necha bob va moddan iboratligi haqida bilib oldingizmi? Bilganlaringiz asosida guruhdoshlaringiz bilan o'rtoqlashing.

4. Qoninning eng muhim moddalarining mazmun – mohiyatini to'liq o'zlashtirib oldingizmi?

5. "Jismoniy tarbiya va sport sohasida faoliyatni tashkil etish" haqida Qonunning qaysi bobida fikr yuritilgan?

6. Qonunning "Ta'lim tizimida, fuqarolarning ish joyi, yashash joyi hamda dam olish joyida jismoniy tarbiya va sport" hamda "Sport zaxirasini tayyorlash", "O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari va ularni shakllantirish" to'g'risida boblarida nimalar haqida so'z boradi?

7. "Jismoniy tarbiya va sportning moddiy, tibbiy, moliyaviy hamda boshqa ta'minoti" hamda "Yakunlovchi qoidalar" deb nomlangan har bir bob haqida mustaqil tushunchaga ega bo'lishingiz lozim.

8. Qonunda sportda dopingning oldini olish va unga qarshi kurashish qanday belgilab qo'yilgan? Bu haqida mulohaza qiling.

9. "Dopingga qarshi qoidalarining buzilishi" degan jumлага izoh bering.

10. Sport turlarini va sport turining tarmoqlarini e'tirof etish hamda ularni sport turlari reyestriga kiritish tartibi Qonunda qanday belgilangan?

11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vakolatlari qaysi moddada belgilab qo'yilgan, mazmuni haqida gapiring?

12. Qaysi modda "O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vakolatlari" ning belgilanishiga bag'ishlangan va mzmun-mohiyati nimadan iborat?

13. Sport musobaqalarini o'tkazishni reklama qilish kerakmi, agar shunday bo'lsa, nima uchun?

14. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sport biznesi va sport musobaqalarining o'tkazilishini sezilarli darajada o'zgartirgan. Qaysi

tomondan va nima sababdan? 15. "Reklama professional aloqalardan biriga aylandi" jumlasini izohlang.

16. Sport reklamasi mazmuni haqida gapiring.

17. Bundan necha yil oldin olim S.L. Axelrod tomonidan musobaqalarni maqsad va vazifalari belgilab berilgan edi, uning tasnifi haqida ma'lumotga egamisiz? Fikr yuriting.

18. Tadbirlar ssenariysi va ssenariy tuzish uslubiyati haqida bilanlaringizni ayting.

19. "Ierarxiya" atamasi ma'nosiga izoh bering va misollar keltiring.

20. Sport tadbirlarining kalendar reja, tadbirlarda qatnashishda mablag' smetasini tuzish haqida so'zlang?

20. O'tkaziladigan sport tadbirlari uchun diplom afishalar qanday tayyorlanadi va siz ham shunday afishalar tayyorlashda ishtirok etganmisiz? Shular haqida batafsil ma'lumot bering.

21. Tadbirlar o'tkazishda musobaqa nizomi kim tomonidan va qanday mazmunda tayyorlanadi?

22. Musobaqalarga borishda sportchilar uchun chiptalar kim tomonidan sotib olinadi va chiptalar tayyorlash rejalarini kimlar mas'ulligida amalga oshiriladi?

23. Zamonaviy ilmiy metodikada ilmiy xarakter mezonlari qanday?

24. Jismoniy madaniyatni sog'lomlashtirish nazariyasi va metodikasini o'rganish mavzusi nima?

25. Sog'liqni saqlash bilan bog'liq jismoniy madaniyatning maqsadi va vazifalarini ayting.

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN

TOPSHIRIQLAR:

1. Jismoniy tarbiyani rivojlanishiga tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy omillarning ta'siri.

2. Sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiyada targ'ibot-tashviqot ishlarining usullari.

3. Shug'ullanuvchilarni o'z organizmi holatini o'zi nazorat qilishi.

6-MODUL. MOTIVATSIYA - SPORT VA OMMAVIY TADBIRLARDAGI ISHTIROKCHILARNI BOSHQARISH FUNKSIYASI SIFATIDA.

REJA:

1. Mamlakatimizda professional, ommaviy sportni, shu jumladan, sport o'yinlari va qishki sport turlarini rivojlantirishni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash.

2. Ilg'or xalqaro tajribani hisobga olgan holda, sport tayyorgarligi jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, barcha sport turlari bo'yicha milliy chempionatlar darajasi va sifatini oshirish.

3. Xalqaro va mintaqaviy musobaqalar tashkil etish, nosog'lom sport raqobatiga va taqiqlangan preparatlar ishlatilishiga qarshi tizimli choralar ko'rish.

Jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanadigan fuqarolarning sonini oshirishni 2026-yilda 33 foizga chiqarish, Respublika yoshlari o'rtasida milliy sport turlarini ommalashtirish, O'zbekistonda sportning ommaviyligini oshirish maqsadida milliy sport turlari va xalq o'yinlarini rivojlantirish, yurtimizning chekka hududlari va qishloqlarida sog'lomlashtirish ishlarini yanada rivojlantirish, barpo etiladigan har bir "Yashil hudud"da yugurish, velosipedda harakatlanish uchun "Salomatlik yo'laklari" hamda badminton, stritbol va vorkaut maydonchalarini tashkil etish, Vazirlik, idora hamda tashkilotlar xodimlarini va aholini sport tadbirlariga jalb qilish, ular o'rtasida musobaqalar tashkil qilish, Milliy olimpiada sport o'yinlarini o'tkazish dasturini ishlab chiqish va amalga oshirish, sport o'yinlari o'tkaziladigan sport obyektlari infratuzilmasini yaxshilash va zarur sport inventarlari bilan jihozlash, Milliy olimpiada o'yinlarini yuqori darajada tashkil etish hamda g'olib va sovrindorlarni munosib rag'batlantirish,

Milliy olimpiada o'yinlariga tayyorgarlik ishlarining borishini ommaviy axborot vositalari orqali, shu jumladan Internet jahon axborot tarmog'ida keng yoritilishini tashkil etish, O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti hamda uning filiallariga qabul ko'rsatkichlarini oshirish hisobiga faoliyat yuritayotgan oliy ma'lumotli trenerlarning amaldagi 54 foizlik ulushini 2022-yilda 62 foizga, 2026-yilda 85 foizga oshirish, O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti va uning filiallari bitiruvchilarini sport ta'limi muassasalariga jalb etishdan asosiy maqsad - inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etishdek buyuk ishlarni amalga oshirishga bel bog'langan.

O'zbekiston Respublikasi prezidenti tomonidan "Qishki sport turlarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"⁸gi qarori imzolangan.

O'zbekistonda qishki sport turlarini 2020–2023 yillarda rivojlantirish dasturi tasdiqlandi.

Unda belgilanishiga ko'ra quyidagilar Dasturni moliyalashtirish manbalari etib belgilangan:

Investitsiya dasturi doirasida nazarda tutiladigan mablag'lar;

– sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasida nazarda tutiladigan Davlat budjeti mablag'lari;

Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika budjeti, viloyatlar, Toshkent shahar mahalliy budjetlari, jamg'armalar, sport federatsiyalari (uyushmalari), klublari, xorijiy investorlar, jismoniy tarbiya va sport jamiyatlari mablag'lari;

– yuridik va jismoniy shaxslarning homiylik xayriyalari;

– qonun hujjatlari bilan taqiqlanmagan boshqa manbalar.

2023-yil 1-yanvarga qadar Qishki sport turlari assotsiatsiyasi, Xokkey federatsiyasi, ularning hududiy bo'linmalari, qishki sport turlari bo'yicha professional klublari va nodavlat bolalar sport maktablari:

⁸ Qishki sport turlarini 2020–2023 yillarda rivojlantirish dasturi tasdiqlandi. O'zbekiston Respublikasi prezidenti "Qishki sport turlarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorni imzoladi.

– mol-mulk solig'i hamda jalb qilingan xorijiy sportchilar va mutaxassislarning daromadlariga ijtimoiy soliqlar stavkalarini 50 foizga kamaytirilgan holda to'laydi;

– qishki sport turlari bo'yicha sport obektlarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash uchun zarur bo'lgan, belgilangan tartibda shakllantiriladigan ro'yxatlar bo'yicha olib kelinadigan O'zbekistonda ishlab chiqarilmaydigan sport asbob-uskunolari, inventarlari va maxsus professional sport kiyimlari, transport vositalari, shu jumladan, maxsus transport vositalarini olib kirganlik uchun bojxona boji to'lashdan ozod qilinadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari hamda Jismoniy tarbiya va sport vazirligining:

2020 – 2023 yillarda davlat-xususiy sheriklik shartlari asosida hududlarda xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy sport asbob-uskunolari bilan jihozlangan yengil konstruksiyali yopiq muz qoplamali maydonlarni qurish;

– qishki sport turlari bo'yicha xorijiy mutaxassis va trenerlarni ishga jalb qilish hamda ularni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash maqsadida belgilangan tartibda xizmat uylari sifatida uy-joy ajratish to'g'risidagi takliflari ma'qullandi.

Belgilab qo'yilishicha, davlat-xususiy sheriklik shartlari asosida barpo etiladigan yopiq muz qoplamali maydonlarning loyi-

ha-smeta hujjatlari majburiy tartibda Jismoniy tarbiya va sport vazirligi bilan kelishiladi.

Jismoniy tarbiya va sport vazirligi:

Davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining bakalavriat ta'lim yo'nalishiga 2020/2021 o'quv yili uchun ajratilgan qabul parametrlarini yo'nalishlar bo'yicha taqsimlashda qishki sport turlari uchun o'rin ajratilishini ta'minlaydi;

2020/2021 o'quv yilidan boshlab Davlat jismoniy tarbiya va sport universitetida qishki sport turlari kafedrasini tashkil qiladi;

Yoshlar ittifoqi bilan hamkorlikda 2020-yilning yakuniga qadar Jismoniy tarbiya va sport vazirligi "Sertifikatlashtirish va kompyuterlashtirish markazi" davlat korxonasining Toshkent viloyati Bo'stonliq tumanida joylashgan "Beldirsoy" sport bazasida xalqaro va respublika darajasidagi musobaqalarni o'tkazish uchun yengil konstruksiyali bino va inshootlar barpo etish, yo'l-transport infratuzilmasini yaxshilash, dor yo'lini zamonaviy anjom, asbob-uskunalar va jihozlar bilan ta'minlash ishlarini amalga oshiradi;

Qishki sport turlari assotsiatsiyasi va Xokkey federatsiyasi bilan birgalikda prezident huzuridagi Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi qoshidagi mutaxassislarni xorijda tayyorlash va vatan-doshlar bilan muloqot qilish bo'yicha "El-yurt umidi" jamg'ar-masining xorijda ta'lim olish, stajirovkadan o'tish va malaka oshirish dasturlari bo'yicha ochiq stipendiya tanlovlarida qishki sport turlari bo'yicha professor-o'qituvchilar tarkibi va trenerlar-ning faol ishtirokini ta'minlaydi.

Qishki sport turlari assotsiatsiyasi, Xokkey federatsiyasi, ular-ning hududiy bo'linmalari, qishki sport turlari bo'yicha profession-al klublar va nodavlat bolalar sport maktablariga olti oydan ko'p bo'lgan muddatga tuzilgan shartnomalar asosida jalb qilingan xo-rijij sportchilar va mutaxassislar O'zbekiston soliq rezidenti deb hisoblanadi.

Toshkent shahar hokimligi, Jismoniy tarbiya va sport vazir-ligining Toshkent shahar hokimligi tizimidagi "Oromgoh" davlat

unitar korxonasining Toshkent viloyati Bo'stonliq tumani Chimyon qishlog'ida joylashgan ikkita dor yo'li hamda chang'ida uchish trassasini tegishli hududi bilan birgalikda Sportning qishki va murakkab texnik turlari bo'yicha respublika oliy sport mahorati maktabiga operativ boshqaruv huquqi asosida tekin berish to'g'risidagi taklifi ma'qullangan.

Mamlakatimizda professional, ommaviy sportni, shu jumladan, sport o'yinlari va qishki sport turlarini rivojlantirishni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash jarayonida dam olish orqali motivatsiyani oshirish mumkin.

Motivatsiya (lot. *movēre* "harakat qilish" so'zidan) - harakat qilish uchun turtki; inson xulq-atvorini boshqaradigan, uning yo'nalishini, tashkiliyligini, faolligini va barqarorligini belgilovchi psixofiziologik jarayon; insonning o'z ehtiyojlarini faol ravishda qondirish qobiliyatidir.

Motivatsiya - bu shaxsni ma'lum bir tarzda harakat qilishga majbur qiladigan ichki va tashqi motivlar tizimi.

Bir qarashda, bu mavhum va uzoq narsa, ammo busiz na istaklar, na ularning amalga oshishi quvonchi mumkin emas. Darhaqiqat, hatto sayohat ham u yerga borishni istamaganlarga baxt keltirmaydi.

Motivatsiya bizning manfaatlarimiz va ehtiyojlarimiz bilan bog'liq. Shuning uchun u individualdir. Shuningdek, u shaxsning intilishlarini belgilaydi va ayni paytda uning psixofiziologik xususiyatlaridan kelib chiqadi⁹.

Tashqi motivatsiya (tashqi) - ma'lum bir faoliyat mazmuni bilan bog'liq bo'lmagan, lekin subyektdan tashqaridagi holatlar tufayli yuzaga keladigan motivatsiya.

Ichki motivatsiya (ichki) - tashqi sharoitlar bilan emas, balki faoliyatning o'zi bilan bog'liq motivatsiya.

Ijobiy va salbiy motivatsiya. Ijobiy rag'batlantirishga asoslangan motivatsiya ijobiy deb ataladi. Salbiy rag'batlantirishga asoslangan motivatsiya salbiy deb ataladi.

⁹ <https://iklife.ru/samorazvitie/motivaciya-cto-eto-takoe-osnovnye-xarakteristiki-i-vidy>.

O'zingizning motivatsiyangiz haqida aniqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun quyidagi savollarga javob bering:

Nega men shu sohani tanlaganman ?

Men qanday ehtiyojlarni qondirishni xohlayman?

Men musobaqadan qanday natijalarni kutyapman va nega ular men uchun muhim va nimani anglatadi?

Meni muayyan tarzda tinimsiz o'z ustimda ishlashimga, harakat qilishimga nima majbur qiladi?

Asosiy xususiyatlar

Motivatsiya hodisasini quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflash mumkin:

Tashkilot, harakatlar ketma-ketligi.

Tanlangan maqsadlarning barqarorligi.

Ishonchlilik, faollik.

Ushbu parametrlarga ko'ra, har bir shaxsning motivatsiyasi o'rganiladi, bu, masalan, maktabda muhim ahamiyatga ega. Bu xususiyatlar kasb tanlashda katta ahamiyatga ega. Masalan, sportchi, doimiy ravishda harakatda bo'lishi, yuqori natijalarni – o'rinlarni egallashga e'tibor qaratishi va maqsadga erishishda faol bo'lishi kerak.

Ilmiy-texnika taraqqiyoti inson hayotiga katta ta'sir ko'rsatdi. XX asr o'rtalarida birinchi elektron hisoblash mashinalarining (kompyuterlarning) yaratilishi yuqori texnologiyalar davrining boshlanishini belgiladi. Vaqt o'tishi bilan texnologiya takomillashtirildi va jamiyat hayotining turli sohalariga tobora ko'proq kiritildi. Turli xil innovatsiyalarning keng tarqalishi hayotimizni sezilarli darajada soddalashtirishi va vazifalarni hal qilish imkonini berishi bilan ahamiyatlidir. Shu bilan birga, eng yangi texnologiyalar qo'llaniladigan sohalar ham takomillashtirilib, kengaytirilib, o'zining imkoniyatlari versiyasini ko'paytirmoqda.

Diagnostika uskunalari ham bir joyda turmaydi, bu bizni boshqarishga imkon beradi, mashg'ulot jarayonida sportchining holati, turli xil foydalanish yuki paytida sportchi haqidagi ma'lumotlarni tahlil qiluvchi qurilmalar va tizimlar juda ham zarur. Sport

amaliyotida sportchilar texnikasini tahlil qilish va tuzatish uchun harakatlarning tasvirini takrorlash imkonini beruvchi video qayd etish moslamalari faol qo'llaniladi.

Sportda qo'llab-quvvatlash reaksiyasini qayd etuvchi tenso-metrik qurilmalardan yetarlicha keng foydalanilishi bilan birga, turli mashqlarni bajarish, mashg'ulotlar va raqobatbardosh testlar davomida real vaqt rejimida tadqiqot olib boradigan portativ qurilmalar ishlab chiqilgan. So'nggi paytlarda jamoaviy sport turlarida sportchining harakatlarini nazorat qilish uchun avtomatlashtirilgan tizimlar faol qo'llanilmoqda.

Diagnostika uskunalari yordamida to'plangan ma'lumotlar sportchilarning turli sport turlari bo'yicha faoliyatini optimallashtirishga imkon beradi, bu ularga sport ko'rsatkichlarini yaxshilash uchun eng yaxshi tiklash vositalarini tanlash imkonini beradi.

Zamonaviy texnologiyalar sportchilarga nafaqat mashg'ulot paytida, balki dam olish vaqtida ham yordam beradi. Axborot tizimlari yordamida har bir sportchining ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda turli xil dam olish turlari yig'ilib, jismoniy va psixologik jihatdan tiklanish, bu esa yanada samarali mashq qilish, tezroq ishlashga imkon beradi.

Tezlik va ko'p qirralilikka asoslangan innovatsion texnologiyalarning qo'llanilishi, ularning sport sohasida tarqalishiga ta'sir qildi. Dunyoda zamonaviy texnologiya sport faoliyatining ajralmas qismiga aylandi.

Ularni qo'llash doirasi ko'p qirrali bo'lib, sport anjomlari yoki yugurish yo'lakchasi va futbol uchun qoplamalar ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan yangi materialdan iborat.

Havaskor va professional sportda ham, mashg'ulotlarda qo'llaniladigan yangi avlod asboblari va kuzatuv tizimlari bunday zamonaviy texnologiyalarga misol bo'la oladi.

Apple Watch aqlli soatlari kabi "aqlli" narsalar juda ko'p funksiyalarni: nafas olish chastotasi va yurak urishi ritmini aniqlash, aloqa qurilmasi vazifasini va yana ko'p ishlarni bajaradi.

Bunday texnologiyalarning asosiy vazifasi - sportchilar va murabbiylarga sportchining jismoniy holatini bashorat qilish va muvofiqlashtirishda yordam berish, shuningdek, eng samarali bo'lgan va sportchining natijalarini yaxshilashga yordam beradigan uslubiy kompleksni tanlashda yordam berishdir. Bu orqali har yili sport sohasidagi zamonaviy texnologiyalar va sportchilarni tayyorlash tizimi rivojlanmoqda.

Murakkab rivojlanish usullari u yoki bu tarzda jismoniy tayyorgarligiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan shaxs hayotining barcha jabhalarini qamrab oladi.

Professional sportda zamonaviy texnologiyalar rivojlangan jamiyatning boshqa sohalarida ham qo'llanila boshlandi, ular ham insonning jismoniy faoliyatini yaxshilashga qaratilgandir.

O'zbekistonda sportga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda va uning rivojlanishi va sportda yutuqlar ko'payishi uchun bosqichma-bosqich barcha zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Mashg'ulotlar va musobaqalar o'tkaziladigan joylar, sport anjomlari, sportchilar liboslari modernizatsiya qilinmoqda.

Mashg'ulot paytida sportchining holatini baholash va to'g'ri taqsimlash, uning tanasiga yuk tushmaslik imkonini beruvchi kompyuter va multimedia texnologiyalari joriy etilmoqda.

Asosiy muammo shundaki, texnik ko'nikmalarni yaxshilash sust, deyarli yo'q, o'quv jarayonida uslubiy yordam, funksionallikni oshirishga qaratilgan yuqori malakali sportchilar tayyorlash metodologiyasini ishlab chiqish lozim.

Vaqt o'tishi bilan Innovatsion texnologiyalar sport maydoniga katta ta'sir ko'rsatib, jamiyat va ilmiy taraqqiyotning rivojlanishi takomillashmoqda. So'nggi yillarda taraqqiyot tobora tezlashdi, yangi texnologiyalar hayotning barcha jabhalariga kirib, misli ko'rilmagan muvaffaqiyatlarga erishish, yangi cho'qqilarni zabt etish imkonini berib, biz uchun yangi ufqlarni ochmoqda,

Qanchalik yuqori texnologiyali asbob-uskunalar bo'lishidan qat'i nazar, ular kishilarsiz foydasiz bo'ladi.

Shunday qilib, biz shuni xulosa qilishimiz mumkinki, bugungi kunda sport zamonaviy texnologiyalarsiz mavjud bo'lolmaydi va ularning qo'llanilishi uning barcha sohalar va ko'rinishlar turlarini qamrab oladi.

Texnik vositalar mashg'ulotlar paytida xavfsizlik va samaradorlikni oshiradi va musobaqalarda obyektiv hakamlikni ta'minlaydi. Bundan tashqari, innovatsion g'oyalar paydo bo'lishi bilan sportda yoshi va jinsidan qat'iy nazar, u bilan shug'ullanish va sog'lom turmush tarzini olib borish istagida bo'lganlar borligini hisobga olish lozim.

XXI asr taraqqiyot asri bo'lish bilan bir qatorda, ayrim jiddiy global muammolari bilan bashariyatni xavotirga solayotgani sir emas. Ularni yuksak aql-idrok, aniq va chuqur o'ylangan amaliy chora-tadbirlar, taklif va tashabbuslar orqali hal etish bugungi kunda jahon hamjamiyati oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Xalqaro jinoyat huquqi va unga turdosh bo'lgan institutlar doirasida xalqaro tinchlik va xavfsizlikka g'oyatda jiddiy tahdid sifatida e'tirof etilayotgan agressiya, urushning udum va qoidalarini buzish, harbiy mojarolar davrida inson huquqlarining vahshiy buzilishlari, genotsid, terrorizm kabi illatlarga qarshi kurash jahon hamjamiyati tomonidan universal ravishda XX asrning boshlarida boshlangan. Xalqaro va milliy munosabatlarda huquqqa aniq rioya etilishini ta'minlash, qurollar poygasini to'xtatish, xalqaro huquqning yadrosini tashkil etadigan inson huquqlari va xalqaro gumanitar huquq, xalqaro jinoyat huquqi sohaları bo'yicha xalqaro shartnomalarning barcha davlatlar tomonidan ratifikatsiya qilinishiga erishish kabi maqsadlar jahon hamjamiyati uchun hanuz o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Negaki, insoniyat terrorizm, odam savdosi, giyohvandlik moddalarning noqonuniy aylanmasiga barham berishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan bo'lsada, lekin hali-hanuzgacha bu jinoyatlar sodir etilmoqda va ularning soni tobora ortmoqda. Davlatlar yuqorida sanab o'tilgan xalqaro xarakterdagi jinoyatlarga qarshi birgalikda xalqaro hamda mintaqaviy tashkilotlar doirasida o'z

kuchlarini va barcha imkoniyatlarini birlashtirgan holda harakat qilishmoqda. Bunday maqsadlarni amalga oshirish masalasida O'zbekiston Respublikasi ham turli xildagi xalqaro hamda mintaqaviy va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikni davom ettirmoqda. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev bu borada BMT minbaridan turib dunyoda terrorizm tahdidlari ayniqsa, so'nggi yillarda kuchayib borayotgani, ularga qarshi asosan kuch ishlatish yo'li bilan kurashish usuli o'zini oqlamayotganidan dalolat berayotganligini, bu borada ko'p hollarda tahdidlarni keltirib chiqarayotgan asosiy sabablar bilan emas, balki ularning oqibatlariga qarshi kurashish bilangina cheklanib qolinayotganligini shuningdek, xalqaro terrorizm va ekstremizmning ildizini boshqa omillar bilan birga, jaholat va murosasizlik tashkil etadi, deb hisoblashini aytib o'tgan. Bundan tashqari, giyohvand moddalar va ularning noqonuniy aylanmasi dunyodagi dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. O'zbekiston, butun Markaziy Osiyo uchun asosiy giyohvand moddalar xavfi dunyoda opiatlar ishlab chiqarishda yetakchi hisoblanuvchi qo'shni Afg'oniston orqali o'tadi. Mintaqani MDH mamlakatlari bilan bog'laydigan transchegaraviy va transkontinental havo, temir yo'l va avtomobil yo'llari giyohvand moddalar kontrabandasi uchun qulay "tranzit koridorlar" hisoblanadi. Bundan tashqari, xalqaro jinoyatlarga qarshi kurashning samaradorligini oshirish jahon xaritasida suveren davlat sifatida shakllangan O'zbekiston Respublikasi uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. Bu esa mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan jamiyatimizda korrupsiya, turli jinoyatlarni sodir etish va boshqa huquqbuzarlik holatlariga qarshi kurashish, ularga yo'l qo'ymaslik, jinoyatga jazo albatta muqarrar ekani to'g'risidagi qonun talablarini amalda ta'minlash bo'yicha qat'iy choralar ko'rish zarurligini ta'kidlaganida ham namoyon bo'moqda. Bundan tashqari, mamlakatimiz xavfsizligini ta'minlash, fuqarolarimizning jamiyatda erkin va farovon yashashlari uchun, iqtisodiyotning yanada rivojlanishi uchun ham jinoyatchilikka barham berish masalasi dolzarb ahamiyat kasb

etadi. 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha ishlab chiqilgan Harakatlar Strategiyasining 2.4-bandida ham jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimini takomillashtirish masalalari¹⁰ kiritilganligi, ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashishning samarali mexanizmlarini shakllantirish choralari ko'rilyotgani, Global innovatsion indeksda O'zbekiston Respublikasining o'rnini yaxshilash va 2030-yilga qadar top-50 mamlakatlari qatoriga kirishida global innovatsion indeksda qayd etilgan past indikatorlar bo'yicha O'zbekiston pozitsiyasini yaxshilash, innovatsion loyihalarni amalga oshirish uchun barha yo'nalishlarda keng imkoniyatlarni yaratish, tadqiqotlarni va innovatsion tashabbuslarni qo'llab-quvvatlashning zamonaviy mexanizmlarini joriy qilish¹¹ ham yuqoridagi fikrlarni yana bir bor isbotlaydi. Yuqorida keltirilgan omillar sababli O'zbekiston Respublikasining mintaqadagi jinoyat sohasida yo'lga qo'yilgan hamkorlik hamda uning huquqiy asoslarini, shuningdek, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi hamda Shanxay hamkorlik tashkiloti bilan nafaqat xalqaro jinoyatchilik balki, transmilliy xarakterdagi jinoyatlarga barham berish borasidagi o'zaro hamkorligini o'rganib, uni tahlil etish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyo mintaqasida joylashgan, shu sababli ham mintaqaviy tashkilotlar bilan jinoyatchilikka qarshi kurash masalasi va boshqa masalalar yuzasidan ham hamkorlikni oshirishdan manfaatdor hisoblanadi. Ushbu mintaqada jinoyatchilikka qarshi kurash masalasida Shanxay hamkorlik tashkiloti hamda Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari bilan hamkorlikni amalga oshiradi.

¹⁰ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining FARMONI O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINI YANADA RIVOJLANTIRISH BO'YICHA HARAKATLAR STRATEGIYASI TO'G'RISIDA qonun hujjatlari to'plami, 2017-y.

¹¹ 2022 – 2026 YILLARGA MO'ljALLANGAN YANGI O'ZBEKISTONNING TARAQ-
QIYOT STRATEGIYASI.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

O'zbekiston, Markaziy Osiyo, professional sport, ommaviy sport, sport o'yinlari, qishki sport turlari, rivojlantirish, rag'batlantirish, qo'llab-quvvatlash, ilg'or xalqaro tajriba, zamonaviy texnologiyalar, joriy etish, sport turlari, milliy chempionatlar, daraja, sifat, Xalqaro musobaqalar, mintaqaviy musobaqalar, nosog'lom sport raqobati, taqiqlangan preparatlar, tizimli choralar.

MAVZU BO'YICHA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Mamlakatimizda professional, ommaviy sportni rivojlantirishni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash borasida amalga oshirilayotgan ishlar haqida gapiring.

2. Mamlakatimizda sport o'yinlari va qishki sport turlarini rivojlantirishni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan qanday tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda va qay ahvolda deb o'ylaysiz? Hayotiy jarayonlardan misollar keltirib asoslang.

3. "Ilg'or xalqaro tajribani hisobga olish" deganda nimalarni tushunish kerak?

4. Sport tayyorgarligi jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etishdan ko'zlangan maqsad nima?

5. Barcha sport turlari bo'yicha milliy chempionatlar darajasi va sifatini oshirish imkoni mavjudmi, buning uchun nimalar qilish kerak?

6. Xalqaro va mintaqaviy musobaqalar tashkil etishning afzalliklari haqida ma'lumot bering.

7. Nosog'lom sport raqobatiga yo'l qo'ymaslikning qanday imkoniyatlari mavjud?

8. Mamlakatimizda, hukumatimiz tomonidan taqiqlangan preparatlar ishlatilishiga qarshi qanday tizimli choralar ishlab chiqilgan? Fikrlaringizni asosli manbalar yordamida tasdiqlashga harakat qiling.

9. O'zbekiston xalqaro jinoyatchilikka qarshi kurashda qaysi davlatlar bilan hamkorlikda ish olib bormoqda?

10. Transmilliy xarakterdagi jinoyatlarga barham berish borasidagi o'zaro hamkorlik masalalariga to'xtaling va izohlang.

11. 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha ishlab chiqilgan "Harakatlar Strategiyasi"ning mohiyati haqida so'zlang?

12. O'zbekistonning "2022 – 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"ning mazmuni va mohiyati hamda qabul qilinishi haqida gapiring.

13. Motivatsiya va uning mohiyati va ko'rinishlari haqida ma'lumot bering.

14. "Sog'lomlashtirish jismoniy madaniyati" atamasining ma'nosini kengaytiring.

15. Sog'liqni saqlash bilan bog'liq jismoniy madaniyatning asosiy yo'nalishlarini ayting.

16. Sog'lomlashtirish jismoniy madaniyati qanday funktsiyalarni bajaradi?

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN TOPSHIRIQLAR:

1. Sog'lomlashtiruvchi-rekreativ jismoniy tarbiyani millatning salomatligini mustahkamlashdagi roli.

2. Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtiruvchi guruhlarini tashkil qilinishi tamoyillari.

7-MODUL. SPORT VA OMMAVIY TADBIRLARNI BOSHQARISHDA NAZORAT VA TAHLIL FUNKSIYASI. SPORT-OMMAVIY TADBIRLARNI TASHKIL ETISH VA O'TKAZISH SAMARADORLIGINI KO'RSATKICHLARI

REJA:

1. Sport musobaqalari tizimi, musobaqalarni tayyorlash, uning nizomi hamda sistemasi, musobaqalarning turlari, sport tadbirlarini o'tkazishning yo'nalishlari, sport tadbirlarini o'tkazishning vositalari.

2. Sport tadbirlarini o'tkazishning nazariyasi va uslublari, sport tadbirlari ssenariysini tuzish uslubiyati, ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish bosqichlari.

Sport musobaqalari o'ziga xos faoliyat bo'lib raqiblarning harakatini tartibga solishda katta rol o'ynaydi, ularning ayrim qobiliyatlarini obyektiv ravishda solishtirib ko'rishga va jismoniy sifatlarni maksimal darajada namoyon bo'lishini, musobaqa davomida harakatlanishni maksimal darajada ta'minlashga imkoniyat yaratadi.

Sporthozirgiko'rinishdabirqatoro'zigaxosxususiyatlarigaega:

1) Sport musobaqalar faoliyatida, raqobat darajasini ketma-ket yutuqlarga bo'lgan talablarni ortib borishi, sport musobaqalarining tizimiga asoslanib tashkil etiladi (yuqori ringga quyi musobaqalarda qatnashganlar qo'yiladi yoki pastdan yuqoriga).
2) Musobaqada bevosita bajariladigan harakatlarning, boshqarilish sharoitlarini va yutuqlarini baholash usullarini tenglashtirish hisobiga amalga oshiriladi. Bu tenglashtirish musobaqalar o'tkazishning umumiy me'yorlari sifatida muayyan qoidalar bilan mustahkamlanadi.

3) Musobaqalashuvchilarni xatti-harakatlari noantagonistik raqobat tamoyillariga muvofiq tartibga solinadi.

Sportchi tanlab olgan turidagi ko'rsatkichlarni, individual holda o'z imkoniyatlariga qarab namoyish qiladi. Bu natijalar yo jismoniy g'alabani yoki raqibni yutish (ballarda, gollarda, ochkolarda va h.k.) natijasini yaxshilash uchun vaqt birligida, masofada, og'irlikda belgilanishi mumkin.

Yuqori sport natijasi, sportni shu kundagi rivojlanishida inson imkoniyatlarini etaloni bo'lib hisoblanadi. Ularga taqqoslab har bir inson o'zining sport natijalarini solishtirishi yoki natijalarini yaxshilashni rejalashtirishi mumkin. Yuqoridagilardan sport natijalarini etalonlik va rag'batlantiruvchi roli yaqqol ko'rinadi. Sport natijalari ko'pgina sabablarga ko'ra har doim ko'p omilli hodisadir.

Quyidagilar sport natijalari taraqqiyotga ta'sir etuvchi omillar bo'lib hisoblanadi:

1) Sportchining individual talanti va yuqori natijaga tayyorgarlik darajasi.

2) Sportda tayyorgarlik tizimining samaradorligi, uni mazmuniga, tahlil etilishiga va material - texnik tomondan ta'minlanganligiga.

3) Sport harakatining kengligiga va uni rivojlanishining umumiy ijtimoiy sharoitlariga bog'liq.

Sport musobaqalarining xususiyatlarini o'rganish, sport sohasidagi mutaxassislarni qiziqtirib kelgan va hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

Birinchidan - musobaqa sportni asosiy mazmunini tashkil etadi.

Ikkinchidan - sport musobaqalari, sport mashg'ulotidan genetik va bo'ysunishi bo'yicha "kattadir". Ma'lumki, inson ma'naviyati va madaniyatini rivojlanishida, har xil yakkama yakk kurash va sport elementlari o'rtasida o'yinlar birinchi bo'lib tashkil topgan. Keyinchalik esa ularni shakllari, uslublari va elementlari tashkil topa boshlagandan keyin tayyorgarlik ko'rish yo'llari aniqlana boshlangan. Hozirgi kunda sportda bu yo'nalishni ko'p sohasi bo'yicha sportchilar tayyorlashni ilmiy asoslangan tizimi tashkil qilinib, sport mashg'ulotlarini ham o'z ichiga oladi.

Uchinchidan - sport musobaqalari sportchining jismoniy tak-tik-texnik imkoniyatlarini, zaxiralarini va sport jamoasini imkoniyatlarini aniqlashda "Poligon" bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun faqat musobaqa vaqtida psixologik qarama-qarshiliklarni yengish uchun raqobatchilik hosil qilinadi hamda sportchini musobaqa faoliyatini psixologik strukturasi aniqlanadi. Musobaqalar tizimi o'z ichiga bir qator rasmiy va norasmiy musobaqalarni birlashtirib, sport faoliyatini nisbatan alohida shakl sifatida tashkil qiladi. Bular ma'lum tartibda o'zining masshtabi, ahamiyati, sportchini tayyorlash bosqichlari va boshqa sharoitlariga qarab tavsiflanadi.

Musobaqalarda asosiy o'rinlarni absolyut birinchiliklar (shaxsiy va jamoa) dunyo va olimpiyada o'yinlari ham egallaydi. Bunday asosiy maqsadga yo'naltirilgan musobaqalar sportchini tayyorlashga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi. Shunga ko'ra, mashg'ulotning ayrim bosqichlari rejalashtiriladi, yuqori sport natijalarga optimal ravishda tayyorlash vaqti va boshqalar aniqlanadi. Boshqa ko'pgina musobaqalar tayyorgarlik uchun o'tkaziladi. Sport mashg'ulotlarini umumiy vaqtidan 10-15% musobaqa vaqtini aniqlaydi.

Musobaqa faoliyati - bu tartiblashtirilgan raqobat bo'lib, o'z qobiliyatini obyektiv ravishda solishtirish va maksimal darajada natija ko'rsatilishini ta'minlash hamda tartibga solishdir. Bu bir qancha maxsus xususiyatlarga ega:

1. Musobaqa tizimida raqobatni oshib borish darajasiga qarab hamda yutuqqa bo'lgan talabga nisbatan (dastlabki va rasmiy musobaqalarda) faoliyatini tashkil qilishga.

2. Musobaqa o'tkaziladigan vositalarni amalga kiritishda sportchini faoliyati, shart-sharoiti va yutuqlarini baholash yo'llarini tartiblashtirish, ma'lum qoidalar hamda musobaqani umum me'yorlari bilan mustahkamlanadi.

3. Musobaqaga qatnashuvchilarni xulqi va o'zini tutish tartibiga ham bog'liq.

Sport musobaqalari - his-hayajon holatidagi ko'rinishda bo'lib hozirgi kunda 100 dan ortiq sport turi bo'yicha musobaqalar

o'tkazilmoqda. Har qaysi sport turi, musobaqa o'tkazish uchun o'zining metodologik asosiga, qatnashish sharti, o'tkazish qoidasi, g'oliblarni aniqlash va boshqa talab qilinadi.

Musobaqa qisman, sportchini tayyorlash tizimiga kiradi, chunki faqatgina shaxsiy sport tayyorgarligiga ega bo'lmasdan, ijtimoiy vazifalarni hisobga olgan (targ'ibot, ko'rgazmalilik va b.q.) holda ham musobaqalar tashkil qilinadi.

Sport musobaqasi - o'yin shaklida raqobat qilish shakli bo'lib, jismoniy tayyorgarligi, harakat malakasi va mashqlarni bajarish san'ati yoki o'ylash va tafakkur qilishni rivojlantirishni aniqlash maqsadida o'tkaziladi.

Yosh sportchilardan tortib mahoratli sportchilargacha musobaqalarda qatnashish juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Musobaqalarga qatnashmay turib sport faoliyati haqida gapirmasa ham bo'ladi.

Musobaqalar - sportchilar uchun, rag'batlantiruvchi omil hisoblanadi va shu paytning o'zida sportchidan yuklamaning tobora oshirib borish, irodani tarbiyalash, sport kurashiga o'rganish va mashq jarayonini nazorat qilishga o'rgatadi. Sportchining musobaqalarda ko'p qatnashishi qanchalik tajribaga ega bo'lishligini amaliyot ko'rsatib turibdi. Negaki sportning barcha turlari bo'yicha bellashuvlar soni ortib ketdi.

Musobaqa davrida sportchi ishtirokining soni, eng avvalo, sport turi xususiyatiga bog'liq. Sport turlarida musobaqalar (haftasiga 1-2 musobaqa kunlari) chidamlilikda alohida talablar qo'yadigan va uzoqroq tiklanishni talab etadigan sport turlaridagiga qaraganda ko'proq o'tkaziladi.

Sportchini musobaqalarda ishtirok etishga tayyorgarlik tizimida quyidagilarni hisobga olish zarur:

- sportchi uchun musobaqalar hafsala bilan tanlanishi va asta-sekin murakkablashib boradigan bo'lishi lozim;
- musobaqada kuch jihatdan teng bo'lgan sportchilar qatnashishi kerak;

– yuqori darajadagi yutuqlarga erishish uchun muhim bo'lgan musobaqalarda qatnashish zarur;

– vaqtni u yerdan bu yerga ko'chish va h.k.va kuchni ko'p talab qiladigan musobaqalarning ko'payib ketishi mashq ishlarini cheklab, sportchi tayyorgarligiga salbiy ta'sir qilishi mumkin;

– musobaqalar taqvimini (kun, taqsimot, musobaqalar qiyinligi darajasi) shunday sharoit yaratishi kerakki, bunda sportchiga katta imkoniyat yaratilsin. O'tkazilayotgan barcha musobaqalar shu maqsadga qaratilmog'i zarur.

Shunday qilib, sport musobaqalari erishilgan yutuqlarni namoyish qilish, ayrim sportchi va jamoaning yutuqlarini baholash va solishtirish usuli ekan.

Sportchilarni musobaqa vaqtidagi faoliyati musobaqa faoliyati deb yuritiladi. Musobaqa faoliyati eng yuqori sport natijalariga erishishga qaratilgan ayrim harakat, usul, kombinatsiyalardan iborat, tayyorgarlikning texnik, jismoniy, taktik, ruhiy-integral darajasi bilan ta'minlanadi. Sport musobaqalarida qatnashish musobaqa faoliyati ko'rinishining shakli bo'lib, sport bellashuvi vaqti cheklangan raqiblikdir, bu jarayonda bellashayotganlarning qobiliyatlari obyektiv ravishda solishtiriladi.

Musobaqalarni yuqori saviyada o'tkazish ularni tayyorlash darajasi qanday bo'lganligiga bevosita bog'liqdir.

Tayyorgarlik ishlariga hujjatlarni tayyorlash (ishlab chiqish), musobaqa o'tkaziladigan joylarni tayyorlash, qatnashuvchi jamoalar bilan ish olib borish va shu kabilar kiradi.

Har bir musobaqaga tayyorgarlik unga **nizom tuzish** bilan boshlanadi. Nizom musobaqa o'tkazishda asosiy hujjat bo'lib hisoblanadi. U yoki bu tashkilot Nizomni oldindan aniq bilishi, unga o'quv-trenirovka ishlarini to'g'ri rejalashtirishiga yordam beradi. Shuning uchun **Nizomni** o'z vaqtida qatnashuvchi tashkilotlarga oldindan yuborishlari o'ta zarur.

Nizom musobaqani o'tkazuvchi sport tashkiloti tomonidan tuziladi, hamda quyidagilarni ifodalaydi:

Musobaqaning maqsadi va vazifalari. Ular quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

- a) o'quv-trenirovka ishlarining yakunini tekshirish;
- b) sportchilarning (birot sport turi bo'yicha, masalan voleybol, basketbol va b.sh.) tayyorgarligini tekshirish va kuchlarini aniqlash;
- v) sportchilarning sistemali ravishda trenirovka qilishga va sport mahoratlari oshirishga bo'lgan qiziqishlarini oshirish;
- g) ma'lum bir sport o'yinini omma o'rtasida keng yoyish va boshqalar.

Musobaqalarni o'tkazish joyi va vaqti. Musobaqa o'tkaziladigan shahar (baza) ko'rsatiladi va kunlari belgilanadi.

2. Musobaqani boshqarish. Musobaqani tashkil qiluvchilar qaysi tashkilotligi, rahbarlari, hakamlar hay'ati va ularni tasdiqlovchi tashkilot ko'rsatiladi;

3. Musobaqalarda qatnashuvchi tashkilotlar va sportchilar. Musobaqada qatnashuvchi jamoalar soni va nomi ko'rsatiladi; talabnoma (zayavka)ga kiritiladigan qatnashuvchilarning ko'pi bilan qancha bo'lishligi, ya'ni soni, yoshi va ularni malakasi belgilanadi.

4. Musobaqalarni o'tkazish shartlari. Qur'a tashlash vaqti, joyi va uning asosiy prinsiplari (tamoyillari) ma'lum qilinadi. Musobaqa qaysi o'yin sistemasi (aylanma, aralash) bo'yicha o'tkazilishi ko'rsatiladi.

5. Norozilik (protest)larni taqdim etish shartlari va ularni ko'rib chiqish tartibi belgilanadi. Jamoalarni va qatnashuvchilarni mukofotlash. G'olib jamoa va sovrindorlarni mukofotlash, estaliklar taqdim qilish ko'rsatiladi.

6. Jamoalarni qabul qilib olish. Agar musobaqalar sportchilarning doimiy turar joylarida o'tkazilmasa, uqholda mablag' ajratuvchi tashkilot, kelish va ketish muddatlari, joylashtirish hamda ovkatlantirish qanday tashkil etilishi ko'rsatiladi.

7. Talabnoma (zayavka)ni va qayta talabnomani taqdim etish turlari va vaqti, jamoalar va qatnashuvchilarni rasmiylashtirish

(pasport, reyting daftarchasi, klassifikatsiya bileti, talabalik guvohnomasini taqdim qilish) tartibi.

Nizom tuzilgandan so'ng, musobaqani o'tkazish uchun ketadigan mablag' smetasi tuziladi. Unga asoslanib mazkur musobaqani o'tkazadigan tashkilotlar pul vositalarini ajratadi.

Smeta tuzilganda quyidagilar ko'rsatiladi:

Musobaqa nomi

O'tkazish vaqti va joyi

Hakamlarning soni va ish haqi

Qatnashuvchilar soni (shu jumladan, boshqa shaharlardan kelganlar) ularni

joylashtirish, ovqatlantirish va yo'l harajatiga ketadigan mablag'.

Musobaqa o'tkazish joyini ijarasi.

Mehmonxona ijarasi.

Musobaqa o'tkaziladigan joyni badiiy bezatish uchun ketadigan harajat.

Afisha, dasturlar, qaydnomalar va yozish-chizish uchun kerakli qog'oz, qalam,

ruchka va shu kabilar harajati.

Diplom, esdalik sovg'alar, mukofotlar va shu kabilarga sarf bo'ladigan harajat.

Transportga ketadigan harajat.

Xizmat ko'rsatuvchi xodimlar uchun harajat (ishchilar, farroshlar, tibbiy xodimlar).

Musobaqa o'tkazish uchun bosh hakam va bosh kotib tasdiqlanadi.

Yirik musobaqalarni o'tkazish uchun barcha tadbirlarni bevosita musobaqa o'tkazadigan joyda 5-7 kishidan iborat tashkiliy qo'mita tashkil qiladi. Uning vazifasiga musobaqa o'tkaziladigan joyni tanlash va jihozlash, asbob-anjomlarni tayyorlash, trenirovka va joylashish joylarini aniqlash, ovqatlanishni tashkil qilish, kotiblarni tayyorlash, musobaqa oldidan xabar berish kiradi. Musobaqadan oldin xabar berish gazeta, radio, televidenie orqali

musobaqa o'tkaziladigan joy, vaqt va qatnashchilar to'g'risidagi axborotni o'z ichiga oladi. Afishalarni, dasturlarni, qatnashchilar uchun chiptalarni oldindan tayyorlab qo'yish kerak.

Musobaqa o'tkaziladigan joy, shiorlar, plakatlari, jadvallari bilan chiroyli bezatilgan bo'lishi kerak. Uning yonida qatnashchilar va hakamlar uchun xona, issiq suvi bor dush, shifokorlar xonasi bo'lishi lozim. Musobaqa o'tkaziladigan joy radiolashtirilgan bo'lishi kerak. Yuqorida qayd etilganlarni bo'lishi musobaqalarni muvoffaqiyatli o'tkazilishiga kafolat beradi.

Musobaqa qatnashchilari bilan o'tkaziladigan ishlarga quyidagilar kiradi:

- qatnashchilarni qabul qilib olish va joylashtirish;
- musobaqaga qo'yish uchun tayinlangan mandate komissiyasining ishi;
- vakillar maslahati;
- hakamlar kollegiyasining maslahati.

Qatnashchilarni qabul qilish va joylashtirishga tashkiliy qo'mita vakili rahbarlik qiladi. Agar qatnashchilar biron-bir sababga ko'ra kutib olinmasa, aeroportda va temir yo'l vokzalida ular, ya'ni mehmonlar, qayerga kelishi lozimligi to'g'risida e'lonlar bo'lishi shart. Musobaqada xizmat qiladigan hakamlar musobaqa qatnashchilaridan alohida joyda joylashtirilishi kerak.

Musobaqaga qatnashish uchun qo'yish masalasi nizomga muvofiq mandat komissiyasi tomonidan ko'rib chiqiladi. Musobaqaga qo'yish javobgarligini bosh hakam o'z zimmasiga, musobaqa bosh vrachi va mandat komissiya vakili oladilar.

Musobaqalarda sport tuti rasmiy qoidalariga rioya qilinishi lozim.

Ma'lumki, 2020-yilning 24-yanvardagi Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportni takomillashtirish va ommalashtirish to'g'risidagi Prezident farmoni imzolangan¹².

¹² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari ta'galashtirish chora-tadbirlari ta'g'risida"gi Farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi), 25.01.2020-y.

Unga ko'ra 2025-yilga maqsadli ko'rsatkichlar belgilanib, unga ko'ra jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanayotgan aholining umumiy sonini 30 foizgacha, sport tashkilot va muassasalarida shug'ullanayotgan yoshlarning umumiy sonini 20 foizgacha oshirish, davlat sport ta'limi muassasalarida oliy ma'lumotli trener va mutaxassislar sonini 80 foizgacha yetkazishdan iboratdir. Iqtidorli sportchilar shaffof to'rt bosqichli – tashkilot-tuman (shahar)–hudud–respublika tizimi bo'yicha tanlab olinadi.

Bundan tashqari, 2020-yil 1-fevraldan boshlab olimpiya sport turlari bo'yicha respublika sport musobaqalarida doping-test namunalarini olish tizimi joriy etilishi, qishki olimpiya sport turlari infratuzilmasini yaratish va professional sportchilarni tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish rejalashtirilib, O'zbekiston sport delegatsiyalarini nufuzli sport musobaqalariga tizimli tayyorlash bo'yicha Toshkent viloyati Bo'stonliq tumanida Olimpiya tayyorgarlik markazi tashkil etilishi belgilangan edi.

O'zbekistonda turli sport tadbirlari, masalan, bolalar va talabalar sport o'yinlari, festivallar, tanlovlar, "Tashkent Marathon" xalqaro marafoni, "Save Aral" xalqaro ekomarafoni, avtoralli va motokross sport musobaqalari o'tkaziladi. Shuningdek, xorijlik sportchi va muxlislar uchun "xospitaliti xizmatlari"ni yo'lga qo'yish, "Sport Visa" qo'shimcha (elektron bo'lmagan) kirish vizasini joriy etish rejalashtirilgan edi.

Sport sohasida xususiy sektor xizmatlari ulushi oshiriladi. Bunga erishish uchun quyidagilar amalga oshiriladi:

a) ta'lim muassasalarining sport inshootlari, ularni rekonstruksiya qilish, kapital ta'mirlash va jihozlash bo'yicha investitsiya majburiyatini olgan holda, o'quv mashg'ulotlaridan bo'sh vaqtda tadbirkorlik subyektlariga foydalanishga beriladi;

b) kredit mablag'lari jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlarini barpo etishda innovatsion texnologiyalarga asoslangan, arzon, energiya tejamkor va tez barpo etiladigan yengil konstruksiya va materiallardan foydalanishni nazarda tutuvchi namunaviy loyihalarni amalga oshirish uchun ajratiladi. 2020–

2021 yillarda loyiha tashabbuskorlariga so'mda ajratilgan quyidagi kreditlarning bir qismi Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi tomonidan qoplab berila boshlagan:

- summasi 10 mlrd so'mdan oshmaydigan;
- foiz stavkasi MB asosiy stavkasining 1,5 baravaridan oshmaydigan;
- asosiy stavkadan oshadigan, lekin 8 foiz punktidan ko'p bo'lmagan qismi.

Bundan tashqari, 2020-yil 1-fevraldan boshlab sport sohasidagi yutuqlarni munosib ravishda rag'batlantirish nazarda tutilgan tartib joriy etildi:

- birinchidan, olimpiya va paralimpiya sport turlari bo'yicha Olimpiya va Paralimpiya hamda Osiyo va Paraosiyo o'yinlari, jahon, Osiyo va respublika chempionatlarida oxirgi uch yilda g'olib va sovrindor (1-3 o'rin) bo'lgan sportchi-o'quvchilarni O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan oliy ta'lim muassasalariga (tibbiyot yo'nalishidan tashqari) qo'shimcha davlat granti asosida imtihon sinovlarisiz qabul qilindi;

- ikkinchidan, "Bolalar sport o'yinlari"ning jamoaviy o'yin turlari bo'yicha respublika bosqichi natijalari bo'yicha:

- g'oliblariga (1-o'rin) oliy ta'lim muassasalariga kirish imtihonlarida soha bo'yicha mutaxassislik fanidan maksimal ball olish huquqini beruvchi, 3 yil muddat davomida amal qiluvchi sertifikat taqdim etildi;

- g'olib va sovrindorlarni (1-3 o'rin) tayyorlagan jismoniy tarbiya fani o'qituvchilari egallagan 1-o'rin uchun MHEKMning - 6 baravari, 2-o'rin uchun - 4 baravari, 3-o'rin uchun - 3 baravari miqdorida bir martalik pul mukofotlari bilan taqdirlanadi;

- uchinchidan, umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilari o'rtasida o'tkaziladigan jismoniy tarbiya fan olimpiadasining g'olib va sovrindorlarini (1-3 o'rin) tayyorlagan jismoniy tarbiya fani o'qituvchilari va sport ta'lim muassasalarining trenerlari malla attestatsiyasiga jalb etilmasdan, ularga:

- tuman (shahar) bosqichi g'olib va sovrindorlarini tayyorlagani uchun – ikkinchi malaka toifasi;

- viloyat bosqichi g'olib va sovrindorlarini tayyorlagani uchun – birinchi malaka toifasi;

- respublika va xalqaro musobaqalar g'olib va sovrindorlarini tayyorlagani uchun – oliy malaka toifasi to'g'ridan-to'g'ri beriladi;

- to'rtinchidan, olimpiya sport turlari bo'yicha respublika (1-o'rin) va xalqaro musobaqalarda (Olimpiya va Paralimpiya o'yinlarida, Osiyo va Paraosiyo o'yinlarida, jahon chempionatida va Osiyo chempionatida 1-3 o'rinlar) g'olib chiqqan oliy ta'lim muassasalari talabalarini tayyorlagan jismoniy tarbiya va sport yo'nalishidagi kafedralar o'qituvchilariga navbatdagi ilmiy unvonlar (dotsent, professor) to'g'ridan-to'g'ri beriladi.

Sport pasportini rasmiylashtirish va berish uchun yig'im pul to'lovi amalga oshirilayotgan kundagi BHMning 50 foizi miqdorida belgilanadi.

Sport va ko'ngilochar tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish umuman madaniyatning bir tomoni bo'lgan, shuningdek, ijtimoiy faoliyat yo'nalishi bo'lgan jismoniy madaniyatni rivojlantirish va targ'ib qilishga qaratilgan. Jismoniy tarbiya ham moddiy qadriyat, ham ma'naviy qadriyat bo'lib, u jamiyat tomonidan shakllantiriladi va u ma'lum bir inson manfaati uchun foydalaniladi. Bu kundalik hayotda harakatlarning ko'pligi tufayli fuqaro sog'lig'ini mustahkamlashga va uni yanada mukammal qilishga yordam beradi.

Jismoniy tarbiya, sport an'anaviy ravishda ikki guruhga bo'linadigan katta soha: maxsus yutuqlarga yo'naltirilgan professional mashg'ulotlar va ommaviy vazifalar, ularning vazifasi har birining istisnosiz normal hayoti uchun zarur bo'lgan darajada rivojlanishi. Professional sport - mintaqaviy, davlat darajasidagi ixtisoslashgan kuch tuzilmalarining mas'uliyat sohasi. Lagerlarda, maktablarda, stadion va istirohat bog'larida sport va ko'ngilochar tadbirlar mahalliy hokimiyat tomonidan tashkil etiladi.

Jismoniy tarbiya, sport bilan shug'ullanish butun xalqning sog'lig'ini ta'minlaydi, shu bilan birga davlat xavfsizligi darajasini oshiradi. Hukumatning vazifasi sportni barcha zarur narsalar bilan ta'minlashdir va amaldagi qonunchilikda qo'llab-quvvatlash hokimiyatning vazifasi va har qanday darajadagi mansabdor shaxslarning vazifasi sifatida belgilangan. Shuning uchun ham sport va dam olish tadbirlari ko'pincha turli darajadagi byudjetlar tomonidan homiylik qilinadi va hukumat boshqaruv tizimiga xos bo'lgan byurokratik kechikishlar murakkabligiga qaramay, mansabdor shaxslar tadbirga hech qanday to'siq qo'yishmaydi.

Jismoniy tarbiya jamiyatning madaniyati bilan bir vaqtda shakllangan, asosan, uning hayotiy va rivojlanayotgan qismi bo'lgan maxsus ixtisoslashgan madaniy yo'nalishdir. An'anaviy ma'noda madaniyat asrlar davomida sport bilan chambarchas bog'liq edi va aksincha. Jismoniy tarbiyaning rivojlanishi asosan haykaltaroshlik, me'morchilik, rasm va musiqa, zamonaviy multimedia badiiy shakllari orqali targ'ib qilingan go'zallar haqidagi falsafiy hisob-kitoblar, ilmiy yutuqlar va g'oyalar bilan bog'liq.

Ommaviy sport va ko'ngilochar tadbirlar nafaqat jamiyat salomatligini yaxshilash vositasi, balki shaxs shaxsini shakllantirish uslubidir. U o'qish, mehnat faoliyati, boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlar va sport bilan yaratilgan, jismoniy tarbiya har tomonlama rivojlanishga imkon beradigan jihatlarga aylanadi. O'qish, o'qitish, raqobat - bu inson psixikasi va tanasida kuchaygan stressni yengishga majbur bo'lgan hodisalar. Vaziyatning tez va oldindan aytib bo'lmaydigan o'zgarishi sharoitida omon qolishingiz, dushmanga qarshi turishingiz, natija nafaqat sizga, balki jamoadagi boshqa odamlarga ham bog'liqligini anglab, kuch sarflashingiz kerak. Jismoniy faollik sizni o'z manfaatlaringizni qo'mondonlarga bo'ysundirishga, belgilangan qoidalarga rioya qilishga va dushmanni hurmat qilishga o'rgatadi. Bularning barchasi har bir ishtirokchini o'ziga xos irodali, kuchli shaxs sifatida shakllantiradi. Odamlar qat'iyatlilik va o'zini tuta bilishni egallaydilar, o'zini tuta oladigan va tartibli, o'ziga ishongan bo'lishadi.

Sport va ko'ngilochar tadbirlar e'tibor va sezgirlikni, chidamlilikni, kuzatuvchanlikni rivojlantirish usullaridan biridir. Ta'dqiqotlar shuni ko'rsatdiki, jismoniy tarbiya intellektual ko'rsatkichlarni yaxshilaydi. Sport bilan shug'ullanadigan profilaktika, sog'lig'ini yaxshilash, jismoniy faollik metabolizmning faollashishi bilan bog'liq. Muntazam ravishda mashg'ulotlarda qatnashadigan, uyda jismoniy tarbiya bilan shug'ullanadigan odam, harakatlantiruvchi apparatni kuchaytiradi, suyaklarni mustahkamlaydi, eng qadrli yoshga qadar sog'lom yashash imkoniyatlarini yaxshilaydi. Shuni tushunish kerakki, mukammal tibbiyot ham barcha kasalliklarni istisnosiz oldini olmaydi. Uzoq va sog'lom hayot uchun eng yaxshi prognozlar kundalik hayotida o'zini o'zi tutadigan va sport bilan shug'ullanadigan, o'z gigiyenasiga g'amxo'rlik qiladigan, to'g'ri ovqatlanadigan va uyg'un hayot kechiradiganlardir.

Ommaviy sportni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari etib mahallalarda yoshlarning ommaviy sport bilan shug'ullanishlari uchun moddiy-texnik bazani mustahkamlash va sport inshootlarini zamonaviy sport jihozlari bilan ta'minlash, shuningdek, imkoniyati cheklangan yoshlar uchun tegishli sport infratuzilmasini yaratish belgilangan.

Shuningdek, 2022-yildan har yili 30-iyun "O'zbekiston yoshlari kuni" hamda dekabrda o'tkaziladigan "Yoshlar forumi" doirasida futbol, mini-futbol, voleybol, yengil atletika, shaxmat, shashka, stol tennisi, stritbol, vorkaut turlari bo'yicha 5 bosqichli ommaviy sport musobaqalari o'tkaziladi:

- * birinchi bosqichda – ko‘chalararo mahalla musobaqalari;
- * ikkinchi bosqichda – mahallalararo sektor musobaqalari;
- * uchinchi bosqichda – sektor musobaqalarida g‘olib bo‘lgan mahalla jamoalari o‘rtasida tuman (shahar) musobaqalari;
- * to‘rtinchi bosqichda – tuman (shahar) musobaqalari g‘olib mahalla jamoalari o‘rtasida viloyat musobaqalari;
- * beshinchi bosqichda – viloyat musobaqalarida g‘olib bo‘lgan mahalla jamoalari o‘rtasida respublika (final) musobaqalari.

Bunda, mazkur kichik bandda ko‘rsatilgan ommaviy sport musobaqalari mahallalarda yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, kitobxonlik, madaniyat va san‘at, intellektual o‘yinlar, axborot texnologiyalari hamda sport turlari bo‘yicha tashkil etilayotgan besh bosqichli “Besh tashabbus olimpiyadasi” doirasida o‘tkaziladi.

Bundan tashqari, 2023-yil 1-martdan boshlab olimpiya, noolimpiya va milliy sport turlari bo‘yicha uch bosqichli umumrespublika sport musobaqalarini o‘tkazish tizimi joriy qilinadi.

Qaror bilan O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi Sport federatsiya (assotsiatsiya)lari bilan birgalikda ikki oy muddatda:

- mahallalarda ommaviy sport musobaqalarini tashkil etish va o‘tkazish bo‘yicha har bir mas’ulning ish faoliyatini to‘liq baholashga qaratilgan reyting tizimini joriy etish;

- yoshlar o‘rtasida ommaviy sport musobaqalarini ommalashtirish va ularning qiziqishlarini kuchaytirish maqsadida tajribali

va taniqli sportchilar ishtirokida motivatsion uchrashuvlar tashkil etish tizimini yo'lga qo'yish;

Yoshlar ishlari agentligi bilan birgalikda 2022-yil yakuniga qadar 6 million nafar yoshlarning ommaviy sport tadbirlari bilan qamrab olinishini ta'minlash vazifalari qo'yilgan.

Har qanday ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish uchun asosiy qoidalar halollik, barcha ishtirokchilar uchun teng imkoniyatlarga rioya qilishdir. Tanlangan sport turi uchun xavfsizlik talablarini, shuningdek, tomoshabinlarning xususiyatlarini hisobga olish kerak.

Masalan, kichik bolalar haqida gap ketganda, xatti-harakatlarni, shuningdek, ishlatilgan inshootlarning xavfsizligini diqqat bilan nazorat qilish juda muhimdir.

Sport va sog'lom turmush bilan bog'liq tadbirlarni o'tkazish qoidalari to'g'risida mintaqaviy rasmiy hujjatlarda o'qishingiz mumkin. Buning uchun mas'ul bo'lgan mahalliy hukumat komissiyalari muntazam ravishda ushbu tadbir turini tashkil etish qoidalariga bo'ysunishi kerak bo'lgan qarorlarni chiqarishlari lozim.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Musobaqa, tizim, tayyorlash, nizom, sistema, musobaqa turlari, yo'nalish, vositalar, nazariya, uslublar, tadbirlari ssenariysi, uslubiyat, ommaviy sport, tadbirlar o'tkazish bosqichlari, Yoshlar ishlari agentligi, mahalla, "Tashkent Marathon", xalqaro marafon, "Save Aral", xalqaro ekomarafon, avtoralli, motocross, xorijlik sportchi, muxlislar, "xospitaliti xizmatlari", "Sport Visa".

MAVZU BO'YICHA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. "Sport musobaqalari tizimi" degan tushunchaga izoh bering.
2. Musobaqa nizomi hamda sistemasi haqida ma'lumot bering.
3. Musobaqalar qanday turlarga bo'linadi? Misollar keltiring.
4. Nima uchun sport tadbirlarini o'tkazish yo'nalishlarga ajratiladi, sabablarini tushuntiring?
5. Mamlakatimizda imkoniyati cheklangan yoshlar uchun tegishli sport infratuzilmasini yaratish sohasida qanday imkoniyatlar yaratilgan?
6. Sport tadbirlarini o'tkazishning vositalari nimalardan iborat?
7. Tadbirlarini o'tkazish nazariyasi va uslublari haqida hayotiy misollar bilan mulohaza yuritng.
8. Birorta sport tadbiri uchun ssenariy tuzing hamda ssenariy tuzishda nimalarga asoslanish va amal qilish lozimligining uslubiyatini tushuntiring.
9. Ommaviy sport tadbirlari necha bosqichda o'tkaziladi, har bir bosqich haqida ma'lumot bering?
10. Ommaviy sportni rivojlantirishdan nima maqsad ko'zlanadi? Fikringizni misollar va jarayon bilan asoslang.
11. Jismoniy tarbiya shaxs intellektual ko'rsatkichlariga qanday ta'sir ko'rsatadi?
12. Sport bilan shug'ullanadigan va shug'ullanmaydigan kishilar organizmidagi farqlar haqida gapiring.
13. Sportning kishilarning uzoq umr ko'rishi va sog'lom yashash imkoniyatlarini berishdagi ahamiyati haqida fikr almashing.

14. Sog'liqni saqlash bilan bog'liq jismoniy madaniyatning ishlashi va rivojlanishining qanday omillarini sabab-ta'sir munosabatlari asosida aniqlash mumkin?

15. Ekologik muhit nima?

16. UJT rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy omillari ilmiy ta'limning maqsadlari va amaliy maqsadlariga qarab qanday tasniflanadi?

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN TOPSHIRIQLAR:

1. Salomatlikni saqlovchi texnologiyalarni millatning salomatligini mustahkamlashdagi roli.

2. Maktabgacha ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish ishlarining shakllari.

3. "Ommaviy jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot qilish shakllari" mavzusida taqdimot tayyorlash..

8-MODUL. O'ZBEKISTONDA OMMAVIY SPORT – SOG'LOM-LASHTIRISH ISHLARINI TIZIMLI TASHKIL ETISHNING TASHKILIIY VA BOSHQARUV ASOSLARI.

REJA:

1. Tadbirlarni tashkil etishda salomatlikning ahamiyati, ommaviy sportda jismoniy mashqlarning turlari.
2. Ommaviy sport mashg'ulotlarida jismoniy mashqlarning mazmuni va shakli, sport tadbirlarida qatnashgan insonda qanday ijobiy hislatlar shakllanadi?
3. Sport tadbirlari orqali organizmni yoshi, jinsi, sog'ligining ahvolidan qat'iy nazar rivojlantirish va mustahkamlash yoshlarining mehnatga va vatan himoyasiga jismoniy tayyorlash.
4. Faol dam olish va bo'sh vaqtdan unumli foydalanish ehtiyojini qondirish, odamning irodasini, jismoniy qobiliyatlarini va harakat imkoniyatlarini chiniqtirish.

Hozirgi vaqtda insonning jismoniy holatiga g'amxo'rlik qilish tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Jismoniy va sport-ommaviy tadbirlarini tashkil etish orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirishga e'tibor qaratiladi.

Noto'g'ri ekologiya va sifatsiz oziq-ovqat inson salomatligiga salbiy ta'sir qiladi. Shuning uchun odamni sog'lom turmush tarziga maktabdan boshlab o'rgatish kerak, chunki keyinchalik buni qilish qiyinroq bo'ladi. Talaba uchun sog'lom turmush tarzining barcha asoslarini bilish juda muhimdir, ular nafaqat sog'liq uchun, balki farovonlik va aqliy faoliyat uchun ham javobgardir. Buning uchun to'g'ri ovqatlanish, kun tartibiga rioya qilish, jismoniy mashqlar qilish va yomon odatlarga ega bo'lmaslik muhim. Bugungi kunda maktabda o'quvchilar salomatligini saqlash va mustahkamlash muammosi dolzarbdir.

Sinfdan tashqari jismoniy tarbiya, sog'lomlashtirish va ommaviy sport orqali ko'plab muhim vazifalar hal qilinadi. Ularni qachon muvaffaqiyatli hal etish mumkin? degan savolga qachonki, maktab yoki oliy o'quv yurtida (ta'lim muassasasi direktori, o'quv, ma'naviy ishlar bo'yicha mas'ul shaxslar, sinf o'qituvchilari, tibbiyot xodimi, ota-onalar, o'quvchi yoki talabalar kengashi) uslubiy ishlarni to'g'ri, aniq rejalashtirish va tashkil etish bilan bog'liqdir.

Ta'lim muassasasi oldida sog'liqni saqlash muhitini yaratish vazifasi turadi. Talaba hozir nimaga duch kelmoqda?

- yetarli jismoniy faoliyatning yetishmasligi;
- o'quv dasturlarini ortiqcha yuklash bilan bog'liq doimiy stresslar;
- o'quv jarayonini tashkil etishda gigiyenik talablarni buzish;
- o'qituvchilarning rivojlanish psixologiyasi va fiziologiyasi bo'yicha bilim darajasining yetarli emasligi.

Kompyuter va televizor talaba va maktab o'quvchilarining salomatligiga salbiy ta'sir qiladi. Vaqt o'tishi bilan ko'plab talaba va o'quvchilar kompyuterga qaramlikni rivojlantiradilar, undan qutulish juda qiyin. Bundan tashqari, kompyuterda doimiy o'tirish, muqarrar ravishda ko'rish va umurtqa pog'onasi bilan bog'liq muammolarga olib keladi. Televizorda ham keraksiz filmlarni tomosha qilish vaqtni behuda sarflash, ortiqcha vazn va ko'z bilan bog'liq muammolarni kelib chiqish ehtimoli yuqoridir. Shuning uchun televizor va kompyuterning o'quvchiga ta'sirini cheklash muhim. Albatta, ayrim noxush oqibatlarga olib kelmaslik uchun taqiqlash shart emas, lekin tanaffuslar qilish kerak. Buning yo'li - ta'lim muassasalarida ommaviy sport va sog'lomlashtirish ishlarini tashkil etish va o'tkazishdir.

Maqsad:

1. Talabalar salomatligini saqlash va mustahkamlash;
2. Jismoniy tarbiya va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, jismoniy tarbiya va sport sohasida bolalarga qo'shimcha ta'lim berish jarayonini takomillashtirish;

3. Ko'nikmalarni shakllantirish va talabalarning sog'lom turmush tarzini tanlash motivatsiyasini rivojlantirish.

Vazifalar:

1. Asosiy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sport vositalari orqali talabalarning jismoniy va ruhiy salomatligini saqlash va mustahkamlashga yordam beradigan shart-sharoitlarni yaratish;

2. Jismoniy - madaniy qadriyatlarni rivojlantirish, o'quvchilarning jismoniy mashqlar, sport va turizmga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish uchun jismoniy tarbiyaning o'quv va maktabdan tas-hqari jarayonlarining o'zaro hamkorligini ta'minlash;

3. O'quvchi va talaba shaxsining jismoniy madaniyatini, uning individual imkoniyatlarini, sog'lig'i va ishtiyoqini hisobga olgan holda shakllantirish, sport seksiyalari, birlashmalari va to'garaklari tizimini yanada rivojlantirish;

4. Jismoniy tarbiya va sport vositasida o'quvchi- talabalarning ijtimoiy xulq-atvorining oldini olish bo'yicha tadbirlar o'tkazish;

5. Ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish uchun shart-sharoitlarni doimiy ravishda yaxshilash; mashg'ulot jarayonini sport anjomlari va inventarlari bilan jihozlash.

Zamonaviy ta'limning vazifalaridan biri - oltinchi o'quv kuni-da sport-sog'lomlashtirish va ommaviy sport ishlarini yaxshilash. Bu ish uchun asosiy talab - turli jins va yoshdagi o'quvchi-talabalarga, bolalar sog'lig'ining holatini hisobga olgan holda, jismoniy rivojlanish darajasini va jismoniy tayyorgarlik holatini aniqlagan holda tabaqalashtirilgan yondashuvdir. Talabalarni sport va dam olish faoliyati bilan optimal qamrab olish zarur. Shu bilan birga, tibbiy xodimlar bilan birgalikda amalga oshirilgan tadbirlarning shifobaxsh ta'sirini nazorat qilish maqsadga muvofiqdir. Har qanday jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish tadbirlari jarayonida bolaning barkamol rivojlanishiga yordam beradigan bir qator vazifalarni kompleks hal qilish amalga oshiriladi. Shunga qaramay, har bir dam olish yoki boshqa sport va ko'ngilochar tadbirlarda qandaydir asosiy vazifa yoki mavzu mavjud.

Maktabda jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tadbirlarini tashkil etishda to'rtta shart bajarilishi kerak:

1. Bolalar o'zlarini qiziqtirgan barcha masalalar, shu jumladan, sog'liq muammolari bo'yicha yetarlicha ishonchli ma'lumot olish huquqiga ega va olishlari kerak; zarur ma'lumotlarni mustaqil ravishda olishga, tahlil qilishga va tekshirishga o'rgatish zarur;

2. Bolalar va o'smirlarda erkinlik va mas'uliyat hissini rivojlantirish. Bunga ularning kattalar bilan konstruktiv munosabati orqali erishiladi. Munosabatlar shunday qurilishi kerakki, u o'z tanlovining oqibatlarini uchun javobgar bo'lishi mumkin;

3. O'zlarini qabul qilish va o'z (ijobiy) turmush tarzini tanlash bo'yicha maxsus ishda istisnosiz barcha bolalarni psixologik yordam bilan ta'minlash.

4. Jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan ehtiyojni singdirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalik - bu sog'lom turmush tarziga asos solinadigan, shaxsiyatning shakllanishi sodir bo'ladigan eng muhim vaqt. Aynan shu yoshda motorli ko'nikmalar va qobiliyatlari shakllanadi va takomillashadi, motor tajribasi boyitiladi, organizmning funktsional tizimlari va jismoniy fazilatlarini rivojlanadi, immunitet mustahkamlanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tarbiyasining o'ziga xos xususiyati uning bolaning aqliy, shaxsiy, intellektual, estetik, axloqiy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqligidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning sog'lig'ini saqlash va mustahkamlash, ularning sog'lom turmush tarzi va jismoniy takomillashtirishga bo'lgan ehtiyojlarini shakllantirish maktabgacha ta'lim muassasalari va jismoniy tarbiya tashkilotlarining asosiy maqsadlaridan biridir.

Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarni muvaffaqiyatli jismoniy tarbiyalashga xalaqit beradigan quyidagi muammolar mavjud:

- bolalar bog'chalarida joy yetishmasligi sababli 2 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni maktabgacha jismoniy tarbiya tizimi bilan to'liq qamrab olinmasligi;

- bolaning intellektual rivojlanishini jismoniy rivojlanishiga zarar yetkazishni afzal ko'rgan ota-onalarning sog'liq madaniyati pastligi;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning motor harakatiga bo'lgan ehtiyoji to'liq qondirilmaydi. Bolalar butun uyg'onish davri-ning kamida 50-60% harakatlanishi kerak;

- ko'plab manfaatdor tashkilotlar va ta'lim muassasalari, sog'liqni saqlash va jismoniy madaniyat maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tarbiyasi va sog'lig'i sohasida jamoatchilik fikrini shakllantirmaydi, ularning mazmuni bo'lishi kerak;

- maktabgacha tarbiya muassasalarida va oilada jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish ishlarini tashkil etish uchun moddiy-texnik bazaning zaifligi;

- jismoniy tarbiyada ularni qo'llash uchun ilmiy asosga ega bo'lmagan dastur va texnologiyalardan foydalanish;

- maktabgacha ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish tadbirlarini olib boradigan tarbiyachilar va jismoniy madaniyat o'qituvchilarining kasbiy darajasi yetarli emasligi;

- maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlari (o'qituvchilar, tibbiyot xodimlari va tarbiyachilar) tomonidan maktabgacha yoshdagi bolalarning sog'lig'ini tejash va jismoniy holatini yaxshilash ishlarini tashkil etish uchun moddiy va ma'naviy rag'batlantirishning yetishmasligi;

- mahalliy sharoit (iqlim, maishiy, milliy an'analar, moddiy resurslarning mavjudligi) hisobga olinmaydigan jismoniy tarbiya standart dasturlari va usullaridan foydalanish;

- bolalar bog'chasiga jismoniy tarbiya bo'yicha maktab mas-hg'ulotlarini o'tkazish metodikasini takomillashtirish (ortiqcha tashkilot, jamoaviy ish, rasmiy yondashuv);

- sog'lig'i qoniqarli bo'lmagan bolalar uchun dasturlarning yetishmasligi;

- bolalarning jismoniy tayyorgarligini nazorat qilish har doim ham sog'liqni saqlash ishlarining samaradorligini baholash uchun amalga oshirilmaydi.

Metod - bu insonning maqsadlariga erishishga qaratilgan amaliy harakatlari usuli. Maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiya qilish amaliyotida qo'llaniladigan usullar bolalarning harakat qobiliyatlarini shakllantirishga va harakat qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ularni quyidagi guruhlariga birlashtirish mumkin: vizual, og'zaki va amaliy. Barcha usullar bir-biri bilan chambarchas bog'liq va bolalarning jismoniy tarbiya jarayonining to'liq jarayonini ta'minlaydi.

Vizual usullar orasida mashqlarni namoyish etish yetakchi o'rinni egallaydi. U namunali, taqlid qilishga ilhomlantiruvchi bo'lishi kerak. Namoyish samarali bo'lishi uchun bolalarni yaxshi tashkil qilish va kuzatuv uchun sharoit yaratish kerak. Mashqlar ochiq ustun oldida namoyish etilganda, kichikroq bolalar oldida bo'lishi kerak. Agar o'qituvchi bolalar harakatlanayotganda mashqni namoyish qilsa, u holda ularga qarab borishi kerak, agar aylana bo'lsa, u holda bolalar yonida turishi kerak. Odatda mashqlar bir necha bor namoyish etiladi. Ya'ni birinchi namoyish mashqlar haqida umumiy ma'lumot beradi. O'zlashtirilganligi sababli, individual elementlar, tafsilotlar namoyish etiladi, qisman displey ishlatiladi. Ko'rsatilishidan oldin bolalar qaysi elementga alohida e'tibor berishlari kerakligini aytib berishadi. Eng qiyin mashqlarni bolalarga nisbatan boshqa holatda (yuz, orqa, yon tomon) ko'rsatish kerak. Ko'rgazma har doim tushuntirish bilan birlashtiriladi, ya'ni mashqlar bir vaqtning o'zida ko'rsatiladi va tushuntiriladi. Ko'rgazmada bolalar ham ishtirok etishi kerak. Ushbu texnika ularga ijobiy ta'sir qiladi. Mashqga qiziqtirish, uni iloji boricha yaxshiroq bajarish istagi yuzaga keltiradi.

Vizual vositalar ko'pincha harakatning to'g'ri ko'rinishini yaratish uchun ishlatiladi. Bu chizmalar, fotosuratlar, diafilmlar, slaydlar bo'lishi mumkin. Qo'llanmalar sodda va rang-barang bo'lishi kerak. Bolalar ularni bo'sh vaqtlarida ko'rib chiqishadi. Ular harakatlar texnikasining eng qiyin elementlarini o'zlashtirishga, ularni yanada osonroq amalga oshirishga ko'maklashadi. Bolalar o'z qo'llari bilan osilgan lentaga tegib, to'pni panjara us-

tiga tashlaydilar, arqondan sakrab sakrab tushadilar. Vizual mos yozuvlar nuqtalari bolani harakatlanish texnikasini yanada muvaffaqiyatli o'zlashtirishga undaydi. Dars yanada qiziqarli, yanada hayajonli, bolalarning yuqori faolligi bilan o'tadi.

Og'zaki usullar bolaning tafakkurini faollashtiradi, jismoniy mashqlarning aniqroq vizual ko'rinishini yaratishga hissa qo'shadi.

Tushuntirish bolalarga faoliyatni tushuntiradi. U qisqa, o'ziga xos, tushunarli, obrazli va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish darajasiga mos bo'lishi kerak. Tushuntirish jismoniy madaniyat terminologiyasidan foydalangan holda ("chiziq", "ustun", "boshlang'ich pozitsiyasi" va boshqalar) to'g'ri emotsional tarzda berilgan. Tushuntirishda mashqda asosiy narsani ta'kidlash va e'tibor zarur bo'lgan texnikaning elementini ajratib ko'rsatish muhimdir. Tushuntirishning mazmuni bolalarning jismoniy tayyorgarligining individual xususiyatlariga qarab farq qilishi mumkin.

Hikoya bolalarning jismoniy tarbiyaga bo'lgan qiziqishini uyg'otish uchun ishlatiladi. U o'qituvchi tomonidan tuzilishi yoki kitobdan olinishi mumkin. Hikoyaning ahamiyati shundaki, yangi materiallar (masalan, yangi ochiq havoda o'yinni tushuntirish) bolalarga ko'ngilochar hikoya tarzida yetkaziladi. Hikoya qilish usuli asosan yosh maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda qo'llaniladi.

Suhbat savol-javob tarzida olib boriladi va bolalarning qiziqishlarini, shuningdek, jismoniy mashqlar texnikasini yoki ochiq havoda o'ynash qoidalarini o'zlashtirish darajasini aniqlashga yordam beradi. Bu darsdan oldin, dars paytida yoki undan keyin amalga oshirilishi mumkin. O'qituvchi oldindan savollar tuzadi, bolalarni faollashtirish usullari orqali o'ylaydi. Suhbat maqsadli, qisqa va qiziqarli bo'lishi kerak. Suhbat davomida o'qituvchi bolalar bilan yaqindan tanishadi.

Baholash bolalar tomonidan bajariladigan mashqlarni bajarish sifatini aniqlaydi, yo'naltiruvchi va rag'batlantiruvchi rol

o'ynaydi va bolalarga motor harakati sohasidagi oldingi yutuqlarga nisbatan hozirgi yutuqlarni hisobga olgan holda beriladi. Ko'rsatilgan vosita qobiliyatlarini salbiy baholash shaxsning umumiy bahosiga o'tmaydi ("Siz yomonsiz"). Bolalarni baholashda bolaning osonlikcha qulayligi haqida eslash kerak va "itoatsizlik tajribasi" to'planishiga yo'l qo'ymaslik lozim, chunki salbiy baholarning tez-tez takrorlanishi orqali o'qituvchi talablarining buzilishi odatiy holga aylanadi. Kichik maktabgacha yoshda salbiy reytingdan foydalanib bo'lmaydi. Chaqaloqlar harakatlari-ning natijasi ko'pincha ularning xohishlariga emas, balki ularning ko'nikmalariga, umumiy motor rivojlanishiga bog'liq. O'rta maktabgacha yoshda bolalar o'z harakatlarini tahlil qilishda, o'rgan-gan narsalarini anglashda, nimada yaxshi ekanligini tushunishda qatnashishlari kerak. Katta guruhlarda bolani imkoniyatlari va ko'rsatilgan haqiqiy natijalarga muvofiq baholash kerak. Katta-roq maktabgacha yoshda faoliyatni o'zini o'zi boshqarish (o'zini tutishini boshqarish) o'zini o'zi qadrlash asosida yuzaga keladi.

Buyruq ma'lum bir shaklga, talaffuzning belgilangan tartibi-ga va mutlaqo aniq tarkibga ega bo'lgan tarbiyachining buyrug'i sifatida tushuniladi. Har bir buyruq harakatni bajarish yoki tu-gatish uchun signaldir. Jamoa ikki qismdan iborat: dastlabki va ijro etuvchi. Dastlabki qismda nima qilish kerakligi va qanday yo'l ko'rsatilishi ishlab chiqiladi. Ijro etuvchi qismida tezkor choralar ko'rish uchun signal mavjud. Jamoada intonatsiya muhim aha-miyatga ega, buning natijasida mashq yanada mazmunli bo'lishi mumkin. "Align!", "Around!", "Joyida, qadam marsh!" buyruqlari va boshqalar faqat katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun xizmat qiladi.

Buyurtma o'qituvchining ma'lum bir shaklga ega bo'lmagan, lekin bolalar tomonidan mashq yoki boshqa harakatlarning ba-jarilishi bilan bog'liq bo'lgan og'zaki ko'rsatmasi sifatida tushuni-ladi. Buyurtmalar bolalar bog'chasining barcha yosh guruhlarida qo'llaniladi, ammo ular buyruqlar singari, imperativ shaklda beri-ladi ("Daraxtga yugur!"). Yo'nalishlar aniq bo'lishi kerak.

Yo'nalishlardan vazifani aniqlashtirish, qanday ishlashni eslatish, xatolarning oldini olish uchun foydalanish mumkin. Ular barcha bolalarga yoki ulardan biriga murojaat qilishlari mumkin ("Orqangizni tik tuting", "Boshingizni balandroq" va boshqalar). O'z vaqtida, tegishli ko'rsatma bolaga mashqni yaxshiroq bajarishga yordam beradi.

Amaliy usullar jismoniy mashqlar to'g'risida mushak-skelet tizimining g'oyalarini yaratish va vosita mahoratini mustahkamlash uchun ishlatiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish ishlarining shakllari. Erta va maktabgacha yoshdagi jismoniy tarbiya muammolarini hal qilish samaradorligi tegishli vosita rejimini tashkil etishga bog'liq. Jismoniy tarbiya o'qituvchisi, tarbiyachilar, ota-onalar rahbarligida va bolalarning mustaqil harakat faoliyati jarayonida har xil shakldagi kundalik jismoniy mashqlar va o'yinlarga asoslanadi.

Jismoniy tarbiya:

1) umumiy rivojlanish mashqlari shaklida. Umumiy rivojlanish mashqlari ertalabki mashqlar bilan bir xil mezonlarga muvofiq tanlanadi. 3-4 mashq turli mushak guruhlari uchun ishlatiladi. Nafas olish mashqlari bilan yugurish yoki joyida yurishga o'tish bilan sakrab jismoniy tarbiyangizni tugatishingiz mumkin;

2) ochiq o'yin shaklida. O'rtacha harakatchanlik o'yinlari bolalar uchun yaxshi ma'lum bo'lgan oddiy qoidalar va harakatlar bilan ko'p joy talab qilmaydigan holda tanlanadi;

3) harakat bilan didaktik o'yin shaklida. Bunday jismoniy tarbiya daqiqalaridan sinfda tabiat bilan tanishish, nutqning tovushli (fonetik) madaniyati, matematikadan foydalanish uchun ishlatish mumkin;

4) raqs harakatlari shaklida. Darsning tarkibiy qismlari o'rtasida musiqa, o'qituvchi yoki bolalarning o'zi kuylashda ishlatiladi. Mo'tadil ritmdagi, baland ovozda bo'lmagan, ba'zan silliq ohanglar eng mos keladi;

5) she'r matniga harakatlarni bajarish shaklida. Mashhur mualliflarning she'rlari, topishmoqlar, sanoq qofiyalaridan foydalanilgan; she'r matni mazmuni dars mavzusi, uning dasturiy vazifasi bilan birlashtirilishi kerak; she'rlar matni ritmik va yuksak badiiy bo'lishi kerak;

6) har qanday vosita harakati va vazifasi shaklida. Sportchilarning turli xil taqlid harakatlari (chang'ichi, konki uchuvchisi, bokschi, gimnastikachi), mehnat harakatlari (o'tin yorish, dvigatelni yoqish, mashina haydash) va boshqalar qo'llaniladi.

Sog'likni uzoq muddat saqlashga qaratilgan jismoniy tarbiya, sog'liqni saqlash va sport tadbirlari odamga o'zini o'zi uchun eng muhim - tana holatini, uning barqaror ishlashini uzilishsiz ta'minlashga imkon beradi. Bu, o'z navbatida, ishlash qobiliyatini, uyg'un va har tomonlama rivojlanishini belgilaydi. Salomatlik - bu sizning atrofingizdagi dunyoni qiziqish bilan o'rganishga, o'zingizni tasdiqlashga, baxtga erishishga imkon beradigan poydevorning jihatlaridan biridir. Uzoq, faol hayot har qanday inson uchun muhimdir.

So'nggi paytlarda sog'lom turmush tarzi tobora asosiy shiorga aylanib bormoqda, shu tufayli aholining jismoniy tarbiya, sog'liqni saqlash va sport tadbirlariga qiziqishi ham ortib bormoqda. Shu bilan birga, ushbu jumlaning, atamaning o'zi aynan mana shu shior to'liqini tufayli o'ziga xos ma'noga ega bo'ldi. Shunga ko'ra, bu hodisa asos bo'lgan asosiy tamoyillar har qanday odam uchun muhim va ahamiyatlidir. Sog'lom turmush tarzi axloqqa, ratsionallikka, faollikka asoslangan bo'lib, mehnat va uyushqoqlik faoliyatini o'z ichiga oladi. Bunga rioya qilish orqali siz o'zingizni atrofingizdagi muhitning tajovuzkor ta'siridan himoya qilishingiz mumkin. Bunday tamoyillar asosida yashaydigan odamlar qarilik chog'ida hamon jismoniy, ruhiy va axloqiy jihatdan sog'lomdirlar.

JSST sog'liqni saqlashni ijtimoiy jihatlarini, ma'naviy omilni va jismoniy tayyorgarlikni qamrab oladigan farovonlikni belgilaydi, ya'ni bu hodisa tana nuqsonlari va kasalliklarining oddiy yo'qligidan ko'ra kengroqdir. Jismoniy tarbiya, sport, agar unga yetar-

licha e'tibor berishsa, aholining asosiy qismini sog'lig'ini ta'minlashga yordam beradi. Hozirgi kunda jamiyatda bunday tadbirlar bir nechta funktsiyalarga ega, sport va ko'ngilochar tadbirlar turli yosh va jins guruhlarini o'ziga ko'proq jalb qilmoqda. Jismoniy tarbiyaning ko'p funktsionalligi axloqni, estetik g'oyalarni va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga imkon beradi. Shu bilan birga, bu jamiyat uchun foydali bo'lgan faoliyat, shuningdek, bo'sh vaqtni tashkil qilish usuli hamdir. Sport kasalliklarning oldini olishga yordam beradi va tegishli tadbirlarni tashkil etish orqali hokimiyat o'zlarini eng yaxshi shaklda ushlab, qarilikka qadar omon qolish imkoniyatini oshiradi. Jismoniy tarbiya, shuningdek, nafaqat tanani, balki yoshlarni tarbiyalash, muhtojlarni reabilitatsiya qilish, ruhiyatni yaxshilashdan iborat. Tadbirlar muloqot qilish imkoniyatini beradi, ko'ngil ochar shou hamdir. Bir so'z bilan aytganda, uning bizning davrimizdagi jamiyat uchun ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi.

Jismoniy tarbiya - bu butun jamiyat madaniyatining o'ziga xos jihati bo'lib, to'laqonli sog'lom turmush tarziga imkoniyat yaratadi. Bu orqali inson o'zini o'qish va ishlashda, kundalik masalalarda, muloqotda qanday namoyon qilishi aniqlanadi. Jismoniy tarbiya iqtisodiy masalalarni hal qilish, yosh avlodni tarbiyalash va odamlarni takomillashtirish yondashuvlariga ta'sir qiladi. Hukumatning vazifasi bu sohaga g'amxo'rlik qilishdir va bugungi kunda bu mamlakat ijtimoiy siyosatidagi eng muhimlardan biri hisoblanadi. Shu sababli, sport va dam olish tadbirlari turli darajadagi hokimiyat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Buning ajablanarli joyi yo'q, chunki sport, jismoniy tarbiya gumanistik ijtimoiy tartibga mos keladi, ular inson qobiliyatlarini haqiqatga aylantirish, yashirin iste'dodlarni ochib berish imkoniyatini beradi. Inson ehtiyojlari qondiriladi, qiziqishlar haqiqatda aks etadi, odamlar faollashadi.

Muntazam ravishda o'tkazib kelinayotgan sport va ko'ngilochar tadbirlarning ko'pligiga qaramay, ko'plab mutaxassislarning ta'kidlashicha, bugungi kunda mintaqani rivojlantirish imkoni-

yatlaridan samarasiz foydalanilmoqda. Bu jamiyatning turli jabhalariga ta'sir qiladi: voyaga etmaganlar orasida giyohvandlik va alkogolizm muammosi hali hal qilinmagan, chekuvchilar ko'p. Sog'lom turmush tarzini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash profilaktika choralari o'z ichiga olishi kerak, ammo hozirga qadar ular amalga oshirilmayapti yoki ularni amalga oshirish usullari eskirgan, shu sababli samaradorligi past.

Ko'plab faollar kuch tuzilmalari tomonidan ijtimoiy ong va individual shaxslarga ta'sir o'tkazishning yangi usullari va shakllarini izlashga undashmoqda. Jismoniy tarbiya, sport va shunga o'xshash mashg'ulotlar yomon odatlar tarqalishining oldini olish va odamlarning o'zlariga zarar yetkazishini istisno qiladigan xulq-atvor modellarini shakllantirishlari kerak. Albatta, ushbu madaniyat sohasi giyohvandlik va boshqa ijtimoiy muammolarga qarshi kurashish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Birgina kamchilik - bu yondashuvlarning mulohazasizligi. Mavjud ijtimoiy vaziyatni hisobga olgan holda, jamoatchilik ongiga ta'sir choralari kompleks yondashish va qayta ko'rib chiqish millat salomatligini yaxshilash, yosh avlodni yetarlicha istiqbolli, yetarlicha bilimli qilib tarbiyalashning bir usuli hisoblanadi.

Mamlakatimizning yaxshi kelajagini ta'minlash uchun faollar sport infratuzilmasini rivojlantirishni taklif qilmoqdalar, shunda sinflar keng jamoatchilik uchun qulayroq bo'ladi, shuningdek, kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, ushbu sohada ishlayotgan odamlar malakasini oshirish bo'yicha ish olib boriladi. Sog'lom turmush tarzi dasturini shakllantirish va uni ommaga targ'ib qilishga qaratilgan ilmiy ishlar muhim deb hisoblanadi.

Jamiyat madaniyatining darajasi ko'p jihatdan insonning individual qobiliyatlarini rivojlantirish, kuchaytirish va ulardan foydalanish darajasi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, umuminsoniy madaniy qadriyatlar tizimida asosiy tarkibiy qismlardan biri butun aholining turli yosh davrlarida qadriyatlarni o'zlashtirish imkoniyatlarini belgilaydi. Hayotning birinchi yarmida sog'lig'i va

jismoniy tayyorgarligi darajasi asosiy ekanligini alohida ta'kidlash muhimdir.

Jismoniy tarbiya va sport inson faoliyatining mustaqil turi bo'lib, uning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati juda xilma-xildir. Ular ijtimoiy ishlab chiqarishga, shaxsning shaxs sifatida shakllanishiga, ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishiga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi.

Jismoniy madaniyat jamiyatning umumiy madaniyatining bir qismi bo'lib, sog'liqni saqlash darajasini mustahkamlash va yaxshilashga qaratilgan. U ijtimoiy vazifani bajaradi - har tomonlama va barkamol shaxsni tarbiyalaydi.

Sport tadbirlari orqali organizmni yoshi, jinsi, sog'ligining ahvolidan qat'iy nazar rivojlantirish va mustahkamlashda hozirgi vaqtda jismoniy madaniyatni ijtimoiy va individual qadriyat sifatida tushunishni kuchaytirish bu- jamoatchilik fikrini rivojlantirishda yangi tendensiyalarni va har bir kishi tomonidan jismoniy madaniyat qadriyatlarini o'zlashtirish uchun shaxsiy motivatsiyalarni shakllantirish imkonini beradi.

Shaxsni shakllantirishda jismoniy tarbiya va sport muhim rol o'ynaydi. Sport mashg'ulotlarida ko'plab ijtimoiy vaziyatlar amalga oshiriladi, bu esa sportchiga o'zi uchun hayotiy tajriba orttirish, maxsus qadriyatlar va munosabatlar tizimini qurishga da'vat qiladi.

Madaniy rivojlanish jarayoni shundan iboratki, inson bir vaqtning o'zida madaniyatni yaratadi, rivojlantiradi, unda o'zining muhim kuchlarini obyektivlashtiradi va o'zini ijtimoiy mavjudot sifatida shakllantiradi. Oldingi madaniyatni o'zlashtiradi va bu butun jarayonni faqat "ma'naviy" faoliyatga qisqartirish, jismoniy madaniyat, uning jismoniy rivojlanishi va tarbiyasiga e'tibor bermaslik, nafaqat, jarayonning o'zini sayozlashtiradi, balki uning mohiyatini noto'g'ri talqin qilishga ham olib keladi.

Tarix rivojlandi, jamiyat va unga tegishli vositalar takomillashtirildi, bu jismoniy tarbiya mustaqil, boshqa yo'nalishdagi: ma'naviy, moddiy, ijtimoiy madaniyat bilan chambarchas bog'liq

bo'lgan hayotiy va zarur yo'nalish sifatida ajralib turishiga imkon berdi. Sport va ta'lim, ularning murakkabligi, uning tarkibiy qismlari bugungi kunda sog'lomlashtirish va dam olish, asosan, murakkab obyektga aylangan jismoniy tarbiya rivojiga bo'ysundi,

Sohaning rivojlanishi yangi fondlarni shakllantirishga imkon berdi. Eski kunlarda bo'lgani kabi, bugungi kunda ham ommaviy sport va ko'ngilochar tadbirlar odamlarga xos bo'lgan harakatni o'z ichiga oladi. Odamlar yugurib sakrashadi, narsalarni tashlaydilar va ushlaydilar. Dastlab bunday harakatlar raqs, o'yinlarning bir qismi bo'lib, vaqt o'tishi bilan ular mustaqillikka erishdilar va bugungi kunda ular jismoniy madaniyat va insonning to'laqonli, ko'p qirrali rivojlanish elementlariga aylandi.

Bizning vaqtimizda maktablarda, lagerlarda, universitetlarda o'tkaziladigan sport va ko'ngilochar tadbirlar, shuningdek, shahar tashqarisidagi bog'larda ommaviy tadbirlar jismoniy madaniyatni jamiyatning ko'plab a'zolarini birlashtirgan ommaviy hodisa sifatida targ'ib qilishga yordam beradi. Turli xil odamlar turli darajalarda faol bo'lishadi, ammo jismoniy tarbiya deyarli barchaga ta'sir qiladi.

Sport jamiyatning ongli tanloviga aylandi. Endi bu jismoniy imkoniyatlarni va aql-idrokni qo'llashni talab qiladigan sohadir. Siz sportda alohida yoki jamoa a'zosi sifatida ishtirok etishingiz mumkin. Jismoniy tarbiyaning afzalliklaridan biri bu - boshqalarning mutlaqo ma'qullashidir. Faoliyat har doim eng yaxshi natijaga erishishga qaratilgan bo'lib, ular uchun odamlar tayyorlanib, harakat qilishlari kerak. O'zingizning qobiliyatingizni isbotlash va tayyorgarlik darajangizni ko'rsatish uchun siz tadbirlar doirasida tanlovda ishtirok etishingiz mumkin. Odatda yutib sizga sovrinni taqdim etadi.

Sport jismoniy tarbiya jihatlaridan biri bo'lib, insonning harakatlanish faoliyatini aks ettiradi, ya'ni har ikkala hodisa ham inson faoliyati, ham aholi, ham fuqaroning takomillashishiga imkon beradi. Bunday faoliyat sog'liqni yaxshilaydi, odamlarni tarbiyalaydi. Siyosat, iqtisodiyot, ijtimoiy vaziyatga aniq ta'sir ko'rsatiladi.

Yurtida vatanni sevadigan, ardoqlaydigan va himoya qiladigan mardlar bor ekan shu yurt doimo yuksalaveradi, gullayveradi. Har bir el, har bir millat uchun o'zining tug'ilib o'sgan vatanidan ardoqliroq maskan bo'lmasa kerak. Rasululloh (s.a.v.) Madinai munavvaraga hijrat qilib ketayotganlarida Makkai mukarrama tomonga yuzlanib: "Agar qavmim meni Makka-dan chiqib ketishga majbur qilmaganida, hecham o'z ixtiyorim bilan uni tashlab ketmagan bo'lar edim",- degan ekanlar.

Demak, ona vatanini sevishtir, undagi bor narsalarni ardoqlash va sog'inib yashashlik insoniyat fitratida mavjud bo'lgan nozik his-tuyg'udir. Qayerga bormasin kishi o'z vatanini baribir qo'msayveradi. Chunki, inson dunyo yuzini ko'rgach birinchi bo'lib vatanidagi havodan nafas ola boshlaydi, vatanidagi tuproqda ilk qadamlarini qo'yib yurishni o'rganadi, dunyoni tanishni shu vatanni anglashdan boshlaydi. Ilk kindik qoni to'kilgan, dastlabki qadamlarini qo'ygan tuproqni himoya qilishlik barchamizning Vatan oldidagi muqaddas insoniylik burchimiz hamdir. Mustaqillik yillarida yurtimizda davom etayotgan moddiy va ma'naviy taraqqiyot asosida tinchlikni saqlash, iqtisodiyotni rivojlantirish va xalqimiz turmush darajasini yanada yuksaltirish borasida ulkan natijalarga erishildi. Shu maqsadda 1992-yil 14-yanvar kuni mustaqil davlatimiz tarixida yana bir muhim voqea yuz berdi. Huddi mana shu kun Respublikamiz Qurolli Kuchlari tashkil topdi. 1993-yildan e'tiboran 14-yanvar yurtimizda "Vatan himoyachilari kuni"- deb e'lon qilindi. Bu yil Respublikamiz Qurolli Kuchlari tashkil topganiga 30 yil to'ldi. Bunday qisqa vaqt davomida milliy armiyamiz hech bir mamlakatdan ortda qolmaydigan darajadagi qurol-aslahalarga, jangovor uskunalariga ega bo'ldi. Respublikamiz Qurolli Kuchlarida xizmat qilayotgan askarlarning saviyasi esa ham ma'nau, ham jismonan yuksak darajaga yetib ulgirdi, desak aslo mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Yurtitimizda har yili 14-yanvar kuni "Vatan himoyachilari kuni" ga bag'ishlab turli bayram dasturlari, ko'rik-tanlovlar, davra suhbatlari, musobaqalar o'tkaziladi. O'z Vataniga chin dildan, sadoqat

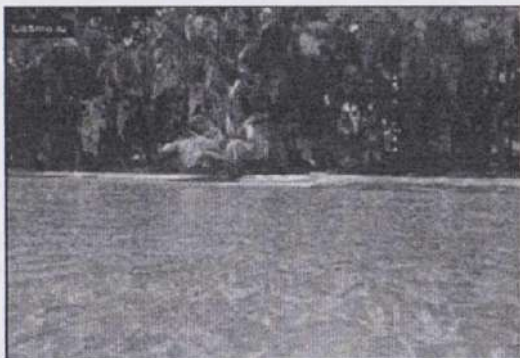
bilan xizmat qilib kelayotgan bir qator harbiylarimiz yuksak davlat mukofotlari bilan taqdirlanadi. Bunday dasturlar Vatanimiz himoyachilarini rag'batlantirishga xizmat qilibgina qolmay, atrof-dagi yoshlarga vatanga mehr-muhabbat, vatanimiz himoyachilariga nisbatan yuksak ehtirom tuyg'ularini shakillanib borishiga yordam beradi va bo'lajak Vatan himoyachilari ma'naviyatlarini yuqori darajaga ko'tarib, jismonan baquvvat, aqlan yetuk, sergak bo'lib kamolotga yetishishlarida katta ahamiyat kasb etadi. Muxtasar qilib aytganda, mustaqillik yillarida Qurolli Kuchlarimiz salohiyatini mustahkamlash, zamonaviylashtirish va isloh qilish yo'lida amalga oshirilgan barcha sa'y-harakatlar mustaqilligimizni asrab-avaylash, sarhadlarimiz daxlsizligi, osmonimiz musaf-foligi hamda el-yurtimiz osoyishtaligini ta'minlashga qaratilgani bilan ahamiyatlidir.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev aytganlaridek: "Hech shubhasiz, mard va olijanob xalqimiz o'zining muqaddas qasamyodiga hamisha sodiq bo'lib, xizmat burchini yerda ham, ko'kda ham sharafl bilan ado etayotgan sizlar kabi zabardast farzandlari – bahodir va dovyurak harbiylarimiz bilan haqli ravishda faxrlanadi"¹³. Yurt tinchligini himoya qilishda har bir soha vakillari o'z sohasi doirasida hissa qo'shishlari lozim. Masalan o'qituvchi-murabbiylar o'quvchilarga vatan yagonaligi, vatan himoyasi muqaddas burch ekanini tushuntirib borsalar, o'sib kelayotgan yosh avlod vatanga sadoqat hissi bilan o'sib-ulg'ayib kamol topadi. Natijada kelajak avlodlarimiz yurt himoyasi naqadar ulkan vazifamiz ekanini qalbdan his qiladilar va bunga qattiq bel bog'lagan vatanparvarlar bo'lib kamol topadilar. Mutafakkirlardan biri shunday degan ekan: "Vatanparvar-o'z vatani kamoloti yo'lida o'z xalqiga muhabbati tufayli moli, kuch-g'ayrati tugul jonini ham ayamaydigan, xalqi va vatanining ozodligi, farovonligi uchun bor-budini fido qiluvchi insondir". Bunday vatanparvarlari bor

¹³ Sh.M.Mirziyoyev.O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganining 31 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga bayram tabrigi.2023-yil,13-yanvar.

yurt esa doimo tinch, osmoni musaffo, xalqi ahl, rizqi mo'l, hayoti esa farovon bo'ladi.

Bundan tashqari, muqaddas dinimizda vatanni himoyalash muqaddas burch qilib belgilanib, bu xizmati uchun juda katta mukofotlar va'da qilingan. Jumladan: Imom Taboroniy rivoyat qilgan hadisi sharifda Rasululoh (s.a.v.) shunday marhamat qilganlar: "Alloh taolo roziligi yo'lida bir kun chegara hududida posbonlik qilish bir oy kechalari ibodat qilib, kunduzlari nafl ro'za tutishdan afzaldir". Haqiqatdan ham, Vatan himoyachisi bo'lishlik eng sharafliv aoliy kasb ekanligini yaxshi bilgan yigitlarimiz har tomonlama, ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan loyiq bo'lishlikni yaxshi anglaydilar, ana shu sifat va hislatlarni egallashga doimo harakat qiladilar. Bu vazifalari bilan ular nafaqat o'z Vatanlarini balki, eng yaqinlari bo'lmish ota-onalari, qavmu-qarindoshlari, tug'ilib o'sgan maskanlari, yurtlaridagi barcha tog'u-toshlar, gul va rayhonlarni himoya qilgan bo'ladilar. Alloh taolodan so'rab qolamizki, jonajon mustaqil yurtimiz sarhadlarini sergaklik bilan qo'riqlayotgan Vatan himoyachilarini o'zining hifzu himoyasida saqlab, diyorimiz osmonini doimo musaffo, tinchligimizni esa barqaror va mustaqilligimizni abadiy qilsin!

Organizmning hayotiy faoliyati uning atrof-muhit bilan, shuningdek, organizmning o'z organlari va to'qimalari o'rtasidagi moddalar almashinuvi bilan belgilanadi. Tananing faolligi qanchalik faol bo'lsa, metabolizm intensiv bo'ladi. Ish qanchalik qiyin bo'lsa, energiya va asab xarajatlari shunchalik ko'p bo'ladi.

Uzoq davom etgan aqliy yoki jismoniy mehnatdan so'ng, charchoq seziladi va insonning dam olishga bo'lgan ehtiyoji tabiiydir. Sarflangan energiyani tiklash va charchoqni bartaraf etish uchun dam olish kerak.

Uyqu paytida tananing eng to'liq tiklanishi sodir bo'ladi. Tana ning uyquga bo'lgan tabiiy ehtiyoji oziq-ovqatga qaraganda ancha yuqori. Odam oziq-ovqatsiz bir oydan ortiq, uyqusiz esa atigi 10-15 kun yashashi mumkin.

Uyquning yetarli emasligi asab tizimining charchashiga olib keladi. Uyg'onish paytida qo'zg'alishning o'rnini bosuvchi miya yarim korteksidagi inhibitiv jarayonlar yurak-qon tomir va nafas olish tizimlarining faolligini pasayishiga va butun tananing mus-haklarining bo'shashishiga yordam beradi.

Funksional ta'minlovchi tomon - bu jamiyat tomonidan yaratilgan va ulardan foydalanish uchun maxsus vositalar, usullar va shart-sharoitlar sifatida foydalanadigan, jismoniy rivojlanishni optimallashtirishga, odamlarning jismoniy tayyorgarligining ma'lum darajasini ta'minlashga imkon beradigan barcha qimmatli narsadir.

Ishlab chiqarish tomoni - jismoniy tarbiya vositalari, usullari va uni amalga oshirish shartlaridan foydalanishning ijobiy natijalari. Uning muhim ifodasi: odamlarning jismoniy tayyorgarligi va jismoniy rivojlanishining umumiy darajasi, shuningdek, eng yuqori sport yutuqlari va jismoniy madaniyatni xalq hayotiga joriy etishning haqiqiy natijalaridan dalolat beruvchi boshqa ko'rsatkichlar.

Jismoniy madaniyatning bu ikki jihati bitta, lekin ular orasida nomuvofiqliklar ham mavjud. Birinchi tomon, xuddi amaliy faoliyat tufayli jismoniy tarbiya tizimi asosida ikkinchisiga o'tadi.

Jismoniy madaniyat ikki toifadagi funksiyalarga ega bo'lib, umumiy madaniy va o'ziga xosdir. Jismoniy madaniyat jamiyat madaniyatining bir qismi bo'lganligi sababli, u, birinchi navbatda, umumiy madaniy ijtimoiy funksiyalarni bajaradi: ta'lim, tarbiya, me'yoriy, o'zgartiruvchi, kognitiv, qiymatga yo'naltirilgan, kommunikativ va boshqalar.

Jamiyat madaniyatining mustaqil qismi sifatida jismoniy madaniyat o'ziga xos ijtimoiy funksiyalarga ega. Ushbu funksiyalar, ularning namoyon bo'lishlarining umumiylik belgilariga ko'ra, quyidagi guruhlariga bo'linishi mumkin:

Faol dam olish aqliy va jismoniy faoliyatni almashtirish yoki turli mushak guruhlariga yukni almashtirishdan iborat. Bunday dam olish nafaqat aqliy mehnat, balki jismoniy shaxslar uchun ham mos keladi.

Ishlab chiqarish jarayonida faol ishtirok etadigan mushaklardan nerv signallari doimiy ravishda miya yarim korteksining ma'lum joylariga oqib boradi va asta-sekin ularni haddan tashqari qo'zg'alish holatiga olib keladi, keyin depressiya bosqichi keladi, uning oqibati ishlashning pasayishi bilan xarakterlanadi. Yirik rus fiziologi I. M. Sechenov faol dam olishning passivdan ustunligini isbotladi.

Masalan, to'liq charchoqqa olib keladigan o'ng qo'lning ish qobiliyati, agar undan keyin yuk boshqa - charchamagan qo'lga berilsa, tezroq tiklanadi. Ishlab chiqarish gimnastikasini tashkil etish tamoyili faol dam olish qonuniyatlariga asoslanadi.

Barcha mushaklarni bir tekis yuklaydigan mashqlar va o'yinlar bilan faol dam olish charchoqni tezda yo'q qiladi va markaziy asab tizimining muvozanatini tiklaydi.

Dam olishni rejalashtirish. Rejimingizni o'rnatishda siz ish bilan bir xil tarzda passiv va faol dam olishni rejalashtirishingiz kerak. Agar ishning tabiatiga ko'ra, siz uzoq vaqt davomida statik holatda bo'lishingiz kerak bo'lsa (tik turgan, o'tirgan), u holda odamning dam olishga bo'lgan ehtiyoji har 1,5-2 soatda sodir bo'ladi. Bu vaqtda siz 3-5 daqiqa dinamik ishga (yurish, yengil mashqlar) o'tishingiz kerak. Ishdan keyin havoda sayr qilish shart. Kunning birinchi yarmida kuchli aqliy mehnat bilan, ikkinchisida jismoniy faoliyatni ta'minlash kerak.

Agar ishlab chiqarish ishlari kunning ikkinchi yarmida amalga oshirilsa va jismoniy mashqlar birinchisiga o'tkazilsa, unda yuk biroz kamayishi kerak, chunki sportdan keyingi charchoq kun-

ning ikkinchi yarmida ishlashga salbiy ta'sir qiladi. ish va dam olishni almashtirish, tanaga ziyon yetkazadi. Kundalik dam olish rejimini bir oylik ta'til bilan qoplash mumkinligiga ishonish noto'g'ri.

Yillik ta'til paytida dam olish bilan birga faqat o'ylangan kundalik, haftalik dam olish uzoq vaqt davomida salomatlik va ish faoliyatini saqlab qolishga yordam beradi.

Dam olish - odamlarning o'z uylari va binolaridan tashqarida dam olishlari (asosan tabiat bag'rida), ish jarayonida sarflangan jismoniy va ma'naviy quvvatni tiklash uchun maqsadli ravishda foydalaniladi. Bu uning asosiy yo'nalishlarida aholining ommaviy dam olishining turli shakllarini tashkil etish va amalga oshirish uchun, shuningdek, har bir insonning va umuman aholining sog'lig'ini bevosita saqlab qolish va mustahkamlash uchun ijtimoiy-iqtisodiy, fiziologik, tibbiyot, me'morchilik-qurilish va boshqa xilma-xil vazifalarni kompleks hal qilish bilan bog'liq.

Shaxsning rekreatsion ehtiyojlari - bu ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanish darajasi va ishlab chiqarish munosabatlari xususiyatiga, shuningdek, aniqroq omillarga (yoshi, kasbi, qiziqishlari va boshqalar) qarab o'z mazmunini o'zgartiradigan ijtimoiy-iqtisodiy kategoriyadir. Ishlab chiqarishni ilmiy-texnik qayta jihozlash jarayonida odamlarning jismoniy faolligining pasayishi, odamga psixo-emotsional yukning ko'payishi, charchoqni keltirib chiqarishi fonida atrof-muhitni urbanizatsiya qilish va bunday sharoitda passiv dam olish endi insonning mehnat qobiliyatini to'liq tiklashni ta'minlamasligi bilan belgilanadi.

Jismoniy madaniyatning reakreaktsion yo'nalishining dolzarbligi ishdan keyingi to'liq tiklanishni ta'minlash zarurati bilan bog'liq. Ma'lumki, sportda, sanoatda charchoqning o'ziga xos xususiyati qayta tiklash protseduralarining sifati va tarkibiga talablarni ko'paytiradi.

Shu sababli, aholini yashash va ommaviy dam olish joyidagi **RUFC** (Rotherham United Football Club) sinflariga keng jalb qilish zarurati mavjud.

Aholining yashash va ommaviy dam olish joyidagi RUFCning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. RUFCni qo'llab-quvvatlash.
2. RUFC shakllari va turlarini reklama qilish.
3. RUFCning tizimli mashg'ulotlariga ishchilar va talabalar-ning maksimal sonini jalb qilish.
4. Ijobiy munosabatni tarbiyalash va sog'lom turmush tarzini joriy etish.
5. "Alpomish" va "Barchinoy" sog'liqni saqlash testlarining standartlarini yetkazib berish.
6. Amaliy ko'nikma va malakalarni tarbiyalash.
7. Sog'lomlashtirish va dam olish jismoniy madaniyatining xususiyatlari.

Zamonaviy jamiyatda ishlab chiqarishni, davlatni, turli xil jamoat tashkilotlarini, xayriya fondlarini, homiylarni sanoatni rivojlantirishning mavjud salohiyatiga tayanib, odamlarni jismoniy mashqlar qilishga hamda ishtirok etishga jalb qilish uchun turli xil ijtimoiy va individual odamlarni jismoniy tarbiya va sport ishlaridan bo'sh vaqtlarida, uy tashvishlaridan dam olish uchun davlat va jamoatchilik tomonidan ma'lum tizim ishlab chiqilgan. Aynan O'zbekistonda jismoniy tarbiya madaniyati faoliyati va rivojlanishining ushbu jihati sog'lomlashtirish va rekreasyon yo'nalishga ega.

Sanatoriy-kurort muassasalarida, pansionatlarda, dam olish uylarida, turistik lagerlarda va shahar tashqarisidagi bolalar sog'lomlashtirish oromgohlarida individual, guruhli va oilaviy jismoniy tarbiya va sog'liqni saqlash mashg'ulotlari uchun sharoitlar yaratilgan.

Ushbu sohadagi bilimlarning quyi tizimi, odamlarning sog'lom turmush tarzining (HLS) tarkibiy qismi sifatida RPCni shakllantirish va real loyihalashning muhim omillaridan biri bu UJTning tubdan yangi profil mutaxassislarini va aholining turli qatlamlarining, ayniqsa, ularning ishlaydigan qismini bo'sh vaqtlarida jis-

moniy madaniyatning turli vositalarini maqsadga muvofiq sifatli tayyorlashdir.

ORFK UJTning umumiy sog'lomlashtirish yo'nalishi sifatida inson hayotining ma'lum bir sohasi - bo'sh vaqt sohasida o'ziga xos predmet-maqsadli funksional yo'nalishga ega. Etimologik darajada "dam olish" tushunchasi (lot. Recreatio-dan) tiklash, dam olish, yangilanish, o'yin-kulgi elementlari, o'yinlar, ko'ngil ochish, degan ma'noni anglatadi.

RUFK jismoniy faoliyat turi sifatida bu- tirik mavjudotning jismoniy, harakatlanish usuli emas, balki insonni, shaxsiyatni har tomonlama rivojlantirish va takomillashtirish usulidir. Shuning uchun, avvalo, u jismoniy taraqqiyotning ma'lum bir turi vazifalariga mos keladigan harakatlarni ongli ravishda, ilmiy jihatdan uyushtirilgan, takroran qo'llanishga asoslanadi.

Rekreatsiya va rekreatsion jismoniy madaniyat - bu hayotning kundalik va bo'sh vaqtlarida eng maqbul ishlashi uchun jismoniy madaniyat yordamida odamlarning moslashuvchan, jismoniy, hissiy va ma'naviy qobiliyatlarini rivojlantirish, takomillashtirish va tiklash jarayonlarining ongli ravishda boshqariladigan jarayoni.

Uning tarkibiy qismlari va elementlari (turlari): jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish faoliyati va sog'liqni saqlash uchun sport, jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish tizimlari, sog'liqni saqlashning an'anaviy bo'lmagan vositalari, ommaviy jismoniy tarbiya va sog'liqni saqlash va sport tadbirlaridan iborat.

Aholining yashash va ommaviy dam olish joyidagi RUFK o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ular shundan iboratki, RUFK menejmenti butun jismoniy tarbiya harakatining quyi tizimi bo'lib, ayni paytda ijroiya qo'mitalari tomonidan kompleks yondashuv asosida turar-joy mahallalarida, madaniyat va istirohat bog'larida, sanatoriylarda, dam olish markazlarida, kasaba uyushma, idoraviy va jamoat tashkilotlari, homiylar va boshqa obyektlarda amalga oshiriladigan aholi bilan tarbiyaviy ishlarning quyi tizimidir.

RUFKning umumiy boshqaruvi va xususan, aholining yashash joyida jismoniy tarbiya, sport va turizm bo'limlari tomonidan ka-

saba uyushma tashkilotlari, sport jamiyatlari, kommunal xizmatlar, ta'lim, sog'liqni saqlash idoralari va ushbu ish bilan qiziqqan boshqa tashkilotlar bilan yaqin aloqada amalga oshiriladi.

RUFCni yashash joyida muvofiqlashtirish va boshqarish uchun tegishli shahar (tuman) jismoniy tarbiya va sport qo'mitalari huzurida RUFC uchun jamoat kengashlari tuzilishi mumkin, ularning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: jismoniy vositalar yordamida aholining sog'lig'ini yaxshilash bo'yicha tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishda yordam berish; madaniyat, shuningdek, bo'sh vaqtni faol tashkil etish uchun; RUFCning keng targ'ibotini tashkil etish; uy-joylarni ta'mirlash tashkilotlarida RUFC bo'yicha ishlarning holatini tizimli nazorat qilish; RUFCning yangi shakllari va usullarini joriy etishdan iborat.

RUFCni yashash joyida tashkil etishning asosiy shakllari: sog'liqni saqlash guruhlar, sport seksiyalari, qiziqish guruhlar, musobaqalar, piyoda sayohatlar, jismoniy tarbiya va sport tadbirlari va boshqalar. Ular, odatda, jismoniy tarbiya va dam olish majmualari (FOC - Free of charge), jismoniy tarbiya va sport majmualari (FGK - Fuze Guidance Kit), madaniy va sport majmualari (KSK - Kommōndo Spezialkrafte), uy-joy va ekspluatatsiya xizmatlari (GES - Gidroelektr stansiya) va boshqalar tomonidan tashkil etiladi.

So'nggi yillarda tabiat qo'ynida turli xil faol dam olish turlari - korxonalar va muassasalarning dam olish markazlarida, shahar atrofi dam olish joylarida, plyajlarda va madaniyat bog'larida keng ommalashmoqda. Ular nafaqat ta'tilda, balki hafta oxirida qisqa muddatli dam olishda, shuningdek, ishdan oldin ertalab soatlab yoki ish smenasidan keyin jismoniy mashqlar (ertalabki mashqlar, yugurish) uchun ishlatiladi. Shuning uchun ishchilar va ularning oila a'zolarining ommaviy dam olish joylarida RUFCning turli xil vositalari va usullarini qo'llash orqali jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish ishlarini to'g'ri tashkil etish alohida ahamiyatga ega.

Bu oilada va undan ham ko'proq bo'sh vaqtni o'tkazish sohasida muloqot qilish uchun keng imkoniyatlar yaratadi, bu yerda

ham faol ishtirok etish shaklida, ham tomosha ko'rinishida bu, ayniqsa, aholining keng qatlamlari o'rtasida aloqa qilish uchun qulay zamin hisoblanadi. Aholining ommaviy dam olish joylarida RUFCning asosiy shakllari quyidagilardan iborat: mustaqil tadqiqotlar; murabbiy (o'qituvchi) rahbarligida guruh darslari; ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari (musobaqalar, oqshomlar, bayramlar, namoyishlar va boshqalar).

Shaxsiy va guruh mashg'ulotlari shartli ravishda sog'lomlashtirish va sportga yo'naltirish shakllariga bo'lishi mumkin. Sog'lomlashtirish ishlarining turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: gigiyena gimnastikasi, jang san'atlari, sog'lomlashtirilgan yugurish, badiiy gimnastika, sport gimnastikasi guruhlari, sog'liqni saqlash va jismoniy tarbiya guruhlarida hamda qishki suzish guruhlaridan iborat.

Taxminiy hisob-kitoblarga ko'ra, barcha dam olish vaqtlarining 50% dan ortig'i kunlik dam olishga, taxminan 40% dam olish va ta'til kunlariga, taxminan 7% ta'tilga to'g'ri keladi.

Dam olish turlari va dam olish paytida jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish tadbirlari shakllari mavjud. Kundalik dam olish tushlik paytida va ishdan keyin ish kuni davomida tanaffuslarni o'z ichiga oladi. Kundalik dam olishdagi jismoniy mashqlar asosan ish jarayonida yo'qotilgan jismoniy va aqliy quvvatni samarali tiklash uchun mo'ljallangan. Qayta tiklash vositasi sifatida jismoniy mashqlar qilish imkoniyatlari nihoyatda keng.

Maxsus tanlangan, oqilona dozalangan jismoniy mashqlar yordamida siz nafaqat tiklanish jarayonlarini tezlashtirasiz, balki charchoq omillariga nisbatan organizmning qarshilik kuchini oshirishga ham hissa qo'shishingiz mumkin. Qayta tiklash jarayonlarini faollashtirish uchun ish kuni davomida jismoniy mashqlarning o'ziga xos shakli – ish jarayoni gimnastikasi qo'llaniladi. Ish soatlaridan keyin jismoniy mashqlar eng samarali shakli - bu sog'lomlashtirish mashg'ulotlari.

Sog'liqni saqlash maqsadida jismoniy mashqlar muntazam ravishda qo'llanilishi ma'lum. Sog'liqni saqlashning aniq ta'siri-

ni shakllantirish uchun tanadagi tegishli tarkibiy va funksional o'zgarishlarni rivojlanishini ta'minlash kerak. Ularning ko'rinishi sistematik qoidalarga rioya qiladi. Tizimli mashqlar faqat kunlik dam olishning bir qismi sifatida ta'minlanishi mumkin.

Haftalik dam olish kunlarida tabiat qo'ynida uzoqroq qolish, organizmni to'laqonli jismoniy mashqlar uchun ishlatish maqsadga muvofiqdir. Dam olish kunining asoslari ushbu turdagi dam olishdan ommaviy jismoniy tarbiya va dam olish tadbirlari, ommaviy musobaqalarni o'tkazish uchun foydalanishga imkon beradi. Dam olish kunini o'tkazish uchun dam olish maskanlari: bog'lar, maydonlar, stadionlar, o'rmon bog'lari va boshqalar eng samarali hisoblanadi.

Dam olish kuni ko'proq jismoniy mashqlarni bajarishga imkon beradi, masalan, sog'liq uchun yugurishda eng yuqori yuklardan foydalanish mumkin (10-20 km masofada yugurish). Bundan tashqari, dam olish kuni barcha oilalar uchun jismoniy mashqlardan foydalanish mumkin. Shu bilan birga, faqat dam olish kunlaridagi sog'lomlashtirish mashg'ulotlari samaradorligining tegishli darajasiga ega emas. Katta miqdordagi jismoniy faollikdan foydalanish ba'zan mashg'ulotning salbiy oqibatlariga olib kelishi ham mumkin (shikastlanish, ortiqcha ish).

Bo'sh vaqt - bu odamga barcha kasbiy, uy va maktab vazifalarini bajargandan keyin qolgan vaqt, bu dam olish, o'yin-kulgi va shaxsiy rivojlanish uchun ishlatilishi mumkin deb ishoniladi.

Bu vaqt quyidagi tadbirlar uchun oqilona ishlatiladi: - dam olish, ya'ni, jismoniy va aqliy quvvatni tiklash; qiziqarli o'yin-kulgi; ixtiyoriy va fidokorona amalga oshiriladigan jamoat ishlari; bilim olish, shuningdek, havaskorlar chiqishlari, texnik, ilmiy yoki sport tadbirlari orqali shaxsning qiziqishlari va qobiliyatlarini rivojlantirish.

Jismoniy mashqlar darajasining o'zi jismoniy mashqlarning tanaga ta'sir darajasi, ularning intensivligi va hajmi bilan aniqlanishi mumkin. Bizning tanamiz stressni boshdan kechirishi uchun unga "yomg'irli kun uchun" oziq-ovqat va o'z zaxiralaridan

oladigan energiya kerak. Yukga qarab, tanani energiya bilan tez va yetarli miqdorda ta'minlash uchun biokimyoviy jarayonlar qayta tashkil etiladi.

Organizm jismoniy faollikning turli darajalari uchun turli xil energiya manbalaridan foydalanadi, buning uchun siz trening yordamida kerakli natijaga samarali va tez erishishingiz mumkin.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Salomatlik, jismoniy mashqlar, jismoniy mashqlarning mazmuni, shakli, ijobiy xislatlar, rivojlantirish, mustahkamlash, mehnat, vatan hi,moyasiga tayyorlash, faol dam olish, bo'sh vaqt, iroda, jismoniy qobilyat,imkoniyat, chiniqtirish, UJT, RUFK, FOC, FGK, KSK , GES, ekologiya, muqaddas dinimiz, vatanni himoyalash, muqaddas burch, Imom Taboroniy, jismoniy faollik, jamoat tashkilotlari, xayriya fondlari, homiylar, sanoatni rivojlantirish, mavjud salohiyat, jismoniy mashqlar .

MAVZU BO'YICHA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1.Tadbirlarini tashkil etishda salomatlikning - jismoniy mashqlarning ahamiyati nimalardan iborat? Hayotiy misollar bilan tushuntiring.

2. Ommaviy sport mashg'ulotlarida jismoniy mashqlarning mazmuni va shakllari haqida fikrlang.

3. Sport tadbirlarida qatnashgan insonlarda qanday ijobiy hislatlar shakllanadi?

4. Faol dam olish va bo'sh vaqtdan unumli foydalanish,degan tushunchalarni ilmiy asoslari bilan yoritib bering.Siz bo'sh vaqtingizdan unumli foydalanasizmi?

5. Kishilarning irodasini, jismoniy qobilyatlarini va harakat imkoniyatlarini chiniqtirish uchun qanday tadbirlarni amalga oshirish lozim?

6. Faqat UJTga xos bo'lgan aniq omillarni ayting.

7. Xususiy UJT omillari nimani anglatadi?

8. UJTning rivojlanishi va ishlashiga ta'sir qiluvchi ob'ektiv omillarni ayting.

9. Aholining yashash va ommaviy dam olish joyida RUFC qanday vazifalarni bajaradi?

10. Dam olish nimani anglatadi va uning asosiy yo'nalishlari nima bilan bog'liq?

11. Odamning dam olish ehtiyojlarini qanday tushunasiz?

12. Rekreatsiya va rekreatsion jismoniy madaniyat nimani anglatadi?

13. RUFCni yashash joyida tashkil etishning asosiy shakllari qanday?

14. Dam olishning qanday turlarini bilasiz?

15. Dam olish zonalarining qanday turlarini bilasiz?

16. Ayni paytda yukning qaysi intensivlik zonasida ekanligingizni bilish uchun nimani aniqlash kerak?

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN TOPSHIRIQLAR:

1. Talaba-yoshlarning jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish faoliyatini tashkil qilish shakllari.

2. Chaqiriqqacha yoshlar va harbiy xizmatchilar bilan jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish ishlarini tashkil qilish shakllari.

3. Jismoniy tarbiya va sportning noan'anaviy turlari haqida taqdimot tayyorlash.

9-MODUL. OMMAVIY SPORT TADBIRLARI - OMMAVIY SOG'LOMLASHTIRUVCHI YO'NALISH SIFATIDA.

REJA:

1. Gigiyenik omillar - mehnat, dam olish, ovqatlanish, atrof muhitning, ijtimoiy hamda shaxsiy gigiyenasi tadbirlarda asosiy omil. Alkogol ichimliklar ichish, chekish va salbiy odatlar bilan mashg'ul bo'lmaslik.

2. Gigiyenik sharoitlarni ta'minlashda moddiy texnika bazasi sport jihozlari, anjomlar, kiyimlar holati, shuningdek, toza havo, suv bilan ta'minlanishi, ventilyatsiya, yoritilishi, xizmatchi xonalar (tualet, kiyinish va yuvinish xonalari) holati, sport jihozlari va sport zallari, maydonlarni sozligi, obodonlashtirilgani haqida.

3. Ommaviy sport tadbirlarini tashkil etganda alkogol ichimliklar ichish, chekish va salbiy odatlar bilan mashg'ul bo'lmaslik.

Gigiyenik omillar - shaxsiy va jamoat gigiyenasi talablarini o'z ichiga olib, mehnat gigiyenasi, ovqatlanish, dam olish va tashqi muhitning zararli faktorlari va boshqalar jismoniy mashqlarni bajarish (dars, mustaqil mashq qilish, mashg'ulot) mashg'ulotlarida gigiyenik talab va normalarga rioya qilishni taqozo etadi. Ular jismoniy mashqlar ta'sirchanligini, samaradorligini oshirishi ilmiy, amaliy jihatdan isbotlangan. Gigiyenik sharoitni yetarli darajada ta'minlash, jismoniy tarbiya uchun foydalaniladigan moddiy-texnik baza, sport anjomlari, jihozlar va mavjud kiyim-boshning holatiga bog'liq.

Jismoniy mashqlar, tabiatning sog'lomlashtiruvchi kuchlari va gigiyenik omillarni ratsional qo'llash inson salomatligini mustahkamlaydi va jismoniy qobiliyatlarni rivojlantiradi. Jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish mashg'ulotlari inson hayotiy faoliyatining organik qismiga aylansagina jismoniy tarbiya tizimining sog'lomlashtirilishiga yo'naltirilgan qoidani amalga

oshirishning imkoni bo'ladi. Boshqa tomondan, kerak bo'lgan gigiyenik qoidalarga rioya qilinsagina jismoniy mashqlar kerak bo'lgan samarasini beradi. Jismoniy tarbiyaning maxsus vositasi hisoblanmasa ham, gigiyenik omillar jismoniy tarbiyaning vazifasini to'laqonli hal qilish uchun ahamiyat kasb etadi. Pedagogik jarayon qanchalik puxta tashkil etilmasin, ovqatlanish, uyqu, kun tartibiga rioya qilinmasa, shuningdek, mashulotlar tibbiyot talablariga javob bermaydigan joy va jihozlar bilan o'tkazilsa, ular albatta samarasiz bo'ladi. Mana shuning uchun maktablardagi jismoniy tarbiya dasturlariga gigiyenaga oid bilimlar mazmunini ifodalovchi nazariy ma'lumotlar uchun mavzular tavsiya qilingan. Ular jismoniy tarbiya jarayonidan tashqaridagi insonning hayotiy faoliyatini tashkil qiluvchi va jismoniy tarbiya jarayoni tarkibidagi vositalardir.

Zamonaviy maktab o'quvchilarining sog'ligi har yili yomonlashmoqda va quyidagi salbiy oqibatlar yuzaga kelmoqda:

1. Mutlaqo sog'lom bolalar sonining sezilarli darajada pasayishi (ularning 10-12 foizidan ko'p bo'lmagan). Profilaktik tekshiruvlardan o'tgan 15-17 yoshdagi o'spirinlarda turli xil kasalliklar qayd etilgan, kasalliklarning uchdan bir qismi kelajakda ba'zi kasblarni tanlashni cheklaydi.

2. Ko'p tashxis qo'yilgan maktab o'quvchilari sonining ko'payishi (ko'plab o'rta maktab o'quvchilari besh yoki undan ortiq tashxisga ega).

3. Funksional buzilishlar va surunkali kasalliklar sonining ko'payishi. Maktab o'quvchilarida patologiyaning eng keng tarqalgan shakllari orasida yurak-qon tomir tizimi kasalliklari (qon bosimining oshishi, vegetativ-qon tomir distoni va boshqalar), nafas olish tizimi (bronxial astma va boshqalar) mavjud.

4. Ovqat hazm qilish tizimi (gastrit, xoletsistit, kolit va boshqalar), mushaklar-skelet tizimining (yassi oyoq), buyrak va siydik yo'llari patologiasining nisbati ortishi.

5. Maktab o'quvchilarida eng ko'p uchraydigan patologiyalardan biri bu ko'rish tizimining buzilishi. Masalan: AQShda o'rtacha

18%; Germaniyada - 13%; Polshada - 21%, Rossiyada - 30-40%. Miyopi ko'rish tizimi kasalliklari orasida yetakchi o'rinni egallaydi va bu nogironlik va kasb tanlashda cheklovlarining sabablari-dan biridir.

6. Allergiya ko'rinishlari va immunitet buzilishi bo'lgan bolalar sonining ko'payishi. Bu, ayniqsa, ekologik jihatdan noqulay mintaqalarda yashovchi bolalarda ko'proq seziladi.

7. Bolalar patologiyasi tarkibida umumiy ta'lim maktablari o'quvchilarining asab tizimi va aqliy sohasi kasalliklari alohida o'rin tutadi.

Surunkali kasalliklar aniqlanmagan talabalar orasida ularning yarmidan ko'pi "sog'liqni saqlash va kasalliklar o'rtasida" bo'lganlar, "uchinchi holat" deb nomlanadi. Bu kasallik darajasiga yetmagan, ammo organizmning moslashuvchan resurslari (yomon moslashuvchan buzilishlar) keskinligi, klinik jihatdan ifodilangan patologiya xavfi ortishi haqida guvohlik beruvchi turli xil funksional buzilishlar.

Talabalar sog'lig'ining yomonlashuvining quyidagi sabablari-ni sanab o'tamiz:

- ortiqcha ish holatiga olib keladigan ta'limning haddan tashqari yuklanishi;
- "maktabdagi stress";
- talabalar orasida yomon odatlarni, giyohvandlikni tarqatish;
- talabalarning jismoniy faolligi yetishmasligi;
- maktab o'quvchilarining ta'lim muassasasida bo'lish vaqtida ovqatlanishlari;
- talabalarning sog'liqni saqlash madaniyati pastligi, sog'lom turmush tarzi bo'yicha bilimlarning yetishmasligi;
- o'qituvchilar va ota-onalarning sog'liqni saqlash masalalari-da qobiliyatsizligi;
- o'quv jarayonini tashkil etish uchun boshlang'ich sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilmaslik;
- jismoniy tarbiya tizimidagi kamchiliklar va maktab tibbiy nazorati xizmatining qisman yo'q qilinishi.

Haddan tashqari ortiqcha berilish, kompyuter o'yinlari va internet uchun sevimli mashg'ulotlar, kundalik jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish uchun imkoniyatlarning yetishmasligi zamonaviy maktab o'quvchilarining harakatsiz turmush tarzining asosiy sabablaridir. Jismoniy harakatsizlik o'sish va rivojlanishning kechikishiga, sog'likning yomonlashishiga, organizmning moslashuvchan qobiliyatining pasayishiga, bolalar va o'spirinlarning immuniteti tushishiga olib keladi. Afsuski, ko'plab ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda bolalar salomatligi va rivojlanishidagi og'ishlarning eng kuchli (didaktogen) omillaridan biri aynan ta'lim muhiti hisoblanadi.

Maktab o'quvchilarining sog'ligi va harakatlanish faolligi darajasining pasayishi o'quvchilarning harakat faolligi va sog'liqni saqlash ishlarining samaradorligini oshirishni ta'minlaydigan yangi usullar va tashkiliy-uslubiy yechimlarni izlash va ulardan foydalanish orqali jismoniy tarbiya tizimini modernizatsiya qilishni talab qilmoqda. Shu munosabat bilan, O'zbekiston Respublikasida kadrlar tayyorlash milliy dasturi davlat siyosatida ta'limning ustuvor yo'nalishini, uni rivojlantirish strategiyasini va asosiy yo'nalishlarini belgilovchi asosiy davlat hujjati hisoblanadi.

Milliy dastur ta'lim va tarbiya maqsadlarini, ularga erishish yo'llarini, ta'lim tizimini rivojlantirishning kutilayotgan natijalarini belgilaydi. Milliy dastur va O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasiga muvofiq, o'quvchilarning sog'ligini saqlash va mustahkamlash uchun, shu jumladan, jismoniy tarbiya ulushi va sifatini oshirish, bolalar va yoshlarning sog'ligi holatini nazorat qilishni tashkil etish orqali umumiy ta'lim muassasalarida sharoit yaratish ko'zda tutilgan. Bolalar va yoshlarning bo'sh vaqtlarini, ta'til vaqtlarini va yozgi dam olishlarini ratsionalizatsiya qilish; ta'lim muassasalarining xilma-xilligi va ta'lim dasturlarining o'zgaruvchanligi asosida - davlat ta'lim standartlarini ta'minlash bilan birga ta'limning differensiatsiyasi va individualizatsiyasini ta'minlash. 2030-yilga

kelib maktab o'quvchilarining 30 foizi muntazam ravishda sport ishlariga jalb qilinadi, buning uchun umumiy ta'lim muassasalari ni sport anjomlari bilan ta'minlash va eskirgan sport anjomlarini yangilash 100 foizni tashkil etadi.

Maktab o'quvchilarining sog'ligi va jismoniy faolligi darajasi ni pasaytirish Ta'limni modernizatsiya qilish sharoitida jismoniy tarbiyaning maqsadi o'quvchilarga jismoniy, ma'naviy va axloqiy salomatlikni shakllantirish va takomillashtirish uchun jismoniy tarbiya va sport qadriyatlaridan faol foydalanish shakllari va usullarini o'rgatishdir.

Zamonaviy yondashuvlarga muvofiq mutaxassislar maktablarda va boshqa ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sport ishlarining asosiy vazifalarini ko'rib chiqmoqdalar:

- talaba yoshlarda jismoniy shaxsning jismoniy madaniyatini va sog'lom turmush tarzini shakllantirish;
- jismoniy tarbiya va sport faoliyatiga qiziqish uyg'otish;
- muntazam ravishda mashq qilish qobiliyatlarini rivojlantirish;
- shaxsning hissiy, intellektual, axloqiy va estetik rivojlanishiga ko'maklashish;
- ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish.

Umuman olganda, jismoniy tarbiya vazifalarining tarbiyaviy, gumanistik yo'nalishi, uning jismoniy faollikka bo'lgan qiziqishini oshirish, uni butun insoniyat davrida saqlab, sog'lom turmush tarziga bo'lgan ehtiyojlarini shakllantirish istagiga e'tibor qaratiladi.

Sog'lom avlodni tarbiyalash O'zbekistonda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Jismoniy tarbiya tizimini o'quvchilarning harakat faolligi va sog'likni saqlash ishlari samaradorligini oshirishni ta'minlaydigan yangi usullar va tashkiliy-uslubiy yechimlarni izlash va ular dan foydalanish orqali modernizatsiya qilish zarurligini talab qiladi. Shu munosabat bilan, O'zbekiston Respublikasida Kadrlar tayyorlash milliy dasturi davlat siyosatida ta'limning ustuvor

yo'nalishini, uni rivojlantirish strategiyasini va asosiy yo'nalishlarini belgilovchi asosiy davlat hujjati hisoblanadi.

Milliy dastur ta'lim va tarbiya maqsadlarini, ularga erishish yo'llarini, ta'lim tizimini rivojlantirishning kutilayotgan natijalarini belgilaydi. Milliy dastur va O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasiga muvofiq, o'quvchilarning sog'lig'ini saqlash va mustahkamlash uchun, shu jumladan, jismoniy tarbiya ulushi va sifatini oshirish, bolalar va yoshlarning sog'ligi holatini nazorat qilishni tashkil etish orqali umumiy ta'lim muassasalarida sharoit yaratish ko'zda tutilgan.

Bolalar va yoshlarning bo'sh vaqtlarini, ta'til vaqtlarini va yozgi dam olishlarini ratsionalizatsiya qilish; ta'lim muassasalarining xilma-xilligi va ta'lim dasturlarining o'zgaruvchanligi asosida - davlat ta'lim standartlarini ta'minlash bilan birga ta'limning differensiatsiyasi va individualizatsiyasini ta'minlash zarurligi belgilangan. 2030-yilga kelib maktab o'quvchilarining 30 foizi muntazam ravishda sport ishlariga jalb qilinadi, buning uchun umumiy ta'lim muassasalarini sport anjomlari bilan ta'minlash va eskirgan sport anjomlarini yangilash 100 foizni tashkil etishi kerak.

Spirтли ichimliklar bugungi hayotimizning ajralmas qismidir. Etil spirtini (pivo, sharob, aroq, brendi va boshqalar) o'z ichiga olgan ichimliklar barcha do'konlarning javonlarida, bundan tashqari, ehtimol dunyoda hech bo'lmaganda bir marta spirtli ichimliklarni iste'mol qilmagan va uning o'ziga zararli ta'sirini sezmayan odam yo'q. Spirtli ichimliklarning zarari olimlar tomonidan uzoq vaqtdan beri isbotlangan, etil spirt - inson tanasidagi barcha organlar va tizimlarni buzadigan, ko'p miqdorda o'limga olib keladigan kuchli zahardir.

Spirтли ichimliklar va nikotin faol moddalar bo'lib, o'sayotgan bola tanasi uchun o'ta zararli, ulardan foydalanish tanani susaytiradi, metabolizmni va gormonal fonni buzib, doimiy kimyoviy va aqliy qaramlikka hissa qo'shadi. Vaqt o'tishi bilan spirtli ichimliklarni suiste'mol qiladigan har bir kishi, bu odatlarning sog'lik uc-

hun zararli oqibatlarga olib kelishini hisobga olib, ichkilikbozlik va chekishni tashlashni o'ylashi kerak.

Chekuvchilar ko'pincha aqliy faoliyatining yomonlashuvidan aziyat chekib, kasal bo'lib, vazn yo'qotishadi, Toksinlar ta'siri ostida organlarni qaytarib bo'lmaydigan o'zgarishlarga duchor qiladi. Inson aqliy beqaror, og'riqli bo'lib qoladi va uning irodasi qaramlik bilan bostiriladi.

Odam spirtli ichimliklarni suiste'mol qilish tufayli antisotsional holatga keladi, organlarning disfunktsiyasi va reproduktiv funksiyaning pasayishi bilan og'rib, doimiy tashvishlarni boshdan kechiradi.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda bolalar sporti keng rivojlanib, yoshlar siyosati va Kadrlar tayyorlash milliy dasturining ajralmas qismi sifatida rivojlanib bormoqda. Mamlakatda an'anaviy ravishda maktab o'quvchilari o'rtasida "Umid nihollari", "Barkamol avlod" - akademik litsey va kasb-hunar kollejlari yoshlari o'rtasida, shuningdek, "Universiada" - oliy o'quv yurtlari talabalari o'rtasida sport o'yinlari o'tkaziladi. Ular barcha yoshlarni qamrab oladi va bolalarda kuchli iroda, matonat, o'ziga bo'lgan ishonch va boshqa ko'plab ijobiy fazilatlarni shakllantirish, millat genofondini yaxshilashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Sportchini tayyorlash tizimida moddiy-texnika ta'minoti muhim ahamiyatga ega. Sport bazalarini yaratish va ularni to'ldirish, mashg'ulot joylaridan hamma vaqt ham omilkorlik bilan to'g'ri foydalanish, sport anjomlarini sotib olish axborot beruvchi, tahlil qiluvchi maxsus apparatlar bilan ta'minlanishi kerak. Sport anjomlarini ishlab chiqarish va ular bilan sport ahlini ta'minlash yaxshi yo'lga qo'yilmagan, sport ashyo anjomlari (ham standart, ham nostandart anjomlar, ham bolalar uchun mo'ljallanganlari)ning sifati past, trenajyor uskunalari yetishmaydi. Sport formalari, anjomlari, uskunalari o'zgarmoqda, sport natijalarining bo'lg'usi qiyofasi ham o'zgarmoqda.

2002-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonga muvofiq Bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi tashkil

etilgani bolalar sportini rivojlantirish yo'lidagi muhim qadam bo'ldi. 2004-yildan Jamg'arma O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tarkibiga kiritildi.

Jamg'arma bolalar sporti sohasidagi maqsad va vazifalarni amalga oshirishning samarali mexanizmi sifatida ishlaydi.

Jamg'armaning asosiy vazifalari - bolalar o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirishga ko'maklashish, yosh avlod o'rtasida sportga qiziqishni uyg'otish, yoshlarni turli zararli ta'sirlardan himoya qilish va ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdir.

Jamg'arma zimmasiga bolalar jismoniy tarbiya va sportning moddiy bazasini shakllantirish, ayniqsa, qishloq joylarida bolalar sport majmualarini yaratish, ularni zamonaviy sport anjomlari va inventarlar bilan ta'minlashga ko'maklashish vazifalari yuklatilgan. Jamg'arma tashkil etilganidan buyon joylarda 215 ga yaqin yangi sport inshootlari, shu jumladan, 70 dan ziyodi umumta'lim maktablari qurilib, foydalanishga topshirildi. Bundan tashqari, 170 dan ortiq bino rekonstruksiya qilinib, umuman mamlakatdagi fermerlar va tadbirkorlarning homiyligi bilan 27 ta bolalar sporti inshootlari maxsus loyihalar asosida qurilib, foydalanishga topshirildi. Shunisi e'tiborliki, yangi sport inshootlarining aksariyati qishloq joylarda barpo etilmoqda. Xususan, faqatgina 2005-yilda foydalanishga topshirilgan sport majmualarining 85 foizi qishloq joylariga to'g'ri keladi.

Barcha jismoniy tarbiya va ko'ngilochar va sport tadbirlari darsdan tashqari vaqtlarda o'tkazilishi va o'quv yili davomida, shu jumladan, kuzgi, qishki va bahorgi ta'til vaqtida bir tekis rejalashtirilgan bo'lishi kerak. Ta'kidlash joizki, ta'lim muassasasi ma'muriyati va jismoniy tarbiya o'qituvchilari maktab ichi sport yilini tashkil etish va o'tkazishga alohida e'tibor berishlari kerak. Sinfdan tashqari ommaviy sport ishlarining samarali shakllariga musobaqalar, sport tadbirlari, oqshom va uchrashuvlar, musobaqalar, sayohatlar, piyoda sayohatlar, mitinglar kiradi. Jismoniy tarbiyaning turli xil vositalari, shakllari va usullaridan malakali

foydalangan holda, maktab o'quvchilarining jismoniy va intellektual ko'rsatkichlarini samarali ravishda oshirish, ularning sog'ligini saqlash va yaxshilash uchun jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish zarurligiga ishonch hosil qilib, ongiga ta'sir o'tkazish mumkin.

Umumiy o'rta ta'lim muassasasida ushbu ishni tartibga soluvchi asosiy hujjat maktabdan tashqari ommaviy sport va jismoniy tarbiya va dam olish ishlarini tashkil etish to'g'risida direktorning buyrug'i bo'lib, u har bir ta'lim muassasasida o'quv yili boshida e'lon qilinishi kerak. Ommaviy sport va jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish tadbirlarining ishlab chiqilgan rejasi maktab pedagogika kengashi huzurida tashkil etilgan jismoniy tarbiya bo'yicha fan (uslubiy) komissiyasida muhokama qilinadi. O'quv yili uchun maktab yil bo'yi o'tkaziladigan sport festivalining sport musobaqalari taqvimini ko'p jihatdan mintaqaviy sport festivallari musobaqalari ro'yxatiga bog'liq.

Sport ta'tillari odatda mamlakat hayotidagi, sportdagi muhim voqealar, muhim sanalar va maktab an'analariga bag'ishlangan. Ta'lim muassasalarining tajribasi shuni ko'rsatadiki, ta'til, ayniqsa, ularning dasturida tomoshabinlar ishtirok etishi mumkin bo'lgan tadbirlarni: eng oddiy viktorinalar, attraksionlar, tanlovlarni nazarda tutish muvaffaqiyatli bo'ladi. Har qanday bayram mavzusi va vaqti jihatidan o'z tomoshabiniga va ishtirokchisiga mo'ljallangan bo'lishi kerak. Faoliyat odatda 1-4 sinf o'quvchilari uchun uch soatdan, 5-9 sinf o'quvchilari uchun to'rt soatdan va 10-11 sinf o'quvchilari uchun besh soatdan oshmasligi kerak.

Bayramni uyushqoq va samarali o'tkazish uchun oldindan bir qator tashkiliy tadbirlarni amalga oshirish kerak: bayramga tayyorgarlik ko'rish rejasini tuzish va bayram dasturi yoki ssenariysini ishlab chiqish. Pedagogik kengashda yoki maktab yig'ilishida ma'lum bir voqea uchun mas'ul shaxslar doirasi, shuningdek, ko'rsatmalarining bajarilish vaqti belgilanadi. Bayramni tashkil qilishda maktabning deyarli barcha jismoniy tarbiya uchun

mas'ul kishilar ishtirok etadi: direktorning o'quv ishlari bo'yicha o'rinbosari, jismoniy tarbiya o'qituvchilari, o'qituvchi-tashkilotchi, sinf rahbarlari va ota-onalar qo'mitasi a'zolari, patronaj tashkilotlari vakillari, tibbiyot xodimlari va boshqalar.

Insonning shaxsiyati erta yoshdan shakllana boshlaydi. Shuning uchun voyaga etmaganlar o'rtasida alkogolizmning oldini olish imkon qadar erta boshlanishi kerak. Sog'lom va yuksak ma'naviyatli shaxsni shakllantirishga e'tibor qaratish zarur. Erta bolalikdan insonga hayotda to'g'ri ko'rsatmalarni ko'rsatish zarur.

Ayni paytda voyaga yetmaganlar o'rtasida alkogolizmning oldini olish nihoyatda samarasiz. Profilaktik dasturlarga juda kam e'tibor beriladi. Profilaktik va ma'rifiy ishlarga ommaviy axborot vositalari deyarli jalb etilmayapti. Alkogolizmga qarshi kuras-hish, shuningdek, alkogolizmning oldini olishga qaratilgan davlat va davlat dasturlari yaxshi samara bermayapti.

Voyaga yetmaganlar o'rtasida alkogolizmning oldini olish kuchga kirishi uchun u turli darajalarda amalga oshirilishi kerak.

Oilada sog'lom turmush tarzi uchun sharoit yaratilishi, ota-onalar farzandlari uchun namuna bo'lishi kerak. Bu borada spirtli ichimliklarni iste'mol qilmaydigan ota-onalar ularga katta o'rnakdir. Bolalarda spirtli ichimliklar haqida salbiy fikrni shakllantirishga qaratilgan ta'lim muhim o'rin egallashi kerak.

Maktab darajasida voyaga yetmaganlar o'rtasida alkogolizmning oldini olish muhim tadbirlardandir.

Voyaga yetmaganlar vaqt ko'p qismini maktabda o'tkazadilar. Aynan o'sha yerda atrofdagi odamlar: tengdoshlar, kattalar haqida fikr yuritiladi. Maktablarda sport va jismoniy mashqlarni rag'batlantiradigan shart-sharoitlar yaratilishi kerak. O'qituvchilar zarur fazilatlarga ega bo'lishi va voyaga yetmaganlarga o'rnak bo'lishi, spirtli ichimliklarning zararli ta'sirini ko'rsatish uchun profilaktika choralarini ko'rishlari lozim.

Davlat tomonidan voyaga yetmaganlar o'rtasida alkogolizmning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqilgan.

Davlat fuqarolarning turmush tarzini rivojlantirishga yordam beradigan turli xil profilaktika choralarini qo'llashi, bunda - spirtli ichimliklarni iste'mol qilish butunlay chiqarib tashlanadi yoki sezilarli darajada cheklanadi.

Buning uchun siz quyidagilarni talab qilishingiz mumkin:

Davlatda ishlab chiqarilgan alkogolli mahsulotlar sifatini nazorat qilish;

- voyaga yetmaganlar tomonidan spirtli ichimliklarni iste'mol qilishni taqiqlash va cheklash;

- 18 yoshga to'lmagan shaxslarga alkogolli mahsulotlarni sotishni taqiqlash;

- voyaga yetmaganlarni alkogolli ichimliklar ichishga jalb qilganlik, shuningdek, alkogolli mast holatga keltirganlik uchun jinoiy javobgarlikni ta'minlash;

- ishlab chiqarish guruhida spirtli ichimliklarni iste'mol qilish mumkin bo'lmagan sharoitlarni yaratish;

- jamoat joylarida mast holda paydo bo'lgan shaxslarni jinoiy va ma'muriy jazolash;

- spirtli ichimliklarning zarari haqida gapiradigan reklamlarni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash;

- alkogolli ichimliklar ishlab chiqarish, savdosi, saqlash bilan bog'liq voyaga yetmaganlarni ishga qabul qilishni taqiqlash;

- alkogolizmning oldini olish bo'yicha ota-onalar uchun maslahatlar ishlab chiqish.

So'nggi paytlarda o'smirlar orasida alkogolizm bilan kasallanishning ko'payishi kuzatilmoqda, alkogolizm bilan og'rigan bemorlarning yoshi har yili yosharib bormoqda.

O'smirlar alkogolizmining sabablari:

O'smirlarning ichkilikbozligining asosiy sabablaridan biri oilaviy munosabatlardir. Agar oilada salbiy shaxslararo munosabatlar, zo'ravonlik, tushunmovchilik, ota-onalarning haddan tashqari homiyligi bo'lsa, o'smir spirtli ichimliklarni iste'mol qilishni boshlashi mumkin. O'smirlar ko'pincha "oilaviy bayramlarni" alkogol bilan nishonlash, dam olish kunlari dam olish uchun

“mehmonlarning kelishi” ni nishonlash odat tusiga kirgan oilalarda spirtli ichimliklarni sinab ko‘rishadi.

O‘smirlar uchun do‘stlar bilan munosabatlar juda muhimdir. Shuning uchun ular spirtli ichimliklarni quyigagi hollarda ichishlari mumkin:

- ichkilikboz do‘stlari bilan aloqada bo‘lish, ko‘proq muloqot qilish, ko‘p gapirish, ularning hukmlarini uchinchi tomon baholashidan qo‘rqmaslik;
- o‘zini jinsiy jozibador his qilish, qarama-qarshi jins vakillarini xursand qilish;
- dadilroq va o‘ziga ishongan bo‘lish;
- murakkab voqelikdan qochish.

O‘smirlarda spirtli ichimliklarni iste‘mol qilishning zararli oqibatlari juda ko‘p bo‘lib, o‘smirlar tomonidan muntazam ravishda ichish kattalardagi alkogolizmga qaraganda ancha jiddiy va xavflidir. Chunki bu vaqtda insonning barcha hayotiy organlari va funksiyalari o‘sadi va rivojlanadi.

Spirtli ichimliklar insonning barcha organ tizimlariga salbiy ta‘sir qiladi:

- oshqozon-ichak trakti ishida nosozliklarni keltirib chiqaradi;
- jigar shikastlanadi, gepatit, jigar serrozi rivojlanadi;
- oshqozon osti bezining ishi buziladi;
- yurak-qon tomir tizimining faoliyati zararlanadi;
- buyraklarning yallig‘lanish kasalliklari rivojlanadi.
- o‘pka, bronxlar, halqum, burun-halqumda turli xil yallig‘lanish kasalliklari paydo bo‘ladi;
- organizmning immunitet himoyasi pasayadi.

O‘smirda hissiy buzilishlar paydo bo‘ladi: qo‘pollik, jahldorlik, ehtiyotsizlik, moyillik. Ularning xatti-harakatlari ustidan nazorati yo‘qoladi. Dam olish kunlarida, do‘stlar bilan dam olayotganda spirtli ichimliklar iste‘mol qilish tabiiy hisoblanadi. Ichish odatiy hol bo‘lib qoladi. Natijada, spirtli ichimliklarni iste‘mol qilish deyarli hayotning asosiy ma‘nosiga aylanadi.

Ota-onalar uchun maslahatlar:

O'smir spirtli ichimliklarni iste'mol qila boshlaganini qanday aniqlash mumkin.

Bolaning xatti-harakatining keskin o'zgarishiga e'tibor berish kerak.

Qo'pollik, tajovuzkorlik kabi xislatlar paydo bo'lib, aqliy faoliyatning yomonlashuvi va vazn yo'qotishlar paydo bo'ladi. Toksinlar ta'siri ostida organlarni qaytarib bo'lmaydigan o'zgarishlarga duchor qiladi. Bola aqliy beqaror, og'riqli bo'lib qoladi va u irodasini qaramlik bilan bostiradi.

Yoshlar spirtli ichimliklarni suiste'mol qilishlari tufayli antisotsional holatga keladi, organlarning disfunktsiyasi va reproduktiv funktsiyaning pasayishi bilan og'rib, doimiy tashvishlarni boshdan kechirishadi.

Agar biror kishi ichishni va chekishni tashlamasa, buning oqibatlari quyidagilar bo'lishi mumkin.

Miyada psixoaktiv moddalar ishlab chiqarishni to'xtashi.

Toksinlarni tanadan tozalash, buning natijasida qusish reflekslari, tartibsizlik, diareya, aritmiya, migren, bosh aylanishi kuzatiladi.

Qon bosimi ko'tariladi.

Yurak kasalligining kuchayishi.

Zaiflik va noqulaylik, titroq.

Qo'llarning qaltirashi, mushaklarning qisilishi.

Yurganda nafas qisilishi.

To'satdan qon bosimining ko'tarilishi.

Ammo bunday alomatlar uzoq davom etmaydi, faqat tanadan barcha zararli toksinlar yo'q qilinmaguncha davom etadi. Bundan tashqari, uning holati va tashqi ko'rinishi sezilarli darajada yaxshilanadi.

Nikotin va spirtli ichimliklarni suiste'mol qilish majburiy dopga aylanadi, ularsiz azob chekayotgan odamning his-tuyg'ulari ochlikka o'xshaydi. Giyohvandlikni yengishda odamning jismaniy va ixtiyoriy qismlari ishtirok etadi.

Odatda, iroda kuchli tarzda bostiriladi, shuning uchun odam giyohvandlikdan xalos bo'lganidan so'ng, u yangi holati to'g'risida unchalik bilmaydi.

Biror odatdan voz kechish boshqasini kuchaytirishga olib kelmasligi uchun bir vaqtning o'zida ichishni va chekishni to'xtatish kerak, degan ishonch bor: intoksikatsiya sindromi holatida, giyohvand kasalliklarning kuchayishini hisobga olinadi. Bularning barchasi shifokor nazorati ostida bo'lishi kerak. Tanani vitamin komplekslari bilan ta'minlash zarur.

Dori-darmonlar simptomlarni tozalash va olib tashlashga yordam beradi, ammo agar spirtli ichimliklar va nikotindan keyin jismoniy qaramlik bir oydan keyin yo'qolsads, psixologik jihatdan uzoq davom etadi.

Chekishni va ichishni boshqalarning yordamsiz tashlab yuborish deyarli mumkin emas. Ko'pchilik nafaqat psixologik yordamni, balki dori-darmonlarni ham talab qiladi.

Odam psixikasida alkogol ta'siri ostida yuzaga keladigan o'zgarishlar juda qattiq tiklanadi.

Birinci bosqichda bolalar ko'pincha ichishga jalb qilinadi. O'ziga ilhom beradi, agar xohlasa, u o'z muammosini osongina yengishi mumkin.

Keyingi bosqichda ko'proq spirtli ichimliklar talab qilinadi, xotira bo'shliqlarida olib tashlash belgilari, gallyutsinatsiyalar paydo bo'ladi. Buni, albatta, mutaxassisning yordamisiz qilish qiyin.

Uchinchi bosqichda, giyohvand o'z vaqtida yo'naltirilmagan holda har kuni ichishga majbur bo'ladi. Siz uni giyohvandlikdan xalos qilishingiz mumkin, ammo shikastlangan organlar tuzalmaydi.

Narkotik moddalardan kelib chiqadigan bir qator xavfli kasalliklar:

Jigar serrozi.

Alkogolli kardiyomiyopatiya, natijada yurak etishmovchiligi.

Ko'r-saqov kasalligi.

Boshqa ruhiy kasalliklar.

Ko'pincha, bitta giyohvandlik boshqasini keltirib chiqaradi. Shu sababli, ko'pincha odam chekishni tashlab, ichishni boshlaganligi kuzatiladi. Shuning uchun asosiy vazifa psixologik qayta qurishdir. Ba'zi hollarda shifokorlar alkogolning dozasini va darajasini pasaytirishni maslahat berishadi.

Ammo agar kishi chekishni tashlab, ichishni boshlasa, bu uning maqsadidan voz kechib, yana pastki belgiga o'tishini anglatmaydi. Yakuniy o'zgarishlar ro'y berishi uchun niyatlarning muvofiqligini ko'rsatish muhimdir. Spirtli ichimliklarni tashlash, toksinlar barcha organlarda to'planib, sog'likning yomonlashishi bilan kechuvchi sindrom yuzaga keladi. Spirtli ichimliklar asab tizimini rag'batlantirmaydi, tabiiy tozalash boshlanadi. Vujuddan toksinlarni olib tashlashning qo'shimcha usullaridan foydalangan holda vaziyat yaxshilanadi, ijodiy jarayonlarga turtki bo'ladi.

Giyohvandlarning 80 foizga yaqini qo'rquv, gallyutsinatsiyalar, kabuslar ko'rinishidagi ruhiy kasalliklarni boshdan kechirishadi, ular ko'pincha "deliryum tremens" deb nomlanadi. Ba'zilari zolim va maishatparastlarga aylanadi, boshqalari befarq odamlar orasida beparvolikka aylanadi.

Spirtli ichimliklardan voz kechganida tanada nima sodir bo'ladi:

1. Dastlabki 3-7 kun ichida: og'riq, tanada titroq, yurak urishi, qusish bo'ladi.

2. Ikkinchi haftaning boshlanishi: tortib olish alomatlarini to'xtatish, uyquni yaxshilash, tana rahgining o'zgarishi, shishning yo'q bo'lib ketishi.

3. Ikki hafta ichida: fikrlash jarayonlari normal holatga qaytadi, bezovtalanadigan alomatlar yo'qoladi, qon bosimi normallasadi va bosh aylanishi to'xtaydi.

4. 21 kundan keyin alkogolizm mahsulotlari tanadan butunlay chiqarib tashlanadi, miya tozalanadi va tinchlanib, tana vazni me'yorlashadi.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Didaktogeniya, psixogeniya, hissiy reaksiya, oqilona, adolati, jiddiylik, modernizatsiya, ratsionalizatsiya, differentsiatsiyasi, individualizatsiyasini, shakllantirish, takomillashtirish, yondashuv, hissiy, intellektual, axloqiy, estetik, antisotsional holat, giyohvandlik, profilaktik dasturlar, organlar disfunktsiyasi, reproduktiv funktsiya, psixoaktiv moddalar, qo'pollik, tajovuzkorlik, jahldorlik, ehtiyotsizlik, moyillik.

MAVZU BO'YICHA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Gigiyenik omillar deganda, nimalar hisobga olinadi, har bir tushunchaga izoh bering?

2. Siz shaxsiy gigiyenaga doim amal qilasizmi? Nima uchun?

3. Tadbirlarni o'tkazishda gigiyenik omillarning asosiy vazifasi va afzalliklari nimalardan iborat?

3. Alkogol ichimliklar ichish, chekish va salbiy odatlar bilan mashg'ul bo'lmaslik uchun o'smirlar bilan qanday profilaktik tadbirlarni olib boorish zarur?

4. Gigiyenik sharoitlarni yaratishda moddiy texnika bazasi bilan ta'minlanganlikning qanday ahamiyati bor?

5. Alkogol ichimliklar ichish, chekishning ommaviy sport tadbirlarini tashkil etishga qay darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi? Misollar bilan izohlang.

6. Ichish, chekish va salbiy odatlar bilan mashg'ul bo'lmaslik uchun o'smirlar orasida qanday ishlarni amalga oshirish zarur?

7. Jismoniy faoliyatning qaysi turlarini bilasiz?

8. Optimal yukni qaysi omillar aniqlaydi?

9. Sog'liqni saqlashni doimiy me'yorida tutish texnologiyalari to'g'risida umumiy tushuncha bering.

10. Sog'liqni saqlash texnologiyalarini yo'naltirilganligi va harakatning mohiyati jihatidan tavsiflang.

11. Sog'likni saqlash pedagogikasi tamoyillarini sanab o'ting.

12. "Zarar yetkazmang!" jumlasini jismoniy tarbiya darslarida qanday tushuntirasiz?

13. Jismoniy tarbiya darslarida himoya va murabbiylik strategiyasini birlashtirishga misollar keltiring.

14. Bolalarning sog'ligi uchun javobgarlikni shakllantirish printsipini qanday tushunasiz?

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN TOPSHIRIQLAR:

1. Katta va keksa yoshdagi odamlar hamda nogironlar bilan jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish mashug'ulotlarini tashkil qilish shakllari.

2. Ishlab chiqarishda jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish ishlarini tashkil qilish shakllari.

10-MODUL. "INSON RESURLARI" TUSHUNCHASI VA MOHIYATI.

REJA:

1. Inson resurslarini haqida tushuncha.
2. Inson resurslarini boshqarish sohasidagi faoliyatning asosiy yo'nalishlari to'g'risidagi tushinchani shakllantirish.
3. Inson resurslarini boshqarish funksiyalari, prinsiplari, usullari to'g'risidagi tushunchani shakllantirish, bilimlarning nazariy va uslubiy asoslarini, shuningdek, inson resurslarini strategik boshqaruvini egallash.

Ma'lumki, jismonan sog'lom, bilimli va ma'naviy yetuk insonni tarbiyalash masalalari jahon, ayniqsa, Sharq faylasuflari hamda mutafakkirlari tomonidan chuqur o'rganilgan. Chunonchi, Arastu, Farobiy, Ibn Sino, Ibn Rushid, Alisher Navoiy, Bahovuddin Naqshband, Najmiddin Qubro kabi ulug' allomalarning asarlari va nazariy ta'limotlari shular jumlasidandir.

Qolaversa, yurtimizda azaldan yoshlarni aqliy va jismoniy jihatdan uyg'un tarbiyalashning milliy an'ana va qadriyatlarimizga mos qoidalari, ularni amalga oshirishning sharqona uslub va shakllari bo'lgan.

Yosh avlodni ham jismoniy, ham aqliy jihatdan yetuk va komil etib tarbiyalash vazifasi qo'yilgan davrlarda ikki tarbiyaviy yo'nalishni uyg'un holda olib borish va samaradorligini ta'minlash bosh masala hisoblangan. Shu tufayli ajdodlarimiz o'z milliyligini, ma'naviy boyligini saqlabgina qolmasdan, ezgulik, taraqqiyot, ma'rifat, mustaqillik sari intilganlar. Millatimizga xos ana shunday obyektiv intilish, millatparvarlik, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi fazilatlar Cho'lpon, Fitrat, Behbudiy, A.Avloniy kabi buyuk mutafakkir hamda ma'rifatparvarlar xatti-harakatlari tufayli sayqal topib bordi, xalqimiz har qanday og'ir sharoitlar-

da ham sog'lom va yetuk farzandlar tarbiyalash vazifasini ustivor hisobladi.

Bu faollik nafaqat dehqonchilik, bog'dorchilik, chorvachilik, hunarmandchilikni, sanoat va qurilishni rivojlantirishda, balki jamiyat va oila hayotida milliy va umuminsoniy qadriyatlarini o'zaro uyg'unlashtirishda ham namoyon bo'lgan. Jismoniy va intellektual yetuk insonning faolligi, aql-zakovati, kuch-qudrati quyidagi yo'nalishlarda, ayniqsa, zarur va samaralidir. Birinchisi – haqiqatni bilish; ikkinchisi – yaxshilik qilish, saxovatli bo'lish; uchinchisi – go'zallikni yaratish, boyitish, asrab-avaylash; to'rtinchisi – xalq, millat manfaatlarini ro'yobga chiqarish yo'lida fidoyi bo'lish va ularni himoyalash.

Binobarin, insonning ijtimoiy faolligi uning fuqarolik mas'uliyati, millatparvarlik, vatanparvarlik fazilatlarini bilan jismoniy imkoniyatlarining xalq, millat, Vatan manfaatlarini yo'lida safarbar eta olishi bilan baholanadi.

Buyuk bobokalonimiz Amir Temur davridan keyin hukm surgan O'rta Osiyo xonliklarida yoshlarning faqat bir qismi harbiy tayyorgarlikka jalb etilgan bo'lsa, mustamlaka yillarida (1874-yildan keyin) Turkistonning musulmon aholisi harbiy xizmatga mutlaqo jalb etilmagan, 1934-yildan keyin O'zbekiston va Markaziy Osiyoning tub millat yigitlari aksariyat hollarda quruvchi batalonlar va temir yo'l harbiy qismlariga jalb etilgan.

Sobiq tuzum davrida siyosiy, mafkuraviy va ijtimoiy muhit yoshlarning jismonan sog'lom, har tomonlama komil inson bo'lib voyaga yetishlariga to'sqinlik qilardi. Qishloq hududlaridagi maktablarning moddiy-texnik bazasi nochor bo'lgani, milliy sport o'yinlarimizning deyarli yo'qotilgani jismoniy tarbiya va sportning darajasiga, bu boradagi tarbiyaviy ishlar saviyasiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

O'zbekiston mustaqillikni qo'lga kiritgan kundan boshlab, yoshlarning jismoniy-intellektual resurslarini shakllantirish va rivojlantirish uchun siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, mafkuraviy va tashkiliy shart-sharoit yaratish imkoniyatlari ham paydo bo'ldi.

Mamlakatimizda ta'lim va sport tizimidagi islohotlarni uyg'un tarzda jismonan sog'lom, aqlli va bilimli yoshlarni tarbiyalash maqsadiga yo'naltirish bo'yicha ko'pgina amaliy ishlar qilinmoqda.

Ishlab chiqarishda esa, mehnat unumdorligini oshirish omili sifatida tabiiy resursdan olinadigan mahsulot hajmini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Mamlakatning kuchli iqtisodiy rivojini, uning kelajagini ta'minlab beruvchi bebaho manbaa xalqdir. U qancha ko'p yuqori bilimga ega, jismoniy va ma'naviy jihatdan kamol topgan, buyuk kelajakka intilgan odamlarni birlashtirgan bo'lsa, farovon hayot va yuqori iqtisodiy tarraqqiyot bosqichiga shuncha tez erishadi. Bu jismoniy-tarbiya va sportga bo'lgan qarashlarni qayta o'rganib, barkamol avlodni tarbiyalash tamoyillarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Eng muhimi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning barkamol avlodni tarbiyalash to'g'risidagi fikrlari ijtimoiy tafakkurni ham o'zgartirmoqda. "Mamlakatimizda barkamol avlodni shakllantirish, yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismonan sog'lom etib tarbiyalash, ularni olib borilayotgan islohotlarning faol ishtirokchisiga aylantirishga qaratilgan chora-tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda.

Jumladan, maktabgacha ta'limning zamonaviy tizimi, 11 yillik umumiy o'rta ta'lim joriy qilinmoqda, zamonaviy oliy ta'lim muassasalari hamda nufuzli xorijiy universitetlarning filiallari tashkil etilmoqda.

Yoshlarning bandligini ta'minlash va ularni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb qilish bo'yicha ishlarni mutlaqo yangi tizim asosida tashkil etish va amalga oshirish maqsadida "Yoshlar - kelajagimiz" Davlat dasturi qabul qilindi.

Yoshlar bilan doimiy muloqot qilish mazkur sohadagi dolzarb muammolarni aniqlash va hal etishda davlat organlari va jamoat tashkilotlari faoliyatining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Shu bilan birga, amalga oshirilgan ishlarning tahlili bu borada ayrim muammolar saqlanib qolayotganligini ko'rsatmoqda "

Biz mazkur yo'nalishga asosan insonning barkamollik darajasini sifat va miqdor jihatdan ko'rsatuvchi **"jismoniy-intellektual resurs"** degan tushunchani qabul qildik.

Shu paytgacha qadar "resurs" degan tushuncha faqat iqtisodiy yoki tabiiy manbaa ma'nosini anglatgan. U, asosan, foydalanish mumkin bo'lgan boylik va imkoniyat, odamlarning turmush sharoitini yaxshilash uchun ishlatiladigan zaxira ma'nosida qo'llanilgan. **"Intellekt"** so'zi esa aql-idrok, zehn ma'nosini bildirib, kishilarning ma'naviy yetukligini ham ifoda etadi.

Shunga ko'ra, jismoniy va intellektual resurslarni bir-biridan ajratmagan holda, o'zaro uyg'unlikda rivojlantirish yoshlardagi yillar davomida shakllangan hali ishga solinmagan jismoniy-intellektual salohiyatdan yaratuvchanlik, salomatlik, barkamollik va go'zallik manbai, mamlakat iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotini, xalq turmushini tobora yaxshilash va Vatan xavfsizligini ta'minlash vositasi sifatida foydalanish imkonini beradi. "XXI asrda qaysi davlat qudratli, qanday xalq kuchli bo'ladi? Bu savolga, aholisi intellektual nuqtai nazardan barkamol, yoshlari bilimli, or-nomusli, vatanparvar bo'lib unib-o'sayotgan davlat, deb javob qaytarish mumkin".¹⁴

Yoshlarning jismoniy-intellektual resurslarini uyg'un rivojlantirishda, ayniqsa, sportning imkoniyatlaridan keng foydalanish davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanishi bejiz emas. Chunki sport mazkur resurslarni yanada rivojlantirish va mustahkamlashning zarur omilidir. Mamlakatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev: "Sport nafaqat jismoniy, balki ma'naviy kamolotga yetishishda ham muhim omildir. U irodani toblaydi, aniq maqsad sari intilish, qiyinchiliklarni bardosh va chidam bilan yengishga o'rgatadi. Inson qalbida g'alabaga ishonch, g'urur va iftixor tuyg'ularini tarbiyalaydi", deganlarida mutlaqo haqdir-

¹⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni ma'naviy -axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim- tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3907-son Qarori. 14.08.2018- yil.

lar. Boshqacha aytganda, jismoniy tarbiya va sport mamlakatimiz milliy istiqloq g'oyasining tarkibiy qismidir.

Mamlakatimizda ijtimoiy faol fuqaro, mustaqil shaxs, barkamol inson tarbiyasi borasida amalga oshirilayotgan ishlar o'sib kelayotgan yosh fuqarolarning avvalo o'z haq-huquqini taniydirgan va buning uchun kurasha oladigan, ikkinchidan, o'z kuchi va imkoniyatlariga (resurslariga) tayanadigan, uchinchidan, atrofda bo'layotgan voqea-hodisalarga mustaqil munosabat bildiradi oladigan, to'rtinchidan esa, mamlakat va xalq manfaatini shaxsiy manfaatidan yuqori qo'yadigan insonlar bo'lib voyaga yetishlarini maqsad qilib olgan.

Bu talablarga to'liq javob bera oladigan komil insonlarni tarbiyalash uchun ularning jismoniy-intellektual salohiyatlarini ro'yobga chiqarish imkoniyatlarini oshirish lozim. Mazkur talab ommaviy sportni Kadrlar tayyorlash milliy modeli asosida bosqichma-bosqich keng rivojlantirish va amalga oshirib borishni taqozo qiladi.

Kadrlar tayyorlash milliy modeliga mos ravishda shakllantirilgan uzluksiz ommaviy sport harakati jismoniy-intellektual resurslarni vujudga keltiruvchi asosiy kuchlardan biri sifatida umumiy o'rta, o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilari hamda oliy o'quv yurtlari talabalarining jismoniy tarbiyaga bo'lgan ehtiyojlarini ta'minlaydi.

Jismoniy-intellektual resurslarni o'zaro rivojlantirish, tasarruf etish jarayoni tabiiy resurslardan foydalanish jarayonidan tubdan farq qiladi.

Barkamol insonni shakllantirish jarayoni jismoniy-intellektual resurslardan foydalanish va ularni rivojlantirish ishini milliy-ma'naviy resurslar bilan uyg'unlashtirgan holda olib borishni talab qiladi. Demak, jismoniy-intellektual resurslar tabiiy resurslardan ham miqdoriy, ham sifat jihatidan davriy takrorlanishi va qaytarilishi bilan farq qiladi. O'zini fiziologik jihatdan qayta tiklash va kamol toptirib borish jismoniy-intellektual resursning o'zidan keyingi bosqichi imkoniyatlari miqdor va sifat jihatdan

samaraliroq bo'lishini ta'minlaydi. Bu avlodlarning genetik o'zgarishiga ijobiy ta'sir qilib, ularni har jihatdan barkamollashtirish xususiyatiga ega. Ya'ni, jismoniy-intellektual resurs, o'zini yana qayta sifatli qilib yarata oluvchi kuchdir.

Inson barkamolligini belgilovchi uch asosiy omil –jismoniy, aqliy va ma'naviy salohiyat jamiyatda mislsiz ijobiy o'zgarishlar joriy etish imkoniyatiga ega. Bu, avlodlar hayotida yanada yangilanib, rivojlanib, yanada yangi mazmun-mohiyat kasb etib bora-veradi.

Barkamol avlodning shakllanishi, ulardagi intellektual va jismoniy resurslarning ortishi yoki, aksincha, kamayishi jamiyatning har bir a'zosi ma'naviy salohiyatiga bog'liq. Jismoniy-intellektual resursning yaratuvchanlik harakati uning muntazam rivojlanib borishini kafolatlaydi.

Komil insonning jismoniy va intellektual qobiliyati ma'lum davrda qanchalik rivojlanib bormasin, u milliy xususiyatlar, xalqning turmush tarzi va kayfiyatlarini e'tiborga olgan holda, jamiyat ma'naviy ehtiyojlaridan kelib chiqib, kompleks yo'naltirilmasa, to'liq barkamol bo'la olmaydi. Negaki, jismoniy chiniqish, intellektual qobiliyat hamda ma'naviy yetuklik barkamol inson resursini to'la shakl-lantiruvchi asosiy ustunning tarkibiy qismlaridir.

Ma'lumki, uch oyoqda o'rnatilgan konussimon qurilmalar juda mustahkam bo'ladi. Xuddi shuningdek, barkamollik-jismoniy, aqliy, ma'naviy ustunlari mustahkam poydevor sifatida shakllanganidagina jamiyat va davlat manfaatlariga samarali xizmat qila boshlaydi.

Jismoniy yetuklik intellektual va ma'naviy kamolot bilan uyg'un shakllanmasa, vayronkor yoki buzg'unchi kuchga aylanib ketishi mumkin. Jismoniy-intellektual va ma'naviy resurslar doimo yangilanadigan kuch, tuganmas yaratuvchanlik energiyasi hamdir. Barkamol avlodning mavjud salohiyati jismoniy, aqliy va ma'naviy jihatdan yuksalib borishi natijasida jamiyat Prezidentimiz aytganlaridek, "yuksalish-portlash effektiga" tez erishadi.

Bu, o'z navbatida, jamiyat rivojlanishini yanada tezlashtiradigan bunyodkorlik kuchini ruhlantiradi.

Shu bois inson vujudidagi jismoniy, aqliy va ma'naviy qobiliyatlar mujassamlansa, bunyodkor kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur harakat O'zbekistonda barpo etilayotgan yangi jamiyat taqdiriga daxldor masala sifatida e'tirof etilgan. Uzlüksiz om-maviy sport harakatlari jismoniy-intellektual salohiyatni yuksaltirish omillaridan biri ekan, mana shunday rejali harakat orqali barkamol avlodni shakllantirish, jamiyatimiz hayotini ma'naviy yangilash, millati, tili va diniy e'tiqodidan qat'iy nazar, har bir O'zbekiston fuqarosining yurtimizning buyuk kelajagi poydevorini mustahkamlashga safarbar etish bosh maqsad bo'lib qolaveradi.

Yuqoridagi mulohazalarni e'tiborga olgan holda, ushbu ishda jismoniy tarbiya va sport sohasida mamlakatimiz jismoniy-intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, bu boradagi zaxiralarni tarbiyalash va kamol toptirishning o'rni va ahamiyati tadqiq etildi. Unda keyingi yillarda mazkur yo'nalishda olib borgan kuza-tishlarimiz, mustaqillik yillarida yurtimizda jismoniy-intellektual resurslar samaradorligini oshirish, ularni to'g'ri boshqarish bo-rasida qilingan salmoqli ishlar, bu sohada istiqbolda qilinadigan vazifalar tahlil etildi. Bu boradagi ishlar aniq maqsadga yo'naltirilgani bois mazkur mavzudagi tadqiqot dastlabki tajriba bo'lib inson vujudida uyg'unlashgan jismoniy, aqliy va ma'naviy resurslar bunyodkor kuch manbai sifatida belgilandi.

Dunyo tajribasida ilk bor jismoniy-intellektual resurslarni maqsadli rivojlantirish va ularni samarali boshqarish tizimiga O'zbekistonda asos solindi, uning amaliyotga joriy qilinishi aso-sida ijobiy natijalar qo'lga kiritildi. Mustaqilligimizning birinchi kunlaridan boshlab mamlakatimizda jismoniy-intellektual re-surslarni samarali boshqarish masalalariga alohida e'tibor qa-ratildi. "Jismoniy tarbiya va sport insonning nafaqat jismoniy, balki ma'naviy kamolotga erishishida ham ulkan omildir. U iro-dani toblaydi, odamni aniq maqsad sari intilish, qiyinchiliklarni bardosh va chidam bilan yengishga o'rgatadi. Inson qalbida g'a-

labaga ishonch, g'urur va iftixor tuyg'ularini tarbiyalaydi. Vatan, xalq shuhratini dunyoga tarannum etishda, yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda sportning o'rni beqiyosdir. Sog'lom, bilimli va fidoyi farzandlari bo'lgan xalq, albatta, o'zining buyuk kelajagini barpo etadi. Shuning uchun jismoniy tarbiya va sportning ommaviyligini ta'minlash, uni rivojlantirish barkamol shaxsni tarbiyalash-ning muhim shartidir".

Jismoniy-intellektual resurslarni maqsadli rivojlantirish va ularni samarali boshqarish tizimi xalqimiz o'z oldiga qo'ygan Vatan ravnaqi, yurt tinchligi va xalq farovonligi kabi oliyjanob maqsadlarni amalga oshirish jarayoni orqali shakllantirilmoqda. "Sport sport uchun emas, eng avvalo, odamlar uchun, ularni ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan komil insonlar etib tarbiyalash uchun, yer yuzidagi barcha kishilarning tinchlik, osoyishtaligi, do'stlik va hamkorligi, baxt-saodati uchun xizmat qilishi darkor". Shuning uchun ham mamlakatimizda bu borada quyidagi strategik yo'nalishlar belgilab olingan:

- jismoniy-intellektual resurslarga davlat siyosati darajasidagi ustuvor masala sifatida yondashish;

- jismoniy-intellektual resurslarni samarali boshqarish tizimini ishlab chiqish hamda uni amalga oshirishning ilg'or mexanizm va vositalarini amaliyotga joriy qilish;

- ommaviy sportni ustuvor rivojlantirish, professional sportdagi iste'dodlarni qo'llab-quvvatlash;

- jismoniy-intellektual resurslarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, insoniy barkamollik va milliy xavfsizlikni ta'minlash borasidagi ulkan ahamiyati, yuksak maqomi hamda o'ziga xos o'rnini ta'minlash, bu yo'nalishda tegishli shart-sharoitlarni yaratish;

- bu sohada bozor munosabatlari va ijtimoiy boshqaruv tamoyillari rivojiga erishish.

O'tgan davr ichida jismoniy-intellektual resurslarni maqsadli rivojlantirish va samarali boshqarishning huquqiy-me'yoriy asoslarini yaratishga ham katta ahamiyat berildi.

Jismoniy-intellektual resurslarni samarali boshqarish ishiga, yuqorida ko'rsatib o'tilgan metodologik talablar asosida, yaxlit ti-

zim sifatida yondashuvga erishish uning faoliyat samaradorligini ta'minlashning muhim omili bo'ldi.

Ushbu boshqaruvda ko'zlangan maqsad va marraga erishish yo'llari, vosita va mexanizimlarining uyg'un holda faoliyat yuritishi nazarda tutiladi.

Mazkur yo'nalishdagi boshqaruvni yaxlit tizim asosida amalga oshirishning bosh maqsadi aholining barcha ijtimoiy qatlam va guruhlarini qamrab olish, bu jarayonda uzviylik va davomiylikni ta'minlash, oxir-oqibatda yuqori natijalarga erishishga qaratilgandir. "Sog'lom oila vujudga kelishi uchun, eng avvalo, jamiyat va davlat qayg'urishi, shunga zamin yaratib berishi lozim. Shundagina mustahkam oila dunyoga keladi. Oila sog'lom bo'lsa, jamiyat sog'lom, mamlakat qudratli, yurt tinch, osoyishta bo'ladi" deyilishi bejizga emas.

Boshqaruv nazariyasi va amaliyotining rivojlanish jarayoni uzoq tarixga ega. Zero, turli darajadagi boshqaruv tizimlari birdaniga shakllanib qolmagan. Ular juda katta makon va zamondagi nazariy, amaliy jarayonlar natijasida, asrlar davomida shakllanib, hozirgi darajaga yetgan.

Boshqaruvning tarixiy rivojlanish jarayoni to'g'risida fikr yuritilganda, bizningcha, uning quyidagi uch xususiyatini ko'rsatib o'tish maqsadga muvofiqdir:

1. Tarixiy rivojlanish xususiyati
2. Fan sifatida rivojlanish xususiyati
3. Mintaqaviy omillarni hisobga olgan holda takomillashib borish xususiyati.

Boshqaruvning tarixiy rivojlanish xususiyati iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishi bilan uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi. Boshqaruv nazariyasi va amaliyotining mazkur davrida qomusiy olimlar, buyuk sarkarda va davlat arboblarning faoliyatlari alohida ahamiyat kasb etadi. Buyuk vatandoshlarimizning jahon boshqaruv ilmi va amaliyoti taraqqiyotiga qo'shgan salmoqli hissalarini o'zligimizni anglashda, ayniqsa, ahamiyatlidir.

Buyuk ajdodimiz Amir Temur (1370-1405) Jahonda boshqaruv nazariyasi va amaliyoti rivojiga o'zining ulkan hissasini qo'sh-

gan. Buyuk ajdodimiz, jumladan, makro darajadagi boshqaruv tamoyillari, boshqaruv tuzilmasi, boshqaruv subyektlarining vakolati va mas'uliyati kabi yo'nalishlar nazariyalariga asos solgan va ularni mohirona amaliyotga tatbiq qilgan. Saltanatni boshqarishning o'n ikki tamoyilini asoslab bergan va ular bugungi boshqaruv tizimida ham qo'l kelmoqa. Xususan, har ishni kengash va maslahat bilan amalga oshirish, adolatpeshalik, muhtojlarga mu ravvat ko'rsatish, hamkorlik kabi tamoyillar bugungi kunda ham boshqaruv borasida muhim ahamiyatga ega. Davlat boshqaruvida Amir Temur tomonidan vazirlarga nisbatan ishlab chiqilgan talablar - aql-farosatlilik, sipohu raiyat ahvolidan xabardorlik, ularga nisbatan xushmuomalada bo'lish, sabr-chidamlilik va tinchliksevarlik tamoyillari ham o'z qimmatini saqlab kelmoqda.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida fan-texnika taraqqiyotining shiddatli o'sishi, bozor munosabatlarining chuqurlashib borishi, iqtisodiy munosabatlarning takomilla-shuviga bo'lgan ehtiyojning ortishi natijasida boshqaruvni maxsus fan va faoliyat sohasiga aylantirish zarurati tug'ildi. Shu bois 1880-1920-yillarda boshqaruvga maxsus fan va faoliyatning muhim sohasi sifatida alohida ahamiyat berildi. Fredrek U.Teylor tomonidan nashr qilingan "Ilmiy boshqaruv printsiplari" asari ham ana shu ehtiyoj mahsuli sifatida yuzaga keldi.

Boshqaruv tafakkuri rivojida mintaq va ishlab chiqarish xususiyatlarini hisobga oladigan bo'lsak, boshqaruv nazariyasi va amaliyotining moslashuvi hamda takomillashuvi alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, U.Teylor tomonidan taklif qilingan fikrlar Angliya, Germaniya korxonalarini boshqarishda aynan qabul qilinmagan, balki nazariy, amaliy tajribalar bilan boyitilgan. Bugungi kunda O'zbekistonda boshqaruv sohasida amalga oshirilayotgan makro-mikro darajadagi ishlarda ham shu yo'ldan borilmoqda. Amir Temurning yuqorida zikr etilgan kontsepsiya va yondashuvlari esa, tarixiy ma'nodagi nazariya va amaliyot uyg'unligining namunasi hisoblanadi.

Boshqaruv tafakkuri rivojiga nisbatan qator yondashuvlar mavjud bo'lib, ularning quyidagi turlarini alohida ko'rsatib o'tish lozim:

1. Tarixiy yondashuv. Ushbu yondashuv makro-mikro darajadagi boshqaruv obyekti va boshqaruv maqsadiga ko'ra yuzaga chiqdi, boshqaruv ilmi va amaliyoti rivoji uchun mustahkam asos yaratib berdi.

2. XIX asr oxirlari va XX asr boshlaridagi iqtisodiy, ijtimoiy o'zgarishlar, munosabatlarning murakkablashuvi boshqaruv sohasidagi tajribalarni umumlashtirish, ishlab chiqarishni obyektiv boshqarish borasida samarali uslublarni izlash zaruratini yuzaga chiqardi.

Amerikalik muhandis Frederik Teylor "Ilmiy boshqaruv tamoyillari" (1911- yil) asarida boshqaruvga "qilish kerak bo'lgan ishni eng arzon va yaxshi usulda qanday amalga oshirishni aniq bilish san'ati" deb ta'rif bergan. U boshqaruv vazifalarini uch amal - tanlash va vositalarni tiklash, vositalarni tayyorlash, natijalarni nazorat qilishdan iborat, deb ko'rsatdi. F.Teylor ishlab chiqarishni samarali tashkil etish borasida o'sha davr nuqtai nazaridan qulay usullarni taklif qildi. Unga ko'ra ishchining har bir operatsiya uchun sarflaydigan harakatini o'rganish natijasida berilgan ish hajmining yagona, eng muvofiq bajarish usuli aniqlanar edi. Befoyda xatti-harakatlar bartaraf etilib, ulardan eng samaralilari tanlab olinar, nisbiy ish haqining maxsus tizimi qo'llanib, berilgan normani bajarmagan ishchilar ish haqini 20-30 foiz kamaytirish bilan jarima solinar edi. Shu bilan birga, berilgan vazifalarning yuqori darajada bajarilishi uchun sharoitlar yaratilar edi (maxsus asboblardan ta'minlash, hisob yuritish, nazorat qilish, mehnatni batafsil rejalashtirish va boshqalar).

F.Teylorning boshqaruv tizimi yuzasidan takliflari qo'llangan korxonalarda o'rtacha ishlab chiqarish unumdorligi uch yil mobaynida ikki marta oshdi va u rivojlangan mamlakatlarning deyarli hamma kompaniyalarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda qo'llandi. F.Teylor bu usulni ishlab chiqarishning

muvaffaqiyati bevosita xodimning o'ziga, uning jismoniy kuchiga bog'liq bo'lgan sharoitda yaratgan bo'lib, uning asosida ishni ratsionalizatsiya qilish tamoyili yotadi.

F.Teylor o'zigacha yaratilgan ta'limotlardan oqilona foydalalanib, boshqaruv fanida ratsionalistik ilmiy maktabni yaratdi. Boshqaruv ishiga an'anaviy yondashuv uning uslubiy asosini tashkil etadi. Unga ko'ra, muayyan kompaniya (firma) bir-biridan alohida, mustaqil tarkiblardan tashkil topgan, lekin ularning barchasi boshqaruvning umumiy qonuniyatlari asosida rivojlanadi, deb qaralgan. Bu esa, kompaniyaning yaxlit bir tizim ekanini inkor etish bo'lib, salohiyatidan to'liq foydalanishga imkon bermasdi.

3. Menejment fani rivojlanishiga ma'lum darajada hissa qo'shgan yana bir fransuz olimi Anri Foyol (1841-1925) menejmentda tarixiy va ratsionalistik qarashlarga asoslangan, F.Teylordan farqli o'laroq, yaxlit holda olingan tashkilot va boshqaruv masalalari bilan shug'ullangan. O'zining boy amaliy tajribasini "Umumiy va sanoat boshqaruvi" (1916) nomli asarida umumlashtirgan. Mazkur maktabning boshqaruv fani oldidagi xizmati shundan iboratki, avvalo, boshqaruv tamoyillarini rivojlantirgan, o'ziga xos boshqaruv vazifalarini shakllantirgan, nihoyat, tashkilotni boshqarish ishiga, tarixiy tajribalarni umumlashtirgan holda, tizimli yondashuvga asoslagan.

A.Foyol korxonada amalga oshirilayotgan hamma operatsiyalarni oltita guruhga bo'lgan: texnik, tijorat, moliyaviy, mulk va shaxslarni muhofaza etish, hisob hamda ma'muriy. U boshqarishni oltinchi guruh zimmasiga yuklatilgan va boshqarish-korxona resurslaridan oqilona foydalanishga harakat qilib, ushbu olti asosiy funktsiyaning turli harakatini ta'minlashi uni maqsad sari olib borishi lozim, deb hisoblagan va boshqarish tamoyillarini quyidagilardan iborat deb qaragan:

- kelajakni ko'rish (kelajakni o'rganish va harakat dasturini aniqlash);

- tashkillashtirish (korxonani ikki: moddiy va ijtimoiy tarkibdan iborat qilib qurish);

- idora qilish (korxona xodimlarini faol harakatga keltirish);
- kelishish (harakat va tashabbusni uyg'unlashtirish va pag'batlantirish);

- nazorat qilish (buyruqlar asosida harakatni kuzatish). Bu tasnif hozirgi davrgacha boshqarish fanining asosini tashkil etadi.

4. XX asrning 20-yillariga kelib mashinalashgan ishlab chiqarishda jismoniy imkoniyatlardan foydalanish yuqori darajaga yetdi. Ishlab chiqarishda intellektual resurslardan foydalanish davri keldi. Bu esa, boshqaruvga yangicha yondashuvni talab etdi. Natijada, menejment masalasiga insoniy munosabatlar sifatida yondashuv amaliyoti vujudga keldi. Uning asoschilari Elton Mey (1880-1949) va Meri Parno Folett (1868-1933) hisoblangan. Ushbu nazariyasi, asosan, mustahkam birlashgan jamoani tarkib toptirish, unda yaxshi mikromuhitni shakllantirish, xodimlarga mehribonlik qilish, ularga yordam berishni menejning asosiy vazifasi sifatida talqin etadi.

5. XX asrning 50-yillaridan boshlab boshqaruvga yuqori estetik did va namunali hulq-atvor asosida yondashuv tamoyili shakllana boshladi. Chunki "insoniy munosabatlar" maktabi asosiy e'tiborni jamoaga qaratgan bo'lib, ishlab chiqarish faoliyatining murakkablashuvi va individuallashuvi davrida buning o'zi yetarli emas edi. Endilikda e'tiborni jamoaga emas, uning asosi bo'lgan har bir xodimga alohida qaratishni taqozo etardi. Ushbu yondashuv alohida olingan xodimning o'z imkoniyatlari va layoqatini tashkilot manfaatlariga mos ravishda namoyon qilishini ta'minlashni nazarda tutadi. Ushbu yo'nalishga mansub olim - Duglas Mak-Gregor (1906-1964) "Korxonaning insoniy tarafi" asarida tarixiy tajribalardan kelib chiqqan holda, "X" va "U" nazariyasini ilgari surdi.

Birinci nazariyaga muvofiq, inson tabiatan dangasa, uni harakatga keltirish uchun jazolash yoki yo'qchilik bilan qo'rqitish zarur. Ikkinchi nazariyaga asosan esa, insonlarga yoqimli mehnat bilan shug'ullanish, qarorlar qabul qilishda qatnashish, jonbozlik ko'rsatishdan xursandlik, xayrixohlik zarur. Bundan kelib

chiqqan holda D. Mak-Gregor "xodimlarga mayda vasiylik qilishdan voz kechish, ularning ijodiy harakatlari va mustaqilligi uchun sharoit yaratib berish, ishlab chiqarishga insoniy munosabatlarni tatbi, etish kerak. Birinchi nazariya eskirdi, shu bois menejerlar ikkinchi nazariya bilan qurollanmog'i zarur", deb ta'kidlaydi.

Ilg'or kooperatsiyalarda menejment ushbu tamoyillarni hisobga olgan holda "qisqartirilgan ish haftasi", "surilgan ish jadvali" va boshqa shakllardagi yangiliklarni ishlab chiqarishga joriy etadi.

6. Tashkilotning ishlab chiqarish, moliyaviy, marketing, ijtimoiy, ekologik va shu kabi faoliyatlari o'zaro bog'liqligi, shuningdek, ichki va tashqi munosabatlarning kuchayishi XX asrning o'rtalarida boshqarishga tizimiy yondashuvning shakllanishiga olib keldi. Ushbu yondashuvga muvofiq tashkilotning hamma tarkiblari bir-biriga bog'liq va o'zaro uyg'un holda harakat qiladi. Ularning biridagi o'zgarish, muqarrar ravishda, boshqalaridagi o'zgarishga, pirovard natijada esa, butun tashkilotdagi o'zgarishlarga olib keladi. Bu har qanday muammoning atroflicha o'rganilishi va hal etilishini talab qiladi.

Tizimiy yondashuv namoyondalaridan biri amerikalik Chester Bernard bu boradagi tarixiy tajribalarni umumlashtirgan holda, birinchi marta tashkilotga ijtimoiy tizim sifatida qaragan, shundan kelib chiqib, menejmentning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat deb ta'kidlagan: tashkilotning maqsadlarini belgilash, ularning alohida tarkiblari o'rtasidagi aloqalarni yo'lga qo'yish hamda o'zaro uyg'un va samarali harakat qilishini ta'minlash.

Tizimiy yondashuvga asoslanib, Bernard "korporatsiyaning ijtimoiy mas'uliyati" kontseptsiyasini yaratdi. Unga muvofiq, alohida tashkiliy tizimlar va ularda qabul qilinayotgan qarorlar tashkilot faoliyatida muhim o'rin tutadi. Shuning uchun, menejment tashkilotning kelajakdagi rivojida buni, albatta, inobatga olishi zarur.

Hozirgi davrda fan va texnika inqilobi, oldingi davrdan farqli o'laroq, ichki va tashqi muhitning tez va kutilmagan tarzda o'zgarib turishiga olib keldi. Demak, bu davrda menejment oldida

o'zgaruvchan muhitga moslashish masalasi ustuvor bo'lib qoldi. Bunday o'zgarishlarni "ahvoliyl yondashuv" nazariyasi o'zida aks ettirdi va shu asosda hozirgi kunda faol ishlayotgan strategik boshqaruv kontsepsiyasi yaratildi. Uning mohiyati shundan iboratki, menejment har xil vaziyatlarda turlicha qo'llanadi, shuning uchun ham menejmentning asosiy vazifasi vaziyatga ta'sir etuvchi barcha omillarni hisobga olgan holda qarorlar qabul qilishdan iborat.

Boshqaruv turlari to'g'risida gapirganda, uning quyidagi ko'rinishlari mavjudligini ko'rsatib o'tish mumkin: davlat boshqaruvi, hududiy va tarmoq boshqaruvi, xo'jalik subyekti darajasidagi boshqaruv. Menejment oldiga qo'yilgan maqsad va vazifalar uning tuzilmalari orqali ro'yobga chiqariladi. Shu munosabat bilan menejmentning ikki - umumiy-tashkiliy va funksional turi mavjud.

Umumiy-tashkiliy menejment kompaniya (firma) faoliyatining bir maqsadga yo'naltirilganini ta'minlashga qaratilgan boshqaruvdir. Yanada aniqroq, aytganda, u kompaniyaning turli bo'linmalari va xizmatchilar faoliyatini yagona bir maqsadga buy-sundirishni yoki muvofiqlashtirishni tashkiliy, tizimiy, uslubiy jihatdan ta'minlash vazifasini amalga oshiradi.

Funktsional menejment kompaniya (firma) faoliyatining maxsus sohalarini boshqarishni anglatadi.

Jumladan:

- mehnat resurslari menejmenti;
- marketingni boshqarish;
- ishlab chiqarish menejmenti;
- moliya menejmenti;
- investitsiyalar menejmenti;
- ekkauentingni boshqarish.

Mehnat resurslari menejmenti orqali xodimlarni tanlash, joylashtirish, o'qitish, ularning malakasini oshirish, mehnatini rag'batlantirish va motivatsiyalash, mehnat sharoitlarini yaratish, xodimlarning mehnat qilish va dam olish sharoitlarini yaxshilash va shu kabi masalalar hal etiladi.

Marketingni boshqarish-marketingning tashkiliy tuzilmalarini shakllantirish, uni harakatga keltirish, bozor imkoniyatlari tahlili va maqsadga muvofiq, bozorni tanlash, ishlab chiqarish va bozor mutanosibligini ta'minlash hamda rejalashtirish hamda nazoratni amalga oshirishni qamrab oladi.

Ishlab chiqarish menejmenti - ishlab chiqarishni tashkil etish, texnika va texnologiyalardan samarali foydalanishni ta'minlash, oldindan aniqlangan parametrlar asosida ish yuritish, yuqori sifatni ta'minlash, unumdorlikni oshirish va shu kabi masalalarni hal etishga yo'naltirilgan.

Moliya menejmenti - kompaniya (firma) moliyasini shakllantirish, uning manbalarini aniqlash, samarali joylashtirish, moliyaviy ahvolni mustahkamlab borish va istiqbol rejalarini asoslash kabi masalalarni boshqaradi.

Investitsiyalar menejmenti-kompaniya (firma) investitsion faoliyatining hamma jabhalari samarali va foydali bo'lishini ta'minlaydi.

Moddiy texnika ta'minoti menejmenti-kompaniya (firma) faoliyatini moddiy-texnika resurslari bilan ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan kompleks masalalarni boshqaradi. U o'z faoliyatida marketing xizmati bilan uzviy aloqada bo'ladi.

Ekkauntingni boshqarish-tashkilot faoliyati bo'yicha ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish, reja ko'rsatkichlarini boshqa tashkilotlarning ma'lumotlari bilan solishtirish, uning asosida kamchiliklarni aniqlash, rivojlanish imkoniyatlarini yaratish bilan bog'liqdir.

Menejment jarayoni amalda quydagilar asosida harakat qiladi:

- ijtimoiy - iqtisodiy qonunlar;
- menejment qonuniyatlari;
- menejment tamoyillari.

Menejment asosan, quyidagi tamoyillar asosida o'z faoliyatini amalga oshiradi:

- ilmiylik;
- maqsadga yo'naltirilganlik;

- ketma-ketlik va bir-birini to'ldirish;
- doimiylik;
- o'ziga xos xususiyatni hisobga olish;
- boshqaruvning doimiy takomillashib borishi;
- boshqaruvning samaradorligi.

Ilmiylik tamoyili-boshqaruvning har bir masalasi ilmiy asoslangan faoliyat asosida hal qilinishini talab etadi va uning amalga oshirilishini bildiradi. Masalan, qaror qabul qilish jarayonida ilmiy bashorat qilish usullaridan keng foydalanish talab etiladi. Bu esa, qarorlarning kelajak talablarini hisobga olgan holda qabul qilishini ta'minlaydi.

Maqsadga yo'naltirilganlik tamoyili-boshqaruv faoliyatining tizim oldiga qo'yilgan maqsad yoki vazifani bajarishga qaratilishini ta'minlaydi. Masalan, kompaniya rahbariyati ishlab chiqarilayotgan mahsulotning raqobatbardoshligini yaxshilashni ustuvor vazifa deb belgilagan bo'lsa, hamma boshqaruv subyektlarining faoliyatlari ushbu ustuvor vazifani bajarishga qaratiladi.

Ketma-ketlilik va bir-birini to'ldirish tamoyili-boshqaruv faoliyatining to'laqonliligi va tizimning yaxlitligini ta'minlashga qaratilgan. Masalan, kompaniyani inqiroz sharoitidan olib chiqish uchun boshqaruv rejasida eng muhim iqtisodiy, texnik va ijtimoiy chora-tadbirlar aniqlanadi, ularning bajarilishida ketma-ketlikka asoslaniladi va ular asosida boshqaruv jarayoni yuzaga chiqadi.

Doimiylik tamoyili-ishlab chiqarish samaradorligini boshqaruv faoliyati ta'sirida ta'minlashga qaratilgan. Masalan, faraz qilaylik, kompaniyada marketing menejmenti doimiy amalga oshirilmaydi, natijada boshqaruv tizimi o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni bajara olmaydi, oxir-oqibatda ishlab chiqarishga katta zarar yetadi.

Menejmentda o'ziga xos xususiyatni hisobga olish tamoyili - har bir boshqaruv obyektining individual xususiyatlarini hisobga olishni anglatadi. Masalan, F.Teylorning Amerika zavodlari tajribasida ishlab chiqilgan boshqaruvga oid taklif va tavsiyalaridan

Germaniya, Angliya va Rossiya sanoat korxonalarida o'zlariga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda foydalanganlar.

Tizimli va komplekslilik tamoyili - boshqaruv jarayonida uning har bir obyekti va muammosiga tizimli hamda kompleks tarzda yondashish kerakligini bildiradi. Masalan, unumdorlikni boshqarishda unga bir tizim deb qarash va uni hal etishda kompleks omillarni boshqarish zarurligi taqozo etiladi.

Boshqaruvning doimo takomillashib borish tamoyili-iqtisodiyot, ishlab chiqarish, fan-texnika taraqqiyoti va ehtiyojlarning doimo rivojlanib borishiga mos ravishda boshqaruv faoliyatining takomillashib borishini ta'minlashga xizmat qiladi. Masalan, boshqaruv faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyasining qo'llanilmasligi oxir-oqibatda ishlab chiqarish samaradorligining pasayishiga sabab bo'ladi.

Menejmentning yuqori malakalilik, mas'uliyat va ijodkorlik tamoyili-boshqaruv faoliyatida mashhur bo'lgan xodimlar, menejerlar faoliyatining samaradorligini ta'minlashga qaratilgan. Masalan, boshqaruv va ishlab chiqarish samaradorligi, birinchi navbatda, menejerlarga bog'liq. Kompaniya juda qulay moliyaviy, texnik va boshqa imkoniyatlarini chalasavod, mas'uliyatsiz va ijodkor bo'lmagan menejer qo'liga topshirsa, u bankrot bo'lishi mumkin.

Boshqaruv samaradorligi tamoyili-boshqaruv faoliyati natijalarining samaradorlik mezonlariga javob berishida namoyon bo'ladi.

Menejment faoliyatining hayotiy zarurati uning quyidagi vazifalarida aks etadi:

1. Strategik rejalashtirish.
2. Strategiyaning amalga oshirish uchun uzoq va qisqa muddatli rejalashtirish.
3. Boshqaruvning tashkiliy tuzilmasi va o'zaro munosabatlarni tashkil qilish.
4. Motivatsiya.
5. Muvofiqlashtirish.

6. Nazorat.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, strategik qarorlar yuqori tashkilot, rahbariyat tomonidan qabul qilinadi.

Strategiyani amalga oshirishda uzoq va qisqa muddatli rejalashtirish strategik qarorlarning quyi bo'g'inlar tomonidan amalga oshirilishini bildiradi.

Mamlakatimizda jismoniy-intellektual resurslarni samarali boshqarishni ikki davrga bo'lish mumkin.

Birinchi davr-mustaqillikkacha bo'lgan davrni qamrab olib, u ma'muriy-buyruqbozlik boshqaruv tizimi xususiyatlarini aks ettiradi va xalqimiz, mamlakatimiz manfaatlariga mos bo'lmagan mazmun kasb etgan.

Ikkinchi davr-mustaqillik yillarida jismoniy-intellektual resurslarni samarali boshqarishning mutlaqo yangi sifat davrini tashkil etadi. Mazkur davrning boshqaruvi quyidagi tamoyillarda namoyon bo'ladi:

- jismoniy va intellektual resurslarni uyg'unlikda boshqarish;
- jismoniy-intellektual resurslarni tizimli boshqarish;
- jismoniy-intellektual resurslarni milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda, samarali boshqarish.

"Biz tanlagan yondashuvlar ko'p jihatdan tajriba, izlanish tarzidagi yondashuvlar edi. Lekin biz bu tajribalarni dadil amalga oshirdik. Ularni o'zini obro'sizlantirib qo'ygan ma'muriy-buyruqbozlik tizimi tuzog'idan qat'iyon xalos bo'lishning, jadal o'zgarib borayotgan iqtisodiy sharoitlarga mos bo'lgan yangi muassasalar tizimini tezlik bilan joriy etishning birdan-bir yo'li deb bildik".

O'zbekistonda jismoniy-intellektual resurslarni samarali boshqarish modeli va unga mos ravishda yondoshuv natijasida jismoniy-intellektual resurslar barkamol avlodni kamol toptirish hamda jamiyatimiz taraqqiyoti yo'lida yanada samaraliroq xizmat qila boshladi.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Inson resurslari, tushuncha, boshqarish sohasi, funksiyalari, prinsiplari, nazariy, uslubiy, asoslari, inson resurslarini strategik boshqaruvi, jismoniy chiniqish, intellektual qobiliyat, jismoniy, aqliy, ma'naviy, Amir Temur, Fredrek U.Teylor, menejment, jaryon, ilg'or kooperatsiyalar, Amerika zavodlari, tajriba, Germaniya, Angliya va Rossiya, sanoat korxonalari, Chester Bernard, ijtimoiy – iqtisodiy qonunlar, menejment qonuniyatlari, menejment tamoyillari, ilmiylik, maqsadga yo'naltirilganlik, ketma-ketlik, bir-birini to'ldirish, doimiylik, boshqaruv samaradorlik.

MAVZU YUZASIDAN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Inson resursini to'la shakllantiruvchi asosiy ustunning tarkibiy qismlari nimalardan iborat va har bir tushunchaga izoh bering?

2. Jismoniy chiniqish, intellektual qobiliyat hamda ma'naviy yetuklik nimaning asosini tashkil qiladi?

3. Uch oyoqda o'rnatilgan konussimon qurilmalarning mustahkamligi nimaga o'xshatilgan, asoslab bering?

4. Barkamollik - jismoniy, aqliy, ma'naviy ustunlar qanday shakllanganda jamiyat va davlat manfaatlariga samarali xizmat qiladi?

5. Jismoniy yetuklik intellektual va ma'naviy kamolot bilan uyg'un shakllanmasa, qanday natijalarga olib kelishi mumkin?

6. "Jismoniy-intellektual va ma'naviy resurslar doimo yangilanadigan kuch, tuganmas yaratuvchanlik energiyasidir" ta'rifiga izoh bering?

7. Dunyo tajribasida ilk bor jismoniy-intellektual resurslarni maqsadli rivojlantirish va ularni samarali boshqarish tizimiga qayerda asos solindi va uning amaliyotga joriy qilinishi asosida qanday natijalar qo'lga kiritildi?

8. Mamlakatimizda jismoniy-intellektual resurslarni samarali boshqarish masalalariga qachondan boshlab alohida e'tibor qaratila boshlagan?

9. "Jismoniy tarbiya va sport insonning nafaqat jismoniy, balki ma'naviy kamolotga erishishida ham ulkan omildir", jumlagi izoh bering.

10. Boshqaruvning tarixiy rivojlanishining uch xususiyatini sanang.

11. Amir Temurning jahonda boshqaruv nazariyasi va amaliyoti rivojiga hissasini qo'shgan hissasi haqida gapiring. Asos solgan boshqaruv nazariyalari va ularni amaliyotga qanday tatbiq qilinganini tushuntiring.

12. Amir Temurning saltanatni boshqarishdagi bugungi kun tizimida ham qo'llanilib kelayotgan o'n ikki tamoyili qaysilar?

13. Davlat boshqaruvida Amir Temur tomonidan vazirlarga nisbatan ishlab chiqilgan talablar nimalardan iborat bo'lgan?

13. Boshqaruvning maxsus fan va faoliyat sohasiga aylantirishiga qanday zaruratlar sabab bo'lgan va qachondan va boshqaruvga maxsus fan va faoliyat sifatida qaysi yillardan e'tibor kuc-haygan?

14. Fredrek U.Teylor tomonidan nashr qilingan "Ilmiy boshqaruv printsiplari" asari mohiyati haqida gapiring.

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN TOPSHIRIQLAR:

1. Oilada jismoniy tarbiyani tashkil qilish shakllari.
2. Adaptiv jismoniy tarbiyani tashkil qilish va u bilan shug'ullanuvchilarni sog'lomlashtirishdagi ahamiyati.

11-MODUL. INSON RESURLARINI BOSHQARISH TIZIMI

REJA:

1. Inson resurslarini boshqarish sohasidagi faoliyatning asosiy yo'nalishlari to'g'risida.

2. Tashkilotning inson resurslarini boshqarishni takomillashtirish bo'yicha yangi yondashuvlarni tahlil qilishning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish.

Keyingi yillarda mamlakatimizda jismoniy-intellektual resurslarni rivojlantirish borasida juda katta imkoniyatlar vujudga keldi.

Nodavlat tuzilmalar, hukumatga qarashli bo'lmagan va jamoat tashkilotlarining, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlarining faoliyatini yanada mustahkamlash va rivojlantirish ijtimoiy hayotimizning barcha sohalarini erkinlashtirishda alohida o'rin tutadi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, nodavlat va jamoat tashkilotlarining rivojlangan tizimi jamiyatda manfaatlar uyg'unligini qaror toptirish va mustahkamlashga xizmat qilishi lozim. Bu tizim davlat idoralari faoliyatini muayyan ma'noda to'ldirishi, ularga nisbatan ma'lum bir muvozanatni ta'minlovchi vosita va-zifasini bajarishi kerak.

Yuqoridagi talablardan kelib chiqqan holda, bugungi kunda jismoniy-intellektual resurslarning samarali boshqaruvini ta'minlashning quyidagi imkoniyatlaridan to'liq foydalanish taqozo etiladi, ya'ni:

- ijtimoiy boshqaruv imkoniyatlaridan unumli foydalanish;
- mavjud moliya resurslarini oqilona akkumulyatsiyalash va jalb qilish mumkin bo'lgan manbalarni aylanma jarayonlarga tortish;
- ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga javob beruvchi mutaxassislar ta'minotini amalga oshirish.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda jismoniy-intellektual resurslarni rivojlantirish bo'yicha maqsadli dasturiy chora-tadbirlarning amalga oshirilishi hisobiga qator ijobiy natijalar qo'lga kiritildi. Ayniqsa, ijtimoiy boshqaruv tizimini yaratishda sezilarli ishlar qilindi.

Xususan, O'zbekiston Milliy sport assotsiatsiyasi, 70 dan ortiq sport turlari bo'yicha federatsiyalar, tennis, boks, futbol kabi sport turlarini rivojlantirish jamg'armalari tashkil etildi, 300 dan ortiq sport-sog'lomlashtirish klublari tuzildi. Bu jamoat tashkilotlari mustaqil faoliyat ko'rsatib, xalqaro sport tashkilotlari bilan bevosita hamkorlik aloqalarini o'rnatgan. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida, jumladan, 2000-yilda yangi tahrirda qabul qilingan "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi qonunda davlat va jamoat boshqaruvi organlarining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vakolatlari aniq belgilab berilgan. Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarishning davlat va jamoat tizimlari o'zaro yaqin hamkorlikda faoliyat ko'rsatayotgani tufayli, sohaning qariyb barcha ko'rsatkichlari bo'yicha o'sishga erishildi. O'zbekistonning xalqaro sport maydonidagi o'rni va nufuzi yil sayin o'sib boryapti.

Shu bilan birga, sohani boshqarish tizimida quyidagi muayyan muammolar mavjudligi ko'rsatilgan edi:

- sport harakatining jamoat boshqaruvida sport federatsiyalarining faoliyati talabga yetarlicha javob bermaydi;

- sohani moliyalashtirishda byudjetdan tashqari mablag'lar salmog'i yil sayin o'sib borayotganiga qaramay, jismoniy tarbiya va sport harakati, asosan, davlat tomonidan moliyalashtirilayapti;

- sport federatsiyalari va klublar o'zini o'zi to'liq moliyalashtirish chora-tadbirlarini ko'rishda sustkashlik qilmoqda;

- mamlakatimizda o'z faoliyatini mustaqil va to'liq xo'jalik hisobida yuritadigan klublar hali shakllanib ulgurmagan. Hatto, futbol klublari berilgan soliq imtiyozlari va qo'llab-quvvatlashlarga qaramay, o'zini o'zi moliyalashtirishga to'liq o'tmaganligi ta'kidlanadi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan muammolarni ijobiy hal etishda hamda jismoniy-intellektual resurslarni boshqarishning jamoatchilik tamoyillarini kuchaytirishda bir qator ishlarni, jumladan, quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiqligi aytilgan:

- jamoat boshqaruvi rolini kuchaytirish yuzasidan sport federatsiyalari va klublarning moliyaviy-xo'jalik faoliyatini amalga oshirish borasidagi huquqlarini kengaytirish. Ularning sportchilar zaxiralarini tayyorlash borasidagi faoliyatini rag'batlantirish (davlat grantlari joriy etish, soliqlar to'lashda imtiyozlar berish);

- xususiy klublar, ochiq va yopiq turdagi aktsiyadorlik jamiyati shaklidagi sport klublarini tashkil etishga, ularning foyda olishini ko'zlab faoliyat ko'rsatishlariga, bunday klublar mulkdorlari, aktsionerlari yoki mutaxassislarining klublar tashkil etishdan manfaatdorligini qo'llab - quvvatlash;

- malakali sportchilar zaxiralarini tayyorlash, ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish, xalqaro maydonda mamlakat sharafigi munosib himoya qilish faoliyatini muvaffaqiyatli yuritayotgan sport federatsiyalari va klublariga shartnoma asosida davlat dasturlarini amalga oshirishlari uchun moliyaviy yordam ko'rsatish;

- sport federatsiyalari va boshqa jamoat tashkilotlarini boshqarishda ularning quyi bo'g'inlari rolini kuchaytirish;

- ixtiyoriy asosda klublar, sportchilar, mutaxassislarni birlashtiradigan professional sport ligalarini tashkil etish;

- sport klublari va federatsiyalarini o'zini o'zi mablag' bilan ta'minlash tizimiga to'liq o'tkazish.

Bugungi kun talablaridan kelib chiqqan holda, mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport harakatining rivojlanishini ta'minlash, uni boshqarish tamoyillarini takomillashtirish uchun jamoatchilik tamoyili asosida faoliyat ko'rsatuvchi "Sport maslahat forumi"ni shakllantirish maqsadga muvofiqlidir.

Ramziy ma'nodagi "Sport maslahat forumi"ni shakllantirishdan maqsad - respublikada jismoniy tarbiya va sport harakatini yanada rivojlantirish, ijtimoiy boshqaruv tamoyillari asosida

mazkur yo'nalishdagi harakatlarni muvofiqlashtirish va uyg'unlashtirishdan lozimligi ko'rsatilgan.

Mazkur ijtimoiy boshqaruv tuzilmasining asosiy vazifasi sifatida esa quyidagilar ko'rsatib o'tilgan:

- ijtimoiy boshqaruv tamoyillarini samarali qo'llash;
- boshqaruvning turli tizimlarida amalga oshirilayotgan keng qamrovli faoliyatlarni muvofiqlashtirish va uyg'unlashtirish;
- boshqaruv tizimlari, sport federatsiyalari, kasaba uyushmalari va boshqalar faoliyatlari reytingini aniqlash hamda mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish yuzasidan tegishli taklif va tavsiyalar ishlab chiqish.

Mavjud resurslardan samarali foydalanish hamda boshqaruv samaradorligini oshirish maqsadida mazkur forumning ishchi organi sifatida O'zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligini belgilash maqsadga muvofiqdir. Mazkur forumni ta'sisчилari tarkibiga birinchi navbatda quyidagilarni jalb qilish maqsadga muvofiqligi ko'rsatilgan:

Jismoniy-intellektual resurslarni samarali boshqarishni ta'minlashda bozor munosabatlari sharoitida malakali faoliyat ko'rsatuvchi sport-biznes yo'nalishdagi mutaxassislarni tayyorlash ishi ham sohadagi dolzarb muammolardan hisoblanadi. Chunki, sport menejmenti, sport turizmining vazifalari shunday belgilangan:

- sport va biznes hamda sport va turizmning uyg'unlashib borishi;
- sportning "takror ishlab chiqarish" qobiliyatini to'la ro'yobga chiqarish va shu asosda uning optimal rivojini ta'minlash;
- o'quv jaryonlarining ilmiy asoslanganlik darajasini ta'minlash maqsadida "Ilmiy markaz" tarkibida "Sport va biznes" yo'nalishini shakllantirish.

Ko'rsatib o'tilgan muammoni ijobiy hal etishda O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti hamda manfaatdor tashkilot va muassasalar hamkorligida maxsus "Sport iqtisodiyoy-

ti, menejment va biznesni tashkil etish" qo'shma fakultetini shakllantirish maqsadga muvofiqligi ta'kidlangan edi.

Hamda mazkur fakultetni quyidagi tamoyillar asosida tashkil etish taklif etilgan:

- mavjud intellektual salohiyatdan unumli foydalanish va uni aniq maqsadga yo'naltirish (O'zDJTSU, O'zMU, TDIU, TMI va boshqalar hamkorligida);

- nazariya bilan amaliyotning uyg'unligini ta'minlash va faoliyatni shartnomaviy munosabatlar asosida tashkil etish (fakultet, makro va mikro darajadagi sport hamda turistik muassasalar, moliya institutlari, manfaatdor yuridik va jismoniy shaxslar);

Maxsus fakultetni tashkil etishning taklif etilayotgan tamoyillari o'quv-amaliy va kelishuv-ta'minot jarayonlarining uyg'unligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ya'ni, mazkur tamoyillar o'quv (A), amaliyot (B), talab (V), taklif (G) va ta'minot (D) bo'g'inlarining bir nuqtada kesishishini ta'minlaydi. Natijada, intellektual-jismoniy resurslarni samarali boshqarish jarayoni kutilgan ijobiy natijalarga erishishga xizmat qiladi.

Bu boradagi ishlar samaradorligini yanada oshirish quyidagilarni taqozo etishi ko'rsatiladi:

- tegishli me'yoriy hujjatlar turkumini shakllantirish, muhokamadan o'tkazish va tasdiqlash;

- fakultetni shartnomaviy munosabatlar asosida tashkil etishning byudjetdan tashqari manbalarini aniqlashtirish.

O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti tarkibida maxsus fakultet tashkil etish bozor munosabatlari sharoitida sport-biznes yo'nalishida malakali faoliyat ko'rsatuvchi mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi va boshqaruv faoliyati samaradorligini oshiradi. Bunday o'zgarish natijasida ushbu bilim yurti zamonaviy tarkibiy tuzilishga ega bo'ladi.

Bugun jismoniy-intellektual resurslarni maqsadga muvofiq rivojini ta'minlash jarayoniga qator omillar, jumladan, quyidagilar salbiy ta'sir ko'rsatayotgani ko'rsatiladi:

- moliyaviy resurslarning aniq maqsad yo'lida to'liq akkumulyatsiyalanmagani;

– moliya institutlari bilan sport muassasalarining hamkorlik faoliyati yo'lga qo'yilmaganligi.

Yirik tashkilotlarda mehnat resurslariga umumiy rahbarlik mas'uliyati kadrlar bo'limining malakali xodimlariga yuklatilgan bo'lib, u odatda, shtab xizmatlari tarkibiga kiradi. Bu mutaxassislar tashkilot maqsadlarini amalga oshirishga yordam berishi uchun, ular faqat o'z sohalarini emas, balki quyi bo'g'in rahbarlarining ehtiyojlarini ham bilishlari zarur. Shu bilan birga bu rahbarlar mehnat resurslarini boshqarish xususiyatlarini, uning mexanizmi, imkoniyatlari va kamchiliklarini tushunmasa, kadrlar mutaxassislari xizmatlaridan umumli foydalana olmaydilar. Shuning uchun barcha rahbarlar insonlarni boshqarish usullari va metodlarini bilishi va tushunishi muhim.

Inson resurslarini boshqarish tizimi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Resurslarni rejalashtirish: inson resurslariga kelgusi ehtiyojlarni qondirish rejasini ishlab chiqish.

2. Personalni to'plash: barcha lavozimlar bo'yicha potentsial nomzodlar rezervini tashkil etish.

3. Tanlash: ish joylariga nomzodlarni baholash va rezervdan eng yaxshilarini tanlash.

4. Ish haqi va imtiyozlarni aniqlash: xizmatchilarni jalb qilish, yollash va saqlab qolish maqsadida ish haqi va imtiyozlar tarkibini ishlab chiqish.

5. Kasbga yo'naltirish va moslashuv: yollangan ishchilarni tashkilot va uning bo'linmalari bilan tanishtirish, ishchida undan nima kutilayotganligi haqida tushuncha hosil qilish va qanday mehnat yaxshi baholanishini tushuntirish.

6. O'qitish: ishni samarali bajarish uchun kerakli mehnat ko'nikmalarini o'rgatish uchun dasturlar ishlab chiqish.

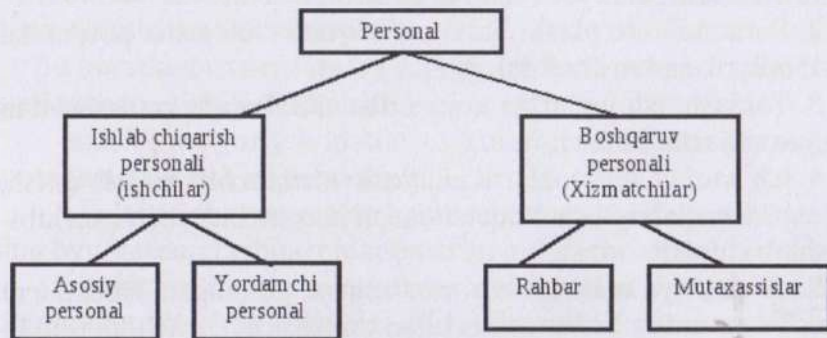
7. Mehnat faoliyatini baholash: mehnat faoliyatini baholash metodikasini ishlab chiqish va uni xodimga yetkazish.

8. O'stirish, pasaytirish, o'tkazish, bo'shatish: xodimlarni lavozimlarga yoki boshqa ish uchastkalariga o'tkazish usullarini ishlab chiqish.

9. Rahbar kadrlarni tayyorlash, xizmat ko'rsatishlarini boshqarish: rahbar xodimlarni mehnat samaradorligini ko'tarishga va qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqish.

"Personal" ("inson resurslari") tushunchasining mazmuni.

"Personal" termini korxona mehnat jamoasining tarkibiy qismlarini birlashtiradi. Personalga ishlab chiqarish yoki boshqaruv operatsiyalarni bajaruvchi va mehnat predmetlari, mehnat vositalaridan foydalangan holda qayta ishlash bilan band bo'lgan barcha xizmatchilar kiritiladi. Bunda "kadrlar", "xizmatchilar", "personal" tushunchalari bir xil ma'noni anglatadi. Boshqaruv nazariyalarida personalni tasniflashda xizmatchining kasbi va mansabi, boshqaruv darajasi, xizmatchi kategoriyalaridan kelib chiqqan holda turli yondashuvlar mavjud. Ishlab chiqarish jarayonida ishtirokiga qarab personal ikki asosiy qismga ajratiladi: ishchilar va xizmatchilar.

2- Personalning tasniflanishi

Chet el tajribasida personal muammolarini hal qilishga doir ikkita asosiy yondashuv mavjuddir. Birinchi yondashuv diqqat - e'tiborni shunga qaratadiki, "Inson resurslarini boshqarish" mazkur muammoni hal qilishning strategik jihatlarini, shu jumladan, ijtimoiy rivojlantirish masalalarini qamrab oladi, "personalni boshqarish" esa ko'proq kadrlar bilan operativ ish olib borishga taalluqlidir. "Inson resurslarini boshqarish", avvalo, mehnat va

bandlik sohasidagi munosabatlarni davlat yo'li bilan tartibga solish masalalariga, "personalni boshqarish" esa korxona darajasi-dagi mehnat munosabatlariga qaratilgan.

Fan-texnika jadal taraqqiy etayotgan hozirgi davrda shuni ta'kidlash zarurki, eng tez rivojlangan tarmoqlarda xodimlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlashning keng miqyosli tizimini vujudga keltirish muammosi ko'ndalang bo'lib qoldi. Bu muammoni hal qilish uchun barcha o'quv yurtlarida, kasb dargohlarida ta'lim-tarbiya tuzilishini qayta ko'rib chiqish zarurati yuzaga keldi.

"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" shu zarurat tufayli ishlab chiqilgan edi. Bozor islohotlari talablaridan kelib chiqqan holda, kadrlar tayyorlash bo'yicha davlat, jamiyat va inson faoliyatining barcha sohalarini qamrab olgan mazkur dastur Respublikada inson resurslaridan samarali foydalanishda katta ahamiyatga ega. Bozor iqtisodiyoti malakali kadrlardan imkoni borida ko'proq foydalanishni taqozo etadi: lekin, O'zbekistonda eng murakkab muammolardan biri-mahalliy aholini, ayniqsa, yoshlarni industrial mehnatga jalb etishdir. Uni hal qilish uchun masalaga milliy iqtisodiyot, iqtisodiy mustaqillik hatto Vatan fidoyilarini tarbiyalash nuqtayi nazaridan yonlashish zarur. Nega o'zbek millatiga mansub ishsizlar industrial ishlab chiqarishdagi bo'sh joylarni egallashga unitilmaydilar? Fikrmizcha, buning uchun: Birinchidan, yetarli texnik bilimga, malakaga ega bo'lish kerak. Maqsadga erishish uchun: bandlik jamg'armasi mablag'lari hisobidan kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash uchun turli xildagi kurslar ochilishini keng yo'lga qo'yish; Ikkinchidan, korxonalar qurilayotganda ularning yo'nalishi, vazifalari to'g'risida aholini oldindan xabardor qilish; Uchinchidan, industrial mehnatga mehrni bolalikdan singdirish; To'rtinchidan, mehnatni rag'bantlantirish, ishchilarni ijtimoiy-maishiy jihatdan ta'mirlash masalalarida korxonalar to'la mustaqilligini ta'minlash kerak; Beshichidan, ommaviy axborot vositalari orqali sanoat korxonalari mehnatini targ'ib etish, ishchilar obro'-etiborini ko'rsatish ayni muddaodir. Umumlashti-

rib aytganda, miliy industrial kadrlarni shakllashtirish Respublikaning iqtisodiy jihatidan mustaqilligini ta'minlashning muhim shartidir. Bozor iqtisodiyoti jarayonida Respublikada inson resurslarida oqilona foydalanish uchun, Farg'ona vodiysidagi aholining zichligidan kelib chiqadigan va, aksincha, shimoliy va g'arbiy zonalarda ishchi kuchining yetishmasligi bilan bog'liq muammolar o'z yechimini topishi zarur. Buning uchun aholi zich yashaydigan hududlarda mehnatni ko'proq talab qiladigan qo'shimcha sanoat korxonalarini joylashtirish maqsadga muvofiqdir. Qishloqlarda mahalliy xom-ashyodan foydalanish hisobiga kulolchilik, tikuvchilik, konchilik, naqqoshlik, quruvchilik va boshqa bir qancha tarmoqli kichik hamda o'rta korxonalarni ko'paytirish lozim. Umuman hukumat qarorlarida belgilangan xalq iste'moli mollari ishlab chiqaruvchi korxonalarni jadal qurib bitkazish va ishga tushirish, ichki rezerv va imkoniyatlaridan butun choralari bilan foydalanishni ta'minlash kerak.

Shuningdek, Respublikada inson resurslaridan oqilona foydalanishda xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining ham ahamiyati katta. Bozor iqtisodiyoti sharoitida milliy istiqloq sharofati bilan inson resurslaridan foydalanishning yangi imkoni, ya'ni yosh va malakali inson resurslarini jahon mehnat bozoriga chiqarish, boshqa horijiy yurtlarda bolib islash imkoniyati yuzaga keladi. Yevropa Ittifoqiga kirgan bir qancha mamlakatlar ishchilari Germaniya, Fransiya, Gollandiya, Portugaliya, Belgiya kabi rivojlangan mamlakatlarga borib ishlab daromad to'padilar, bu bilan o'z davlatlari ichki milliy mahsulotiga salmoqli daromad keltiradilar. Jahon mehnat bozorida O'zbekiston ishchi kuchlarini eksport, ham import qiluvchi davlat sifatida qatnashishi mumkin. Umuman olganda, aholi migratsiyasi obyektiv zaruriyat hisoblanadi. Har bir mamlakat hududida bu jarayon doimo davom etadi. Faqat AQShda har yili mamlakat ichida aholining 42 million nafari yashash joyini o'zgartirib turadi.

Shuningdek, inson resurslarini boshqarish quyidagi vazifalarini hal qilish orqali amalga oshiriladi: -turli xildagi kasb-malaka

va ijtimoiy demografik ko'rsatkiclarga ega bo'lgan ishchilar soni bilan ish joylari tarkibi o'rtasidagi muvofiqlikni yuqori darajada ta'minlash; -ishchi kuchini takror ishlab chiqarish jarayonini mukammallashtirish; -mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishning zamonaviy tizimini yaratish. Yoshlar-da mehnat tarbiyasini iloji boricha ertaroq boshlash.

Korxonada malakali kadrlar tayyorlashni yo'lga qo'yish shart. Korxona resurslari korxonada band bo'lgan hamma xodimlarning shaxsiy tarkibini o'z ichiga olib, unga ishchilar, rahbarlar va yollanma ishchilar bilan bir qatorda korxona egalari va mutaxassislar ham kiradi. Xodimlarning turli toifalari bo'yicha solishtirma salmog'i korxona inson resursining kasbiy- funksional va sotsial tarkibini namoyish etadi.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Inson resurslari, boshqarish, faoliyat, yo'nalish, takomillashtirish, yangi yondashuv, amaliy ko'nikma, rivojlantirish, mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish, zamonaviy tizim, yoshlar, mehnat tarbiyasi, O'zDJTSU, O'zZMU, TDIU, TMI, "Ilmiy markaz", "Sport va biznes", O'zbekiston Milliy sport assotsiatsiyasi, "Sport iqtisodiyoti, menejment va biznesni tashkil etish", ijtimoiy boshqaruv tizimi, O'zbekistonning xalqaro sport maydoni.

MAVZU YUZASIDAN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Inson resurslarini boshqarish sohasidagi faoliyatning asosiy yo'nalishlari hukumatimiz tomonidan chiqarilgan qaysi hujjatda belgilab berilgan?
2. Tashkilotlarda inson resurslarini boshqarishni takomillashtirish bo'yicha yangi yondashuvlarni qay tartibda amalga oshirish mumkin?
3. Inson resurslarini boshqarishni takomillashtirishda amaliy ko'nikmalarni qanday rivojlantirish mumkin?

4. Ramziy ma'nodagi jamoatchilik tamoyili asosida faoliyat ko'rsatuvchi "Sport maslahat forumi"ni shakllantirishdan maqsad nima edi?

5. "Ilmiy markaz" tarkibida "Sport va biznes" yo'nalishini shakllantirishdan kutilgan maqsad nima?

6. "Personal" ("inson resurslari") tushunchasining mazmuni haqida ma'lumot bering.

7. Davlat va jamoat boshqaruvi organlarining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vakolatlari aniq belgilab berilgan hujjat?

8. "Sport iqtisodiyoti, menejment va biznesni tashkil etish" qo'shma fakultetini shakllantirishdan ko'zlanagan maqsad nima edi?

9. Jismoniy-intellektual resurslarni samarali boshqarishni ta'minlashda bozor munosabatlari sharoitida malakali faoliyat ko'rsatuvchi sport-biznes yo'nalishidagi mutaxassislarni tayyorlashni dolzarb muammolar qatoriga kiritish mumkinmi? Agar shunday deb hisoblasangiz nima uchun?

10. Inson resurslarini boshqarish tizimi qanday bosqichlarni o'z ichiga oladi? Har bir bosqichga izoh bering.

11. Jismoniy-intellektual resurslarni maqsadga muvofiq rivojini ta'minlash jarayoniga qanday omillar salbiy ta'sir ko'rsatmoqda?

12. Ishlab chiqarish jarayonida ishtirokiga qarab personal nechta qismga ajratiladi?

13. Personalning umumiy tasniflanishini tushuntiring.

14. Chet el tajribasida personal muammolarini hal qilishga doir qanday yondashuvlar mavjud?

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN TOPSHIRIQLAR:

1. Jismoniy tarbiya-sport tadbirlarining shakllari.
2. Sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiyada vrachlik-pedagogik nazoratning shakllari.

12-MODUL. JISMONIY TARBIYA VA SPORT ORQALI INSON RESURLARINI RIVOJLANTIRISH

REJA:

1. Jismoniy intellektual resurslar, resurslarni boshqarish, inson kapitali, insonning ijtimoiy faolligi, yoshlarning jismoniy-intellektual resurslari:

Resurslarni boshqarish;

Inson kapitali;

Insonning ijtimoiy faolligi;

Yoshlarning jismoniy-intellektual resurslari.

Inson resurslarini boshqarish (HRM yoki Kadrlar) bu kompaniya yoki tashkilotdagi odamlarni samarali boshqarishda strategik yondashuv bo'lib, ular o'zlarining bizneslariga yordam berishlari uchun raqobatbardosh ustunlikdir. U maksimal darajaga ko'tarish uchun mo'ljallangan xodimlarning ishlash ish beruvchining strategik maqsadlariga xizmat qilishdir. Inson resurslarini boshqarish, avvalambor, e'tiborni tashkilotlarning ichidagi odamlarni boshqarish bilan bog'liq siyosatlar va tizimlarga qatratish lozim. Nazorat qilish uchun kadrlar bo'limlari javobgardir. Xodimlarning imtiyozlari dizayn, xodim yollash, o'qitish va rivojlantirish, ishlash, baholash va mukofotni boshqarish kabi to'lash va foyda tizimlarini tashkil qiladi. HR ham o'ziga tegishli tashkiliy o'zgarish va ishlab chiqarish munosabatlari yoki tashkiliy amaliyotlarni kelib chiqadigan talablar bilan muvozanatlash, jamoaviy bitim va hukumat qonunlarining umumiy maqsadi va kadrlar bo'limining bu tashkilotning odamlar orqali muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini ta'minlashidir.

Kadrlar bo'yicha mutaxassislar inson kapitali, tashkilot, siyosat va jarayonlarni amalga oshirishga yo'naltirilgan. Ular xodimlarni topish, jalb qilish, o'qitish va rivojlantirish, shuningdek,

xodimlar bilan munosabatlarni yoki imtiyozlarni saqlashga ixtisoslashishi mumkin. O'qitish va rivojlantirish bo'yicha mutaxassislar xodimlarning o'qitilishini va doimiy rivojlanishini ta'minlaydi. Bu o'quv dasturlari, ish faoliyatini baholash va mukofotlash dasturlari orqali amalga oshiriladi. Xodimlarning munosabatlari, xodimlarning siyosati buzilgan taqdirda, masalan, ta'qib qilish yoki kamsitish bilan bog'liq holatlar bilan shug'ullanilsa, xodimlarning imtiyozlarini boshqarish kompensatsiya tuzilmalarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi, ota-ona ta'ili xodimlar uchun dasturlar, chegirmalar va boshqa imtiyozlar yaratadi. Maydonning boshqa tomonida kadrlar bo'yicha generalistlar yoki biznes sheriklari turib, ushbu kadrlar bo'yicha mutaxassislar barcha sohalarida ishlashlari mumkin yokimehnat munosabatlari bilan ishlaydigan vakillar birlashgan xodimlar bo'lishi mumkin

HR - bu mahsulot insonning munosabatlar harakati bo'lib, 20-asrning boshlarida, tadqiqotchilar mahsulotlarning yaratilish usullarini hujjatlashtirishni boshlaganlarida biznes qiymati orqali ishchi kuchini strategik boshqaruvni anglatgan. Dastlab, masalan, tranzaksiya ishlari ustunlik qilib, ish haqi va imtiyozlar ma'muriyati, lekin globallashuv tufayli kompaniyaning konsolidatsiyasi, texnologik yutuqlar va keyingi tadqiqotlar 2015 yildan boshlab iste'dodlarni boshqarish, merosxo'rlikni rivojlantirish, sanoat va mehnat munosabatlari, xilma xillik va qo'shilish kabi strategik tashabbuslarga e'tibor qaratadi. Hozirgi vaqtda global ish muhiti, xodimlar almashinuvi va ularning ishchi kuchi egallagan iste'dod va bilimlarni saqlab qolish uchun aksariyat kompaniyalar e'tiborni pasaytirishga qaratadilar. Yangi yollash nafaqat yuqori xarajatlarni keltirib chiqaradi, balki yangi ishchining olidingi ishchining o'rnini munosib bosa olmasligi xavfini ham os-hiradi. Kadrlar bo'limi ishchilarga ma'qul keladigan imtiyozlarni taklif qilishga intiladi, shu bilan xodimlarning majburiyatini kamaytiradi va psixologik egalik xavfini yo'qotadi.

Inson resurslari sohasi 18-asrda Evropada shakllana boshladi. Bu Robert Ouen (1771-1858) va Charlz Babbig (1791-1871)

davrida qurilgan oddiy g'oya asosidagi sanoat inqilobidir. Bu tashkilot odamlarning muvaffaqiyati uchun erkaklar hal qiluvchi ahamiyatga ega degan xulosaga kelishgan. Ular sog'lom ishchilarsiz tashkilot yashamaydi, xodimlarning farovonligi mukammal ish olib borishi bilan bog'liqligini asoslashdi.

HR 20-asrning boshlarida o'ziga xos soha sifatida paydo bo'lib, Frederik Uinslov Teylor (1856-1915) unga ta'sir ko'rsatdi. Teylor "ilmiy boshqaruv" (ba'zan "Teylorizm" deb ataladi) ishlab chiqarish ishlarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishga intilib, u nima deb atalganini o'rganib chiqdi, U oxir-oqibat ishlab chiqarish jarayonidagi asosiy ma'lumotlardan biriga - mehnatga - uchqunli tergovga- ishchi kuchining samaradorligiga e'tibor qaratdi.

Ayni paytda, Angliyada C.S.Myers 1914-1918- yillardagi Birinchi Jahon Urushida generallar va siyosatchilarni xavotirga solgan askarlar orasida kutilmagan muammolardan ilhomlanib, 1921 yilda Milliy Sanoat Psixologiya Institutiga (NIIP) asos solgan. Shunday qilib, u inson munosabatlar harakatining rivojlanishiga asos soldi. Atlantika okeanining har ikki tomonida joylashgan ushbu harakat moliyaviy tovon va ish sharoitlari bilan bog'liq bo'lmagan rag'batlantirish Elton Mayo (1880-1949) va Hawthorne tadqiqotlari (1924-1932) va boshqa tadqiqotlar orqali hujjatlashtirish yanada samarali ishchilarni berishi mumkin edi. Ibrohim Maslou (1908-1970), Kurt Levin (1890-1947), Maks Veber (1864-1920), Frederik Gertsberg (1923-2000) va Devid Makkellandlar (1917-1998) sanoat va tashkiliy psixologiya, tashkiliy xatti-harakatlar va tashkiliy nazariya hamda talqin qilingan keyingi da'volarga javob beradigan tarzda amaliy intizom uchun qonuniylik, tadqiqotlar uchun esa asos yaratdilar.

Iqtisodiy tizim, jamiyatning evolyutsion taraqqiyoti odamning maqomi evolyutsiyasi bilan birga keladi. Ongli, maqsadli va samarali faoliyat bo'lgan mehnat inson hayotining eng muhim qismi bo'lib, bu sohadagi tushunchalar eng dinamik tarzda o'zgarib bormoqda.

Kapitalizmning boshlang'ich bosqichida ishlab chiqarishni rivojlantirishning asosiy kontsepsiyasi "mehnat kuchi" yoki "mehnat qobiliyati" tushunchasi edi, "organizmga ega bo'lgan jismoniy va ma'naviy qobiliyatlarning umumiyligi, tirik odam qadriyatlardan foydalanadi". Bu yerda odam mehnat vositasi, ishlab chiqaruvchi kuch sifatida qaraldi va uning qobiliyatlari faqat iqtisodiy tovarlarni ishlab chiqarish jarayonida baholandi. Jismoniy va ma'naviy qobiliyatlar sifat jihatidan bor edi, lekin ular tizimli tarzda ifodalanmagan va soddalashtirilgan holda miqdoriy baholangan edi.

Resurslarni boshqarish.

Iqtisodiy o'sishda ilmiy -texnik taraqqiyotning roli oshishi bilan G'arb iqtisodchilarining ishchi kuchini qayta ishlab chiqarish muammolariga munosabati o'zgardi. Olimlarning diqqat markazida sifat jihatidan yangi ishchi kuchini yaratish muammolari bor edi, ilgari esa asosiy muammolar bu -ishchi kuchidan foydalanish edi. Ishlab chiqarish jarayonlarini har tomonlama avtomatlashtirish va boshqaruvda murakkab bo'lgan mexanizmlarni ishga tushirish "asosiy materiallar" ga bo'lgan munosabatni qayta ko'rib chiqishni talab qildi, bu esa "inson resurslari" kontsepsiyasini keltirib chiqardi. Mehnat va mehnat munosabatlarining boshqa sifati, inson resurslari, xodimlarning har tomonlama rivojlanishi uchun bilim darajasi, ijodkorligi va salohiyati, ularning salomatlik holati, umumiy madaniyat va axloq, mehnat munosabatlarini yaxshilash, motivatsiya, korxona va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Umumiy ishchi kuchining tarkibiy o'zgarishi, iqtisodiy o'sish omillari va iqtisodiy dinamikaga bo'lgan qiziqish inson kapitali nazariyasining paydo bo'lishi va rivojlanishiga sabab bo'ldi.

Ilmiy -texnika inqilobi, mehnatni avtomatlashtirish va mexanizatsiyalash, transformatsiya ta'siri ostida ijtimoiy jamiyat tuzilishi, shartlarning malaka muhimligining oshishi, har bir shaxsning va umuman aholining ta'lim darajasi, ishlab chiqarishning asosiy omili sifatida mehnat va hosila omili sifatida kapitalni

qat'iy farqlash bo'yicha an'anaviy nuqtai nazar, sanoat inqilobidan meros bo'lib, asl ma'nosini yo'qotdi.

Shu munosabat bilan, ish qobiliyati haqidagi fikrlar o'zgartirilmoqda. "Ishchi kuchi" tushunchasi endi nafaqat moddiy kapital bilan shug'ullanadigan, balki uni boshqaradigan odamning iqtisodiyotdagi rolini to'liq ifoda eta olmaydi; unga nafaqat professional bilim, balki ongli qaror qabul qilish qobiliyati ham talab qilinadi.

Inson kapitali

Inson qobiliyatlari - bu egasining o'zi ham, uning atrofidagi odamlar ham maqsadli harakatlari natijasidir. Demak, har qanday odamda u ishlatadigan va o'ziga xos kapital vazifasini bajaradigan, ya'ni yollanganlar tizimida sotiladigan yoki sotib olinadigan mehnatdan farqli o'laroq, ma'lum miqdordagi o'tmishdagi mehnat borligini ta'kidlash mumkin. Mehnat, inson kapitali asosiy kapital sifatida ilg'or va qaytariladi, uni shakllantirish va rivojlantirish jarayonida katta sarmoyalarni talab qiladi.

Inson kapitalining nomoddiy tabiati va ko'p o'lchovlilikini inobatga olgan holda, turli mualliflar inson kapitali tushunchasini erkin shakllantiradi va uning alohida tarkibiy elementlariga noaniq urg'u beradi: ba'zilar inson kapitalining funksional tomoniga, ya'ni uning qobiliyatiga e'tibor qaratadilar. Daromad olish uchun, asosiy xarakteristikasi - shaxsiy ishlab chiqarish omili shakli sifatida boshqariladi. 60 -yillardan keyin deyarli barcha ta'riflarda, yigirmanchi asrda, inson kapitalini keng talqin qilish prinsipi kuzatiladi: nafaqat amalga oshiriladigan bilim, ko'nikma va ko'nikmalar, balki potensial (shu jumladan, ularni sotib olish imkoniyatlari ham); nafaqat tashqi stimulyatsiya, balki xodimning ichki motivatsiyasi, bu mohiyatan inson kapitalining iqtisodiy mazmunini o'zgartirmaydi.

Inson kapitalini to'liq tavsiflash mumkin: u ma'lum bir shaxs, guruhning investitsiyalar natijasida shakllangan va ma'lum bir darajadagi sog'liq, ta'lim, ko'nikma, qobiliyat, motivatsiya, energiya, madaniy rivojlanishidir. Iqtisodiy o'sish ijtimoiy ishlab chiqarishning ma'lum bir sohasida qo'llaniladigan odamlar va umu-

man, jamiyat rag'batlantiradi va ularning egasining daromadiga ta'sir qiladi.

Inson kapitali umumiy kapitalning bir qismi bo'lib, ya'ni o'zining ichki tuzilishiga ega, uni tashkil etuvchi elementlarning birlashtirilishi.

Iqtisodchilarning aksariyati inson kapitalining tuzilishini har xil turdagi inson kapitaliga asoslangan xarajatlar asosida shakllantiradi.

Natijada I. V. Ilyinskiy quyidagi tarkibiy qismlarni ajratadi: ta'lim poytaxti, sog'liqni saqlash poytaxti va madaniyat poytaxti.

F.Neyman quyidagi to'rt komponentning kombinatsiyasini inson kapitalining asosiy komponentlari deb hisoblaydi: madaniy va etnik xususiyatlar; umumiy ta'lim; kasbiy ta'lim; asosiy malakalar.

Jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish harakatini boshqarish masalalarini yechish birinchi navbatda maqsadli harakat dasturini reja asosida tuzish va uni tizim holatiga keltirishni hamda amalga oshirishni talab qiladi.

Har bir inson organizmida sog'liq uchun zarur bo'lgan genetik shart-sharoitlar bilan birga atrof-muhitning salbiy ta'sirini bartaraf qilishga keng moslashuv imkoniyatlari mavjud. Insoniyatning ko'p asrlik tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'rtacha jismoniy harakat va mashqlar uning jismi uchun foydalidir. "Inson jismini hech narsa uzoq muddatli jismoniy harakatsizlik kabi holsizlantirmaydi va ishdan chiqarmaydi," - deb yozgan edi yunon faylasufi Aristotel.

Doimiy jismoniy mashqlar orqali inson organizmi muskuli, yurak-qon tomir va nafas olish tizimining takomillashganligi ijobiy ta'sirining yaqqol isbotidir.

Mashq bajargan yurakning urishi, ya'ni, 1 marta qisqarishdagi qon hajmi mashq bajarmagan yurakka nisbatan 40-50 foiz katta ko'rsatkichga ega; jismoniy mashqlar orqali harakatlenganda skelet muskulining 100 ta muskul tolasiga mashq qilinmaganga nisbatan 2 marta ko'p kapillyarlar to'g'ri keladi. Bular asosida

to'qima va organlarning kislorod hamda ozuqa metabolik substratlar bilan ta'minlanishining fiziologik mexanizmlari va hujayra hayot faoliyatining mahsulotlaridan foydalanish samaradorligi oshadi.

Jismoniy mashqlar davomida harakatlanayotgan muskullarning ortiqcha metabolik substratlarga ehtiyoji oshadi va u glyukoza sarflanishining qisman ortishi hisobiga qoplanadi. Bunda qisqarayotgan muskullarda glikogenoliz tezligining sezilarli darajada ko'tarilishi ahamiyatga ega. Shuningdek, mashq-harakati "insulinga o'xshash ta'sir"ga ega bo'lib, bu muskullarning qon oqimida glyukoza iste'molining oshishi bilan ifodalanadi.

Muskullarning mashg'ulotlardan keyin glyukozani o'zlashtirish jarayoni mutanosiblashib, insulinga nisbatan ancha sezgir bo'lib qoladi va bu muskul zaxiralaridagi glikogenni qayta sintezni yengillashtiradi. Glyukozaning muskullar orqali o'zlashtirilishi va glikogen metabolizmiga jismoniy mashqlarning ta'siri insulin-rezistent shaxslar uchun muhim ahamiyatga ega. Chunki bu o'zgarishlar glyukoza gomeostazining bir paytdagi boshqariluvini va doimiy metabolik nazoratini ta'minlaydi. Jismoniy mashqlar ham insulin kabi glyukoza-oqsil tashuvchilarining hujayra membranasini orqali o'tishiga ta'sir etadi, lekin ularning ta'sir mexanizmlari bir-biridan farqlidir.

Hujayra ichidagi signalning, avvalo, ferment tizimiga uzatishda insulindan foydalanilsa, jismoniy mashqlar esa endoplazmatik retikulyumdan kalsiy ionlarini ajratadi hamda boshqa auto va parakrin orqali boshqariluvchi mexanizmlarining ulanishini ham ta'minlaydi.

Glyukoza metabolizmining hujayra ichidagi boshqaruvchilari qatoriga "Insulinga bog'liq bo'lgan sitoplazmatik omil" - IZR ham kiradi (bunday nom uning insulin moddasi bilan faolligi orasida yuqori o'zaro bog'liqlik mavjud bo'lgani uchun berildi). O'tkazilgan tajribalar davomida IZR ajratib olishning chizmasi ishlab chiqilgan, uning fizik-kimyoviy va biologik xususiyatlari har tomonlama o'rganilgan. IZR-molekulyar og'irligi 5-6 kD bo'lgan ter-

mostabil glikopeptid bo'lib, u gipoglikemik ta'sirga ega va insulin kabi hujayra mitoxondriyasida va endoplazmatik retikulimida kalsiy ionlarining to'planishini oshirgan. Natijalar yig'indisi IZRni insulin ta'siridagi hujayraning ichki mediatorlaridan biri sifatida tavsiflash imkonini beradi.

Insonning ijtimoiy faolligi

IZRning faolligi jismoniy harakat hajmi tezlashgandan (eksperimental kalamushlarning 2 soat davomida suzishi) keyin aniqlanganda, harakat ta'sirida mitoxondriyalar sezgirligi va IZR faoliyati kamaygani kuzatilgan.

Bu nafaqat jismoniy harakatning ta'sirida, balki, paydo bo'layotgan ruhiy holat natijasida ham yuz bergan. Parallel olib borilgan tajribalar immobilizatsiya orqali paydo bo'lgan ruhiy zarba ham IZRning ta'sir kuchi kamayishiga olib kelishini ko'rsatgan. Ammo bunday ruhiy holatning yo'qotilishi IZR faolligining ortishiga olib kelgan. Undan tashqari ruhiy zarbaning yana bir bor ta'siri mitoxondriyalar IZR ta'siriga sezuvchanligini kamaytirmaydi va sitoplazmada uning faolligi sustlashishiga olib kelmagan.

IZR faolligining dinamik o'zgarishi undan organizm jismoniy harakatining me'yoriga nisbatan o'lchov sifatida samarali foydalanish mumkinligini ko'rsatadi

Kuzatishlar natijasida olingan natijalar chet el mualliflarining ma'lumotlari bilan mos kelgan. Jismoniy harakatni me'yor darajasi oshganda IZR faolligining kamayishi endoplazmatik retikulumdan kalsiy ionlarining ajralishini yengillashtirilishi va shaxsiy natijalar, adabiyotlardan olingan ma'lumotlarga ko'ra, birlamchi jismoniy kuchlanish asosan intensiv bo'ladi va bunga moslanmagan organizm uchun ruhiy zarba holati yuz berishi mumkin. Lekin uning moslashish imkoniyatlari jismoniy kuchlanish paytida qo'shimcha metabolik yo'lni ham o'z ichiga oladi. Jismoniy mashq hisobiga skelet muskullariga glyukozaning kirishida insulinga bog'liq bo'lmagan mexanizmlar orqali o'tkazilishi, asosan, insulin rezistent kasalliklarida muhim klinik ahamiyatga ega bo'ladi. Glyukozani "yondiruvchi" mashqlar bu 45-60 daqiqali yugurish, 30

daqiqali suzish va velosiped haydash mashg'ulotlarini qayd etish mumkin.

Insulin rezistentlikning pasayishi va insulinga nisbatan jismoniy mashqdan keyin sezgirlikning ortishi fakti alohida ahamiyatga ega. Yosh o'tishi bilan insulin rezistentlik ortadi va muskulning oksidlanish xususiyati kamayadi, lekin jismoniy faollik hayot tarzi, orqali buninormal holatda ushlab turish mumkin.

Shunday qilib, 21-87 yoshli ayollar va erkaklar guruhlarida aerobika bo'yicha o'tkazilgan 16 haftalik dastur amaliyoti shuni ko'rsatganki, yoshlarda o'rta va katta yoshlarga qaraganda insulinga nisbatan sezgirligi yuqori bo'lishi aniqlangan. Jismoniy mashqlar muskul mitoxondriyasi fermentlari faolligini 45-76 foizga, mitoxondrial genlarda mRNK 66 foizga, shuningdek, mitoxondrial biogeneza genlarni 85 foizga oshirgan, qorin bo'shlig'ida yog' to'planishini 5 foizga va qondagi triglitseridlar miqdorini 25 foizga kamaygan, eng asosiysi, o'zgarishlar yoshga bog'liq emasligi isbot qilingan.

Haftasiga 30 minutdan 3 marotaba bajariladigan zo'riqtiruvchi, kuch bilan bog'liq mashqlar sog'lom va ikkinchi guruh diabetli bemorlarda insulin faolligi oshadi. Aerobika bo'yicha saralangan muntazam jismoniy mashqlar natijasida insulinning ta'siri ortadi. Masalan, insulin retseptorining ko'payishi, ularning sezgirligi va samaradorligining ko'tarilishi hamda hujayra membranasida glyukoza tashuvchi GLUT miqdorining ko'payishi aniqlangan. Bularning tasdig'i aerobika bo'yicha 2 haftalik dastur mashg'ulotlarida (Trenajyorda o'tkazilgan 35 daqiqalik yurish bo'yicha 10 ta mashg'ulot inslinga bog'liq bo'lmagan diabet xastaligiga uchragan, to'ladan kelgan bemorlarning insulinga nisbatan sezgirligini oshirgan.

Bir maromda o'tkazilgan mashqlar (kuniga 30-60 daqiqadan haftasiga 3-5 marotaba) oksidlovchi fermentlar miqdorining 40-50 foiz ko'tarilishiga olib keladi. Mashg'ulotlar to'xtatilgach ularning ko'rsatkichi 4-6 haftadan so'ng yana pasayib ketadi. Juda ham jadal mashqlar glikoliz, glikogenoliz, glikoneogenolizlar fermentlarining 70-90 foizga kamayishiga olib keladi.

Holsizlantiradigan mashg'ulotlar granulotsitlarda hujayraning ichki kalsiy signal tizimini buzadi. Shuningdek, bunday mashqlar immun tizimining o'zgarishini keltirib chiqaradi. Bu jarayon mexanizmi haligacha noma'lum bo'lgan apoptoz, ya'ni, hujayralarning nobud bo'lishining programmalashtirish holati bilan qamrab olingan.

Oxirgi yillarning tadqiqotlari jismoniy mashqlarning markaziy va barcha asab tizimlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini namoyon qilmoqda. Model holatlarda hayvonlar organizmini oddiy stress va jismoniy harakatlantirish sharoitida taqqoslash ishlari olib borilgan. Asab tizimida jismoniy mashqlarning ta'siri orqali namoyon bo'ladigan miyadagi neyrotrofik omil ko'pchilikda qiziqish o'yg'otgan. Bu oqsil neyronlarning yashash muddatini oshirib, bilim olish hamda eslash, o'rganish qobiliyatini yuqori darajada saqlab turadi.

Hayvonlarning g'ildiraklarda erkin yugurish ko'rinishidagi jismoniy faolligi ularning miyasida neyrotrofin genlarning ishlab chiqarilishini oshiradi. O'zgarishlar nafaqat miyaning harakatlar bilan bog'liq bo'lgan joylarida, balki, miyachada, orqa miyaning bel segmentlarida va bosh miyaning po'stloq qismida ham aniqlangan. Lekin eng katta o'zgarish miyaning gippokamp tuzilishida aniqlangan va u miyaning anglash qobiliyatiga ta'sir etadi. Olib borilgan ishlar jismoniy mashqlarning miya faoliyatini mustahkamlashi va qobiliyatini oshirishini ko'rsatgan.

Nazoratdagi sichqonlar va yugurib yurgan nasliy sichqonlarning neyrotrofin miqdori solishtirilganda, 7 sutkadan so'ng tajribadagi sichqonlarni neyrotrofinlar miqdori nazoratdagilarga nisbatan ancha yuqori bo'lgan va bu ko'rsatkich yugurish oraliqi hisobiga ortib borgan.

Og'ir ruhiy holatda model obyektlarga gippokampga "miya neyrotrofik omil" yuborilganda, u antidepressant sifatida ta'sir etgan.

Miyaning oraliq arteriyasi bog'lab qo'yilib, o'tkazilgan jismoniy mashqlarning neyroprotektor sifatidagi ta'siri imkoniyatlari-

ni o'rganish shuni ko'rsatadiki, yugurish bo'yicha 12 haftalik dastur natijasida infarktlar soni kamaygan, jismoniy mashqlardan keyingi neyroprotektsiya neyrotrofin-nerv o'sishi endogen omili ham ortgan.

Glyukoza metabolizmida ovqatni chegaralashning ijobiy ta'siri mana shu neyrotrofin orqali amalga oshadi. Funksional faolligi bilan miyadan olingan neyrotrofik omilni farmakologik manipulyatsiya qilish semizlikni to'xtatish va davolashda hamda insulin rezistentlik sindromi bilan bog'liq bo'lgan kasalliklarni davolashda foydali.

Shunday qilib, jismoniy mashq va harakatning ta'siri quyidagilarni ko'rsatadi:

1) Jismoniy mashqlar organizmning asab va turli xil tizimlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, uning ruhini, intellektini yuksaltiradi hamda sog'lig'ini tiklaydi va mustahkamlaydi.

2) Jismoniy harakatga keltiradigan mashqlar uchun ishlab chiqarilgan dasturlar o'z ichiga mashg'ulotlarda "moslashish davri"ni qamrab oladi.

3) Jismoniy harakatlantirish dasturini tuzishda mashq qiluvchining yoshi va sog'lig'ini hisobga olgan holda me'yoriy va doimiy mashqlarni belgilash hamda bular asosida uzluksiz sport musobaqalari tizimini yaratish talab etiladi.

4) Jismoniy va sport harakati dasturlariga, avvalambor, inson immun tizimi va sog'lig'i, uning intellektini oshiruvchi mashqlarga asoslangan sport turlari kiritish aksincha holdan toydiradigan, xavfli mashqlarni kiritmaslik kerak.

Yoshlarning jismoniy-intelektual resurslari.

Mamlakatimizda sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazish muhim va ustivor masaladir, chunki jamiyatimiz o'z oldiga qo'ygan oliyjanob maqsad-kelajagi buyuk davlat barpo etish vazifasi shuni taqozo etadi.

Shuning uchun jismoniy-sog'lomlashtirish va ommaviy sport harakatini rivojlantirishga va uni samarali boshqarishga alohida e'tibor berilib, mazkur jarayon Vatan ravnaqi, yurt tinchligi va

xalq farovonligi metodologik talablari asosida amalga oshirilmoqda.

Qisqa davr ichida amalga oshirilgan ishlar orqali olingan natijalar asosida quydagi xulosalar qilish mumkin.

Yosh avlodni jismoniy, aqliy va ma'naviy salohiyatini rivojlantirish va ularning jamiyat miqyosida samarali boshqaruvini ta'minlashga qaratilgan "jismoniy-intelektual resurslar" JIR kategoriyasini birinchi marotaba asoslanib, ilmiy iboraga kiritilgan.

JIRni komillik darajasiga yekazish va yaratilgan tizim orqali samarali boshqarish hamda ta'minlashga yo'naltirilgan ilg'or mexanizm va vositalari ishlab chiqilib, amaliyotga joriy qilingan.

Mazkur tizim ommaviy sport harakatini ustivorlik asosida rivojlantirishga turtki bo'lib, professional sportning yetakchi ahamiyati hamda iste'dodlarni yetishtirib, mamlakat nufuzini yanada oshirishga asos bo'lmoqda.

Insonning barkamollik darajasini belgilovchi sifat va miqdor jihatdan "jismoniy-intelektual resurs" tushunchasi joriy etilib, jismoniy-intelektual resurslarni uyg'un rivojlantirishda sportning imkoniyatlari beqiyosligi ko'rsatildi.

Jismoniy-intelektual resurslarning ham miqdoriy, ham sifat jihatdan barkamollashtirilish xususiyatiga egaligi, ularni qaytadan yanada sifatli qilib shakllantirishga turtki bo'ladi.

Barkamollik mustahkam uch tayanchga ega bo'lgan mustahkam konussimon qurilmaga o'xshab, jismoniy sog'lomlik, intellekt va ma'naviyat tayanchiga to'laonli resurs sifatida shakllanganligina kamolga yetadi.

Inson vujudiga uyg'unlashgan jismoniy, aqliy va ma'naviy resurslargina bunyodkor manbayi sifatida namoyon bo'la olishi belgilanadi.

Mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining asosini belgilovchi jismoniy-intellektual resurslarni maqsadli yondashuv asosida samarali boshqarishning tamoyillari umumuslubiy talablardan kelib chiqqan holda belgilanib, ularga uslubiy yondashuv prinsiplari ishlab chiqilgan hamda amaliyotga joriy etilgan.

JIRni samarali boshqarishni baholash uslubiyati yuzasidan qator takliflar ishlab chiqilib, ommaviy sportni rivojlantirishda asosiy natijalar bilan bir qatorda, qo'shimcha iqtisodiy samarani taxminlashga qaratilgan boshqaruvni yangicha baholash usuli taklif qilingan. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning sifat jihatidan yangi bosqichida jismoniy-intellektual resurslar rivojini hududiy moliyalashtirish jarayonini samarali boshqarishga qaratilgan uslubiy yondashuv va uni aniqlash uslubiyati ishlab chiqilgan.

Mamlakatimizda ommaviy sport harakatini shakllantirish va uni samarali boshqarishning yo'nalishlari va tamoyillari belgilanib, amaliyotga joriy etilgan.

Ommaviy sport harakatini samarali boshqarishning mexanizm va mezonlari joriy etilgan.

JIRni davlat standartlari asosida maqsadli boshqarishning asosiy yo'nalishlari va tamoyillari ishlab chiqilgan.

Kadrlar tayyorlash milliy modeliga mos ravishda JIR rivojini intellektual ta'minlashga qaratilgan "sport turlarini rivojlantirish ilmiy markazi"ni shakllanti-rishning mexanizmlari va markazni boshqarishning tashkiliy tuzilmasi ishlab chiqilgan hamda amaliyotga joriy etilgan.

Jismoniy-iqtisodiy xavfsizlik tizimida jismoniy-intellektual resurslarni boshqarishni takomillashtirish, xususan, milliy xavfsizlik tizimida jismoniy-intellektual resurslarning o'rni asoslanadi, ommaviy sport hamda kasbiy-jismoniy tarbiyani rivojlantirishda maqsadli boshqaruvni amalga oshirish asosida mehnatga layoqatsizlikni kamaytirish yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Iqtisodiy xavfsizlikni taxminlashning JIR asoslarini boshqarish yuzasidan birinchi navbatda amalga oshirilishi zarur bo'lgan muammolarni hal etish yo'llari asoslanadi.

Mavjud moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, jismoniy-intellektual resurslarni rivojlantirish jarayonida moliyaviy resurslarning to'laqonli boshqarilishiga yo'naltirilgan tizim bo'yicha taklif ishlab chiqilgan.

Rekreatsioon jismoniy madaniyat - bu jamiyat taraqqiyoti-ning umumiy qonuniyatlariga bo'ysunadigan tarixiy shartli ijtimoiy hodisa. Ushbu naqshlar butunlay odamlar va tabiat o'rtasida, o'z hayoti davomida odamlar o'zlari o'rtasida o'rnatiladigan munosabatlarning tabiatiga bog'liq. Binobarin, UJTni bilish va ilmiy boshqarish odamlarning hayoti va faoliyatining majburiy atributi sifatida uning paydo bo'lishi, ishlashi va rivojlanishini belgilaydigan sabab-oqibat munosabatlarini o'rganmasdan imkonsizdir. Sabab-oqibat munosabatlariga asoslanib, tabiiy (tabiiy), ijtimoiy (ijtimoiy-iqtisodiy), obyektiv va subyektiv omillarni ajratishimiz mumkin.

Insonning barcha faoliyati, shu jumladan, jismoniy madaniyat va sog'liqni saqlash ma'lum tabiiy, tabiiy sharoitlarda amalga oshiriladi. "Tabiat" tushunchasiga insonning o'zi ham, uning barcha tabiiy tevarak-atroflari, yashash sharoitlari kiradi.

Insonning yashashi va rivojlanishi uchun tabiiy sharoitlar, qoida tariqasida, geografik, ekologik va iqlim muhitini o'z ichiga oladi.

Geografik va iqlim muhiti deganda tabiatning insoniyat jamiyati bilan bevosita aloqada bo'ladigan qismi tushuniladi. Bu UJT rivojlanishi uchun tabiiy asos bo'lib xizmat qiladi:

1) relyef, iqlim sharoiti jismoniy mashqlar va shu bilan bog'liq holda sun'iy sog'lomlashtirish vositalari (qishki va yozgi sport turlari, turizm turlari, suv sportlari, chang'i, konki, tabiatning tabiiy omillaridan (suv, havo, quyosh, har xil UJT turlarida ishlatiladigan havo namligi va boshqalar);

2) relyef, ob-havo sharoiti sport inshootlarining xarakterini, sog'lomlashtirish darslari vaqtini, jismoniy tarbiya va sport tadbirlari va musobaqalarining mazmunini belgilaydi;

3) tabiiy, iqlim sharoiti odamni texnik vositalarni, transport tizimini, sun'iy quyosh nurlanish moslamalarini, suzish havzalarini, suv sporti majmualarini va boshqalarni ishlab chiqishga, sun'iy tramplinlar, qishki bog'lar va boshqalarni yaratishga majbur qiladi.

Ekologik muhit bu flora va fauna muvozanatida namoyon bo'ladigan jonli tabiatning sifatli holatidir. U havoda, suvda, qu-ruqlik qoplamida, o'simlik va hayvonot dunyosida fizik, kimyoviy, radioaktiv, magnit va boshqa elementlarning mavjudligi, harorat sharoitlari va havoning namligi bilan belgilanadi, bu barcha tirik tabiatning, shu jumladan odamlarning xavfsiz yashashlari uchun zarur, tabiiy sharoitni tashkil etadi. ... Ekologik muhit O'FKning ishlashi va rivojlanishining ikki jihati omiliga aylanadi: - - birin-chidan, sog'lomlashtirish yo'nalishi bilan jismoniy mashqlar uc-hun tabiiy fon sifatida (tog'yoki toza havo va suv, yashil maydon-larning nisbati o'rmonlarning kattaligi va boshqalar bilan);

- ikkinchidan, ishlab chiqarish, energiya manbalarini rivoj-lantirish, o'rmon va o'rmon bo'lmagan hududlar uyg'unligini bu-zish, hayvonot dunyosining tabiiy munosabatlari muvozanatini saqlash shartlari va boshqalarni buzishda odamlarning halokatli faoliyati omili sifatida va shu sababli inson salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Baxtsiz hodisaning ruhiy oqibatlarini mehnat jamoalarida, oila-larda noaniq muhitda tashvishlanish, o'z hayoti va yaqinlarining hayoti uchun qo'rquv, fanda "radiofobiya" nomi bilan tanilganlik-da namoyon bo'ladi; umidsizlikning o'sishi, hayot mazmunining yo'qolishi (12). Bularning barchasi jamiyat, davlat oldiga ushbu muammolarni hal qilish vazifalarini qo'yadi, bu esa radiatsiya zonalarida yashovchi odamlar uchun sog'lomlashtirish yo'nalti-rilgan yo'naltirilgan jismoniy mashqlarni o'rganish, uslubiy qo'l-lab-quvvatlash va tashkil qilishni oldindan belgilab beradi.

Inson hayotining geografik, iqlimiy va ekologik omillari aho-lining samarali hayoti va UJT rivojlanishi uchun fon shartlari hi-soblanadi.

Ilmiy tahlilning maqsadlari va amaliy maqsadlariga qarab, UJT rivojlanishidagi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni quyidagi guruh-larga ajratish mumkin: umumiy va o'ziga xos; to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita UJTga ta'sir qiluvchi omillar; ob'ektiv va sub'ektiv omillar; tashqi va ichki.

Umumiy ijtimoiy-iqtisodiy omillarga (sharoitlarga) mamlatdagi ijtimoiy hayotning barcha sohalariga ta'sir etuvchi omillar kiradi. Ushbu omillar guruhiga quyidagilar kirishi mumkin: ijtimoiy-siyosiy tizim va ishlab chiqarish uslubining bog'liq bo'lgan tabiati, ishlab chiqarish munosabatlari, iqtisodiyot samaradorligi, ushbu munosabatlarni tartibga solishning siyosiy mexanizmlari.

Odamlarning oziq-ovqat, kiyim-kechak, uy-joy, zamonaviy ishlab chiqarishga bo'lgan shoshilinch ehtiyojlarini qondirishning ilg'or vazifalarini hal qilish asosiy ishlab chiqarish kuchiga - insonga va uning atrof-muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu jismoniy mehnat ulushining pasayishi, gipodinamiya va gipokinesiya ta'sirining ko'payishida namoyon bo'ladi; ishlab chiqaruvchi omillarning (ifloslanish, changlanish, gaz bilan ifloslanish, toksiklik, tebranish va boshqalar) ishchi odam tanasining turli tizimlariga ta'siri va natijada kasbiy kasalliklar sonining ko'payishi. Shu bilan birga, zamonaviy ishlab chiqarish inson - xodimning jismoniy, aqliy va motorli tayyorgarligiga ma'lum kasbiy talablarni qo'yadi.

Bularning barchasi insonni mehnatga tayyorlashga va ishdan keyin uning tiklanishiga qaratilgan barcha UJT turlarining mavjudligi va rivojlanishini belgilaydi, ya'ni. ishlab chiqarish jismoniy tarbiyasi, jismoniy reabilitatsiya, jismoniy dam olish.

Ijtimoiy ishlab chiqarish shartlari va tabiati, zamonaviy jamiyatning ilm-fan va texnologiyalarining rivojlanish darajasi bilan bog'liq bo'lgan yosh avlodning ijtimoiylashuvi bolalar, o'spirinlar, yoshlarning ta'lim darajasiga talablarni kuchaytiradi, bu maktab mavzularining hajmining oshishi, aqliy ish hajmi va maktabdan keyin tiklanish uchun bo'sh vaqt ulushining pasayishi bilan namoyon bo'ladi. kun. Kunduzgi o'quvchilar va talabalarning 83,0% dan ortig'i harakatsiz holatda (darslar, ma'ruzalar, seminarlar, uy vazifalari, test sinovlari, imtihonlar va boshqalar). Bu, o'z navbatida, ushbu toifadagi aholining sog'lig'i, jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarligi holatida salbiy oqibatlarga olib keladi.

Shunday qilib, talabalar orasida 58,9% birinchi tibbiy guruhga "sog'lom", ikkinchi guruhga "sog'liqdagi patologik bo'lmagan

og'ishlar" ga - 26,8%, uchinchi tibbiy guruhga "kasal" - 14,3%. Maktabni tugatgan o'quvchilarning 25 dan 35 foizigacha maxsus tibbiy guruhga a'zo bo'lib, sog'lig'ini tiklashga muhtoj.

Xalq ehtiyojlariga yo'naltirilgan davlat ijtimoiy-iqtisodiy omillarning salbiy ta'sirini yumshatish yoki yo'q qilishga qaratilgan kompleks va mahalliy dasturlarni ishlab chiqadi va amalda amalga oshiradi. Ushbu dasturlar orasida Belorusiya Respublikasi aholisining barcha kontingentlari uchun UJTni rivojlantirish dasturlari mavjud bo'lib, ular umuman hukumatning barcha darajalarida UJTning rivojlanishiga e'tiborning dolzarbligini ta'minlaydi.

Muayyan omillar - bu faqat UJT uchun xarakterli bo'lgan shartlar: ta'lim va taraqqiyotga qaratilgan ilmiy, pedagogik, boshqaruv omillari, jismoniy madaniyat yordamida odamlarning sog'lig'ini yaxshilash sohasidagi harakatlarini tashkil etish va muvofiqlashtirish. Jismoniy mashqlarning ustun yo'nalishlari, turlari, shakllari va usullari ijtimoiy-iqtisodiy omilning namoyon bo'lish darajasi va yo'nalishiga bog'liq.

Xususiy omillar - bu muayyan mintaqalarda, mintaqalarda, odamlarning iqtisodiy yoki hududiy yashash joylarida, milliy iqtisodiyot tarmoqlarida, aholining turli ijtimoiy-demografik guruhlari orasida paydo bo'ladigan UJT rivojlanishining shartlari.

UJT rivojlanishiga ta'sir ko'rsatish darajasi, xususiyati va uslubiga ko'ra barcha ijtimoiy-iqtisodiy omillarni ob'ektiv va sub'ektiv deb ajratish mumkin. UJTning rivojlanishi va faoliyatiga ta'sir qiluvchi ob'ektiv omillarga quyidagilar kiradi: demografik vaziyat va demografik jarayonlar, ya'ni. aholining soni, uning tabiiy harakati (tug'ilish koeffitsienti, o'lim, migratsiya), jinsi, yoshi va ijtimoiy tuzilishi, shahar aholisining qishloq aholisidan ustunligi, kasbiy tarkibi va rivojlanishi; butun aholi yoki uning alohida qismi jismoniy mashqlar uchun ish, o'qish, dam olish rejimida ajratishi mumkin bo'lgan vaqt; UJTni moliyalashtirish hajmi, shakli va tizimi; sport inshootlarining miqdori, sifati va ulardan foydalanish darajasi, ularni tashkil etish va joylashtirish tizimi; sport anjomlari va inventarlarini ishlab chiqarish, savdo, ijaraga berish

va foydalanishni tashkil etish; kadrlar mavjudligi, ularni tayyorlash va ulardan foydalanish, jismoniy tarbiya ishchilarini tashkil etish va ularga haq to'lash; UJTni boshqarish, tashkil etish, rejalashtirish va ularning mukammallik darajasi; jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish yo'nalishini mashg'ulotlarga jalb qilish usullari va shakllari; sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish shakllarini ta'komillashtirish va samaradorligini oshirish; jismoniy tarbiya darajasi, ijtimoiy guruhlarining jismoniy madaniyati darajasi, shaxs, jismoniy tarbiya va sport imtiyozlari.

UJT rivojlanishi va faoliyatining sub'ektiv omillari ikki jihatdan namoyon bo'ladi: odamlarning real hayot tarzida, ularning bo'sh vaqtlarini o'tkazish usullarida; sog'lom turmush tarziga, insonning jismoniy madaniyati darajasiga va uning jismoniy tarbiya sohasida jismoniy tarbiya sohasidagi ta'limiga ehtiyojni anglashda.

Ajitatsiya (lot. Agitatio dan - biron bir narsaga turtki berish) nimanidir ishontirish, nimanidir ishontirish vazifasini bajaruvchi harakat deb tushunilishi kerak.

Targ'ibot (lot. Propaganda - tarqatish) dan g'oyalar, ta'limotlar, qarashlar, nazariyalarni tarqatish va tushuntirish tushunilishi kerak.

Agitatsiya va targ'ibot - bu o'zaro bog'liq bo'lgan ikkita yo'naltirilgan ta'sir, ularning maqsadi ma'lum g'oyalarni, qarashlarni, ta'limotlarni, nazariyalarni shaxsning ongi, hissiyotlari va hissiyotlariga etkazishdir va shu asosda muayyan harakatlar, faoliyatlarga bo'lgan ehtiyojga bo'lgan ishonchni shakllantirish va saqlash (saqlash). ... sog'lomlashtirish jismoniy madaniyatidagi faoliyatning namoyon bo'lishi - jismoniy tarbiya faoliyati.

Targ'ibot va tashviqot jarayonida shaxsга yo'naltiruvchi ta'sir institutsional va institutsional bo'lmagan darajada amalga oshiriladi.

Institutsional darajaga yo'naltirilganlik sub'ektlari sifatida tegishli tashkilotlarning (bolalar bog'chalari, umumta'lim maktablari, o'rta maxsus ta'lim muassasalari, universitetlar, tibbiyot

va madaniyat muassasalari xodimlari va boshqalar) ta'sir ko'rsatishi kiradi. Institutsional bo'lmagan darajaga norasmiy shaxslar (do'stlar, o'rtoqlar, tanishlar) va oilaviy muhitga (ota-onalar, qarindoshlar) yo'naltirilgan ta'sirlar kiradi.

Sanab o'tilgan yo'naltirilgan sub'ektlar shaxsiga yo'naltiruvchi ta'sirning intensivligi darajasi noaniq. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, institutsional sub'ektlar orasida shaxsga etakchi yo'naltiruvchi ta'sirni ommaviy axborot vositalari (44,3%), ozroq darajada poliklinikalar va shifoxonalar tibbiyot xodimlari (20,7%), korxonalar va o'quv muassasalarining jismoniy tarbiya mutaxassisleri (18,3%), jismoniy tarbiya, sog'liqni saqlash va sport muassasalari xodimlari (9,4%), korxonalar va o'quv muassasalari (7,2%), korxona va muassasalar rahbarlari (5,5%). Institutsional bo'lmagan tashkilotlar orasida oila a'zolari (38,4%) eng katta yo'naltiruvchi ta'sirga ega, tanishlari - 32,6% (1).

Binobarin, aholining turli xil ijtimoiy-demografik guruhlarini sog'lomlashtirishga yo'naltirilgan jismoniy mashqlarga jalb qilish masalasi jismoniy madaniyat sohasidagi ijtimoiy yo'nalishning institutsional va institutsional sub'ektlari shaxsiga ta'sirini yo'naltirish orqali jismoniy madaniyat faoliyatining ma'naviy quyi tizimini shakllantirish masalasidir.

Maqsadli ravishda olib borilgan targ'ibot va tashviqot ishlangan dasturlardan foydalangan holda va unga xos bo'lgan vositalar va usullardan foydalangan holda targ'ibot va tashviqot ishlari-ning xarakteri va maqomiga ega bo'ladi.

UJT sohasida tashviqot va tashviqot tadbirlari (APA) ijtimoiy sub'ektning ilmiy asoslangan g'oyalar, qarashlar, nazariyalar, insonning jismoniy va ma'naviy imkoniyatlarini oshirish, ularni tarqatish va ommalashtirish bo'yicha amaliy tajribani joriy etish bo'yicha maqsadli faoliyati deb qaralishi kerak. ma'lumot.

Har qanday faoliyat turi singari, o'z tarkibidagi tashviqot va tashviqot quyidagi tarkibiy qismlar va elementlarga ega:

- APA-ning sub'ekti jismoniy tarbiya sohasida institutsional va nodavlat darajalarda targ'ibot va tashviqot olib boradigan shaxs

yoki maxsus uyushgan guruhdir. ADF samaradorligi ko'p jihatdan sub'ektning quyidagi imkoniyatlari va fazilatlariga bog'liq: ma'lum bir tematik yo'nalishdagi ilmiy asoslangan ma'lumotlarga ega bo'lish; ma'lumotni taqdim etish va tadbirlarni tashkil etishning maqsadga muvofiq, rejalashtirilgan uslubiga qobiliyat; aloqa qobiliyatlari mavjudligi va ularning namoyon bo'lishidagi o'zgaruvchanlik; - axborot makoni faoliyatida o'z tajribasiga ega bo'lish (jismoniy madaniyat tajribasi).

- APD ob'ekti - shaxslar, ijtimoiy-demografik guruhlar (jinsi, yoshi, kasbiy, tibbiy va boshqalar) o'ziga xos turli xil xabardorlik darajasi, ma'lumoti, motivlari, sog'lig'i, harakat va jismoniy qobiliyatlari, jismoniy faoliyatning namoyon bo'lish darajasi.

APD ning maqsadi - aholining turli kontingentlarining barqaror jismoniy tarbiya faoliyatini shakllantirish. Ushbu maqsadni amalga oshirish ketma-ket bog'liq bo'lgan vazifalarga erishish orqali mumkin:

1) Jismoniy tarbiya savodxonligini oshirish, aholini jismoniy tarbiya, sog'lom turmush tarzi sohasida tarbiyalash.

2) Shaxsning jismoniy mashqlarni bajarish motivlarini shakllantirish va ularni ushbu mashg'ulotlarga bo'lgan ehtiyojiga ishonch darajasiga etkazish.

3) UJT vositalari va shakllarini ommalashtirish va shu asosda turli yo'nalishdagi jismoniy mashqlarga jalb qilish.

4) Jalb qilinganlarning jismoniy madaniyatini saqlash va oshirish, jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish darslari samaradorligini yangilash;

APD quyidagilarni o'z ichiga oladi: 1) ommaviy axborot vositalari: radio, televizion, matbuot, reklama, telekommunikatsiya, pochta aloqasi, ya'ni. institutsional ta'sir. 2) Kommunikativ shaxslararo va guruhlararo aloqa: oila a'zolari, do'stlari, tanishlari, ya'ni. institutsional ta'sir emas. APD maqsadi va vazifalarini ta'minlash, uning natijasiga erishish faqat puxta tanlangan vositalar yordamida amalga oshiriladi. U yoki bu vositalarni tanlash, ularning ta'sirining intensivligi va samaradorligi butunlay APD-

ning keyingi tarkibiy qismiga - uning usullari va texnologiyasiga bog'liq;

APD metodologiyasi va texnologiyasi qat'iy rejalashtirilgan natijaga erishish uchun vositalar, usullar va shakllarni qo'llashning maqsadga muvofiq jarayonidir. Uning protsessual tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat: 1) Muammo va mavzuni ta'rifi: - sog'liqni saqlash holatidagi dolzarb muammolar va qarama-qarshiliklarni, odamlarning jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarligini, ularning sog'lig'ini yaxshilash, jismoniy mashqlar, sog'lom turmush tarzi, ularning kasbiy va hayotiy muammolari va h.k. ; - ularning ehtiyojlariga muvofiq UJT, sog'liqni saqlash sohasidagi qiziqishlarining tematik yo'nalishini aniqlashtirish. 2) bo'lajak harakatning maqsadi va vazifalarini ishlab chiqish. 3) pul mablag'larini tanlash. 4) Ijrochilarni tanlash. 5) ish uchun tashkiliy sharoitlarni yaratish: uni o'tkazish joyi va vaqtini belgilash, xabar berish tartibi, tinglovchilarni jalb qilish, zarur jihozlar va ish joyini tayyorlash. 6) Axborot materialini tanlash va yig'ish. 7) Axborot ta'sirini o'tkazish. 8) uning natijalarini sub'ektiv (ijrochi tomonidan) va ob'ektiv (tinglovchilar, tomoshabinlar, ishtirokchilar tomonidan) darajasida baholash;

ADF natijasi - bu belgilangan maqsad va vazifalarga muvofiq erishilgan ta'sir. ADF samaradorligi darajasi bu maqsad va olingan natijaga muvofiqlik darajasidir.

Targ'ibot va tashviqot ishlari hayotning barcha sohalarida amalga oshiriladi va ularning tarkibiy qismlarining birligida jamoat ongi, fikri va odamlarning xulq-atvori bilan bog'liq quyidagi funktsiyalarni bajaradi: 1) retrospektiv va yangi ma'lumotlarni etkazib berish. 2) odamlarning fikrlarini rag'batlantirish va tartibga solish, ijtimoiy ahamiyatga ega fikrlarni jamoatchilik baholash uchun taqdim etish. 3) yetarli bo'lmagan fikrning o'zgarishi. 4) jamoat yoki individual fikrni sudlanganlik holatiga keltirish va xulq-atvor motivini shakllantirish.

Qilingan xulosa va takliflar jismoniy-intellektual resurslarni samarali boshqarish, yoshlar o'rtasida jismoniy tarbiya va sport

ishlarini yanada ommalashtirish hamda shu asosda yurtimizda har tomonlama sog'lom, barkamol avlodni voyaga yetkazishishga xizmat qiladi.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Moliyaviy resurs, jismoniy-intellektual resurs, boshqarilish, resurslarni boshqarish, inson kapitali, iqtisodiy xavfsizlik, kasbiy-jismoniy tarbiya, insonning ijtimoiy faolligi, manipulyatsiya qilish, neyrotrofin genlar, triglitseridlar, glyukoza metabolizmi, funksional faollik, farmakologiya, insulin rezistentlik, sindrom, endoplazmatik retikulyum, immobilizatsiya, glikoliz, glikogenoliz, glikoneogenoliz, fermentlar, apoptoz, o'zlashtirilishi, glikogen, insulinrezistent shaxslar uchun gomeostaz, membrana, ferment tizimi, endoplazmatik retikulyum, kalsiy ionlari, auto, parakrin.

MAVZU YUZASIDAN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Jismoniy-intellektual resurslar -tushunchasiga izoh bering.
2. Resurslarni boshqarishda sifat jihatidan yangi ishchi kuchini yaratish muammosining turishiga sabab nima?
3. Mehnat va mehnat munosabatlarining boshqa sifatleri haqida bilasizmi?
4. Umumiy ishchi kuchining tarkibiy o'zgarishi, iqtisodiy o'sish omillari va iqtisodiy dinamikaga bo'lgan qiziqish qaysi nazariyasining paydo bo'lishi va rivojlanishiga sabab bo'ldi?.Nima uchun?
5. Iliy-texnika inqilobi, mehnatni avtomatlashtirish va mexanizatsiyalash, transformatsiya ta'siri ostida ijtimoiy jamiyat tuzilishi, shartlarning malaka muhimligining oshishi oqibatida qanday jarayon yuz berdi?
6. "Har bir shaxsning va umuman aholining ta'lim darajasi, ishlab chiqarishning asosiy omili sifatida mehnat va hosila omili sifatida kapitalni qat'iy farqlash bo'yicha an'anaviy nuqtai nazar, sanoat inqilobidan meros bo'lib, asl ma'nosini yo'qotdi" jumlag a izoh bering.
7. Nima uchun ish qobiliyati haqidagi fikrlar o'zgardi, bunga olib kelgan omillar haqida bilasizmi?

8. "Ishchi kuchi" tushunchasi endi nafaqat moddiy kapital bilan shug'ullanadigan, balki uni boshqaradigan odamning iqtisodiyotdagi rolini to'liq ifoda eta olmasdan, unga nafaqat professional bilim, balki ongli qaror qabul qilish qobiliyatining ham talab qilinishiga olib kelgan jarayon haqida ma'lumot bering.

9. Iqtisodchi I. V. Ilyinskiy inson kapitalining tuzilishini qanday ta'riflagan va nechta turga bolgan?

10. F.Neymanning inson kapitalining asosiy komponentlari deb ajratgan to'rt komponentning kombinatsiyasini sanab berib, ularning har biriga tushuntirish bering?

11. HR nima va qachondan boshlab o'ziga xos soha sifatida paydo bo'lgan va uning asosini qaysi olimlar o'rganishgan?

12. "Ilmiy boshqaruv" asarining muallifi kim?

13. Angliyada kim, qaysi yili Milliy Sanoat Psixologiya Institutiga (NIIP) asos slogan? Olim haqida nimalar bilasiz?

14. Elton Mayo, Hawthorne, Ibrohim Maslou, Kurt Levin, Maks Veber, Frederik Gertsberg va Devid Makkellandlar tadqiqotlari haqida ma'lumot bering.

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN TOPSHIRIQLAR:

1. Jismoniy tarbiya jarayonida o'zini o'zi nazorat qilishning shakllari.

2. Ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining shakllari.

3. Yagona taqvim rejasini tuzish.

13-MODUL. SPORT TADBIRLARINI TARTIBLI VA QIZIQARLI BO'LIB O'TISHIDA BADIY VA MUSIQIY NAMOIYISHLARNING AHAMIYATI.

REJA:

1. Sport tadbirlaridagi badiiy qism haqida.
2. Musiqaviy namoyish.
3. Sahna harakatlari.
4. Sport tadbirlarini ochilish va yopilish qismlari, sport tadbirlarining asosiy qismi.

Har qanday bayramni tashkil etish usuli - bu tayyorgarlik, o'tkazish va yakunlash bosqichlarini o'z ichiga olgan juda murakkab jarayon.

Bayramga tayyorgarlik - bu ssenariyni tayyorlash, ishtirokchilar o'rtasida rol va mas'uliyatni taqsimlash, musiqiy hamrohlikni tanlash, sayt yoki zalni loyihalash, sport formalari, emblemalar, taklifnomalar va boshqalarni tayyorlash.

Bayramning davomiyligi ishtirokchilarning yoshiga qarab belgilanadi: 7-10 yoshli bolalar uchun 45-50 daqiqa; 11-15 yoshli bolalar uchun 60-90 daqiqa. Biroq, har qanday holatda, bayram 2 soatdan ortiq davom etmasligi kerak, aks holda charchoq paydo bo'lib, nima sodir bo'layotganiga qiziqishni kamaytiradi.

Bayramning boshlanishi.

Bayram kunida hamma narsa tayyor bo'lishi kerak. Spektakl, o'yinlar, musobaqalar o'tkaziladigan joylarning rang-barang, mavzuga mos dizayni bolalarning bayramni intiqlik bilan kutishiga sabab bo'ladi. Bunda maktabgacha ta'lim muassasasining butun jamoasi faol ishtirok etadi.

Bayram uchun tayinlangan kun ertalab umumiy o'yin-kulgini kutish muhiti allaqachon yaratilishi kerak. Har bir bola (yoki bir guruh bolalar) jismoniy tarbiya o'qituvchisi, o'qituvchi yoki uning yordamchisi bilan birgalikda tayyorgarlik ishining ma'lum bir qismi uchun javobgardir: kimdir taklifnomalarni tarqatadi, kimdir o'rindiqlarni joylashtiradi, bayramona gulchambarlar, to'plar osadi, skorbord o'rnatadi... Tashkilotchilarning professionalligi bayramga tayyorgarlik jarayoniga barchani jalb etishi, bolalar tashabbusini bostirish emas, balki ularga tadbirning to'la huquqli egalari sifatida his qilish imkoniyatini berishdir.

Bayram aniq belgilangan vaqtda boshlanishi kerak. Yaxshi, osoyishta muhitni yaratish, bolalarning turmush tarzi buzilishining oldini olishda muhimdir. Shu maqsadda sport bayramlari ko'pincha tushdan keyin (15.30 dan 16.10 gacha) o'tkaziladi. Bu, ayniqsa, qishda ularning tashkil etilishi uchun qulay vaqtdir. (kunduzgi soatlarning uzunligini hisobga olgan holda).

Bayramning borishi.

Bayramning tuzilishi xilma-xil bo'lib, uning turiga bog'liq. An'anaviy ravishda uni uch qismga bo'lish mumkin.

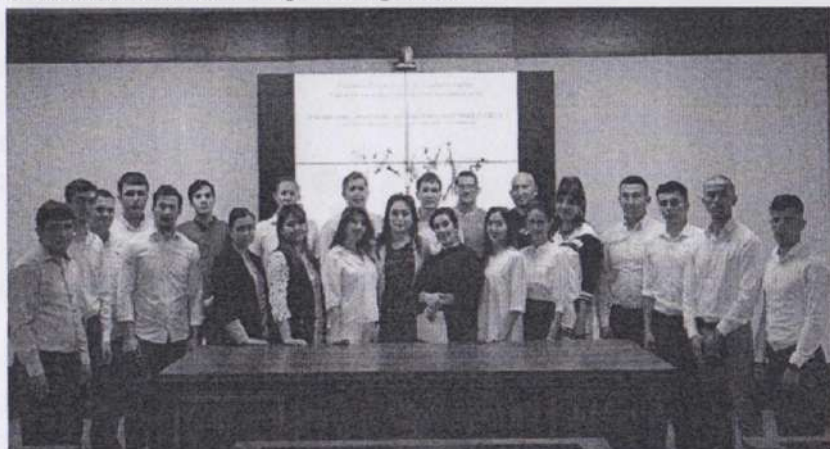
Birinchi qism - kirish qismi bo'lib, u bayroqni ko'tarish, Olimpiya mash'alini yoqish bilan ishtirokchilarning paradi shaklida tashkil etilishi mumkin. Bundan boshqa variantlar ham bo'lishi mumkin...

Bayramning boshida umumiy qo'shiq ijro etiladi, unda mafkuraviy yo'nalish aniq ifodalanadi. Ochilish bayroqning ko'tarilishi va ishtirokchilarning paradi bilan yakunlanadi.

Tantanali qismdan so'ng asosiy qism - turli xil buyumlar: rang-barang bayroqlar, gullar, sharlar, halqalar bilan umumiy rivojlantiruvchi mashqlarning turli kompozitsiyalaridan iborat ko'rgazmali chiqishlardan iborat. Jismoniy tarbiya raqamlari qo'shiqlar ijrosi, raqs raqamlari, she'rlar o'qish bilan almashtiriladi.

Bayramning asosiy vazifasini hal qilishga qaratilgan asosiy qismi tegishli motorli tarkib bilan to'ldiriladi: o'yinlar, musobaqalar, estafeta poygalari. Ularda har bir bolaning ishtirokini ta'minlash muhimdir. Agar ssenariy turli jamoalar a'zolarining o'yinlarda navbatma-navbat ishtirok etishi uchun mo'ljallangan bo'lsa, hamma ishtirok etishini qanday ta'minlashni o'ylab ko'ris-

hingiz kerak. Odatda, "Oramizda kim eng jasur?" kabi savollarga - qo'ng'iroqlarga yoki "Bu o'yinni kim o'ynashni xohlaydi?" bir xil bolalar javob berishadi va uyatchan, qat'iyatsizlari e'tiborga olinmaydi. Bunday holda siz bunday han qilishingiz mumkin: zalga kirgan har bir bola chipta oladi (chiptalar turli xil ranglar, shakllar va boshqalar bo'lishi mumkin); bayram paytida uy egasi faqat qizil doira shaklida chiptaga ega bo'lganlarni o'yinda qatnashish uchun, boshqa o'yinda ishtirok etish uchun yashil doira shaklida chiptaga ega bo'lganlarni taklif qiladi. Ko'p variantlar ... Chiptalar har bir bolaning xususiyatlarini yaxshi biladigan kattalar tomonidan tarqatilishi kerak, shunda u ortiqcha his qilib, shubhalarga borilmaydi. Shunday qilib, agar bola arqon rasmi bilan chipta olgan bo'lsa, lekin u bu mashqni qanday qilishni bilmasa va uni yoqtirmasa, u qiz bilan juftlikda o'zini noqulay his qiladi yoki shunchaki qatnashishdan bosh tortadi. Shuning uchun, salbiy his-tuyg'ularga yo'l qo'ymaslik uchun qaysi chiptani kimga berishni oldindan hal qilishingiz kerak.

Bayramning borishi o'qituvchi-tashkilotchining shaxsiy va kasbiy fazilatlariga ega bo'lgan uy egasiga ishonib topshirilishi kerak. Tajriba shuni ko'rsatadiki, bayram muvaffaqiyatining 80 foizi taqdimotchining tayyorgarligi va qobiliyatiga bog'liq. U ijodkor bo'lishi, bolalar jamoasini boshqara olishi, ularning xususi-

yatlarini bilishi va hisobga olishi, tadbir davomida ssenariyni o'zgartirishi, kerak bo'lsa, jismoniy, ruhiy va hissiy stressni tartibga solishi kerak. Rahbarning sportchi bo'lishi va agar kerak bo'lsa, u yoki bu mashqni bajarishi ma'qul.

Agar bayram ommaviy xarakterga ega bo'lsa, unda rahbarning o'qituvchilar yoki maktab o'quvchilari orasidan inventarni tartibga solish va tozalash, musiqiy hamrohlik va sovg'alar taqdim etishda yordam beradigan bir nechta yordamchilari bo'lishi kerak.

Agar kutilmagan vaziyat yuzaga kelsa, bir-birlarini "sug'urtalash" ga qodir bo'lgan ikkita xostni skriptga kiritish orqali bayramning vazifasini osonlashtirishingiz mumkin.

Xulosa qilish, taqdirlash.

Bayramning eng muhim natijasi - bu ishtirok etish, g'alaba qozonish, muloqot qilish, birgalikdagi faoliyat quvonchidir. Mukofotlash tantanali va quvnoq o'tkazilishi kerak.

Maktabda to'g'ri tayyorlangan, puxta o'tkaziladigan sport bayramlari o'quvchilarning jismoniy tarbiya darslariga, uyda, sport seksiyalarida jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishga qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

Sport bayramlari bolaning shaxsiyatining rivojlanishiga ta'sir qiladi. Birgalikdagi faoliyat, jamoa tomonidan eng yaxshi natijalarga erishish, qiyinchiliklarni hal qilish jamoani birlashtiradi, individual va jamoaviy mas'uliyat hissini shakllantiradi. Talabalar

o'rtoqlarining g'alabalari va muvaffaqiyatsizliklariga hamdard bo'lishni, boshqalarning yutuqlaridan quvonishni, o'zaro yaxshi, do'stona munosabatlarni saqlashni o'rganadilar.

Shunday qilib, ta'lim tashkilotining jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish ishlari tizimida maktab o'quvchilarining faol dam olishini tashkil etishning turli shakllari mavjud. Sport festivalini tashkil etish va o'tkazish eng ajoyib va samarali hisoblanadi.

Bugungi kunda butun yer sayyorasi bo'ylab inson zoti borki, hech biri o'zini musiqasiz tasavvur qila olmaydi. Biz ushbu mavzu orqali aynan sport tadbirlarida foydalaniladigan yoki foydalanishi kerak bo'ladigan qo'shiqlar va musiqalar haqida qolaversa, musiqalarni o'z o'rniga qo'yish hamda tanlay bilish va ularning ta'siri, o'rni haqida to'xtalib o'tamiz.

2. Musiqaviy namoyish.

Xo'sh eng avvalo musiqa o'zi nima?

Musiqa – inson hissiy kechinmalari, fikrlari, tasavvur doirasini musiqiy tovushlar izchilligi yoki majmui vositasida aks ettiruvchi san'at turi. Uning mazmuni o'zgaruvchan ruhiy holatlarni ifodalovchi muayyan musiqiy badiiy obrazlardan iborat. Musiqa insonning turli kayfiyatlari (masalan, ko'tarinkilik, shodlik, zavqlanish, mushohadalik, g'amginlik, xavf-qo'rquv va boshqalar)ni o'zida mujassamlashtiradi.

Bundan tashqari, musiqa – shaxsning irodaviy sifatlari (qat'iyatlik, intiluvchanlik, o'ychanlik, vazminlik va boshqalar)ni, uning tabiati (mijozi)ni ham yorqin aks ettiradi.

Musiqa 1896-yilgi Olimpiya o'yinlaridan beri sport tadbirlarida ishlatilgan. Qadimgi yunonlar festivallar, turnirlar va sport tadbirlarida musiqadan keng foydalanganliklari ma'lum. Musiqa bizning hissiyotlarimizga ta'sir qiladi, shuning uchun ham hayotimizning har bir jabhasida muhim ahamiyatga ega.

Sport - bu ko'ngil ochishning ajoyib usuli bo'lib, turli xil odamlarni bir joyga to'playdi va musiqa yordamida ularning hayajonlarini, ehtiroslarini yanada ko'taradi. Yaxshi musiqa, yaxshi sport bayrami va yaxshi muxlislar sport tadbirlarida katta zavqlanish-

ning asosiy kaliti hisoblanadi! Sportda musiqa haqida gap ketganda, uning asosiy maqsadi muxlislar va sportchilarni hayajonlantirishdir, ya'ni ularga bayramona kayfiyat, kuchli ehtiros va emotsional motivatsiya ulashishdir.

Sport tadbirlarining ochilish va yopilish marosimlari uchun maxsus musiqalar tanlash va ulardan foydalanish mutaxassislar uchun katta mas'uliyat talab etadi. Bunda tanlanadigan musiqalar albatta tadbir ruhiga mos bo'lishi, ayniqsa, milliy kuy-qo'shiqlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Chunki, milliy musiqa va qo'shiqlarimiz sport tadbirlarimizning ta'sirchanligini oshirishi bilan bir qatorda aholiga, ayniqsa, yoshlarimizning madaniy saviyasini yuksaltirish, ularning milliy va umumbashariy madaniyatning eng yaxshi nodir durdonalaridan, namunalaridan bahramand etish, shu asosda ma'naviy yetuk, barkamol shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Hozirgacha davlat ahamiyatidagi, qolaversa, barcha Mustaqillik bayramlari, Navro'z umumxalq bayramlarida, ommaviy badiiy tomoshalar, har xil ko'rinishdagi sport tadbirlarida, keng qo'llaniladigan o'zbek milliy musiqalari hamda qo'shiqlaridan quyidagi san'atkorlarning kuy- qo'shiqlarini misol keltirishimiz mumkin.

Farrux Zokirov ("Yalla" guruhi) "O'zbekiston vatanim" qo'shig'i.

Ozodbek Nazarbekov - bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi madaniyat vaziri lavozimida faoliyat olib borayotgan xonandaning "Mendirman" qo'shig'i buyuk ajdodlarimizga hurmat, g'urur va iftixor, mustaqilligimizga shukronalik, mardlik, jasurlik ruhida yaratilgan bo'lib, barcha tadbirlarda, xususan: sport tadbirlarida, Navro'z, Mustaqillik, 14-yanvar vatan himoyachilari kuni, 9-may Xotira va qadrlash kuniga bag'shlangan va barcha vatanparvarlik shukuhini beradigan tadbirlarda, hamda harbiy namoyishlar va paradlarda keng qo'llanilib kelinmoqda.

Bastakor Sulton ali Rahmatovning deyarli barcha musiqalari ommaviy bayramlarimizda, sport tadbirlarimizda keng qo'llaniladi.

Hosila Rahimova. "Alpomish", "To'maris", "Bos-bos", "Kurash", "O'tov" qo'shiqlari.

Sevara Nazarxonning "Ulug'imsan vatanim" qo'shig'i tadbirlar so'ngida, sportchilarimiz taqdirlanayotgan paytda ko'pincha ishlatiladi.

Rashid Xoliqov ("Shaxzod" guruhi) "Ey aziz yurtim" qo'shig'i.

Jahongir Poziljonov ("Bojalar" guruhi) "O'zbekiston", "Chempion" qo'shiqlari.

Bundan tashqari: chorlov, fanfar, madhiya, marsh musiqalari, har bir sport turi bo'yicha madhiyalar, fonda tadbir boshlanishigacha uning ruhiyatini berib turuvchi maxsus musiqalar, badiiy qismda esa boshlovchilar uchun musiqalar, xonandalar, raqqosalar, bolalar chiqishlari uchun, sportchilar va teatrlashtirilgan tomoshalar, harbiylar chiqishlari hamda final uchun tadbirning ruhiyatidan, g'oyasidan, mazmun- mohiyatidan kelib chiqib musiqalar tanlanadi va ijro etiladi.

Ommaviy bayram va tomoshalarda musiqa vaqtlarining vazifalari quyidagilardan iborat:

- musiqa-qatnashuvchilar, ishtirokchilar obrazlarini xarakterlaydi;
- harakat vaqti va joyini ifodalashi mumkin;
- tomoshabinga ko'rinmayotgan voqealarni ilg'ab olishga, tez tushuna olishga yordam beradi;
- monolog va dialoglarning emotsionalligini (tuyg'u, hayajon) kuchaytiradi;
- so'z bilan ifodalash qiyin bo'lgan daqiqalarni tasvirlay oladi;
- xatti - harakat, voqealarni to'ldirishi, boyitishi mumkin;
- pauzalar o'rnini to'ldirishi mumkin;
- vaqtni tejash yoki cho'zish va boshqa muhim vazifalarni bajarishi mumkin.

Musiqa hozirgi kunda davlat bayramlari, tadbirlari va spektakllarini boshqarishning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2020-yilning 27-iyun kuni Namangan viloyati faollari bilan o'tkazgan yig'ilishida ham musiqa haqida alohida to'xtalib quyidagi: "Ashula eshitib bajarilgan ishda 10 baravar baraka bo'ladi", degan fikrni ta'kidlab o'tgan hamda shunday izohlagan: "Bu nima uchun kerak? Iqtisodiyotni tiklaymiz, lekin shuning barobarida madaniyatimizni tiklab bormasak, ertagam a'naviy ozuqa bo'lmagan elda, xalqda, yoshda yutuq bo'lmaydi".

(Sh.Mirziyoyev.)

3. Sahna harakatlari.

Mutaxassis rejissyorlar tomonidan sahnalashtirilmagan sport tadbirlarida o'tkaziladigan kichik va katta hajmdagi ommaviy sport tadbirlarida tashkilotchilarning hamda ishtirokchilarning tadbirning mazmun-mohiyatiga va g'oyasiga, uning bayramona kayfiyatini va jo'shqinligini namoyon qilishda, tadbirning ruhiyatini ochib berishga xizmat qiladigan musiqalarni tanlay bilish mahorati va tushunchaning yetishmayotganligi katta muammolardan biri ekanligi sabab bo'lmoqda.

Musiqa yoki qo'shiqni o'z joyiga va o'rniga qo'ya olish madaniyatini shakllantirish bugungi kunda dolzarb mavzu bo'lib qolmoqda.

TAKLIFLAR:

Sportchilar uchun maxsus milliy ruh va kuch, g'ayrat, shijoat hamda tetiklik beradigan musiqalarni yaratish.

O'zbek sporti va yo'nalishlari bo'yicha milliyligimiz aks etib turuvchi o'z madhiyalarini yaratish.

Kafedramizda tahsil olayotgan talabalarimizni Respublikamiz hududlarida yoki bizga yaqin bo'lgan hududlarda o'tkaziladigan sport tadbirlarini tashkiliy jarayonlariga jalb qilish.

Talabalarimizning nazariy bilimlarini amaliy tajribalar bilan birgalikda olib borib, mujassamlashtirilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi. Shunda muhtaram prezidentimizning qaror va farmonlariga hamda ommaviy sportni rivojlantirishdagi targ'ibot tadbirlariga o'z hissamizni samaraliroq qo'shgan bo'lar edik.

4. Sport tadbirlarini ochilish va yopilish qismlari, sport tadbirlarining asosiy qismi.

Raqobat yo'nalishi aniq bo'lgan bayramda alohida ishtirokchilar yoki jamoalarning faoliyatini o'z vaqtida baholash muhim. Buning uchun oldindan uch-besh kishidan iborat hakamlar hay'ati tanlab olinadi va ko'zga ko'rinadigan joyga tablo qo'yiladi. Bu an'anaviy yoki g'ayrioddiy bo'lishi mumkin (masalan, to'plar tashlanadigan basketbol savatlari - har bir jamoa g'alabasi uchun bittadan). Oxirida jamoa tomonidan to'plangan ochkolar yoki to'plar hisoblanadi. Natijalarni sarhisob qilishning yana bir varianti qurilish materialidan minora qurish bo'lishi mumkin: kimning minorasi balandroq bo'lsa, u g'alaba qozonadi va hokazo.

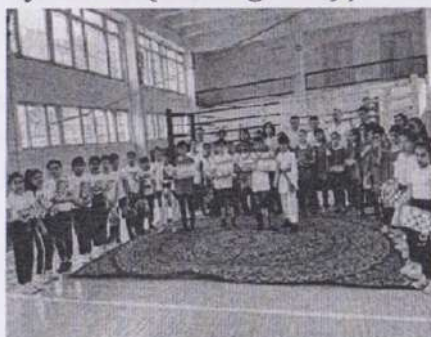
Xulosa qilish bayram davomida ham, oxirida ham zarur. Har bir estafeta o'yinidan, musobaqadan so'ng mezbonning o'zi jamoalarning jismoniy va axloqiy-irodaviy fazilatlarini umumlashtirishi va baholashi mumkin. Bayramni kattalarning uzluksiz chiqishlariga aylantirmaslik uchun ikki-uch bellashuvdan so'ng hakamlar hay'atiga so'z berish maqsadga muvofiqdir.

Tadbir haqida yaxshi taassurot uning tashkiliy jihatdan to'g'ri yakunlanishi, xulosalanishi, ishtirokchilarni taqdirlashi bilan yaratiladi. Mashqlarni yaxshi bajarganliklari, estafetalarda chempionlik, attraksionlar va qiziqarli o'yinlarda ko'rsatilgan topqirlik va epchillik uchun bolalarni taqdirlash shakllarini oldindan o'ylab ko'rish kerak. Bayramda yutqazuvchilar bo'lmasligi muhim, shunda har bir bola unda ishtirok etishdan o'zini baxtli his qiladi. "Hamma yutadi - hech kim yutqazmaydi", "Asosiysi g'alaba emas, ishtirok", "Do'stlik yutadi" kabi shiorlarni inobatga olgan holda g'oliblar taqdirlansa, yaxshi bo'ladi.

Mukofotlar, e'tibor belgilari har xil bo'lishi mumkin: esdalik medallari, vimponlar, nishonlar, diplomlar, sertifikatlar, emblemlar.

Kollektiv mukofotlar (butun jamoaga, guruhga) tarbiyaviy ma'noda eng maqsadga muvofiqdir. Ular bolalarni birlashtirishga yordam beradi, ularni do'stlik tuyg'usida tarbiyalaydi. G'olib ja-

moa faxriy qatordan birinchi bo'lib o'tib, mukofotlanishi mumkin, ularga musobaqa bayrog'ini tushirish topshiriladi. Keyingi sport bayramida (u ochilganda) jamoa bayroqni ko'taradi.

Oilaviy jamoalar ishtirok etadigan bayramda har bir musobaqa baholanadi, g'alaba uchun ham individual musobaqalarda, ham jamoaning g'alabasi uchun mukofotlar berilishi mumkin.

Ommaviy bayramlar uchun siz oddiy, ammo yoqimli suvenirilar qilishingiz mumkin. Eng muhimi, har bir bola qaysi o'rinni egallashidan qat'iy nazar, mukofotlanishi kerak.

Agar siz unga qo'yiladigan asosiy talablarga rioya qilsangiz, tadbir muvaffaqiyatli bo'ladi:

Sport bayramlari maktabning jismoniy tarbiya bo'yicha umumiy (yillik) ish rejasiga kiritilgan va uning ssenariysi o'qituvchi tomonidan ishlab chiqiladi.

Tavsiya etilgan reja shakli:

1. Voqea- tadbirlarning nomi
2. Vaqtni belgilash
3. Joy.
4. Ishtirokchilar.
5. O'tkazish uchun mas'ul.
6. Tugallanganlik belgisi.

Bayramga tayyorgarlik ko'rish va o'tkazish uchun dastlabki ishlarni olib boruvchi tashkiliy qo'mita tuziladi. U o'qituvchilar, sinf fiziklari, talabalar, ota-onalar va boshqalarni o'z ichiga olishi mumkin.

Agar kerak bo'lsa, bayram ishtirokchilari uchrashuvlar, mas-hg'ulotlar va hokazolar uchun to'planishlari mumkin.

Sport festivalini o'tkazishda uning texnik reglamentiga katta ahamiyat berish kerak: ishtirokchilar, tomoshabinlar joylashuvi, zarur yordamchi materiallar bilan ta'minlash, xavfsizlik standartlarini ta'minlash va boshqalar.

Qoidaga ko'ra, maktab sharoitida barcha o'quvchilarni sport bayramiga jalb qilish mumkin emas. Shu munosabat bilan turli toifadagi talabalar uchun sport bayramlari takrorlanishi yoki tashkil etilishi mumkin.

Sport bayramlari bolalarning bo'sh vaqtini tashkil etishning samarali shakli, jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirishning samarali vositasidir. Bu tadbirlar pedagoglar jamoasidan puxta tayyorgarlikni talab qiladi. Bayramlar an'anaviy bo'lishi kerak.

Sport bayramlarida bolalar faolroq, mustaqil va tashabbuskor bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shunday qilib, sport tadbirlarini tayyorlash va o'tkazish bo'yicha uslubiy jihatdan to'g'ri tashkil etilgan ish bolalarning harakatga bo'lgan tabiiy ehtiyojini qondirish va vosita ko'nikmalari, qobiliyatlarini o'z vaqtida o'zlashtirishga hissa qo'shish, o'z-o'zini hurmat qilish, ularning o'rtoqlari va o'z faoliyatiga ijobiy munosabatda bo'lishga qaratilgan.

Maktab o'quvchilari uchun sport bayramlari bolalar va o'smirlarni jismoniy mashqlarga jalb qilish shakllaridan biri bo'lib, ular nafaqat bolalarning jismoniy rivojlanishiga, balki qizlarni tizimli jismoniy tarbiya va sportga jalb qilish, ularning salomatligini mustahkamlash va o'zaro yordam, jamoaviylik tuyg'usini tarbiyalashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, jamiyatni va kelajak avlodni sog'lomlashtirish, ommaviy sportni targ'ib qilish hamda oldinda turgan xalqaro darajadagi sport tadbirlarida O'zbekiston sharafini ko'klarga ko'tarishimiz uchun yuqorida biz keltirib o'tgan fikrlar, muammolar hamda takliflar ustida to'g'ri, oqilona yondashib izlanishlar olib borishimiz hamda bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishimiz lozim!

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Sport tadbirlari, musiqa, ommaviy tadbir, rejissyor, tashkilotchilar, sport bayrami, milliy musiqalar, o'zbek qo'shiqlari, sahna harakatlari, ochilish va yopilish qismlari, asosiy qism, bo'sh vaqt, tashkil etish, samarali shakli, milliy musiqa, qo'shiq, Olimpiya o'yinlari, bayramga tayyorgarlik, bayramning borishi, xulosa qism.

MAVZU BO'YICHA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Sport tadbirlarining ochilish va yopilish marosimlari uchun maxsus musiqalar tanlash va ulardan foydalanishning ahamiyati nimada?

2. Tadbirlar uchun musiqa tanlash mas'uliyat talab qiladigan ishmi, nima uchun?

3. Tadbirlar uchun tanlanadigan musiqalarga qanday talablar qo'yiladi?

4. Milliy kuy-qo'shiqlardan foydalanishning ahamiyati nimada?

5. Milliy musiqa va qo'shiqlarimiz sport tadbirlarida yoshlarimizning ma'naviy yetuk, barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladimi, shunday bo'lsa sababi nima?

6. Hozirgacha davlat ahamiyatidagi bayram va tadbirlarda qo'shiqlari keng qo'llaniladigan qaysi o'zbek milliy musiqachilarini bilasiz va ashulalari nomlarini aytib berolasizmi?

7. "Mendirman" qo'shig'i ijrochisi kim va bu qo'shiqning ma'no-mazmuni hamda ta'sir doirasi xususida fikr yuriting?

8. Bastakor Sulton ali Rahmatovning ommaviy bayramlarimiz, sport tadbirlarimizda keng qo'llaniladigan musiqalari haqida gapiring.

9. "Alpomish", "To'maris", "Bos-bos", "Kurash", "O'tov" qo'shiqlari ijrosichi kim?

10. Tadbirlar so'ngida, sportchilarimiz taqdirlanayotgan paytda ko'pincha qaysi ashulalar ishlatiladi?

11. Bundan tashqari yana qanday holatlar uchun musiqalar tanlanadi va ijro etiladi?

12. Ommaviy bayram va tomoshalarda musiqa-ning vazifalari- ni sanab bering?

13. Maktabgacha yoshdagi jismoniy tarbiya zarurligini asos- lang.

14. Maktabgacha jismoniy tarbiya rivojlanishiga to'sqinlik qi- ladigan muammolarni sanab o'ting.

15. Bolalar bog'chasida jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish tadbirlari vositalari va shakllarini ayting va ularga tavsif bering.

16. Maktabgacha jismoniy tarbiya usullarining o'ziga xos xu- susiyatlarini ayting.

17. Maktabgacha yoshdagi bolalarning yukiniy tartibga solish usullari qaysilar?

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN TOPSHIRIQLAR:

1. Sportda stejkxolderlar.
2. Musobaqalarda g'oliblarni aniqlash usullari.
3. Tadbir tashkiliy qo'mitasining vazifalari.
4. Tadbir master-rejasining tuzilishi.

14-MODUL. VOLONTYOR (KO'NGILLILAR IXTIYORIY) TUSHUNCHASI. KO'NGILLI RESURLARNI TASHKIL QILISH VA BOSHQARISH

REJA:

1. Volontyorlik harakati haqida tushuncha.
2. "Volontorlik" termini va ushbu soha rivojlanishi.
3. Volontorlik harakatini tashkil qilishdan asosiy maqsad.
4. Volontorlar guruhi, sport musobaqalarida yordamchi volontyorlar.

Chet el grantlari komissiyalari nomzodlarning volontyorlik tajribasiga alohida e'tibor berishadi. Sababi volontyorlik bilan shug'ullanish inson, ayniqsa, yoshlar hayotida juda foydali va qimmatli tajriba bo'lishi aniq. Bugungi mashg'ulotimizda Sizlar bilan volontyorlik nimaligi, uning turlari hamda volontyorlik faoliyati bilan shug'ullanish yoshlar uchun qanday foydali bo'lishi haqida gaplashib o'tamiz.

Volontyorlik o'zi nima?

Hozirgi paytda volontyorlik nimaligini ko'pchilik yaxshi tushunsada, unga qisqacha ta'rif berib o'tmoqchimiz.

Volontyorlik (faoliyati) - bu biror inson o'z xohishi bilan vaqti va mehnatini qandaydir jamoat ishiga, ko'p hollarda hech mod-

diy foydasiz yordam berishi. Ya'ni volontyorlik faoliyati bilan shug'ullanishda Siz ko'ngilli ravishda o'z vaqtingiz va kuchingizni qandaydir ijtimoiy ishlarni amalga oshirishga sarflaysiz.

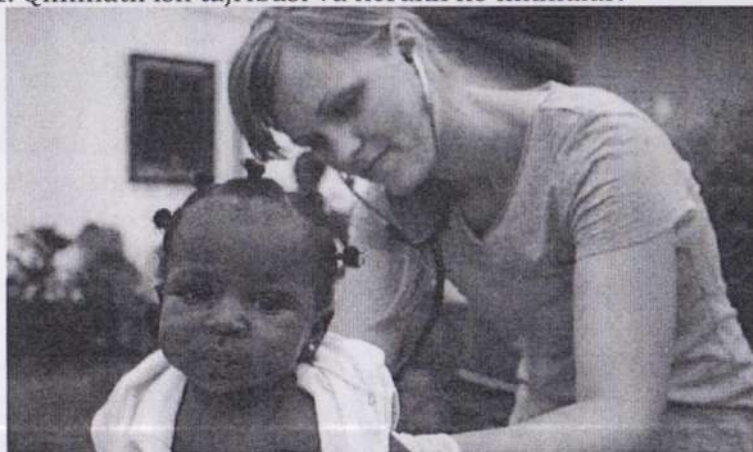
Ko'ngilli (ixtiyoriy) faoliyatning maqsadlari quyidagilar-dan iborat:

- 1) muhtoj odamlarga bepul yordam ko'rsatish;
- 2) ijtimoiy ahamiyatga ega tadbirlarda ularning tashkilotchilarining roziligi bilan erkin ishtirok etish;
- 3) jamiyatda fuqarolik pozitsiyasini, o'zini o'zi tashkil etishni, ijtimoiy mas'uliyat, hamjihatlik, o'zaro yordam va rahm-shafqat hissini shakllantirish.

Volontyorlik qanday qilib foydali bo'lishi mumkin?

Bunday faoliyatning jamiyat uchun qay darajada foydali bo'lishi haqida ko'p gapirish shart emas, albatta. Ko'ngillilar faoliyati juda katta kuch va energiya hisoblanadi, albatta, to'g'ri tashkil qilinganda, jamiyat uchun katta foyda keltirishini tushunish unchalik qiyin emas. Shuning uchun ko'proq volontyorlik, u bilan shug'ullanuvchi kishilarga qanday foydalar keltirishi haqida aytib o'tmoqchimiz.

1. Qimmatli ish tajribasi va kerakli ko'nikmalar.

Volontyorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchilarning katta qismini yoshlar, asosan, universitet va kollej talabalari tashkil etadi.

Ular volontyorlik yo'nalishlarini tanlashda o'z sohalariga yaqin yoki kelajakdagi rejaları bilan bog'liq yo'nalishlarni tanlashga e'tibor berishi mumkin. Albatta, keyinchalik bunday faoliyat ularda kerakli ko'nikmalarni rivojlantirishda yordam beradi. Hattoki, faoliyat turi ko'ngilli mutaxassisligi bilan bog'liq bo'lmagan taqdirda ham unda liderlik, muloqot qilish, ochiq fikrlash kabi har qanday soha uchun kerakli ko'nikmalarni hosil qilishga zamin yaratadi.

Chet ellarda, ish beruvchilar xodimlarni ishga olishda ularning oldingi volontyorlik faoliyatiga alohida e'tibor berib, bu faoliyatiga yuqori baho beradilar. Statistik ma'lumotlarga ko'ra 51% bitiruvchilar ish o'rniga ega bo'lishlarida volontyorlik faoliyati ularga katta yordam berganini ta'kidlashgan ekan.

2. Yangi tanish va do'stlar orttirish.

Ko'ngilli bo'lib ishlashda, ko'pincha, boshqa ko'plab ko'ngillilardan tashkil topgan jamoalar ichida bo'linadi. Buning ustiga faoliyat boshqa ko'plab odamlar bilan muloqot qilishni ham o'z ichiga oladi. Ko'p hollarda ko'ngillilar jamoalarini san'at, hukumat va din vakillari qo'llab turishadi. Bular esa o'z navbatida volontyorlik bilan shug'ullanayotgan odamga ko'plab tanishlar va do'stlar orttirish imkonini beradi. Eng yaxshi taraflardan biri bu do'stlar turli xil soha, faoliyat, millat vakillari hattoki, boshqa yurt fuqarolari ham bo'lishi mumkin. Natijada, uzoq yillik ko'ngillilarning, deyarli har bir sohada tanish va do'stlari bo'ladi.

3. Yangi sohalarda o'zini sinab ko'rish va yangi qirralarni ochish.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, volontyorlik bilan shug'ullanuvchi odamga faqatgina o'z sohasida ishlash cheklovi qo'yilmaydi. Bu esa unga boshqa sohalarda o'zini sinab ko'rish va o'zidagi yangi qirralar va qiziqishlarni ochish imkonini beradi. Misol uchun texnik sohada o'quvchi - talaba o'zini bolalarga dars o'tishda, yoki meditsina yo'nalishi talabasi hayvonlarga yordam berish dasturlarida sinab ko'rish orqali o'zlari uchun bu sohalarni kashf qilishi va keyinchalik, hattoki, shu sohaning o'z kareralarining bir qismiga aylantirish holatlari ham uchrab turadi.

4. Dunyo kezish va sayohat qilish imkon.

Volontyorlik faqat lokal miqyosda bo'lmaydi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, UNICEF va shu kabi ko'plab xalqaro tashkilotlar dunyoning turli nuqtalaridagi odamlar boshqa qit'a va davlatlarda ko'ngilli bo'lib faoliyat yuritish imkoniyatlarini taklif etishadi. Bunday hollarda, bu faoliyat uchun katta miqdorda pul to'lanmasa ham, ko'ngilli bo'lish istagini bildirganlar uchun yashash va transport xarajatlari qoplab berilishi mumkin. Albatta, bu volontyorlarga dunyoning boshqa mamlakatlariga sayohat qilish va dunyo kezish imkoniyatini beradi.

5. Eng muhimi: o'z ishidan qoniqish va ishonch hissini paydo qiladi.

Volontyorlik bilan shug'ullanishning ba'zi bir qoidalari.

Ko'ngilli bo'lishning juda ham ko'plab foydali jihatlari bo'lgani tufayli u bilan shug'ullanishga qaror qilishdan oldin ba'zi bir narsalarni bilish va esdan chiqarmaslik kerak.

Volontyorlik bilan shug'ullanuvchi insonlardan volontyorlikdan oladigan foydalari haqida so'ralganda, ularning ko'pchiligi bu ishlarni qilish orqali o'z hayotlarida qandaydir foydali ish qilishayotganini his qilishlari va bu orqali o'zlariga bo'lgan ishonch va oldinga intilish energiyasi oshishini aytishadi.

Volontyorlik faoliyati insonga oldingilarga o'xshamagan kuchli ishonch va shukronalik hissini taqdim etadi. Ba'zi hollarda volontyorlik faoliyati insonning hayotdagi yashash maqsadini anglashga va keyingi rejalarini aniqlashtirish imkonini ham berishi mumkin.

Volontyorlik to'liq ko'ngilli va ixtiyoriy tarzda amalga oshishi kerak. Kimningdir majburlashi yoki undovi bilan bu ish bilan shug'ullanishning foydasi bo'lishi juda ham qiyin.

Ko'ngilli bo'lish faqatgina bo'sh vaqtda amalga oshishi shart. Bu ish bilan shug'ullanish tufayli oila, ish yoki o'qishga ketishi kerak bo'lgan vaqtni qurbon qilish noto'g'ri. Bundan tashqari, volontyorlik faoliyati hech qachon shaxsiy hayotda muammolarni keltirib chiqarmasligi kerak.

Bu ish bilan shug'ullanishni xohlagan kishilar oldin bunga tayyor ekanligiga ishonch hosil qilishi kerak. Sababi aksariyat

volontyorlik faoliyati imkoniyati cheklangan odamlar va bolalar, og'ir kasallik bilan og'riyotgan insonlar va yolg'iz yoshi katta odamlar bilan muloqotda bo'lishni talab qiladi. Volontyor bunga ruhan tayyor bo'lishi va ularning oldida o'zini yo'qotib qo'ymasligi kerak. Agar ikkilanish mavjud bo'lsa, yengilroq faoliyatdan boshlagani ma'qul.

Ixtiyoriy, lekin javobgarlik yo'q emas. Volontyorlik ixtiyoriy degani unga nisbatan yengil qarash mumkin degani emas. Volontyor o'z ishiga mas'uliyat bilan yondoshishi, tayinlangan vazifasini oxirgacha bajarishi va kutilmagan holatlarda doimiy qolganlarni ogohlantirishi kerak bo'ladi.

Nufuzli tadbirlarda ishtirok etish

2024-YIL PARIJDAGI YOZGI OLIMPIYA O'YINLARIDA VOLONTYORLIK

Nomzodlar 16 yoshga to'lgan bo'lishi va
cheta tilini bilish shart emas.

[/yoshlarittifoqi_uz](#)

[/yoshlarittifoqi_uz](#)

Volontyorlar - bu tekin ishchi kuchi emas, balki katta energiya manbai. Bu narsa ko'pincha tashkilotchilar va chetdan qarovchi odamlarga tegishli. Ya'ni volontyorlar guruhiga tekin ishchi kuchi sifatida qarash juda katta xato. Aksincha, ularning qiziqishlarini tushungan va yo'lga sola olgan holdagina bu katta energiyani jamiyat uchun ham volontyorlar uchun ham foydali narsaga aylantirish mumkin.

Volontyorlik faoliyati bilan shug'ullanish istagi tug'ilganlar bilan keyingi qismda O'zbekistondagi volontyorlik faoliyati va bizda oddiy talaba yoki o'quvchi qanday qilib ko'ngilli bo'lishi mumkinligi haqida so'zlashamiz.

O'smir har kuni o'z bilimi va olgan tajribasiga asoslanib, tanlov qilishi, hayot vasvasalariga qarshi turishi, sog'lig'ini saqlashi va hayotdagi o'z pozitsiyasini himoya qilishi kerak.

Masalan, ko'p xorijiy davlatlarda o'smirlarni ijtimoiylashtirish bo'yicha katta tajriba to'plangan. O'smirlarning ijtimoiy va asosan, siyosiy qarashlarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan turli shakllarda guruhlar tashkil etilgan.. Ammo ular oldinlari bir narsadan mahrum edilar, eng muhimi - o'zlarining xohish-istaklari va tanlovlaridan.

Ko'ngillilar harakati o'smirlarni ijtimoiy faoliyatga jalb etishning yangi shakli bo'lib, o'sib kelayotgan avlodning siyosiy va ijtimoiy salohiyatini shakllantirish va takomillashtirishga ko'maklashishga qaratilgan.

Ko'ngillilar (inglizcha Volunteer - volunteer) - bu kuch bilan emas, balki o'z xohishi bilan, roziligi bilan ish qiladigan odamlardir.

Ko'ngilli yoki ixtiyoriy tashkilotlar - bu qandaydir umumiy maxsus manfaatlar asosida birlashtirilgan odamlarning erkin uyushmalari. Ularning faoliyati, qoida tariqasida, xayriya, rahmshafqat bilan bog'liq.

Ko'ngillilar sog'lom turmush tarzini targ'ib qilmoqda. Ko'ngillilar harakati hozir juda tez rivojlanmoqda. Buning asosiy sa-

bablaridan biri esa ixtiyoriylik va tanlash erkinligidir. Bundan tashqari, bu yo'nalishda kompetensiyalarni shakllantirish faqat insoniy qadriyatlar bilan birgalikda amalga oshirilishi mumkin, ya'ni insonning ushbu faoliyat turiga chuqur shaxsiy qiziqishi orqali.

Ishni tashkil qilishda, kompetensiya bilim va ko'nikmalar doirasidan tashqariga chiqadi, u muayyan faoliyat shartlariga qaratilgan bilim, ko'nikma, xulq-atvor munosabatlarini safarbar qilishni o'z ichiga oladi. Ijtimoiy kompetensiyalar tajribadan foydalanish va muammolarni hal qilish qobiliyatini, noaniqlik va murakkablikka duch kelish va sog'liq, iste'mol va atrof-muhit bilan bog'liq ijtimoiy odatlarni baholash qobiliyatini, hamkorlik qilish va guruhda ishlash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Ijtimoiy faol bo'lish nafaqat o'z hayoti va sog'lig'i uchun mas'uliyatni tushunish va anglash, balki o'z ijtimoiy va siyosiy mavqeyini himoya qilish va ilgari surish, boshqalarga yordam berish hamda qiyin hayotiy vaziyatlarda qo'llab-quvvatlashni anglatadi.

Faoliyatning o'zida ishtirok etmasdan turib, ijtimoiy faol bo'lishni o'rganib bo'lmaydi. Kompetensiyalarni egallash bevosita o'quvchilarning faolligiga bog'liq. Kompetensiyani shakllantirish esa ta'lim mazmuni, shakli va texnologiyasidagi pedagogik yangiliklar bilan bog'liq.

Eng muhim vazifa - o'smirlarda ijtimoiy muhit bosimi ostida psixoaktiv moddalarni iste'mol qilish, alkogolizm, chekish bilan kurashishga qarshi turishga imkon beradigan ijtimoiy va shaxsiy kompetensiya ko'nikmalarini rivojlantirish: muloqot qilish, boshqa odamlarni tushunish, o'z fikrini himoya qilish, boshqalarning fikrini hisobga olish, tashqi bosimga qarshi turish qobiliyati.

Ko'ngillilar ko'ngillilik g'oyasini o'zlari orqali his qilishi vao'tkazishlari kerak. Keyin esa ular bu faoliyat shunchaki o'yin-kulgi emasligini bilib olishadi. Bu yerda asosiy narsa - faol hayotiy pozitsiya, mas'uliyat va yuksak maqsad - bu dunyoni yaxshi tomonga o'zgartirish istagi.

Faol hayotiy pozitsiya, o'zaro ta'sir o'tkazish va loyihada ishtirok etish qobiliyati, ma'lumot olish va uzatish qobiliyati - bu ko'ngillining muvaffaqiyatli ishlashi uchun zamin bo'lishi kerak.

Ko'ngillilar harakatini tashkil etish shartlari.

Tadbirlarni tayyorlashda ko'ngillilarning va turli soha mutaxassislarining o'zaro hamkorligi.

Profilaktik tadbirlarni tashkil etishning turli shakllaridan foydalanish (aksiyalar, sinf soatlari, konsert dasturlari, teatrlashtirilgan tomoshalar).

Ish tajribasini axborot bilan ta'minlash (maktab gazetasi, fotoalbom, ko'rgazmalar tashkil etish, o'quv qo'llanmalarini nashr etish, bahslar, bayramlar, uchrashuvlar, tanlovlar).

Yuridik yordam:

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi.

2. Bola huquqlari deklaratsiyasi.

3.. O'zbekiston Respublikasining "Volontyorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonuni¹⁵.

Qonunning maqsadi- volontyorlik faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Volontyorlik faoliyati to'g'risidagi qonunchilik.

Volontyorlik faoliyati to'g'risidagi qonunchilik ushbu Qonun va boshqa qonunchilik hujjatlaridan iboratdir. Agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida volontyorlik faoliyati to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo'lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo'llaniladi.

Asosiy tushunchalar.Qonunda quyidagi asosiy tushunchalar qo'llaniladi:

volontyor – volontyorlik faoliyatini amalga oshiruvchi jismoniy shaxs;

volontyorlar guruhi – ushbu Qonunda belgilangan normalar tatbiq etiladigan, volontyorlik faoliyatini birgalikda amalga os-

¹⁵ Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 6-noyabrda qabul qilingan. Senat tomonidan 2019-yil 30-noyabrda ma'qullangan.

hirish maqsadida tashkil etilgan, o'n nafargacha kishidan iborat bo'lgan shaxslarning ixtiyoriy guruhi;

volontyorlarni muvofiqlashtiruvchi – volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi, volontyorlik tashkiloti tomonidan tayinlangan yoki volontyorlar ishini tashkil etish, ularning faoliyatini muvofiqlashtirish va nazorat qilish uchun javobgar bo'lgan volontyorlar guruhi tarkibiga kiruvchi volontyorlar tomonidan saylangan jismoniy shaxs;

volontyorlik – fuqarolar, ularning guruhlar yoki volontyorlik tashkilotlari tomonidan jismoniy va (yoki) yuridik shaxslarning manfaatlarini ko'zlab ixtiyoriy faoliyatni amalga oshirish;

volontyorlik aksiyasi – volontyorlik tashkiloti, volontyorlar yoki volontyorlar guruhi tomonidan bajariladigan, ijtimoiy jihatdan aniq yo'naltirilgan, jamoat uchun foydali vazifalarni hal etishga qaratilgan bir martalik tadbir;

volontyorlik tashkiloti – qonunchilikka muvofiq tashkil etilgan va volontyorlik faoliyatini amalga oshiruvchi nodavlat notijorat tashkiloti;

volontyorlik faoliyati – jismoniy va (yoki) yuridik shaxslarning manfaatlarini ko'zlab bepul asosda amalga oshiriladigan, erkin xohish-irodaga ko'ra bajariladigan, ijtimoiy jihatdan yo'naltirilgan, jamoat uchun foydali bo'lgan ixtiyoriy faoliyat;

volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi – davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, boshqa tashkilotlar, shuningdek, volontyorlarni mustaqil ravishda yoki volontyorlik tashkilotlari orqali jalb qiluvchi jismoniy shaxslar.

Volontyorlik faoliyatining maqsad va vazifalari.

Volontyorlik faoliyatining maqsadlari - jismoniy va yuridik shaxslarga, umuman, jamiyatga yordam ko'rsatish, atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy ahamiyatga molik tadbirlarda ularni tashkil etuvchilarning roziligi bilan ishtirok etish, jamiyatda fuqarolik nuqtai nazarini, o'zini o'zi tashkil etishni, ijtimoiy mas'uliyat, birdamlik, o'zaro yordam berish va rahm-shafqat tuyg'ularini shakllantirishdan iboratdir.

Volontyorlik faoliyatining vazifalari quyidagilardan iborat:
fuqarolarni aholining turmush sifatini yaxshilashga qaratilgan turli xil jamoat faoliyatiga jalb etish mexanizmlarini shakllantirish;

ijtimoiy vazifalarni hal etishda jamiyatga yordam ko'rsatish;
volontyorlik faoliyatini tashkil etishga qaratilgan fuqarolik tashabbuslarini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash;

aholida sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini shakllantirish, vatanparvarlik tuyg'usini tarbiyalash;

fuqarolar tomonidan ijtimoiy vazifalarni hal etish uchun o'zini o'zi namoyon etish va o'zini o'zi tashkil etish ko'nikmalarini olish.

Volontyorlik faoliyatining asosiy prinsiplari.

Volontyorlik faoliyati qonuniylik, insonparvarlik, tenglik, ixtiyoriylik, beg'arazlik prinsiplariga asoslanadi.

Volontyorlik faoliyatining shakllari va asosiy yo'nalishlari.

Volontyorlik faoliyati quyidagi shakllarda amalga oshirilishi mumkin:

yakka tartibdagi volontyorlik faoliyati;

volontyorlik tashkiloti orqali volontyorlik faoliyati.

volontyorlar guruhi tarkibidagi volontyorlik faoliyati;

Volontyorlik faoliyati quyidagi yo'nalishlar bo'yicha amalga oshiriladi:

kam ta'minlanganlarni, ishsizlarni, ko'p bolalilarni, boshpanasizlarni, qarovsiz qolganlarni, shuningdek, ijtimoiy rehabilitatsiyaga muhtoj shaxslarni qo'llab-quvvatlash maqsadida volontyorlik yordami ko'rsatish;

bemorlarni, nogironligi bo'lgan shaxslarni, yolg'izlarni, qariyalarni hamda o'zining jismoniy, moddiy yoki boshqa o'ziga xos xususiyatlari sababli qo'llab-quvvatlashga va yordamga muhtoj bo'lgan shaxslarni parvarishlash;

tabiiy yoki texnogen tushdagi favqulodda vaziyat oqibatida, alohida rejim, favqulodda holat joriy etilganda, ijtimoiy mojarolar, baxtsiz hodisalar natijasida jabrlangan fuqarolarga, shuningdek, jinoyatlardan jabrlanganlarga, qochqinlarga yordam ko'rsatish;

o'zining jismoniy yoki boshqa o'ziga xos xususiyatlari sababli o'z huquqlari va qonuniy manfaatlarini amalga oshirishi cheklangan shaxslarga yordam ko'rsatish;

atrof-muhitni muhofaza qilish, madaniy merosni, tarixiy-madaniy muhitni, dafn etish joylarini saqlab qolish bilan bog'liq tadbirlar o'tkazish;

ommaviy sport, madaniy tadbirlarni va boshqa jamoat tadbirlarini tashkil etish bilan bog'liq milliy hamda xalqaro ahamiyatga molik tadbirlarni o'tkazishga ko'maklashish;

alohida davr va favqulodda holat huquqiy rejimlarining amal qilishi vaqtida O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlariga, boshqa harbiy idoralarga, huquqni muhofaza qiluvchi organlarga, mahalliy davlat hokimiyati organlariga volontyorlik yordami ko'rsatish.

Volontyorlik faoliyati qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa yo'nalishlar bo'yicha ham amalga oshirilishi mumkin.

Volontyorlik dasturi.

Volontyorlik dasturi volontyorlik tashkiloti, volontyorlar yoki volontyorlar guruhi tomonidan tadbirlarni va kutilayotgan natijalarni ko'rsatgan holda bajariladigan, ijtimoiy yo'naltirilgan, jamoat uchun foydali bo'lgan vazifalarni hal etishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidir.

Dastur:

volontyorlik faoliyatini rivojlantirishga;
fuqarolarning va volontyorlik tashkilotlarining volontyorlik faolligini rag'batlantirish tizimini rivojlantirishga;

volontyorlarni va volontyorlarni muvofiqlashtiruvchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirishga;

turli volontyorlik tashkilotlari hamda volontyorlik mehnatidan foydalanuvchi nodavlat notijorat tashkilotlari o'rtasidagi sheriklik tizimini takomillashtirishga qaratilgan tadbirlarni o'z ichiga olishi kerak.

Volontyorlik faoliyatini hisobga olish.

Volontyorlik faoliyatini hisobga olishni tashkil etish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda amalga oshiriladi.

Volontyorlik faoliyatini hisobga olish ixtiyoriy xabardor qilish xususiyatiga ega bo'ladi.

Volontyorlik faoliyati sohasini davlat tomonidan tartibga solish.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining volontyorlik faoliyati sohasidagi vakolatlari.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi:

volontyorlik faoliyati sohasida yagona davlat siyosati amalga oshirilishini ta'minlaydi;

volontyorlik faoliyati sohasidagi davlat maqsadli dasturlarini ishlab chiqadi;

volontyorlik faoliyati sohasidagi davlat siyosatini amalga oshiruvchi davlat boshqaruvi organlarining ishini yo'naltiradi va muvofiqlashtiradi;

volontyorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqadi;

volontyorlik faoliyati sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga va tajriba almashishga ko'maklashadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining volontyorlik faoliyati sohasidagi vakolatlari.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari:

joylarda volontyorlik faoliyati sohasidagi davlat siyosatini amalga oshiradi;

jismoniy va yuridik shaxslar, shu jumladan, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari bilan volontyorlik faoliyati sohasida hamkorlik qiladi;

volontyorlik faoliyatining monitoringini amalga oshiradi;

volontyorlik faoliyati amaliyotini tahlil qilish, yig'ish va umumlashtirishni amalga oshiradi.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin.

Fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining, nodavlat notijorat tashkilotlarining va fuqarolarning volontyorlik faoliyati sohasida ishtirok etishi Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolar volontyorlik faoliyati sohasida ishtirok etishga haqlidir hamda ommaviy volontyorlik aksiyalarini qo'llab-quvvatlashni amalga oshiradi.

Volontyorlik faoliyati subyektlari. Volontyorlik sohasidagi munosabatlar.

Volontyorning faoliyati.

O'n sakkiz yoshga to'lgan jismoniy shaxslar volontyorlik faoliyatini amalga oshirishi mumkin.

O'n olti yoshdan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan jismoniy shaxslar volontyorlik faoliyatini, basharti, bu faoliyat ularning sog'lig'iga hamda axloqiy rivojlanishiga zarar yetkazmasa va o'quv jara-yonini buzmasa, amalga oshirishi mumkin.

Favqulodda vaziyatlar oqibatlarining oldini olish va ularni bartaraf etishga doir ishlarni amalga oshirish uchun faqat o'n sakkiz yoshdan katta bo'lgan volontyorlarga ijozat beriladi.

Volontyor quyidagi huquqlarga ega:

o'zining volontyorlik faoliyatini amalga oshirishda ishtirok etishini ushbu Qonunda belgilangan talablarni hisobga olgan holda erkin tanlash;

agar volontyor hamda volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi o'rtasida tuzilgan volontyorlik shartnomasida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, har qanday vaqtda volontyorlik faoliyatini erkin ravishda tugatish;

volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi va volontyorlik tashkiloti to'g'risida ishonchli axborot olish;

volontyorlik dasturlarini bajarish, volontyorlik faoliyatini amalga oshirish uchun tashkil etiladigan yoki tavsiya qilinadigan volontyorlik aksiyalarini va boshqa tadbirlarni o'tkazish;

volontyorlik faoliyati tashkilotchisidan va volontyorlik tashkilotidan maxsus kiyim-bosh olish hamda yo'l haqiga, yashashga, ovqatlanishga, zarur yakka tartibda himoyalaniş vositalarini, asbob-uskunalarini olishga sarflangan xarajatlarning va boshqa xarajatlarning o'rni qoplanishi;

volontyorlik faoliyati tashkilotchisidan va volontyorlik tashkilotidan tavsiyanoma tusidagi xatlarni olish;

ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat, sport tashkilotlariga va tabiatni muhofaza qiluvchi hamda o'rmon muassasalarining hududiga mazkur tashkilotlar va muassasalar rahbariyati bilan kelishuvga ko'ra volontyorlik faoliyatini amalga oshirish uchun kirish;

volontyorlik tashkilotining, volontyorlik faoliyati tashkilotchisining mablag'lari hisobidan hayoti va sog'lig'ini sug'urta qil-dirish.

Volontyor:

volontyorlarni muvofiqlashtiruvchidan, volontyorlik tashkilotidan hamda volontyorlik faoliyatining tashkilotchisidan olingan topshiriqlarni vijdonan bajarishi;

fuqarolar va tashkilotlarning huquqlari hamda qonuniy manfaatlarini buzmasligi, o'z faoliyati bilan uchinchi shaxslarga va atrof-muhitga zarar yetkazmasligi;

volontyorlik faoliyatini amalga oshirish chog'ida o'ziga ma'lum bo'lib qolgan maxfiy xususiyatga ega ma'lumotlarni oshkor etmasligi;

volontyorlik faoliyatini amalga oshirish jarayonida o'ziga berilgan moddiy resurslar hamda asbob-uskunalariga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishi va ish tugaganidan keyin ularni qaytarishi;

davlat organlarining mansabdor shaxslariga o'z vakolatlarini amalga oshirishida to'sqinlik qilmasligi shart.

Volontyor qonunchilikka muvofiq boshqa huquqlarga ham ega bo'lishi va uning zimmasida boshqa majburiyatlar ham bo'lishi mumkin.

Volontyorlarni muvofiqlashtiruvchining faoliyati.

Volontyorlarni muvofiqlashtiruvchi - volontyorlik faoliyati tashkilotchisi tomonidan yoxud volontyorlik dasturini, volontyorlik aksiyasini amalga oshirish uchun javobgar bo'lgan volontyorlik tashkiloti tomonidan tayinlanadi yoki volontyorlar guruhi tarkibiga kiruvchi volontyorlar tomonidan ular orasidan saylanadi.

Volontyorlarni muvofiqlashtiruvchi volontyorlarga yo'l-yo'riq ko'rsatadi, ular o'rtasida ishni taqsimlaydi, har bir volontyorning ish joyi va ish hajmini belgilaydi, ishning ular tomonidan bajari-lishini nazorat qiladi.

Volontyorlarni muvofiqlashtiruvchi davlat organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va boshqa tashkilotlar, shuningdek, volontyorlar guruhlar bilan hamkorlik qiladi.

Volontyorlik tashkilotining faoliyati.

Volontyorlik tashkiloti - volontyorlik dasturlarini ishlab chiqadi va amalga oshiradi hamda volontyorlik faoliyati tashkilotchisi bilan birgalikda yoki volontyorlarni jalb qilgan holda mustaqil ravishda volontyorlik aksiyalarini o'tkazadi.

Volontyorlik tashkiloti - volontyorlarni muvofiqlashtiruvchini tayinlaydi, u o'z faoliyatini ushbu Qonunning 13-moddasiga muvofiq amalga oshiradi.

Volontyorlik tashkiloti - volontyorlarni o'qitish uchun ta'lim faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarni jalb etish, maxsus seminarlar, ishchi uchrashuvlar va volontyorlarning uchrashuvlarini o'tkazish huquqiga ega.

YSHLAR ISHLARI
AGENTLIGI

O'ZBEKISTON
VOLONTYORLARI
AGENTLIGI

Respublikamizning barcha hududlarida
"VOLONTYORLAR MAKTABI"
tashkil etiladi

Sen ham
bizning safimizga qo'shil!

Volontyorlik tashkiloti - qonunchilikda belgilangan tartibda volontyorlarni rag'batlantirishni amalga oshiradi, shuningdek, eng ko'p o'zini ko'rsatgan volontyorlarni rag'batlantirish va (yoki) mukofotlash uchun nomzodlarni volontyorlik faoliyatining tashkilotchisiga, shu jumladan, volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi bo'lmagan davlat organlariga belgilangan tartibda taqdim etadi.

Volontyorlik tashkiloti - nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risidagi qonunchilik talablariga rioya etishi shart.

Volontyorlik faoliyati tashkilotchisining vakolatlari.

Volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi:

volontyorlik dasturlari amalga oshirilishini va volontyorlik aksiyalari o'tkazilishini tashkil etadi;

volontyorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga va rag'batlantirishga oid davlat dasturlarining amalga oshirilishida ishtirok etadi;

volontyorlik tashkilotiga va volontyorga rejalashtirilayotgan hamda amalga oshirilayotgan volontyorlik dasturlari va volontyorlik aksiyalari, ular ishtirokchilarining soni, aksiyalar o'tkaziladigan joy hamda vaqt, ularni o'tkazishga doir talablar to'g'risida axborot taqdim etadi, shu jumladan, o'z rasmiy veb-saytiga joylashtirish orqali axborot taqdim etadi;

volontyorlik faoliyatini amalga oshirish chog'ida volontyorning hayoti va sog'lig'i uchun xavfsiz shart-sharoitlar yaratadi;

volontyorlik tashkilotiga va volontyorga tavsiya tusidagi xatlar taqdim etadi;

volontyorga maxsus kiyim-bosh beradi hamda uning haqiqiy yashash joyidan volontyorlik aksiyasi o'tkazilayotgan joyga kelishi va u joydan qaytishi uchun yo'l haqi, yashash, ovqatlanish, zarur yakka tartibda himoyalaniish vositalarini, uskunalarni sotib olish xarajatlarining va boshqa xarajatlarining o'rnini qoplaydi;

xavfli, zararli hamda noqulay omillar bilan bog'liq ishlarni bajarishga jalb qilingan volontyorlarning hayoti va sog'lig'ini majburiy tartibda sug'urta qilishni amalga oshiradi.

Volontyorlik shartnomasi.

Volontyorlik - volontyor va volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi o'rtasida, ushbu Qonunning qoidalariga rioya etgan holda yozma shaklda tuzilgan shartnoma asosida amalga oshirilishi mumkin.

Volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi, agar u volontyorlik faoliyati bilan oyiga 20 soatdan ko'proq band bo'lsa, volontyor bilan volontyorlik shartnomasini tuzishi shart.

Volontyorlik shartnomasi ikki nusxada rasmiylashtiriladi, ulardan biri volontyorlik faoliyatining tashkilotchisida, ikkinchisi esa volontyorda saqlanadi.

Volontyorlik shartnomasining mazmuni.

Volontyorlik shartnomasi quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak: volontyor volontyorlik dasturi, aksiyasi vaqtida amalga oshiradigan faoliyatning tavsifi;

volontyorlik faoliyatini amalga oshirish davri;

ish soatlari va kunlari;

ishonib topshirilgan moddiy qimmatliklarning qiymati ko'rsatilgan holdagi tavsifi;

shartnoma taraflarning huquq va majburiyatlari;

volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi tomonidan beriladigan imtiyozlar;

belgilab qo'yiladigan kasbiy talablar, ijtimoiy ko'nikmalar, rivojlanish manfaatlar, zarur bo'lganda, sog'lig'ining holatiga doir talablar;

taraflarning yetkazilgan zarar uchun javobgarligi;

shartnomani bekor qilish va uni haqiqiy emas deb topish shartlari.

Agar volontyorlik shartnomasini bajarish jarayonida volontyorning zimmasiga yuklatilgan majburiyatlarni amalga oshirishni qiyinlashtiradigan holatlar taraflarga bog'liq bo'lmagan sabablarga ko'ra yuzaga kelsa, shartnoma qayta ko'rib chiqiladi.

Agar volontyorlik shartnomasini bajarish jarayonida taraflarga bog'liq bo'lmagan sabablarga ko'ra shartnomani bundan buyon bajarish mumkin bo'lmay qoladigan holatlar yuzaga kelsa, shartnoma taraflardan birining tashabbusiga ko'ra bekor qilinadi.

Volontyorlik shartnomasini bir tomonlama tartibda bekor qilish, agar volontyorlik shartnomasida boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, volontyor tomonidan yoki jalb etilgan tashkilot tomonidan bu haqda yetti kun oldin dastlabki tarzda xabardor qilish sharti bilan va sabablarni ko'rsatish majburiyatlarisiz amalga oshiriladi.

Yakka tartibdagi mehnat shartnomasini yoki xizmatlar ko'rsatish to'g'risidagi fuqarolik-huquqiy shartnomasini yoxud shu kabi har qanday boshqa shartnomani tuzishdan bosh tortish maqsadida volontyorlik shartnomasini tuzish taqiqlanadi.

Volontyorlik faoliyatini rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash.

Volontyorlik faoliyatini rag'batlantirish choralari.

Volontyorlik faoliyatini ilgari surish hamda amalga oshirish borasidagi xizmatlarini e'tirof etish va baholash belgisi sifatida jismoniy va yuridik shaxslar qonunchilikka muvofiq mukofotlanishi mumkin.

Davlat organlari volontyorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi nodavlat notijorat tashkilotlari bilan birgalikda volontyorlik faoliyati sohasidagi xizmatlarni e'tirof etish bo'yicha turli festivallar o'tkazishi mumkin.

Volontyorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash va moliyaviy ta'minlash.

Volontyorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari xayriya yordami tarzida quyidagi shakllarda amalga oshirilishi mumkin:

moddiy-texnika ta'minoti;

mulkiy ta'minot;

qo'llab-quvvatlashning qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa shakllari.

Volontyorlik faoliyatining moliyaviy ta'minoti jismoniy va yuridik shaxslarning o'z mablag'lari yoki jalb etilgan mablag'lari,

shuningdek, qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshirilishi mumkin.

Yakunlovchi qoidalar.

Volontyorlik faoliyatini ommaviy axborot vositalarida yoritish.

Volontyorlik faoliyati ommaviy axborot vositalarida, Internet jahon axborot tarmog'ida yoritilishi mumkin.

Nizolarni hal etish.

Volontyorlik faoliyatini amalga oshirish sohasidagi nizolar qonunchilikda belgilangan tartibda hal etiladi.

Volontyorlik faoliyati to'g'risidagi qonunchilikni buzganlik uchun javobgarlik.

Volontyorlik faoliyati to'g'risidagi qonunchilikni buzganlikda aybdor shaxslar belgilangan tartibda javobgar bo'ladi.

Ushbu Qonunning ijrosini, yetkazilishini, mohiyati va ahamiyati tushuntirilishini ta'minlash

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi va boshqa manfaatdor tashkilotlar ushbu Qonunning ijrosini, ijrochilarga yetkazilishini hamda mohiyati va ahamiyati aholi o'rtasida tushuntirilishini ta'minlasin.

Qonunchilikni ushbu Qonunga muvofiqlashtirish.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi:
hukumat qarorlarini ushbu Qonunga muvofiqlashtirsin;
davlat boshqaruvi organlari ushbu Qonunga zid bo'lgan o'z normativ-huquqiy hujjatlarini qayta ko'rib chiqishlari va bekor qilishlarini ta'minlasin.

Ushbu Qonunning kuchga kirishi.

Ushbu Qonun rasmiy e'lon qilingan kundan e'tiboran kuchga kiradi.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR.

Volontyor, volontyorlik harakati, "volontorlik" termini, soha rivojlanishi, maqsadi, vazifasi, Qonun, Qonunning ijrosi, volontyorlik dasturi, volontorlar guruhi, sport musobaqalari, yordamchi volontyorlar, shartnoma, taraflar, huquq, majburiyat, tashkilotchi, imtiyozlar, kasbiy talablar, ijtimoiy ko'nikmalar, rivojlanish manfaatlar, javobgarlik, haqiqiy, shartlar, mahalliy davlat hokimiyati organlari, qonunchilikka muvofiq, vakolatlar, fuqarolar, o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy volontyorlik aksiyalari, qo'llab-quvvatlash, volontyorlik faoliyati subyektlari.

MAVZU YUZASIDAN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Volontyorlik harakati haqida tushuncha bering. Volontyorlik o'zi nima?

2. "Volontyor" terminiga izoh bering va ushbu sohaning rivojlanishi haqida gapiring.

3. Volontyorlik harakatini tashkil qilishdan asosiy maqsad nimalardan iborat?

4. Volontyorlar guruhi, sport musobaqalarida yordamchi volontyorlarning vazifalari nimalardan iborat?

5. Chet el grantlari komissiyalari nomzodlarning volontyorlik tajribasiga alohida e'tibor berishlarining sabablarini ko'rsating?

6. Yoshlarning volontyorlik faoliyati bilan shug'ullanishining qanday foydali tomonlari bor?

7. Hozirgi paytda volontyorlikni ko'pchilik yaxshi tushunadimi?

8. Inson o'z xohishi bilan vaqti va mehnatini qandaydir jamoat ishiga, ko'p hollarda hech moddiy foydasiz yordam berishi qanday faoliyatni yuzaga keltiradi?

9. Siz ko'ngilli ravishda o'z vaqtingiz va kuchingizni qandaydir ijtimoiy ishlarni amalga oshirishga sarflarmidingiz? Agar shunday bo'lsa, nima uchun?

10. Ko'ngilli faoliyatning maqsadlari nimalardan iborat?

11. Volontyorlik faoliyati uchun Qonunan qanday yuridik yordam belgilangan?

12. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi haqida nimalarni bilasiz?

13. Bola huquqlari deklaratsiyasi qachon ishlab chiqilgan?

14. O'zbekiston Respublikasining "Volontyorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonuni qachon qabul qilingan, Qonun necha bob va necha moddadan tashkil topgan?

15. Qonunning maqsadi nimadan iborat

16. Volontyorlik faoliyati to'g'risidagi qonunda keltirilgan "Asosiy tushunchalar" bilan tanishib, har bir tushunchaning izohli ma'nosini chuqur o'zlashtirib oling.

17. Volontyorlik faoliyatining tashkilotchisi kim?

18. Volontyorlik faoliyatining maqsad va vazifalari Qonunda qanday belgilangan?

19. Volontyorlik faoliyatining asosiy prinsiplari haqida gapiring.

20. Volontyorlik faoliyatining shakllari va asosiy yo'nalishlari nimalardan iborat?

21. Qonunda volontyorlik faoliyati yo'nalishlar bo'yicha qanday amalga oshiriladi?

22. Volontyorlik dasturi qanday tuzilishga ega?

23. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining volontyorlik faoliyati sohasidagi vakolatlari nimalardan iborat?

24. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining volontyorlik faoliyati sohasidagi vakolatlari mazmuni nimalardan iborat?

25. Volontyorlik faoliyati subyektlari haqida ma'lumot bering?

26. Volontyorlik sohasidagi munosabatlar va faoliyat mazmuni bilan tanishtiring?

27. Qonunan Volontyor qanday huquqlarga ega?

28. Qonunga ko'ra volontyorlik faoliyati to'g'risidagi qonunchilikni buzganlik uchun qanday javobgarlik belgilangan?

**MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN
TOPSHIRIQLAR:**

1. O'quvchilar organizmining jismoniy rivojlanishi, jismoniy tayyorgarligi va funksional holatini baholash shakllari.
2. Talabalarning sog'lom turmush tarzi shakllari.
3. Mutaxassislarni tayyorlash jarayonida jismoniy tarbiya va sport vositalarini qo'llashning uslubiy asoslari.
4. Talabalarni jismoniy tarbiya-sport faoliyatiga bo'lgan ehtiyojlarini amalga oshirish shakllari.

15-MODUL.VOLONTYOR (KO'NGILLILAR , IXTIYORIY) JAMIYATNI INSTITUTSIONALIZATSIYA QILISH BO'YICHA AMALIY ISHLARNING SHAKLLARI VA VOLONTYORLIKKA OID LOYIHANI ISHLAB CHIQISH TEXNOLOGIYALARI.

REJA:

1. Volontyorlar guruhining sport musobaqalarida amalga oshirishi mumkin bo'lgan ishlar.
2. Yordamchi volontyorlarni rag'batlanish va ularni kerakli kim-kechak, jihozlar bilan ta'minlash.
3. Volontyorlik harakati - davlat rahbarlari e'tiborida.

Volontyorlik asli fransuzcha "volontaire" so'zidan olingan bo'lib "ko'ngili", "o'z xohshiga ko'ra ish qiluvchi" ma'nolarini anglatishini o'tgan mashg'ulotda ta'kidlab o'tgan edik..

Volontyorlik harakati – hozir dunyoda keng tarqalgan mashhur sohalardan bo'lib, istalgan soha, maqomli lavozimdagi odamlar, ko'ngililar qatorida bo'lib jamiyat, insonlarni turli muammolari yechimiga, ularni hayotini har tomonlama yaxshilashga xizmat qiluvchi, shunga doir turli loyihalar tuzuvchi va eng asosiysi, mablag` yoki biror moddiy yordam talab qilmaydigan, bir ezgu maqsad sari birlashgan guruhlariga aytiladi. Bunda esa kishi o'z xohshiga binoan, savob qilish, yordam berish istagi orqali volontyorlarga yordam berishi mumkin.

Guruhli volontyorlar ochish aynan bizning Sport tadbirlarni tashkil etish va boshqarish yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar volontyorlik vazifasida sport musobaqalarida faoliyat olib borishlari, ular uchun amaliyot vazifasini bajaradi va shu sohada malakali mutaxassis bo'lishlarida xizmat qiladi. Ular kelajakda O'zbekistonda ommaviy sport tadbirlarini sifatli, kamchiliklarsiz tashkil etilishini ta'minlab beradilar.

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti Sport tadbirlarini tashkil etish kafedrasida tahsil olayotgan tala-

balar ishtirokida guruhli volontyorlar ochish orqali ularni sport musobaqalariga jalb qilib, o'z mutaxassisliklari bo'yicha yetuk, malakali kadr bo'lishlarini ta'minlash va O'zbekistonda ommaviy sport tadbirlarini yuqori saviyada o'tkazilishini tashkil etish bugungi kun tartibidagi eng dolzarb bazifalardan biridir.

Volontyorlik harakatini tashkil qilishdan asosiy maqsad esa aholini, ayniqsa, yoshlarni jamiyat hayotiga yana ham jalb qilish bilan, bag'rikenglik, o'zaro yordam, hurmat, o'zgalar muammosiga befarq bo'lmaslik, daxldorlik hissi va boshqa fazilatlarini rivojlantirish orqali, fuqarolik jamiyatini barpo qilish belgilangan. Aynan shuning uchun butun dunyo beg'araz volontyorlikni targ'ib qilmoqda.

Volontyorlar guruhi, boshqa sohalar kabi o'z maqsadlariga erishishda, oldilariga turli vazifalarni qo'yganlar. Volontyorlar faoliyatlari orqali o'zlarida;

Mustaqilik;

O'zaro birlik;

Universallik;

Insonparvarlik;

Xolislik;

O'zaro hurmat kabi harakatlarni shakillantiradilar.

Ishning qiyosiy tahlili.

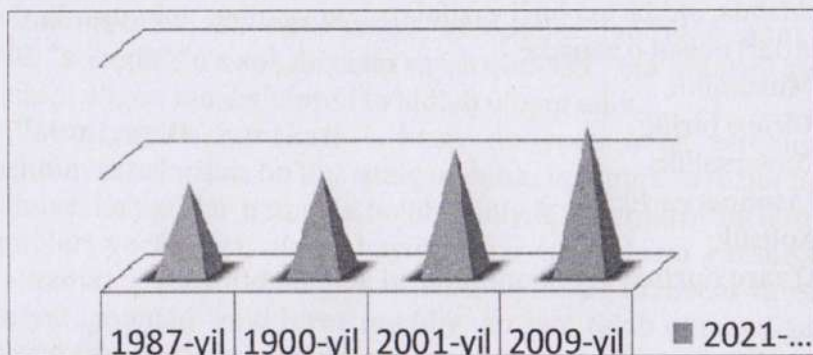
"Volontyorlik" termini va ushbu soha rivojlanishi ko'p yillik tarixga ega emas.

U ilk marta Yevropada 1990-yili jamiyatning madaniy, iqtisodiy, ekologik yo'nalishlarida tuzilgan. Volontyorlikning om-

malashishi esa xalqaro ko'ngillilar Assotsiatsiyasining XI Kongressida volontyorlik harakati tuzilgandan boshlab, ommalasha boshladi.

Agar volontyorlar soni 1987-yilda 80 million bo'lsa, 2009-yilga kelib 130 millionni tashkil etadi. Hozirda esa ularning soni cheksiz oshib bormoqda. Ularning asosiy qismini yoshlar tashkil etadi.

Mamlakatimizda ham volontyorlik harakatiga davlatimiz tomonidan katta e'tibor qaratila boshlandi. Buning isboti o'laroq, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning barcha sohalar qatori volontyorlik harakatini rivojlantirish borasida ko'plab qaror va farmonlar qabul qilayotganida ko'rishimiz mumkin.

Adliya vazirligi tomonidan 2020-yil 4-dekabr kuni 959-son bilan "O'zbekiston volontyorlari assotsiatsiyasi" davlat ro'yxatidan o'tkazildi. Adliya vazirligi Jamoatchilik bilan aloqalar bo'limi xabariga ko'ra, assotsiatsiyaning asosiy maqsadi volontyorlik faoliyatini tashkil etishga qaratilgan fuqarolik tashabbuslarini rivojlantirish, insonparvarlik, bag'rikenglik hamda hamjihatlilikni qo'llab-quvvatlash, volontyorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishdan iborat.

Assotsiatsiyaning tashkil etilganligini "5-dekabr Xalqaro volontyorlar kuni"ga munosib sovg'a deb hisoblash mumkin.

Volontyorlik faoliyatini rivojlantirishga doir talab va takliflar.

Xususan, volontyorlik xizmatidan sport musobaqalarida, hatto olimpiyada o'yinlarida ham foydalanib kelinmoqda. Chunki bunday katta tadbirlarda har bir kichik yordam ham kerak bo'lishi hammamizga ayon. Bunda volontyorlik xizmatidan foydalanish sport musobaqasining sifatli bo'lishini ta'minlaydi. Misol uchun Rossiyaning Sochi shahrida bo'lib o'tgan 22 - Qishki olimpiyadadan keyin Olimpiyada tashkilotchisi bergan interviyusida shunday degan edi:

"Shu qatori Volontyorlar guruhida alohida ajralib turgan jismoniy tarbiya va sport akademiyasi o'quvchilari juda ham katta yordam berishdi, chunki ular bilan ishlash anchagina oson, ular sportni yaxshi ko'rishadi va tushunishadi, ularga katta rahmat," deb takidlab o'tgan edi. Harakat tashkilotchisi fikrini davom ettirib " Meni bu qishki Olimpiyadada ko'p narsa quvontirdi, asosiy ulardan 2 tasini ta'kidlab o'tmoqchiman. Ular: 1) Rossiyanı umumiy reyting bo'yicha 1-o'rinni qo'lga kiritishi 2) Volontyorlarning xizmatidan va ularning ko'p qismini yoshlar tashkil etganidan", deb takidlab o'tgan.

Sport musobaqalarini yordamchi volontyorlarsiz tasavvur qilish qiyin, ularni mehnatini alohida e'tiborga olish, sport mu-

sobaqalarini tartibli, kamchiliklarsiz, yuqori sifatli va qiziqarli bo'lib o'tishini ta'minlaydi .

Bundan ko'rinib turibdiki, har bir sohadagi rivojlanishda volontyorlar xizmati juda samaradorligi va foydasi jihatidan ko'proq hisoblanadi. Shu qatorida biz ham Sport tadbirlarini tashkil etish kafedrasida tahsil olayotgan talabalar a'zolicida guruhli Volontyorlar xizmatini tashkil etish taklifini bermoqchimiz.

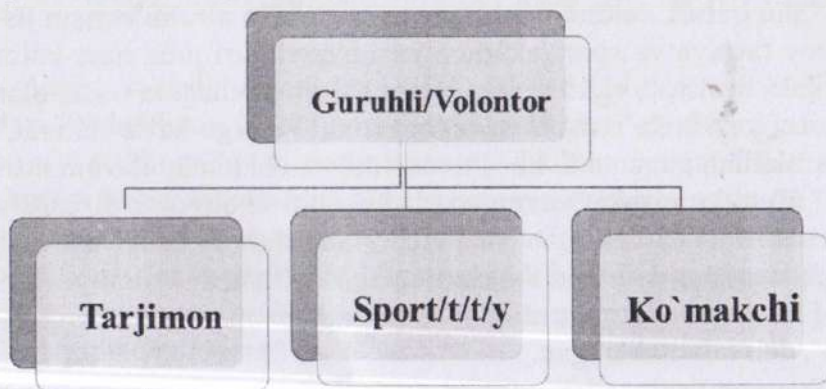
Bu qanday bo'ladi:

Guruhli Volontyorlar jamoasi tashkil qilinadi - unga ko'ra 3 ta volontyorlar guruhl tuziladi:

Tarjimonlar - bu guruhga rus yoki ingliz tilini biladiganlarni qo'shamiz, mayli rus, ingliz tillarini mukamal bilmasinlar, lekin musobaqa jarayonida qo'ldan kelgancha talabgorlarga til bo'yicha yordam bera olsinlar.

Spor turlari bo'yicha tushinchaga ega bo'lgan yoshlar - ya'ni sport musobaqasida sport turi qoidalarini bilishi, uning tarixi bo'yicha talabgorga ma'lumotlarni yetkazib bera oladigan volontyorlar guruhi.

Ko'makchilar - tadbir jarayonlariga ko'maklashuvchilar guruhi. Bu guruh sport musobaqalari davomiyligida kamchiliklarni bartaraf etadi va ushbu musobaqani sifatli, kamchiliklarsiz yakun topishida xizmat qiladi.

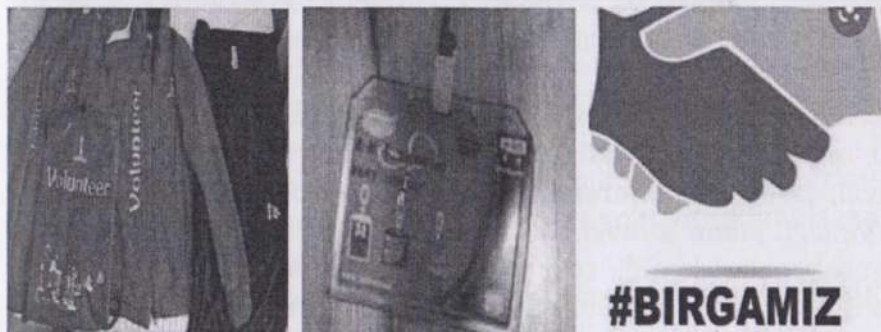

Guruhli volontyorlar ochish aynan bizning Sport tadbirlarini tashkil qilish va boshqarish yo'nalishida tahsil olayotgan talabalari volontyorlik vazifasida sport musobaqalarida faoliyat olib borishlari, ular uchun amaliyot vazifasini bajaradi va shu sohada malakali mutaxassis bo'lishlarida xizmat qiladi.

Buning uchun tashkil etiladigan volontyorlar gurihiga nimalar kerak bo'ladi:

Forma - yani volontyorlar formasi, guruhli volontyorlar jamoasidan ekanligini musobaqa ishtirokchilari, tashkilotchilari, musobaqaga tashrif buyurgan mehmonlar va tomoshabinlar anglashlari maqsadida.

Bejik - volontyorlar shaxsini bildirish maqsadida.

Ishonch guruhli - volontyorlar jamoasini qo'llab-quvatlab turish maqsadida Mustaqillik yillari O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport ishlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratildi. Mazkur ishlarni amalga oshirish uchun yetarli darajada huquqiy-me'yoriy hujjatlar ishlab chiqildi va ularning ijrosi ta'minlandi. Davlatimiz rahbarlari tomonidan Volontyorlar harakatini rivojlantirish farmonlari, qonun qarorlari va chora-tadbirlari ijrosini ta'minlanishi bu yo'nalishni yurtimizda barqaror rivoj topishiga xizmat qiladi. Bu islohotlardan kelib chiqib shuni aytib o'tish jo'izki, biz volontyorlar xizmatini ochib, har bir musobaqa eng zo'r bo'ladi, deya olmaymiz. lekin yaqin kelajakda ko'plab musobaqalarga mezbonlik qiladigan O'zbekistonda boshqa mu-

sobaqalardagidek, kichik xatoliklarga yo'l qoyilmaydi, deb bemaol ayta olamiz.

Bunday olib qaraganda, Volontyorlik ko'p zerikarli va qiziqishsiz ish kabi ko'rinadi. Biroq, bunday tadbirlarda ishtirok etish uchun taqdim etilayotgan barcha imkoniyatlar va sharoitlar haqida ko'p narsa bilmaymiz. Ayniqsa, yoshlar orasida qiziqishga sabab bo'lgan: xalqaro dasturlar va volontyorlar sayohatlair haqida bilmaydilar. Har bir inson o'ziga xos qiziqarli faoliyat (madaniyat, sport, ekologiya, arxeologiya, qurilish, ta'lim) va ajoyib sayohat (Yaponiyadan Irlandiyagacha) bo'lishni istaydi, barcha istaklarini osongina ro'yobga chiqarishni jamlab olgan. Odatda bunday dasturlar yoshlarga mo'ljallangan. Barcha sarf-harajatlar (oziq-ovqat, yo'l harajati va boshqa harajatlar) dastur doirasida to'lab beriladi. Bunday loyihalar chet davlatlarda juda rivojlanganligini guvohi bo'lamiz.

Tashkilotchi volontyorlar (sport va madaniy). Tanlovlarini, ommaviy sport tadbirlarni va yangi hayriya dasturlari (festival, forum va konfrensiyalarni) amalga oshirish. Olimpiyada o'yinlari, Jahon kubogi, Universiyada kabi keng ko'lamli sport musobaqalari haqida so'z yuritar ekanmiz, ularni volontyorlarning yordamisiz ta'savur etish qiyin. Bunday musobaqalarda chet ellik mehmonlarga yordam berish va boshqa tashkilotchilik tajribasiga ega bo'lgan yoshlar zarur bo'ladi. Hattoki, tarjimon sifatida ham faoliyat ko'rsatadilar

Sport musobaqalari davomida ko'ngillilar sportchilarning chiqishlari uchun musobaqa maydonchalarini tayyorlaydilar, taqdirlash marosimlarida yordam beradilar, doping nazorati punktlari, protokol xizmatlari va matbuot xizmatlarida qatnashadilar.

Sport ko'ngilliligi Moskvadagi ko'ngillilikning eng mashhur va keng ko'lamli yo'nalishlaridan biridir.

Masalan, o'tgan yili Moskvada 700 dan ortiq ko'ngillilar yirik xalqaro va Rossiya turnir va musobaqalariga jalb etilgan.

"Mosvolonter poytaxtda sport volonterligini faol rivojlantirmoqda. Aynan shu yo'nalishdan Moskvada ezgu ishlar madani-

yatining shakllanishi boshlandi. G'amxo'r yordamchilar sakkiz yildan ortiq vaqt davomida shahardagi barcha yirik sport tadbirlarida qatnashib keladi", – deydi "Mosvolonter" resurs markazi direktori Aleksandr Levit.

2021-yilda sport ko'ngillilari og'ir atletika bo'yicha Evropa chempionatida, FIVB 2022 voleybol bo'yicha jahon chempionatiga qur'a tashlash marosimida, Moskvada baydarka va kanoeda eshkak eshish bo'yicha Evropa chempionatida, qayiqda uchish bo'yicha Rossiya chempionatida, Butunrossiya qor voleyboli "Chumchuq tepaliklari" festivalida (Chumchuq tepaliklari). Bu yil snoubord bo'yicha Grand Prix de Russie, Freestyle Jahon kubogi va boshqa ko'plab musobaqalarda 130 ga yaqin ko'ngillilar jalb qilingan. Tadbirlarda ko'ngillilar musobaqa maydonlarini sportchilar musobaqasiga tayyorlash, taqdirlash marosimlarini o'tkazish, doping nazorati punktlari va shifokorlar, protokol xizmatlari, matbuot xizmatlari ishlarida ishtirok etishgan, shuningdek, tarjimonlik qilishgan.

Xalqaro sport kunida ko'ngillilar o'z hikoyalari bilan o'rtoqlashganlar va nima uchun ko'ngillilik sport yo'nalishini tanlaganliklarini aytib berishgan.

Vladislava Kulakova: "Sport - bu yuqoriga intilish harakati", deydi.

Vladislava Kulakova dzyudo bilan shug'ullangan. O'zi ko'ngillilar guruhi rahbari bo'lgan singlisining maslahati bilan qiz Moskva ko'ngillilari jamoasiga qo'shilishga qaror qilgan va o'zi uchun sport yo'nalishini tanlagan.

"Mega sport tadbirlarida qatnashish, ularning ajoyib muhitiga sho'ng'ish va sportchilarni qo'llab-quvvatlash yoqadi. Sport - bu yuqoriga qarab harakat. Hozir figurali uchish bilan shug'ullanaman. Ushbu sport haqida ko'proq ma'lumot olishim uchun tadbirlarni tanlashga harakat qilaman, - deydi ko'ngilli.

Vladislava baydarka va kanoeda eshkak eshish bo'yicha chempionat va Yevropa chempionatida jamoa yetakchisi sifatida ishtirok etdi. U nafaqat keng ko'lamli tadbirga qo'shildi, balki do'stlari

va hamfikrlarini ham topdi, ular bilan kelajakda poytaxtda ko'ngillilar aksiyalari va boshqa tadbirlarda qatnashishni rejalashtirmoqda.

Lyudmila Gorelova: "Ko'ngillilik - bu voqeaga ichkaridan qarash uchun eng yaxshi imkoniyat" - deb aytgan edi.

Lyudmila Gorelova 2018-yildan beri ko'ngillilar harakatining faol ishtirokchisi bo'lib, Mosvolonter jamoasi bilan birgalikda 50 ta tadbirda ishtirok etgan. Ko'ngillilikdagi sport yo'nalishi u uchun yangi. Lyudmila uni do'stlarining maslahati tufayli tanlagan.

Lyudmilaning cho'chqachilik bankida allaqachon ikkita sport musobaqasi bor. Grand Prix de Russie snoubord musobaqalarida u rejissyor va ishlab chiqarish guruhiga yordam berdi, shuningdek, boshqa ko'ngillilar uchun guruh rahbari bo'lib xizmat qildi. Bundan tashqari, qiz VDNKhdagi inklyuziv WheelGo poygasida ko'ngilli bo'lgan.

"Sport tadbirlarida ishtirok etish sport hayoti parda ortidan ko'rish imkonini beradi: sportchilar musobaqalarga qanday tay-yorgarlik ko'rishlari, murabbiy bilan qanday muloqot qilishlari, taqdirlash marosimlari va doping-testlar qanday o'tayotganini. Ko'ngillilik - bu voqeaga ichkaridan qarash uchun eng yaxshi imkoniyat. Jamoamiz har doim sportchilarni qo'llab-quvvatlashga, bayramona muhit yaratishga va barcha mehmonlar va ishtirokchilarga tabassum ulashishga harakat qiladi", - deydi ko'ngilli.

Lyudmila sportdagi ko'ngillilik tajribasini kengaytirishni rejalashtirmoqda va sport tadbirlarida ko'proq soatlik yordam ko'ngillilar kitobida paydo bo'lishiga umid qilmoqda.

Dmitriy Plujnikov: "Sport tadbirlari har doim kuchli harakatdir", deydi. Dmitriy Plujnikov 2018- yilda FIFA Jahon chempionati yordamchi jamoasiga qo'shilganida sport ko'ngilliligini tanlagan. U matbuot markazi ishida ishtirok etdi, buning natijasida jahon chempionatida ishtirok etuvchi deyarli barcha shaharlarga tashrif buyurdi.

"Sport tadbirlari har doim kuchli harakatdir. Ko'ngillilar esdalik sovg'asi sifatida ishtirok etish, musobaqalarni tomosha qi-

lish, sevimli sportchilarni jonli efirda ko'rish va suratga tushish imkoniga ega. Biz har doim yangi do'stlar topamiz. Sport tadbirlari ko'ngillilar orasida doimo katta talabga ega, ro'yxatga olish bir necha soatdan keyin yopiladi", – dedi ko'ngilli.

2021-yilda Dmitriy Moskvada baydarka va kanoeda eshkak eshish bo'yicha Evropa chempionatida ko'ngillilar ishtirokida qatnashdi. Ushbu tadbirda u jamoa sardori sifatida harakat qildi. Uning jamoasi matbuot markazida yordam berish va suv tarqatish uchun javobgar bo'lgani tufayli, ko'pincha yigitlar daryo bo'yida bo'lishgan. Ular o'z vazifalarini bajarishga va ba'zi musobaqalarni jonli tomosha qilishga muvaffaq bo'lishdi.

"Sport - bu g'alaba va ishtiyoq muhiti", degan Svetlana Bilibina Moskvadagi eng yirik sport tadbirlarida ishtirok etgan. 2018-yilgi futbol bo'yicha Jahon chempionatida u Paveletskiy temir yo'l stansiyasining ma'lumot stollarida yordam berdi. 2019-yilda u Snoubord bo'yicha Jahon kubogida ishtirokchilarni Chumchuq tepaliklarida navigatsiya qilish funksiyasini bajardi.

Vladislava baydarka va kanoeda eshkak eshish bo'yicha chempionat va Yevropa chempionatida jamoa yetakchisi sifatida ishtirok etdi. U nafaqat keng ko'lamli tadbirga qo'shildi, balki do'stlari va hamfikrlarini ham topdi, ular bilan kelajakda poytaxtda ko'ngillilar aksiyalari va boshqa tadbirlarda qatnashishni rejalashtirmoqda.

2022-yilda Moskva ko'ngillilari VDNHda "Hayotga 10 000 qadam" Butunrossiya aksiyasida, qayiqda uchish bo'yicha Rossiya chempionati finallarida, XXX ochiq shahar yengil atletika festivali "Yugurish kuni"da, Butunrossiya musobaqalarida ishtirok etishni rejalashtirmoqda. Generalissimo A.V nomidagi Rossiya sport festivali. Suvorov futbol va poytaxtning boshqa sport tadbirlarida kadetlar korpusi orasida qatnashadilar. Ko'ngillilar navigatsiya va ishtirokchilarni xabardor qilish, ovqatlanish, tantanali marosimlarni kuzatib borish, akkreditatsiyada yordam berish, hakamlar va musobaqalarda matbuot xizmatida ishtirok etadilar.

Poytaxtdagi sport tadbirlari va ko'ngillilik haqida ko'proq ma'lumotni resurs markazi veb-saytida, "VKontakte" ijtimoiy tarmog'idagi "Mosvolunteer" sahifasida va Telegram kanalida bilib olishingiz mumkin. Bu haqda "The Rambler" nashri xabar bermoqda.

Zamonaviy sportning muhim tarkibiy qismlaridan biri bu ko'ngillilar harakati yoki ko'ngillilikdir. Ushbu kontsepsiyaning mohiyati juda oddiy. Bizning kundalik harakatlarimizda ko'p narsa iroda bilan belgilanadi. Bolaligimizdan biz: "Men falon o'yinchoq, velosiped yoki rolikli konkiga ega bo'lishni xohlayman", "O'qishni xohlamayman", "Kelajakda men falon bo'lishni, falon kasbni egallashni xohlayman", "Men xohlayman (yoki qilaman)" deymiz. Bu barcha iboralar, shuningdek, shaxsning ichki impulslarini aks ettiruvchi boshqa ko'plab iboralar irodaning ko'rinishidir. Lotincha "voluntas" so'zi "iroda, istak, xohish" degan ma'noni anglatadi, "ko'ngilli" esa ezgu niyat, ichki intilish va intilishlar bilan boshqariladigan shaxsdir. Rus tilida bu atamaning sinonimi "ko'ngilli" bo'lishi bejiz emas - ikki so'z - yaxshilik va iroda. IN VA Dahl "Tirik buyuk rus tilining izohli lug'ati"da shunday tushuntiradi: "Ko'ngilli - o'z ixtiyoringiz bilan biror narsa qiling, biror narsaga erkin rozilik bering", degani.

Shunday qilib, biz volonter va ko'ngilli bir xil tushunchani bildiruvchi sinonim so'zlar ekanligini aniqladik. Zamonaviy rus amaliyotida sportga, jismoniy tarbiya va sport munosabatlariga beg'araz yordam ko'rsatish amaliyotida ruslarning ongida harbiy mavzular bilan mustahkam o'rnashgan ko'ngillilik va ko'ngillilar bilan chalkashmaslik uchun ko'ngilli va ko'ngillilar atamalari ko'proq qo'llaniladi.

Endi keling, sport ko'ngilliligining iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy qatlamini o'rganishga, ushbu hodisaning o'ziga xos xususiyatlarini va uning xayriya va homiylikdan rasmiy farqlarini aniqlashga harakat qilaylik.

Yuqorida biz sportdagi xayriya, homiylik va ko'ngillilik hodi-salariga to'xtalib o'tdik. Endi qisqacha eslaylikki, donorning (do-

orning) alohida sportchilar, klublar, murabbiylar va sport jamoalariga foyda keltiruvchi har qanday harakati xayriya sifatida tan olinadi. IN VA. Dahlning ta'kidlashicha, xayr-ehson qiluvchi yoki xayr-ehson qiluvchi - xayr-ehson qiluvchi, xayr-ehson qiluvchi; boshqalarga yaxshilik qilish. Xayr-ehson - xayr-ehson qiluvchi-ning mulki (qarang: T.1, 94-bet, "Jonli buyuk rus tilining izohli lug'ati"). Xayriyachi o'z mol-mulkini ma'lum jismoniy va yuridik shaxslarga vasiyat qilishi, sport ehtiyojlari uchun ma'lum miqdorda pul jo'natishi, moddiy va intellektual mulkni xayriya qilishi mumkin.

Homiy - sportga qoplanadigan, tijorat asosida yordam ko'rsatuvchi jismoniy yoki yuridik shaxs. Masalan, sport o'q-dorilarini ishlab chiqaruvchi kompaniya reklama tadbirlari evaziga sportchilarga o'z mahsulotlaridan bepul foydalanishni ta'minlaydi.

Ko'ngillilik xayriya, ehson va homiylik tushunchalarining chorrahasida bo'lib, faoliyatning maxsus sohasi, ko'ngillilar sportga pul bilan yordam bera olmagan holda, o'zlarining fidokorona mehnatlari bilan yordam berishadi

E'tibor bering, biz qayd etgan hodisalarning kesishish chegaralari statik bo'lib qolmaydi, ular u yoki bu darajaga o'tishi mumkin, boshqa tushunchalar bilan umumiy maydonlarni tashkil qiladi.

Aniqroq aytganda, bu shunday ko'rinadi. Patronaj xayriyadan farq qiladi, chunki xayriyachi o'zi uchun bergan ehsonini reklama qilishni xohlamaydi, maxfiy yordam beradi. Jamiyat manfaati uchun moddiy, moliyaviy yoki boshqa boyliklarni xayriya qiladigan xayriyachi - hurmat, obro'-e'tibor, ijtimoiy mavqeyini oshirishi mumkin. (siyosiy faoliyatda yoki saylangan lavozimga ko'rsatilganda foydalanish mumkin). Homiy, ta'kidlaganimizdek, ochiqchasiga tijorat maqsadlarini ko'zlaydi.

Gradatsiyada atamalarning semantik mazmuni turli xil ma'nolarga (konnotatsiyalarga) ega bo'lishi mumkin. Sovet davrida tug'ilgan barcha odamlar "Subbotniklar"ni bilishadi, bu ham umummilliy ko'ngillilar harakati sifatida talqin qilinishi mumkin. A.Gaydarning "Temur va uning jamoasi" (1940) qissasi qahra-

monlari ham ko'ngillilik bilan shug'ullangan. 1937-yilda Ispaniya bolalari uchun futbol orqali mablag' yig'ish maqsadida SSSRga kelgan Baskoniya jamoasi a'zolari ham ma'lum darajada ko'ngilli bo'lishgan.

Bask mamlakati futbolchisi Luis Regueiro. (1937 yil.)

Stadionlarimizga pul emas, balki Sovetlar yurtiga rahmat basklarni olib keldi. Basklar jamoasining sardori Luis Regueiro stadiona yig'ilganlar oldida so'zga chiqib, Bilbaodan qayiqda Leningradga yetib kelgan bir yarim ming bola haqida gapirdi. "Siz, - dedi u, - urush dahshatlarini erta bilgan bolalarni qabul qildingiz va shu bilan dunyoda mardlik, tinchlik va do'stlik mamlakati borligini yana bir bor isbotladingiz". (Batafsil ma'lumot uchun qarang: "Spartak"ning eng shov-shuvli g'alabasi).

Shunday qilib, ko'ngillilik yuqorida sanab o'tilgan manfaatlarning butun spektrini - martaba, tijorat, imidj, kognitiv, ijtimoiy-madaniy va hatto diniy qiziqishlarni birlashtirishi mumkin. Alohida komponent sifatida korporativ ko'ngillilik ajralib turadi, ya'ni o'z korxonalarining ijtimoiy, imidj va ishlab chiqarish dasturlari xodimlari tomonidan ixtiyoriy yordam berish.

TAYANCH SO'Z VA TUSHUNCHALAR

Volontyor, volontyorlik, ko'ngillilik, ko'ngillilar harakati, xayriya, ehson, korxona, ixtiyoriy, korporativ, tarjimon, ko'makchi, ommaviy sport, manfaaat, qo'llab-quvvatlash, bayramona, sportchilarning chiqishlari, musobaqa maydonchalari, tayyorlamoq, taqdirlash, marosimlar, doping nazorati punktlari, protokol xizmatlari, matbuot xizmatlari, qatnashmoq, ijtimoiy, imidj, ishlab chiqarish dasturlari, xodimlar, sport ko'ngilliligi, Moskvadagi ko'ngillilik, keng ko'lamli, yo'nalish, martaba, tijorat, kognitiv, ijtimoiy-madaniy, diniy qiziqishlar, birlashtirish, yangi hayriya dasturlari, festival, forum va konfrensiya, amalga oshirish, Olimpiyada o'yinlari, Jahon kubogi, Universiyada, ko'lamli sport musobaqalari, chet ellik mehmonlarga yordam berish, tashkilotchilik tajribasi, tarjimon sifatida faoliyat ko'rsatish.

MAVZU BO'YICHA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Volontyorlar guruhining sport musobaqalarida amalga oshirishi mumkin bo'lgan ishlar haqida ma'lumot bering.

2. Yordamchi volontyorlarni rag'batlanish va ularni kerakli kiyim-kechak, jihozlar bilan ta'minlash qanday amalga oshiriladi, kimlar tomonidan?

3. Bugungi kunda volontyorlik harakatlari uchun hukumati-miz tomonidan qanday chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

4. Ommaviy sport tadbirlarini tashkil etishda volontyorlik harakat faoliyatini samaradorligi haqida gapiring.

5. "Volontyorlik" so'zi qaysi tildan olingan, anglatgan ma'nosini izohlang? "Volontyorlik" termini va ushbu soha rivojlanishi ko'p yillik tarixga egami va u qachondan rivojlana boshlagan?

6. "Ko'ngili", "o'z xohshiga ko'ra ish qiluvchi" ma'nolarini qaysi so'z anglatadi?

7. Volontyorlik harakati faoliyati haqida fikr yuriting.

8. Kishilarda o'z xohshiga binoan, savob qilish, yordam berish istagi qaysi holatlarda yuzaga chiqishi mumkin, bu jarayonni siz, o'zingiz biror marta his qilganmisiz?

9. Siz tahsil olayotgan universitet – kafedrada Guruhli volontyorlar ochish fikriga munosabatingiz?

10. Talabalarining volontyorlik vazifasida sport musobaqalarida faoliyat olib borishlari amaliyot vazifasini bajaradimi, shaxsiy qarashlaringiz bilan o'rtoqlashing?

11. Talabalarining volontyorlik vazifasida faoliyat yuritishlari malakali mutaxassis bo'lishlarida xizmat qiladimi? Ular kelajakda O'zbekistonda ommaviy sport tadbirlarini sifatli, kamchiliklarsiz tashkil etilishini ta'minlab bera oladilarmi?

12. O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti Sport tadbirlarini tashkil etish kafedrasida tahsil olayotgan talabalar ishtirokida guruhli volontyorlar ochish orqali ularni sport musobaqalariga jalb qilib, o'z mutaxassisliklari bo'yicha yetuk, malakali kadr bo'lishlarini ta'minlash va O'zbekistonda ommaviy sport tadbirlarini yuqori saviyada o'tkazilishini tashkil etish

bugungi kun tartibidagi eng dolzarb bazifa bo'la oladimi? Agar shunday bo'lsa, nima uchun?

13. Volontyorlik harakatini tashkil qilishdan asosiy maqsad haqida batafsil gapiring.

14. Yoshlarni jamiyat hayotiga yana ham jalb qilish orqali qanday ijobiy fazilatlarni rivojlantirish mumkin?

15. Nima uchun aynan, butun dunyo beg'araz volontyorlikni targ'ib qilmoqda? Asoslab bera olasizmi?

16. Volontyorlar guruhi, boshqa sohalar kabi o'z maqsadlariga erishishda, oldlariga turli maqsad va vazifalarni qo'ya oladilarmi?

17. Volontyorlar faoliyatlari orqali o'zlarida qanday harakatlarni shakillantiradilar?

18. Ilk marta Yevropada 1990-yili jamiyatning madaniy, iqtisodiy, ekologik yo'nalishlarida tuzilgan faoliyat turi haqida ma'lumot bering.

19. Volontyorlikning ommalashishi uchun qanday chora-tadbirlar amalga oshirilgan?

20. Xalqaro ko'ngillilar Assotsiatsiyasining XI Kongressida volontyorlik harakati tuzilganligi va shundan keyin ommalasha boshlashi haqida nimalarni bilasiz?

21. Taxminiy Dunyo bo'yicha volontyorlar soni qancha va ularning asosiy qismini kimlar tashkil etadi?

22. Mamlakatimizda volontyorlik harakatiga davlatimiz tomonidan e'tibor qaratila boshlanganmi? Fikringizni aniq ma'lumotlar bilan asoslang.

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN TOPSHIRIQLAR:

1. Tadbirning sarf-xarajatlari smetasini tuzish.

2. Ommaviy jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tadbirlaridagi targ'ibot-tashviqot ishlari.

3. Ommaviy jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tadbirlarini boshqaruv strukturasi.

3. Bolalar sog'lomlashtirish markazida ommaviy jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tadbirlarini rejalashtirish.

FANNI O'QITISHNING INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARI

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar sharhi

INTERFAOL USULLAR

Interfaol usullar «o'qituvchi = talaba» va «talaba = talaba» o'zaro ta'sir sxemalariga asoslangan. Ya'ni, endi nafaqat o'qituvchi talabalarni o'quv jarayoniga jalb qiladi, balki o'quvchilarning bir -biri bilan o'zaro aloqasi har bir talabaning motivatsiyasiga ta'sir qiladi. O'qituvchi faqat yordamchi rolini o'ynaydi. Uning vazifasi - talabalarning tashabbuskorligi uchun sharoit yaratish.

O'QITISHNING INTERFAOL USULLARINING MAQSADLARI

Mustaqil izlanishga, axborotni tahlil qilishga va vaziyatga to'g'ri echim topishga o'rgatish.

- Jamoaviy ishlashga o'rgatish: boshqa birovning fikrini hurmat qilish, boshqa nuqtai nazarga bag'rikenglik ko'rsatish.

INTERFAOL TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING ASOSIY QOIDALARI

- Birinchi qoida. jarayonga barcha ishtirokchilar jalb qilinishi kerak. Shu maqsadda barcha ishtirokchilarni munozara jarayoniga kiritishga imkon beradigan texnologiyalardan foydalanish.

- Ikkinchi qoida. Ishtirokchilarning psixologik tayyorgarligi haqida bilish o'ta muhim qoidalardan biri. Gap shundaki, darsga kelganlarning hammasi ham ish, dars, ta'lim jarayonida qandaydir ish bilan bevosita shug'ullanishga psixologik tayyor emas. Shu munosabat bilan ta'lim jarayonida faol ishtirok etish uchun doimo rag'batlantirish va o'z-o'zini anglash imkoniyatini berish.

- Uchinchi qoida. Interfaol texnologiyani o'rganuvchilar ko'p bo'lmasligi kerak. Ishtirokchilar soni va mashg'ulotlar sifati bevosita bog'liq bo'lishi zarur. Ishtirokchilarning optimal soni 25 kishiga qadar.

- To'rtinchi qoida. Xonani shunday tayyorlash kerakki, ishtirokchilar katta va kichik guruhlarda ishlashga qulay bo'lishi lozim.

- Beshinchi qoida. Tartib va qoidalarning aniq (fiksatsiyasi) vaqt reglamentini. Bu boshida kelishilgan bo'lishi kerak va uni buzmaslikka harakat qilish kerak. Masalan: barcha ishtirokchilar har qanday nuqtai nazarda bag'rikenglik, har kim boshqaqalarning so'z erkinligi huquqini hurmat qilishi, uning qadr-qimmatini hurmat qilishi darkor.

- Oltinchi qoida. Seminar ishtirokchilarini guruhlarga bo'lishga e'tibor berish. Uni dastlab ixtiyoriy asosda qurish yaxshi. Keyin tasodifiy tanlash tamoyilidan foydalanish o'rinli bo'ladi.

INTERAKTIV TRENINGNI TASHKIL QILISHNING MAJBURIY SHARTLARI

- o'qituvchi va talaba o'rtasida ishonchli, ijobiy munosabatlar;
- demokratik uslub;
- o'qituvchi-murabbiy va talabalar o'rtasidagi muloqot jarayonida hamkorlik qilish;
- talabalarning shaxsiy («pedagogik») tajribasiga tayanish, o'quv jarayoniga yorqin misollar, faktlar, tasvirlarni kiritish;
- axborotni taqdim etish shakllari va usullarining xilma-xilligi, talabalar faoliyatining shakllari, ularning harakatchanligi;
- mashg'ulotlarning tashqi va ichki motivatsiyasini, shuningdek talabalarning o'zaro motivatsiyasini kiritish.

O'qitishning interfaol shakllari yuqori motivatsiyani, bilim kuchini, ijodkorlik va tasavvurni, muloqot qobiliyatini, faol hayotiy pozitsiyani, jamoaviy ruhni, individuallik qadriyatini, so'z erkinligini, faollikka e'tiborni, o'zaro hurmat va demokratiyani ta'minlash.

INTERFAOL TA'LIM SAMARADORLIGI

Faollik va aqliy faoliyatni rivojlantirish;

Talabalarni o'quv jarayoniga jalb qilish, yangi materialni passiv tinglovchilar sifatida emas, balki faol ishtirokchilar sifatida o'zlashtirish;

Tahlil va tanqidiy fikrlash ko'nikma va malakalarini rivojlantirish;

Fanlarni, o'quv dasturlarini o'rganish motivatsiyasini kuchaytirish;

Auditoriyada qulay, ijodiy muhit yaratish;

Talabalarning kommunikativ kompetentsiyalarini rivojlantirish;

An'anaviy auditoriya ishlarining ulushini kamaytirish va mustaqil ishlar hajmini oshirish;

Zamonaviy texnik vositalar va axborotni qayta ishlash texnologiyalari bo'yicha ko'nikma va bilimlarni rivojlantirish

Axborotni mustaqil topish va uning ishonchlilik darajasini aniqlash ko'nikma va malakalarini shakllantirish va rivojlantirish;

O'quv jarayonining moslashuvchanligi va qulayligi - o'quvchilar tarmoqdagi istalgan kompyuterdan o'quv resurslari va dasturlariga ulanishi mumkin;

Elektron testlar (oraliq, oraliq) kabi nazorat shakllaridan foydalanish o'quv jarayonini aniqroq boshqarishga, talabalarining bilim, ko'nikma va malakalarini baholashning ob'ektivligini oshirishga imkon beradi;

Interaktiv texnologiyalar talaba va o'qituvchi o'rtasida epizodik (jadvalga muvofiq) emas, balki doimiy aloqani ta'minlaydi.

INTERAKTIV USULLAR, SHAKLLAR VA O'QITISH VOSITALARI	
--	--

1	JUFTLIK MA'RUZA (MA'RUZA-DIALOG) Materialni ikki o'qituvchi, masalan, olim va amaliyotchi, ikkita ilmiy yo'nalish vakillari o'rtasida dialog shaklida taqdim etishni ta'minlaydi. Kerakli: munozara madaniyatini ko'rsatish, talabalarni muammoni muhokama qilishga jalb qilish.
2	BRIFING Brifing - (ingliz tilidan brifing-qisqasi,qisqa) - bitta masalaga bag'ishlangan qisqa matbuot anjumani. Asosiy farq: taqdimot qismi yo'q. Ya'ni, deyarli darhol jurnalistlarning savollariga javoblar bor.
3	VEBINAR Vebinar («veb» va «seminar» so'zlaridan) - Internet texnologiyalari orqali tashkil etilgan «virtual» seminar. Seminarining asosiy xususiyati interaktivlikdir. Siz nutq so'zlaysiz, tinglovchilar savollar berishadi va siz ularga javob berasiz. Vebinarni tashkil qilishning eng oson yo'li - bu xizmatlarni ko'rsatishga ixtisoslashgan kompaniyalar xizmatlaridan foydalanish.

4	VIDEOKONFERENTSIYA Videokonferentsiya-bu bir vaqtning o'zida ikki tomonlama uzatishni, ishlov berishni, o'zgartirishni va masofadan turib interaktiv axborotni apparat va dasturiy hisoblash texnologiyasidan foydalangan holda taqdim etishni ta'minlaydigan axborot texnologiyalari sohasi. Videokonferentsaloqa o'zaro ta'siri videokonferentsiya sessiyasi deb ham ataladi. Videokonferentsaloqa (videokonferentsaloqaning qisqartirilgan nomi) - bu ikki yoki undan ortiq masofali abonentlarning interaktiv o'zaro ta'sirining telekommunikatsiya texnologiyasi bo'lib, bunda ular nazorat ma'lumotlarining uzatilishini hisobga olgan holda real vaqt rejimida audio va video ma'lumot almashishlari mumkin.
5	ВИДЕО-МА`РУЗА</b></p> <p>Ma`ruzada taqdim etilgan materialni ko'rsatuvchi diagrammalar, jadvallar, fotosuratlar va videokliplar bilan to'ldirilgan qisqartirilgan ma'ruza. Bunday ma'ruzalar turkumi masofadan ham, masofadan o'qitishga ham, o'rganilgan materialni takrorlashga ham juda mos keladi.

6	VIRTUAL MASLAHAT. Talabaning interaktiv o'quv materiallarini o'rganish bo'yicha o'z -o'zini o'rganishi unga ta'limiy ma'lumotlarning asosiy qismini olish imkonini beradi, yozma topshiriqlarni bajarish esa - o'z tajribasini o'rganishda dars kontseptsiyalaridan amalda foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi.
7	VIRTUAL QO'LLANMA Mustaqil ravishda olingan bilim va ko'nikmalarni mustahkamlash va to'g'rilash, guruh faoliyati ko'nikmalarini rivojlantirish va boshqa ishtirokchilar bilan tajriba almashish uchun ishlatiladi. Darslar faol o'qitish usullari yordamida olib boriladi (guruh muhokamalari, biznes o'yinlar, vaziyatni hal qilish, treninglar va aqliy hujum).
8	GURUH MUHOKAMASI Bunday munozarani o'tkazish uchun amaliy darsda qatnashgan barcha talabalar dars mavzusiga kiritilgan ayrim masalalarni muhokama qiladigan kichik guruhlar bo'linadi. Munozarani ikki yo'l bilan tashkil qilish mumkin: 10 ta kichik guruhlar bitta savolni tahlil qiladilar, yoki biron bir katta mavzu alohida vazifalarga bo'lingan. Munozaraning an'anaviy moddiy natijalari quyidagicha: qiziqarli fikrlar ro'yxatini tuzish, kichik guruhlarning bir yoki ikki a'zosi tomonidan taqdimot qilish, uslubiy ishlanmalar yoki ko'rsatmalarni tuzish, harakatlar rejasini tuzish.

9	MUNOZARA(Дебат) Bu aniq tuzilgan va maxsus tashkil etilgan, jamoatchilik o'rtasida dolzarb mavzular bo'yicha fikr almashish. Bu munozara ishtirokchilarining bir xil emas, balki bir -birlarini to'g'ri deb ishontirishga qaratilgan ochiq munozarasi. Shuning uchun, munozara ishtirokchilari tomonidan ishlatiladigan og'zaki va og'zaki bo'lmagan vositalar ma'lum bir natijaga erishish maqsadiga ega - tinglovchilar orasida o'z pozitsiyasi haqida ijobiy ta'assurot qoldirish.
10	ISHBILARMONLIK O'YINI Ishbilarmonlik o'yini - bu kasbiy faoliyatning har xil shartlarini (shu jumladan ekstremal holatlarni) modellashtirish vositasi bo'lib, uni bajarishning yangi usullarini izlaydi. Ishbilarmonlik o'yini inson faoliyati va ijtimoiy o'zaro ta'sirining turli jihatlarini taqlid qiladi. O'yin, shuningdek, samarali o'qitish usuli hisoblanadi, chunki u o'quv mavzusi (ob'ekti) ning mavhumligi va kasbiy faoliyatining haqiqiy tabiati o'rtasidagi ziddiyatlarni yo'q qiladi.

11

МУНОКАМА (ДИСКУССИЯ)

O'qitishning interfaol usuli sifatida tadqiqot yoki xulosa chiqarish tushuniladi. Tarbiyaviy muhokama – bu ma'lum bir muammoning (vaziyatning) maqsadli, jamoaviy muhokamasi bo'lib, u guruhda fikr, tajriba, hukm va fikr almashadi.

Munozara vakolatli shaxslar tomonidan o'zaro maqbul echimga erishish niyatida biror bir masalani yoki u bilan bog'liq masalalar guruhini muhokama qilishni o'z ichiga oladi. Munozara - bu polemika (muhokama)ga yaqin bo'lgan o'ziga xos tortishuv va bu o'z navbatida ishtirokchilar tomonidan bildirilgan bir qator bayonotlar. Ikkinchisining bayonotlari bir xil mavzu yoki mavzu bilan bog'liq bo'lishi kerak, bu esa munozaraga kerakli muvofiqlikni beradi.

12

BAHSLASHISH(ДИСПУТ)

Lotin tilidan kelib chiqqan disputare - bahslashish, bahslashish. Agar bahs -munozara haqida gapiradigan bo'lsak, biz umumiy qabul qilingan, aniq echimga ega bo'lmagan axloqiy, siyosiy, adabiy, ilmiy, professional va boshqa muammolarni jamoaviy muhokama qilishni nazarda tutamiz. Munozara jarayonida uning ishtirokchilari muayyan hodisalar, muammolar yuzasidan turli xil hukmlar, nuqtai nazarlar, baholarni bildiradilar. Bahsning muhim xususiyati - ilgari qabul qilingan qoidalar va mavzularga qat'iy rioya qilish.

13

IMITATION O'YINLAR

«Mikro dunyo» deb nomlanuvchi, ular stress va noaniqlik sharoitida dinamik o'zgaruvchan muhitda tizimli fikrlashni, qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradigan o'ziga xos «simulyatorlar». Mikroto'lqinlar bir necha soat, yillar yoki o'n yillar davom etadigan vaziyatlarni bir necha soat ichida simulyatsiya qilishga imkon beradi, bu esa qaror qabul qilishning uzoq muddatli oqibatlari va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yon ta'sirlarni baholash imkonini beradi. Simulyatsiya o'yinlari - bu «o'quv laboratoriyasi» bo'lib, unda huquqshunoslik yoki davlat boshqaruvi sohasidagi haqiqiy vaziyat simulyatsiya qilinadi va tajriba ishtirokchilari o'z mahoratlarini qo'llashlari mumkin vaziyatni simulyatsiya qilish to'g'risida qaror qabul qilish. Bu o'yinlar tizim dinamikasi, agentlarga asoslangan modellashirish yoki kombinatsiyalangan yondashuvga asoslangan murakkab simulyatsiya modellariga asoslangan...

14

INTERVYU

«Intervyu» atamasi inglizcha intervyu - suhbatdan olingan. Intervyu mazmuniga ko'ra ular guruhlariga bo'linadi:

- hujjatli intervyular;
- fikr - mulohazalar;
- intervyu «matbuot anjumani».

Suhbatning mavzusini o'qituvchi ham ma'lum mavzu bo'yicha ma'lumot tayyorlagan talabalar ham tayorlashi mumkin.

15	INTERAKTIV (MUAMMOLI) MA'RUZA Interaktiv (muammoli) ma'ruza, odatda, tajribali o'qituvchi tomonidan talabalarning katta auditoriyasi oldida 2-4 akademik soat davomida quyidagi faol ta'lim shakllaridan foydalangan holda taqdimotdir: • Boshqariladigan munozara yoki suhbat; • Eration moderatsiya (o'rganilgan material jarayoniga barcha ishtirokchilarni ma'ruzaga to'liq jalb qilish); • Slayd -prezentatsiya yoki o'quv filmlarining parchalarini namoyish qilish; • Aqliy hujumi; • Motivatsion nutq.
16	AXBOROT-MUAMMOLI MA'RUZA Bu muammoli masalalar, vazifalar, vaziyatlardan foydalangan holda materialni taqdim etishni o'z ichiga oladi. Bilish jarayoni ilmiy tadqiqotlar, dialoglar, tahlillar, turli nuqtai nazarlarni solishtirish orqali sodir bo'ladi.

17	CASE USULI (ANIQ VAZIYATLARNI TAHLIL QILISH) Case usuli (inglizcha case - case, vaziyat) - bu aniq vaziyatlarni tahlil qilishning takomillashtirilgan usuli, aniq muammolarni hal qilish orqali o'rganishga asoslangan faol muammoli -vaziyat-tahlil usuli - vaziyatlar (ishlarni hal qilish). Keys usuli-bu o'tmishdagi voqealar, real vaziyatlar natijasida vujudga kelgan yoki ma'lum bir sharoitda u yoki bu vaqtda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan vaziyatni (muammoni) o'rganish, tahlil qilish va qaror qabul qilish. Shunday qilib, haqiqiy faktlarga asoslangan vaziyatlari va fantastik holatlar farqlanadi.
18	IJODIY MUAMMOLARNI JAMOAVIY HAL QILISH Ijodiy topshiriqlar talabalarga ma'lumotni shunchaki takrorlashni emas, balki ijodkorlikni talab qiladigan ta'lim topshiriqlari sifatida tushuniladi, chunki topshiriqlarda ko'p yoki kamroq tushunarsizlik elementlari mavjud va odatda bir nechta yondashuvlar mavjud.

19

KOLLOKVIVUM

Kollokvium - bu o'quv -nazariy tadqiqotlar turi bo'lib, u juda keng doiradagi muammolar (vaziyatlar) o'qituvchisi rahbarligida guruh muhokamasi. Shu bilan birga, bu nazorat shakli, og'zaki imtihon, ommaviy (frontal) so'rov bo'lib, u o'qituvchiga nisbatan qisqa vaqt ichida butun akademik o'quvchilarining bilim va ko'nikmalarini aniqlash imkonini beradi. Kursning ushbu bo'limida guruh.

Kollokvium, qoida tariqasida, munozara shaklida bo'lib o'tadi, bunda talabalarga ko'rib chiqilayotgan muammo (vaziyat) bo'yicha o'z nuqtai nazarini bildirish, uni asoslash va himoya qilishni o'rganish imkoniyati beriladi. Talabalar bahslashish va o'z fikrlarini himoya qilish bilan bir vaqtda, o'rganilgan materialni qanchalik chuqur va ongli ravishda o'zlashtirganliklarini namoyish qiladilar.

20

TRENING

O'qituvchi-urabbiylik - uning samaradorligini oshirish uchun shaxsning imkoniyatlarini ochib berish ; suhbat va xulq -atvor orqali insonning xohlagan maqsad sari harakatlantirishini osonlashtiradigan muhitni yaratish san'ati, bu esa qoniqish baxsh etadi; maksimal samarali natijaga erishish uchun rivojlanish jarayonida ishtirokchilarning birgalikdagi ijtimoiy, shaxsiy va ijodiy salohiyatini amalga oshirish tizimi.

Trening - bu interfaol ta'lim shakli bo'lib, uning maqsadi kasbiy muloqotda shaxslararo va kasbiy xulq -atvor ko'nikmalarini rivojlantirishdir.

21

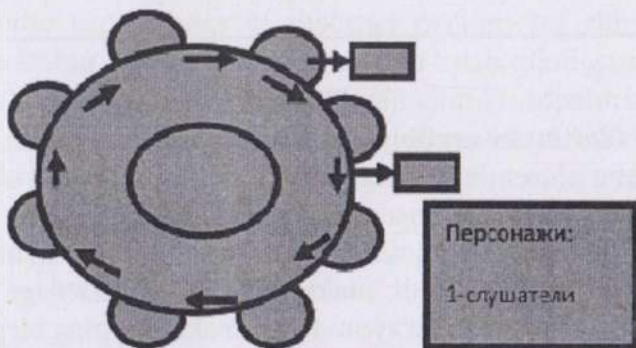
DOIRASIMON STOL

Zamonaviy ma'noda «davra suhbat» iborasi ma'lum bir masalani muhokama qilishni tashkil etish usullaridan birining nomi sifatida ishlatiladi. Bu usul quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

- davra suhbatining barcha ishtirokchilari tarafdor sifatida harakat qilishadi, ya'ni. boshqa ishtirokchilarning fikri haqida emas, muhokama qilinayotgan masala bo'yicha o'z fikrini bildirishi kerak. Targ'ibotchining ikkita vazifasi bor: raqiblarini uni tushunishiga va ishonishiga majburlash;

- muhokamaning barcha ishtirokchilari teng;
- hech kim o'z irodasi va qarorini belgilashga haqli emas.

Ko'pincha, davra suhbatini aniq qarorlarni ishlab chiqish vositasi emas, balki axborot rolini o'ynaydi.

22

MA'RUZA - MASLAHAT

«Savollar - javoblar - munozara» turiga ko'ra materialni taqdim etishni nazarda tutadi.

23	MA'RUZA-MATBUOT ANJUMANI U ilmiy-amaliy dars sifatida, oldindan qo'yilgan muammo va hisobotlar tizimi bilan, 5-10 minut davom etadi. Har bir nutq mantiqan to'liq matn bo'lib, o'qituvchi taklif qilgan dastur doirasida oldindan tayyorlanadi. Taqdim etilgan matnlarning to'liqligi muammoni har tomonlama yoritishga imkon beradi. Ma'ruza oxirida o'qituvchi talabalarning mustaqil ishlari va chiqishlari natijalarini umumlashtiradi, taklif qilingan ma'lumotlarni to'ldiradi yoki aniqlaydi va asosiy xulosalarni tuzadi.
24	MA'RUZA - PROVOKATSIYA Bu oldindan rejalashtirilgan xatolar bilan ma'ruzalar. Talabalarni taklif qilingan ma'lumotlarni doimiy ravishda kuzatib borish va xatolarni izlashga undash uchun mo'ljallangan. Ma'ruza oxirida talabalarning bilimlari aniqlanadi va yo'l qo'yilgan xatolar tahlil qilinadi.

25

OLDINDAN E'OLON QILINGAN XATOLAR BILAN DARS

Oldindan rejalashtirilgan xatolar yozilgan ma'ruza tinglovchilarning professional vaziyatlarni tez tahlil qilish, 13 mutaxassis, raqib, sharhlovchi vazifasini bajarish, noto'g'ri va noaniq ma'lumotlarni ajratish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Talabalarni taklif qilingan ma'lumotlarni doimiy ravishda kuzatib borishga undash uchun mo'ljallangan (xatolarni qidirish: mazmun, uslubiy, uslubiy, imlo). Ma'ruza oxirida talabalarga tashxis qo'yiladi va yo'l qo'yilgan xatolar tahlil qilinadi.

26

JUFTLIKDA O'QITISH USULI (SPARRING-SHERIKLIK)

Sparring (inglizcha sparringdan) - musobaqaga har tomonlama tayyorgarlik ko'rish maqsadida boks bo'yicha mashg'ulot jangi. Sparring -sherik har xil mashg'ulotlarda qatnashadi. Shunga ko'ra, sparring sheriklik - bu darsdan tashqari mustaqil ishlarni tashkil etish shakli sifatida, talabalar musobaqada raqib rolini o'ynab, o'qituvchi oldindan belgilagan algoritmg muvofiq vazifalarni bajaradilar.

27	«QAROR DARAXTI» METODOLOGIYASI «Qaror daraxti» texnikasidan foydalanish optimal echi- him, harakat va boshqalarni tanlash ko'nikmalarini egallas- hga imkon beradi. «Qaror daraxti» ni qurish - har xil variantlarning afzal- liklari va kamchiliklarini baholashning amaliy usuli. Vari- antlarni taklif qilish bosqichida va ularni baholash bosqic- hida aqliy hujum usulidan foydalanish mumkin.
28	AQLIY HUJUM USULI «Aqliy hujum», «aqliy hujum» - bu talabani- ing berilgan savolga har qanday javobi qabul qilinadigan usul. Birdani- ga bildirilgan nuqtai nazarga baho bermaslik, balki ham- ma narsani qabul qilib, har kimning fikrini doskaga yoki qog'ozga yozib qo'yish muhim. Ishtirokchilar javoblarini oqlashlari yoki tushuntirishlari shart emasligini bilishlari kerak. Aqliy hujum - bu muammoni hal qilish uchun g'oya- larni shakllantirishning oson usuli. Miya hujumi paytida, is- htirokchilar o'z fikrlarini erkin almashadilar, shunda ham- ma boshqalarning fikrlarini rivojlantira oladi.
29	PORTFOLIO USULI Portfolio usuli (italyancha portfolio - 'portfolio, ingliz- cha - hujjatlar uchun papka) - ta'lim va kasbiy faoliyat na- tijalarini haqiqiy baholash usuliga asoslangan zamonaviy ta'lim texnologiyasi.

30	SOKRAT USULI Sokratik usul - bayonotlarga tanqidiy munosabatni o'z ichiga olgan savollar usuli «Sokratik istehzo» usuli deb ham ataladi. Bu qisqa, sodda va oldindan bashorat qilinadigan javobni nazarda tutadigan mohir etakchi savollar yordami-da inson yashirgan bilimlarni olish qobiliyati.
31	MINI MA'RUZA Kichik ma'ruza nazariy materialni taqdim etishning eng samarali usullaridan biridir. Har qanday ma'lumotni e'lon qilishdan oldin, o'qituvchi talabalardan bu haqda nima bilishini so'raydi. Har qanday ma'qullashdan so'ng, o'qituvchi talabalarning bu masalaga munosabatini muhokama qilishni taklif qiladi.
32	ISHLAB CHIQRISH JARAYONLARI VA HOLATLARINI MODELLASHTIRISH «Ishlab chiqarish jarayonlari va vaziyatlarini modellashtirish» usuli real sharoitlarni taqlid qilishni, aniq operatsiyalarni, tegishli ish jarayonini modellashtirishni, interaktiv modelni yaratishni va boshqalarni nazarda tutadi.

33	O'QUV EKSPEDITSIYASI (PARALLEL JONLI) Jonli va kuzatuv orqali o'rganish, hamma joyda ishlaydigan rivojlanish modellariga botish. O'quv ekspeditsiyasi - bu tashqi ta'lim muhiti, uning o'ziga xos ta'lim ob'ekti (Ish bilan ta'minlash markazi, yuridik klinikasi va boshqalar) bilan bevosita aloqa.
34	QAYTA ALOQA Ishtirokchilarning muhokama qilingan mavzuga munosabatini bilib, ma'ruzada olingan bilimlarni yangilash.
35	GURUH MUHOKAMASI Har qanday masalani jamoaviy muhokama qilish haqiqatni topishga yoki yaxshiroq o'zaro tushunishga erishishga qaratilgan. Guruh muhokamalari o'rganilgan materialni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi. Guruh muhokamasining bir turi - bu davra suhbat bo'lib, u muammoni o'z nuqtai nazaridan baham ko'rish, tajriba va yutuqlar bilan tanishish maqsadida o'tkaziladi.

36	ONLAYN SEMINAR Veb -konferentsiya turi, Internetda real vaqtda onlayn uchrashuvlar yoki prezentatsiyalar o'tkazish. Veb -konferentsiya paytida ishtirokchilarning har biri o'z kompyuterida bo'ladi va ular o'rtasida aloqa Internet orqali har bir ishtirokchining kompyuteriga o'rnatilgan yuklab olinadigan ilova yoki veb -ilova orqali ta'minlanadi. Ikkinchi holda, konferentsiyaga qo'shilish uchun siz faqat URLni (sayt manzili) kiritishingiz kerak.
37	VAKOLAT BERISH (TOPSHIRISH) Tashkil etilgan darsning aniq maqsadlariga erishish uchun o'qituvchi vazifalarining bir qismini talabalarga o'tkazish jarayoni. O'quv jarayonini yaxshilash va optimallashtirish uchun ishlatiladi. Bu talabalarning loyiha faoliyatida juda dolzarbdir. Xulosa shuki, loyihada ishlaydigan odamlar loyiha menejeriga qaraganda vaziyatni yaxshiroq tushunishadi. Va shunga ko'ra, ularga chiqish yo'lini topish va mavjud muammoni hal qilish osonroq.

38	MUAMMOLI MA'RUZA Bu ma'ruzada savol, vazifa yoki vaziyatning muammoli tabiati orqali yangi bilimlar kiritiladi. Shu bilan birga, o'qituvchi bilan hamkorlikda va muloqotda talabalarni bilish jarayoni tadqiqot faoliyatiga yaqinlashadi. Muammoning mazmuni uning echimini qidirishni tashkil etish yoki an'anaviy va zamonaviy nuqtai nazarlarni umumlashtirish va tahlil qilish orqali ochiladi.
39	TARBIYAVIY-O'QUV VIDEOLARNI KO'RISH VA MUHOKAMA QILISH Tegishli tarkibdagi o'quv va ilmiy videolari darslar va treninglarning istalgan bosqichida, ularning mavzusi, maqsad va vazifalariga muvofiq, nafaqat qo'shimcha material sifatida ishlatilishi mumkin. Filmni namoyish qilishdan oldin o'qituvchi o'quvchilarga bir nechta asosiy savollarni berishi kerak. Bu keyingi muhokama uchun asos bo'ladi. Siz filmni oldindan tanlangan kadrlarda (lahzalarda) to'xtatib, munozara o'tkazishingiz mumkin. Dars oxirida talabalar bilan birgalikda xulosalarni umumlashtirish va ovoz chiqarib aytish zarur.

40	LOYIHANING OMMAVIY TAQDIMOTI Taqdimot-muhim ma'lumotlarni birma-bir suhbatda, omma oldida chiqishning eng samarali usuli. Multimediya uskunalari yordamida slayd -prezentatsiyalar sizga o'rganilgan materialning mazmunini samarali va vizual tarzda taqdim etish, ko'rsatmali ma'lumotlarni o'z ichiga olgan xabarni ajratib ko'rsatish va tasvirlash, uning asosiy mazmunini ko'rsatish imkonini beradi. Interfaol elementlardan foydalanish o'qituvchining kasbiy faoliyatining bir qismi bo'lgan nutq so'zlash samaradorligini oshirishga imkon beradi.
41	KICHIK GURUHLARDA ISHLASH Bu eng ommabop strategiyalardan biri, chunki u barcha talabalarga faol ishlash, hamkorlik qilish ko'nikmalarini, shaxslararo muloqotni (xususan, faol tinglash, umumiy fikrni ishlab chiqish, kelishmovchiliklarni hal qilish) imkoniyatini beradi.

42	LOYIHANI ISHLAB CHIQISH Bu usul aqliy ravishda auditoriyadan tashqariga chiqish va muhokama qilinayotgan masala bo'yicha o'z harakatlaringizni tuzish imkonini beradi. Eng muhimi, guruh yoki individual ishtirokchi o'z loyihasini himoya qilish, uning boshqalardan ustunligini isbotlash va talabalar fikrini olish imkoniyatiga ega bo'lishi. Ishtirokchilar maslahat olishlari, Internetda qo'shimcha adabiyotlar, elektron kutubxona tizimi, kutubxona o'qish zali va h.k. Loyiha ishtirokchilarini gazetalardan maqolalar, ilmiy va o'quv jurnallaridan nashrlar, mavzuga oid fotosuratlar to'plashga, so'ngra ushbu materiallarni butun guruh bilan muhokama qilishga taklif qilish mumkin.
43	ROLLI O'YIN Rolli o'yin-bu hayotiy vaziyatlarning muayyan xulq-atvori yoki hissiy tomonini o'zlashtirish uchun guruh a'zolari tomonidan oldindan tayinlangan rollar bilan sahna ko'rinishi.
44	AMALIYOT Ish tajribasini olish yoki malaka oshirish uchun ishlab chiqarish faoliyati.

45

TRENING

Trening (inglizcha train from train - o'rgatish, tarbiyalash) - bilim, ko'nikma va munosabat va ijtimoiy munosabatni rivojlantirishga qaratilgan faol o'rganish usuli.

Treningni turli xil paradigmalardan nuqtai nazaridan ko'rib chiqish mumkin:

- malaka va ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishga olib keladigan mashg'ulot sifatida o'qitish;
- ta'lim - bu bilimlarni uzatish, ba'zi ko'nikma va malakalarni rivojlantirishdan iborat bo'lgan faol ta'lim shakli sifatida

46

"BEEP" METODI

Usulning maqsadi - bu guruhning har bir a'zosining faol ishtirokini ta'minlash, bu nafaqat mashg'ulot uchun foydalidir, balki bir qator ta'lim vazifalarini bajarishga imkon beradi, masalan: guruhda ishlash qobiliyati va jamoa; muammoning echimini topish ko'nikmalari; boshqalarga nisbatan bag'rikenglik munosabati; ijodiy bo'lish va boshqalar. Masalan, muammo ijobiy va salbiy tomondan o'rganiladi, uning afzalliklari va kamchiliklari ochiladi. Bu interaktiv usul tanqidiy, tahliliy, mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirish va tinglovchilarning mustaqil fikr va mulohazalarini yozma va og'zaki ravishda ifoda etish va qo'llab-quvvatlash qobiliyatini beradi.

Usulni amalga oshirish tartibi:

O'qituvchi-murabbiy ishtirokchilarni 5-6 kishidan iborat kichik guruhlariga birlashtiradi.

Trening maqsadi - har bir guruhga materiallarni umumiy muammoni hal qilish uchun tahlil qilinishi kerak bo'lgan qismlarga tarqatish.

Har bir guruh muammoning o'zini tahlil qiladi va taklif qilingan sxema bo'yicha o'z xulosalarini yozma bayon qiladi.

Keyingi bosqichda barcha guruhlar o'z taqdimotlarini taqdim etishadi. Shundan so'ng, murabbiy tahlilni umumlashtiradi va mavzu bo'yicha ish tugaydi.

MASALAN:

O'qituvchi-murabbiylarga zamonaviy talablar

O'qituvchi-murabbiy va talabalarining o'zaro munosabati	O'qituvchi-murabbiy va ota-onalarning o'zaro munosabati	O'quv jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ishlash
---	---	---

Foyda	Kamchiliklar	Foyda	Kamchiliklar	Foyda	Kamchiliklar
-------	--------------	-------	--------------	-------	--------------

Hulosa:

"KEYS-STADI" METODI

Keysni usuli (vaziyat usuli, aniq vaziyatlar usuli, vaziyatni tahlil qilish usuli) - bu haqiqiy iqtisodiy, ijtimoiy va ish-bilarmonlik vaziyatlarining tavsifidan foydalanadigan o'qitish texnikasi. Talabalar vaziyatni o'rganishi, muammoning mohiyatini tushunishi, mumkin bo'lgan echimlarni taklif qilishi va eng yaxshisini tanlashi kerak. Ishlar haqiqiy faktlarga asoslangan yoki haqiqiy vaziyatga yaqin.

"KEYS-STADI" tuzilmasi

VAZIYAT	voqea, muammo, haqiqiy hayotiy hikoya
VAZIYATNING KONTEKTI	joyning xronologik, tarixiy, konteksti, harakatning xususiyatlari yoki vaziyat ishtirokchilari.
MUHOKAMA	muallif tomonidan taqdim etilgan holatlar

"KEYS-STADI"ning yechimi

BIRINCHI BOSQICH	vaziyat, uning xususiyatlari bilan tanishish
IKKINCHI BOSQICH	asosiy muammoni (asosiy muammolarni) ajratib ko'rsatish, haqiqatdan ham ta'sir qilishi mumkin bo'lgan omillar va shaxslarni ajratib ko'rsatish
UCHINCHI BOSQICH	aqliy hujum uchun tushunchalar yoki mavzularni taklif qilish
TO'RTINCHI BOSQICH	qaror qabul qilish oqibatlarini tahlil qilish
BESHINCHI BOSQICH	vaziyatni hal qilish - bir yoki bir nechta variantni taklif qilish (harakatlar ketma-ketligi), muammolarning yuzaga kelishi mumkinligi, ularning oldini olish va hal qilish mexanizmlari

ASSESSMENT USULI***Usulning maqsadi:***

Baholash - bu xodimlarning standartlashtirilgan ko'p o'lchovli bahosi bo'lib, u ko'plab baholash protseduralarini o'z ichiga oladi: intervyu, psixologik testlar, ish o'yinlari va boshqalar.

Usulning amaliy qo'llanilishi:

Baholash usuli ma'ruza taqdimotida individual foydalanish, hozirgi bilim darajasini baholash, yangi ma'lumotlarni taqdim etish, seminar yoki amaliy mashg'ulotlar mazmunini baholash va o'z-o'zini baholash uchun tavsiya etiladi. Bundan tashqari, siz o'qituvchining ijodkorligi va ta'lim maqsadlariga asoslangan qo'shimcha baholash topshiriqlarini qo'shishingiz mumkin.

Har bir to'g'ri javob 5 ball yoki 1-5 ballgacha baholanishi mumkin.

GLOSSARIY.

Affiliatsiya - korxonaning, firmaning boshqa, yirikroq bog'liq korxonaga filial sifatida qo'shilishi. Ta'sir, shaxsning kompaniya, firma faoliyatiga ta'siri. Qo'shma tadbirlar, qo'llab-quvvatlash.

Agentlik - bu ma'lum bir profil yoki yirik kompaniyaning bir qismi xizmatlarini amalga oshiradigan muassasa. Bugungi kunda ko'plab turdagi agentliklar mavjud - detektiv, marketing, model-lashtirish va hk. Vakolatxona, yirik kompaniyaning filiali, ma'lum bir mamlakatda yoki mintaqada o'z ishlari bilan shug'ullanadigan va ularning ko'rsatmalarini bajaradigan firma.

Globalashuv - bu butun dunyo bo'ylab iqtisodiy, siyosiy, ma-daniy va diniy integratsiya va birlashish jarayoni.

Drafting - (inglizcha loyihadan - tortishish, tortish), poyga musobaqalarida qatnashadigan texnika (ko'pincha halqa poyga-larida), unda poygachi etakchini ta'qib qilib, oldidagi mashina or-tida paydo bo'ladigan vakuumdan foydalanadi va unga mashina-sini joylashtiradi. Bu dvigatelga tushadigan yukni kamaytirishga va vakuumni bosib o'tishda qo'shimcha tortishish sifatida ishla-tishga imkon beradi. Ta'qibchidan yuqori aniqlik talab qilinadi, chunki vakuum zonasi deyarli darhol orqa tamponning orqasida joylashgan bo'lib, keyinchalik turbulent hodisalar paydo bo'lib, unda mashinani boshqarish ancha qiyinlashadi.

Amaliy harbiy sport turlari - bu harbiy xizmatchilar va ular-ning xizmat vazifalarini maxsus xizmatda bo'lgan shaxslar tomo-nidan bajarilishi bilan bog'liq bo'lgan maxsus harakatlarga (shu jumladan texnikaga) asoslangan sport turlari.

Ommaviy sport - bu jismoniy tarbiya, sog'liqni saqlashni ri-vojlantirish, aholini jismoniy tarbiya va sportga jalb qilish, uyus-hgan va (yoki) mustaqil faoliyat, shuningdek ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlari orqali sportning bir qismidir.

Jismoniy tarbiya yoki sport tadbirining tashkilotchisi - tashabbusi bilan jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlari o'tkazila-digan va (yoki) bunday tadbirga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tka-

zish uchun tashkiliy, moliyaviy va moddiy yordam ko'rsatadigan yuridik yoki jismoniy shaxs.

Sport tadbirlari - sport musobaqalari, sport musobaqalari, o'quv mashg'ulot jarayoni va boshqa tadbirlarni o'z ichiga olgan sportchilar.

Jismoniy madaniyat tadbirlari - aholini jismoniy madaniyatga jalb qilish va aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan tadbirlar.

Jismoniy reabilitatsiya - jismoniy tarbiya va sport vositalari va usullaridan foydalangan holda inson tanasining buzilgan yoki vaqtincha yo'qolgan funktsiyalarini va nogironlar va boshqa nogironlarning ijtimoiy va kasbiy faoliyati qobiliyatini tiklash (tuzatish va kompensatsiya).

Sport federatsiyasi (assotsiatsiyasi) - bu bir yoki bir nechta sport turlarini rivojlantirish, ularni ommalashtirish, shuningdek sport tadbirlarini tashkil etish va sportchilar - sportning tegishli turlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi sport jamoalari a'zolarini tayyorlash uchun a'zolik asosida tuzilgan va davlat ro'yxatidan o'tgan nodavlat notijorat tashkiloti.

Ilmiy bilish - bu bilish sub'ekti ilmiy tadqiqotlar jarayonida (sinxrofazotronlar, radiotelefonlar, raketa va kosmik texnologiyalar va boshqa ko'p narsalar) ega bo'lishi va foydalanishi kerak bo'lgan muayyan usullar, usullar va protseduralardir.

Rekreatsion jismoniy madaniyat - bu o'z qonunlari, tamoyillari, usullari, vositalari va shakllariga ega bo'lgan murakkab ijtimoiy-pedagogik tizim.

Terapevtik jismoniy madaniyat jismoniy tayyorgarligi etarli bo'lmagan odamlarning sog'lig'i holatidagi o'rtacha og'ishlarni tuzatishga, tana vaznini tartibga solishga, tekis oyoq va holatdagi buzilishlarni to'g'rilashga va tana sig'imining yo'qolgan darajasini tiklashga qaratilgan turli xil yoshdagi jinslar tarkibidagi jismoniy mashqlar metodikasi haqidagi g'oyalar bilan to'ldiriladi.

Terapevtik va reabilitatsiya jismoniy madaniyat - bu bosqaruv va aslida tibbiy-pedagogik jarayon va jismoniy va tibbiy

jarohatlar, inson tanasining turli xil tizimlarining ishlab chiqarish va maishiy jarohatlar, kasalliklar tufayli shakllari va mazmuni kasalliklarning tuzilishi va og'irligi bilan belgilanadigan kamaygan va yo'qolgan funktsiyalarini tiklash uchun., jismoniy va ruhiy me'yordan chetlanish tabiati.

Ishlab chiqarish jismoniy madaniyati - bu boshqaruv va pedagogik jarayonning o'zi va jismoniy madaniyatni mehnat qobiliyatini tiklash, kasbiy zarur jismoniy va ruhiy fazilatlarini tarbiyalash, kasbiy kasalliklarning oldini olish uchun ishlatish natijasidir, ularning shakli va mazmuni mehnatning tabiati va tashkil etilishining xususiyatlari bilan belgilanadi.

Rekreatsiya va rekreatsion jismoniy madaniyat - bu hayotning tabiiy, maishiy va bo'sh vaqtlarida ishlashini optimallashtirish maqsadida jismoniy madaniyat yordamida insonning adaptiv, jismoniy, aqliy va hissiy-ma'naviy qobiliyatlarini tiklash, saqlash va takomillashtirish natijasidir.

DA ning kritik minimal darajasi bu kundalik hayot sharoitida ratsional ravishda tashkil etilgan motorli faoliyatning chegara parametrlari bo'lib, uning pasayishi tanadagi funktsional imkoniyatlarning regressiyasiga olib keladi.

Minimal YES - erishilgan jismoniy tayyorgarlik va sog'liq darajasi saqlanib qoladi. Jismoniy faollikning ushbu darajadan pastroq tushishi gipokineziyaga, organizmning turli kasalliklarining paydo bo'lishi va rivojlanishiga olib keladi.

Optimal YES - juda katta yuklar muntazam ravishda bajarilib, intensivligi bilan TANMga etadi.

Rekreatsion jismoniy madaniyat - bu jamiyat taraqqiyotining umumiy qonuniyatlariga bo'ysunadigan tarixiy shartli ijtimoiy hodisa.

Geografik va iqlim muhiti - bu tabiatning insoniyat jamiyati bilan bevosita aloqador bo'lgan qismidir. Bu UJTning rivojlanishi uchun tabiiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Ekologik muhit bu flora va fauna muvozanatida namoyon bo'ladigan jonli tabiatning sifatli holatidir.

Muayyan omillar - bu faqat UJT uchun xarakterli bo'lgan shartlar: ta'lim va taraqqiyotga qaratilgan ilmiy, pedagogik, bos-hqaruv omillari, jismoniy madaniyat yordamida odamlarning sog'lig'ini yaxshilash sohasidagi harakatlarini tashkil etish va muvofiqlashtirish.

Xususiy omillar - bu muayyan mintaqalarda, mintaqalarda, odamlarning iqtisodiy yoki hududiy yashash joylarida, milliy iqtisodiyot tarmoqlarida, aholining turli ijtimoiy-demografik guruh-lari orasida paydo bo'ladigan UJT rivojlanishining shartlari.

Agitatsiya (lot. Agitatio dan - biron narsaga undash) nimanidir ishontirish, nimanidir ishontirish vazifasini bajaruvchi harakat deb tushunilishi kerak.

Targ'ibot (lot. Propaganda - tarqatish) dan g'oyalar, ta'limotlar, qarashlar, nazariyalarni tarqatish va tushuntirish tushunilishi kerak.

UJT sohasidagi targ'ibot va tashviqot faoliyati (APA) ijtimoiy sub'ektning odamlar ongiga ilmiy asoslangan g'oyalar, qarashlar, nazariyalar, insonning jismoniy va ma'naviy imkoniyatlarini oshirish bo'yicha amaliy tajribani joriy etish, ularni ommaviy tarqatish yordamida tarqatish va ommalashtirish bo'yicha maqsadli faoliyati sifatida qaraladi. ma'lumot.

APD metodologiyasi va texnologiyasi qat'iy rejalashtirilgan natijaga erishish uchun vositalar, usullar va shakllarni qo'llashning maqsadga muvofiq jarayonidir.

ADF natijasi - bu belgilangan maqsad va vazifalarga muvofiq erishilgan ta'sir.

Og'zaki tashviqot va targ'ibot - bu kommunikativ shaxslararo yoki guruhlararo muloqot jarayonida tinglovchilarga lingvistik va axborot ta'sirining maqsadli jarayoni.

Bosma tashviqot va tashviqot - bu vizual va semantik ma'lumotlarni matn shaklida taqdim etish usuli.

Ko'rgazmali tashviqot va tashviqot - bu maxsus jismoniy tarbiya va sport namoyishlari bo'lib, ular jismoniy mashqlar yoki sport bilan shug'ullanadiganlar tomonidan o'z yutuqlarini namoyish etish maqsadida.

Dam olish - odamlarning o'z uylari va binolaridan tashqarida dam olishlari (asosan tabiat bag'rida), ish jarayonida sarflangan jismoniy va ma'naviy quvvatni tiklash uchun maqsadli ravishda foydalaniladi.

Shaxsning rekreatsion ehtiyojlari - bu ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanish darajasi va ishlab chiqarish munosabatlari xususiyatiga, shuningdek aniqroq omillarga (yoshi, kasbi, qiziqishlari va boshqalar) qarab o'z mazmunini o'zgartiradigan ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya.

Rekreatsiya va rekreatsion jismoniy madaniyat - bu hayotning kundalik va bo'sh vaqtlarida eng maqbul ishlashi uchun jismoniy madaniyat yordamida odamlarning moslashuvchan, jismoniy, hissiy va ma'naviy qobiliyatlarini rivojlantirish, takomillashtirish va tiklash jarayonlarining ongli ravishda boshqariladigan jarayoni.

Kundalik dam olish - bu ish kunidagi tanaffus paytida tushlik tanaffusida va ishdan keyin dam olish. Kundalik dam olishdagi jismoniy mashqlar asosan ish jarayonida yo'qotilgan jismoniy va aqliy quvvatni samarali tiklash uchun mo'ljallangan.

Haftalik dam olish - dam olish kunlarini tashkil etadi. Uni tabiat qo'ynida uzoqroq qolish, to'laqonli jismoniy mashqlar uchun ishlatish maqsadga muvofiqdir.

Yillik dam olish barcha ishchilarga o'rtacha ish haqi saqlanib berilgan ta'til davrida beriladi.

Dam olish joylari - keng ma'noda, bu odamga dam olish uchun sharoit yaratib beriladigan joylar yoki jismoniy, aqliy va aqliy charchoqni engillashtiradigan va mehnat qobiliyatini tiklashga yordam beradigan bunday faoliyat.

MUNDARIJA

KIRISH	6
--------------	---

1-MODUL. "TADBIRLARNI TASHKIL ETISH, INSON RESURS- LARI VA VOLONTIYORLIK FAOLIYATI" fanining maqsad va vazifalari, asosiy tushunchalari	9
---	---

"Tadbirlarni tashkil etish, inson resurslari va volontiyorlik faoli-
yati" faniga kirish.

Fanning maqsadi va vazifalari.

Fanning asosiy tushunchalari va fanga aloqador Hukumat qabul
qilgan qonunlar, qarorlar, farmonlar.

2-MODUL."YANGI O'ZBEKISTONDA OMMAVIY SPORT – SOG'- LOMLASHTIRISH ISHLARINI RIVOJLANISHI VA UNING ISTIQ- BOLLARI	28
---	----

O'tkaziladigan sport tadbirlari va bayramlarning inson harakat-
faolligini oshirishdagi o'rni.

O'tkaziladigan sport tadbirlari va bayramlarning inson orga-
nizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatishdagi, hamda faol dam olishiga
imkoniyat yaratadigan asosiy omil sifatida.

Ommaviy sport - sog'lomlashtirish tadbirlari - jamiyatda sog'lom
turmush tarzini ta'minlab beradigan tadbir sifatida.

3-MODUL. SPORT – OMMAVIY TADBIRLARNI TASHKIL ETISH VA O'TKAZISHNING NAZARIY JIHATLARI, TASNIFI	59
---	----

Ommaviy sport tadbirlari nima?

Sport tadbirlari ssenariysi haqida.

Ommaviy sport tadbirlari, sport tadbirlari ssenariysi, ommaviy sport va jismoniy tarbiya tadbirlari, musobaqalarni tayyorlash, uning nizomi hamda sistemasi, sport musobaqalari tizimi haqida.

Musobaqalar uchun zarur jihozlar, musiqiy hamrohlik, inson resurslari, volontyorlik harakati haqida.

**4-MODUL. OMMAVIY SPORT – SOG'LOMLASHTIRISH TADBIRLARINI REJALASHTIRISH VA TASHKIL ETISH VA TADBIRLAR-
NING AXBOROT TIZIMINI YARATISH80**

Tadbirlar tarkibi, maqsad va vazifalarni shakllantirish, ularni barcha ishtirokchilarga yetkazish.

Sport musobaqalarining kalendar rejasi mazmuni va ushbu hujjatning ahamiyati

Tadbir haqida yetarli darajada reklama, e'lon, ommaviy axborot vositalaridan foydalanish va keng ommani jalb qilish.

**5-MODUL. OMMAVIY SPORT – KO'NGILOCHAR TADBIRLARI-
NI TASHKIL ETISH VA O'TKAZISH UCHUN ZARUR NORMATIV
HUJJAT VA MATERIALLARNI SHAKLLANTIRISH VA TA'MIN-
LASH105**

"Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonunning mazmun-mohiyati haqida

Tadbir dasturi, sport tadbirlari ssenariysini tuzish uslubi, musobaqa nizomi, kalendar rejasi va boshqa hujjatlar.

Musobaqani o'tkazish uchun ketadigan mablag' smetasini tuzish, diplom afishalar, qatnashchilar uchun chiptalar tayyorlash rejalari.

**6-MODUL. MOTIVATSIYA SPORT VA OMMAVIY TADBIR-
LARDAGI ISHTIROKCHILARNI BOSHQARISH FUNKSIYASI
SIFATIDA147**

Mamlakatimizda professional, ommaviy sportni, shu jumladan, sport o'yinlari va qishki sport turlarini rivojlantirishni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash.

Ilg'or xalqaro tajribani hisobga olgan holda, sport tayyorgarligi jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, barcha sport turlari bo'yicha milliy chempionatlar darajasi va sifatini oshirish.

Xalqaro va mintaqaviy musobaqalar tashkil etish, nosog'lom sport raqobatiga va taqiqlangan preparatlar ishlatilishiga qarshi tizimli choralar ko'rish.

**7-MODUL. SPORT VA OMMAVIY TADBIRLARNI BOSHQA-
RISHDA NAZORAT VA TAHLIL FUNKTSIYASI. SPORT - OMM-
VIY TADBIRLARNI TASHKIL ETISH VA O'TKAZISH SAMARA-
DORLIGINI KO'RSATKICHLARI160**

Sport musobaqalari tizimi, musobaqalarni tayyorlash, uning nizomi hamda sistemasi, musobaqalarning turlari, sport tadbirlarini o'tkazishning yo'nalishlari, sport tadbirlarini o'tkazishning vositalari.

Sport tadbirlarini o'tkazishning nazariyasi va uslublari, sport tadbirlari ssenariysini tuzish uslubiyati, ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish bosqichlari.

8-MODUL.O'ZBEKISTONDA OMMAVIY SPORT – SOG'LOMLASHTIRISH ISHLARINI TIZIMLI TASHKIL ETISHNING TASHKILY VA BOSHQARUV ASOSLARI177

Tadbirlarini tashkil etishda salomatlikning ahamiyati, ommaviy sportda jismoniy mashqlarning turlari.

Ommaviy sport mashg'ulotlarida jismoniy mashqlarning mazmuni va shakli, sport tadbirlarida qatnashgan insonda ijobiy hislatlar shakllanishi.

Sport tadbirlari orqali organizmni yoshi, jinsi, sog'ligining ahvolidan qat'iy nazar rivojlantirish va mustahkamlash, yoshlarning mehnatga va vatan himoyasiga jismoniy tayyorlash.

Faol dam olish va bo'sh vaqtdan unumli foydalanish ehtiyojini qondirish, odamning irodasini, jismoniy qobiliyatlarini va harakat imkoniyatlarini chiniqtirish.

9-MODUL. OMMAVIY SPORT TADBIRLARI, OMMAVIY SOG'LOMLASHTIRUVCHI YO'NALISH SIFATIDA204

Gigiyenik omillar mehnat, dam olish, ovqatlanish, atrof muhitning va ijtimoiy hamda shaxsiy gigiyenasi tadbirlarida asosiy omil.

Spirтли ichimliklar ichish, chekish va salbiy odatlar bilan mashg'ul bo'lmaslik.

Gigiyenik sharoitlarni ta'minlashda moddiy texnika bazasi – sport jihozlari, anjomlar va kiyimlar holati, shuningdek, toza havo, suv bilan ta'minlanishi, ventilyatsiya, yoritilishi, xizmatchi xonalar (xojatxona, kiyinish va yuvinish xonalari) holati, sport jihozlari va sport zallari, maydonlarini sozligi, obodonlashtirilgani haqida.

Ommaviy sport adbirlarni tashkil etganda, spirtli ichimliklar ichish, chekish va salbiy odatlar bilan mashg'ul bo'lmaslik.

10-MODUL. "INSON RESURSLARI" TUSHUNCHASI VA MOHIYATI221

Inson resurslari haqida tushuncha.

Inson resurslarini boshqarish sohasidagi faoliyatning asosiy yo'nalishlari to'g'risidagi tushinchani shakllantirish .

Inson resurslarini boshqarish vazifalari, printsiplari, usullari to'g'risidagi tushunchani shakllantirish, bilimlarning nazariy va uslubiy asoslarini, shuningdek, inson resurslarini strategik boshqaruvini egallash.

11-MODUL. INSON RESURSLARINI BOSHQARISH TIZIMI ...242

Inson resurslarini boshqarish sohasidagi faoliyatning asosiy yo'nalishlari to'g'risida.

Tashkilotning inson resurslarini boshqarishni takomillashtirish bo'yicha yangi yondashuvlarni tahlil qilishning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish.

12-MODUL. JISMONIY TARBIYA VA SPORT ORQALI INSON RESURSLARINI RIVOJLANTIRISH253

Jismoniy intellektual resurslar: resurslarni boshqarish, inson kapitali, insonning ijtimoiy faolligi, yoshlarning jismoniy-intellektual resurslari.

Resurslarni boshqarish

Inson kapitali

Insonning ijtimoiy faolligi

Yoshlarning jismoniy-intellektual resurslari.

**13-MODUL. SPORT TADBIRLARNI TARTIBLI VA QIZIQARLI
BO'LIB O'TISHIDA BADIY VA MUSIQAVIY NAMOYISHLAR-
NING AHAMIYATI276**

Sport tadbirlaridagi badiiy qism haqida.

Musiqaviy namoyish.

Sahna harakatlari,

Sport tadbirlarini ochilish va yopilish qismlari, sport tadbirlari-
ning asosiy qismi.

**14-MAVZU. VOLONTYOR (KO'NGILLILAR IXTIYORIY) TU-
SHUNCHASI. KO'NGILLI RESURLARNI TASHKIL QILISH VA
BOSHQARISH290**

Volontyorlik harakati haqida tushunchalar.

Volontorlik termini va ushbu soha rivojlanishi.

Volontorlik harakatini tashkil qilishdan asosiy maqsad.

Volontorlar guruhi, sport musobaqalarida yordamchi volontyorlar.

**15-MODUL VOLONTYOR (KO'NGILLILAR, IXTIYORIY) JAMI-
YATINI INSTITUTSIONALIZATSIYA QILISH BO'YICHA AMALIY
ISHLARNING SHAKLLARI VA VOLONTYORLIKKA OID LOYI-
HANI ISHLAB CHIQISH TEXNOLOGIYALARI314**

Volontorlar guruhining sport musobaqalarida amalga oshirishi mumkin bo'lgan ishlar.

Yordamchi volontyorlarni rag'batlantirish va ularni kerakli kiyim-kechak, jihozlar bilan ta'minlash.

Volontyorlik harakati - davlat rahbarlari e'tiborida.

FANNI O'QITISHNING INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARI329

Qo'llanadigan pedagogik texnologiyalar sharhi.

Interfaol usullar.

O'qitishning interfaol usullarining maqsadlari.

Interfaol ta'limni tashkil etishning asosiy qoidalari.

Interaktiv treningni tashkil qilishning majburiy shartlari.

Interfaol ta'lim samaradorligi.

Interaktiv usullar, shakllar va o'qitish vositalari.

GLOSSARIY356

N.A.XUDAYBERDIYEVA

**TADBIRLARNI TASHKIL ETISH, INSON RESURSLARI VA
VOLONTYORLIK FAOLIYATI**

DARSLIK

Muharrir: S. Abdunabiyeva
Badiiy muharrir: K. Boyxo'jayev
Kompyuterda sahifalovchi: A. Qayimov

Nashr. lits. AA № 0038.
Bosishga ruxsat etildi: 25.03.2023 yil.
Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog'ozi.
"Times New Roman" garniturası.
Shartli b/t 9,0. Nashr hisob t 9,0.
Adadi 100 dona. 22-buyurtma.

"O'ZKITOBSAVDONASHRIYOTI" nashriyotida tayyorlandi.
100012, Toshkent sh. Sirg'ali tum. 5-mavzey, Yangi Qo'yliq, 24.

"DAVR MATBUOT SAVDO" bosmaxonasida chop etildi.
100198, Toshkent, Qo'yliq 4-mavzey, 46.

ISBN 978-9943-6575-7-5

9 789943 657575